

Ingraham
Santan
Tucson, Arizona
April 25, 1960

ANTON CHRISTIAN BANG
ERINDRINGER

Dr. A. Chr. Bang

REV. TRYGVE R. SKARSTEN
5625 East 10th Street
Tucson, Arizona

ERINDRINGER

AF

ANTON CHRISTIAN BANG

TREDIE OPLAG

KRISTIANIA OG KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1909

*Copyright 1909
by Gyldendalske Boghandel
Nordisk Forlag*

TRYKT I CENTRALTRYKKERIET KRISTIANIA 1909

MINDET
OM
MIN HJEMGANGNE HUSTRU
HELLIGET

FORORD.

Disse mine „Erindringer“ er for den allerstørste Del skrevne ud af Erindringen. Kun for enkelte Partiers Vedkommende støtter Fremstillingen sig til Dagbogsoptegnelser eller Avisreferater.

Min Omtale af politiske Forhold bunder i samme Betragtning, som jeg gjorde gjældende i min Prædiken paa Takkefesten den 7de Dec. 1905. Staaende udenfor Politiken indser jeg fuldt vel, at begge vores store politiske Partier har havt sin store Betydning for Udviklingen.

Jeg er mig bevidst at have søgt at omtale Personer og Forhold med Hensynsfuldhed og Forsigtighed. Det har været mit Maal at lade Sandhed og Retfærdighed komme til sin fulde Ret. Messias' Rige er fremfor alt Retfærdighedens Rige. Der er intet, der i den Grad oprører mig som Uretfærdighed.

Jeg har ikke fundet det passende at fremkomme med pikante Afsløringer. Jeg har intet Sted meddelt noget, der er blit mig betroet under Tausheds Løfte. Derimod har jeg nok troet mig berettiget til at komme frem med, hvad man kalder offentlige Hemmeligheder, sligt som saa mange ved, uden at det er kommet til almindelig Kundskab.

Det er med Vemod, jeg sender ud blandt mine Landsmænd disse mine Erindringer. Jeg kan ikke andet end mindes de mange lykkelige Aftener i de sidste Aar, da mine Børn læste op for min Hustru det, jeg havde skrevet i Dagens Løb, og som hun i aandelig Mening forsynede med sit „Imprimatur“. Nu er hun gaaet hjem til Gud, og jeg er mere end før henvist til at leve i Erindringen. Derfor dedicerer jeg ogsaa min Bog til hendes Minde.

INDHOLD:

	Side
I. En nordlandsk <i>Ættesaga</i>	1
II. Nordlandsk Folkeliv	13
III. Barndom og Ungdom	49
IV. Læreaar	87
V. Min Kjærlighedshistorie	145
VI. Prest	159
VII. Professor	235
VIII. Statsraad	279
IX. Biskop	341

I.

EN NORDLANDSK AETTESAGA.

Hvad jeg ved og kan meddele om min Slægt paa fædrene Side, skylder jeg Undersøgelser, som min Slægtning, Genealogen Kandidat Peder Klæboe, har anstillet, og som han i sin Tid meddelte i „Dagbladet“ i Anledning af den mod mig rettede Beskyldning, at jeg med Urette havde tilegnet mig Familiennavnet Bang. Jeg kan ikke nægte for, at jeg helst er tilbøielig til at sige, at jeg er „mit eget Barn“, en „Søn af mit eget Arbeide“.¹ Og jeg er ikke uenig i den Betragtning, at det er en større Ære at være Stamfader end Efterkommer. Imidlertid er det dog saa, at den Sum af fysisk Styrke og moralsk Kraft, som i Tidernes Løb er oparbeidet inden en Slægt, har sin store Betydning for det enkelte Individ; Arvelighedens Lov gjør sig altid gjældende, selv om den har sin Begrænsning. Og derfor ligger der en stor Sandhed i Digerterens Ord:

„Det er den største Fagnad
af godt Folk vera fødd.“

Ud fra dette Synspunkt bliver den enkelte sin Fars Barn og sin Mors Søn, og hvad han er blit, det skyldes den Æt, han tilhører, den Slægt, hvorfra han er udgaaet. Lykke-

¹ „Je suis mon seul enfant, le fils de mes oeuvres.“ Girardin, La joie fait peur Scene X.

lig den, med hvem det har sig saaledes, at han kan faa nyde Velsignelsen af Guds naadefulde Løfte: Jeg gjør Miskund i tusinde Led mod dem, som elsker mig og holder mine Bud.

Ved Begyndelsen af 18de Aarhundrede dukker der op i Mo i Nordranen et Søskendepar *Anders Bang* og *Anna Bang*. Hvor de kom fra, derom ved jeg intet andet at melde, end at Familietraditionen gaar ud paa, at de var indvandrede fra Jemteland. Anders Bang nævnes ofte som Fadder, første Gang 1714; engang anføres han som saadan sammen med den kjendte Missionær Arvid Bistok. I 1717 giftede han sig med Enken efter en Mand ved Navn Falk og fik med hende Gaarden Selfors, hvor han døde omkring 1760.

Om Søsteren Anna Bang ved man intet andet, end at hun blev gift til Gaarden Mo med en Mand ved Navn Ole; deres Datter Karen Bang blev Kone paa Gaarden Overdal i sit Ægteskab med Anders Jørgensen. Et af deres Børn, Datteren Abelone Bang, blev gift med Ivar Kristofersen paa Gaarden Solfjeld ude paa Døna — Herø Sogn — og blev med ham Stammoder til en talrig Slægt, hvoraf de fleste efter hende optog Familienavnet Bang.

Ivar Kristofersen omtaltes i min Barndom som en driftig og dygtig Mand. Som Minde om ham har jeg i mit Eie en Brochmands Huspostil (Udgaven af 1756), som han fik til Foræring af sin Kjøbmand i Bergen.

Blandt Ivar Kristofersens mange Børn nævner jeg min Bedstefader Anders Ivarsen Bang, der fik Solfjeld efter sin Fader og boede der, indtil han afgik ved Døden antagelig omkring 1820. Han skal have været en formuende Mand og blev som saadan ved Norges Banks Grundlæggelse ilignet en betydelig „Sølvskat“. Desværre lod han sig som saa mange andre Nordlændinger lokke til at sælge sine Aktier

for en Spotpris, idet man fik dem til at tro, at de aldrig vilde give noget Udbytte.

I min Barndom hørte jeg med stor Harme fortælle, at min Bedstefader tre Gange efter hverandre var blevet jaget fra den ene Gaard efter den anden af „Storrkarann“, som uden videre tog hans Eiendom i Besiddelse, indtil han endelig fik være i Fred paa Solfjeld. Min Fætter, Digteren Jon Klæbo, har behandlet denne Tradition poetisk, idet han har lagt sin Moder i Munden dette Udbrud af Indignation:

„D'er Morfar din du skoda kann,
ein velvyrd Kar og Velstands-Mann;
men sistpaa Magt og Mod han traut;
af Gard og Grunn han trigong laut.“

„For Storfolk tykte um dei Rom,
der Straævet hans bar Sumar-Blom.
Dei brende Bonden Saar i Sinn,
og Harnien den vart min og din.“

„Eg livde burt, so vidt eg vann,
den Svida, som i Bringa brann.
Det Tid vil ha, fyrr slikt kann gro,
Gløym alt, um du til dess er god.“¹

Uagtet „Storrkarrann“ i gamle Dage vistnok gjorde adskillig Uret mod Smaafolk, saa er de dog helt uskyldige i den Brutalitet, som her tillægges dem. Anders Bang tilbragte hele sit Liv paa Fædrenegaarden Solfjeld, fra sin Fødsel til sin Død. Han var en alment agtet Mand, hvem ingen gjorde nogensomhelst Fortræd. Det maa bero paa Forvexling, hvad Traditionen har havt at fortælle om, at han Gang paa Gang blev jaget fra sine Gaarde. Det hele dreier sig kanske om en Leilæding paa en beneficeret Eiendom, der blev udlagt til Embedsgaard i Overensstemmelse med den gjældende Ret.

¹ Songar og Sogor av Jon Klæbo. Kristiania 1898, Side 22—23.

Anders Bang paa Solfjeld havde to Børn: Sønnen Ivar Kristian Bang, min Fader, og Marit Katrine, min Faster. Begge Børnene blev gifte længere nord paa Døna, og Solfjeld ophører saaledes at være Slægtens Midtpunkt.

Jeg gaar nu over til min Moders Slægt. Her møder vi ægte nordlandske og vestlandske Forhold: Embedsmænd, Handelsfolk, Bønder, Sjømænd, visselig heldige Vilkaar for Udviklingen og Fornyelsen af Folkets Liv baade opad og nedad.

Om min Moders ældste kjendte Stamfader ved jeg ikke andet, end at han var Sogneprest til Klæbu Prestegjæld mellem 1640 og 1664 og hedte *Peder Hanssøn*. Den ældste af hans Sønner, der samtlige tog Navn efter Prestegjældet og kaldte sig Klæboe, var født i 1632 og døde i 1719 som Handelsmand paa Vikholmen i Nesne Prestegjæld; hans Navn var *Hans Pedersøn Klæboe*. I sit Ægteskab med *Margrete Johansdatter Grøn* fra Trondhjem havde han flere Børn, hvoraf her skal nævnes to Sønner: *Johan Klæboe*, født 1663 og død som Sogneprest til Nesne 1722, og *Christen Klæboe*, født 1681 og død 1739 paa Gaarden Saura, hvor han drev Jægtebrug. Han var gift med *Elisabet Jonsdatter Stud*, Datter af Handelsmand i Brønnøy *Jon Pedersøn Stud* og Hustru *Elisabet Jakobsdatter*; om dette Ægtepar ved jeg intet andet at melde, end at de i sin Tid skjænkede en smuk Altertavle til Brønnøy Kirke.

Fra Christen Klæboe paa Saura nedstammede paa Mands- og Kvindesiden en talrig Slægt af Handelsmænd, Skipere og Bønder, spredte viden om i Nordland. Det vilde være uden Interesse at forfølge Ætledene i det enkelte. Det være nok at melde, at Christen Klæboe blev *Oldefader* til tre Brødre, som var født paa Gaarden Vaag paa Døna, og som jeg nærmere skal omtale, da den ene af dem var min Moders Fader, de to andre hendes Farbrødre.

1. *Hans Karl Klæboe* bosatte sig paa Gaarden Sigerstad og blev gift med Margrete Mikkelsdatter Hafstein, Datter af Mikkel Nilsen Hafstein. Frugten af dette Ægteskab var tre Døtre, blandt disse min kjære Moder, *Mariane Klæboe*, hvis Minde være velsignet.

Mere ved jeg ikke at fortælle om min Morfader. Men om hans Hustrus Fader, Mikkel Nilsen Hafstein, er det at sige, at han i 1783 blev tiltalt for sammen med en Mængde andre Fiskere at have brugt ulovlige Fiskeredskaber — Liner — i Fiskeveret Henningsver i Lofoten. Ifølge Retsakter, som er i mit Eie, greb han til den Udvei, at han undlod at møde ved de Forhør, hvortil han var indstævnet; Gang paa Gang heder det i Akterne: Mikkel Nilsen blev opraabt, men mødte ikke, hvorpaa Sagen blev utsat. Enden paa Historien blev, at han ifølge en Kancelliskrivelse af 10de Mai 1788 slap med at udrede Sagens Omkostninger. I min Barndom hørte jeg fortælle, at da Mikkel Nilsen forstod, det blev Alvor, reiste han til Kjøbenhavn og fik Audiens hos Kongen, for hvis Fødder han fremlagde Fiskeliner i Miniatur med Angler gjorte af Knappenaale. Kongen skjønte nu — saa fortalte man —, at de forbudne Fiskeredskaber ikke var saa farlige, og ophævede af den Grund Forbudet. Hvorvidt dette er sandt, ved jeg ikke; Traditionen er ialfald karakteristisk. Det er den enfoldige Bondetro paa den enevældige Konges landsfaderlige Hjertelag og ubegrænsede Magt til at hjælpe i Nøden.

2. *Peder Johan Klæboe*. Han blev gift med min Faster *Marit Katrine* og bosatte sig paa Gaarden Glein. Gaardsbruget gav han sig ikke af med, da han om Vinteren drev Fiske i Lofoten og om Sommeren var Skipper, det vil sige Fører — Kaptein og Lods — af en Nordlandsjægt, tilhørende Hans Mørch paa Hestad. Ofte var han uheldig, flere Gange

forliste han, men altid var han den modige Sjømand, let af Sind, sangvinsk i sine Forhaabninger, ialt en meget tiltalende Skikkelse. Hans Hustru, min forlængst hjemvandrede Faster, var en sjeldent Kvinde, af et dybt og varmt Gemyt, yndig og harmonisk i al sin Færd. Jeg glemmer aldrig det Indtryk, jeg i min Barndom fik af hende af noget lyst og godt. I sit Ægteskab fik hun mange Børn. Blandt disse maa jeg først og fremst nævne Digteren *Jon Klæbo*, min Fætter og Barndomsven, denne sensible, poetiske Natur med sin fremtrædende lyriske Begavelse. Om ham vil der senere ofte blive Tale. Jeg nævner dernæst hans ældre Broder *Ole Edvard Klæboe*, som vistnok havde de bedste Evner af alle sine Søskende. Hans Farbroder, den nedenfor omtalte *Jon Klæboe*, tilbød sig at hjælpe ham til at gaa den studerende Vei; men dertil havde han ingen Lyst. Hans Hu stod til Sjøen, som han pløiede med Baad eller Jægt, indtil han kjøbte sig en af Gaardene paa Glein og tog fat paa Landbruget. Han var belæst som faa; i Bekkers Verdenshistorie var han vel hjemme; Holbergs Komedier kunde han for en stor Del udenad; hans Tale sprudlede af Vid og Lune. Blandt hans Børn nævner jeg residerende Kapellan i Petrus Menighed her i Byen, *Hans Klæboe*, og Genealogen, Kandidat Peder Klæboe. Deres Moder *Jakobine* mindes jeg som en fin, stille Kvinde med en særdeles tiltalende Fremtræden. Jeg ved, at *Jonas Lie* var rent begeistret for hende.

3. *Jon Klæboe*, den tredie af Brødrene, skal nu omtales. Efterat min Moders Fader var afgaaet ved Døden, fik han Gaarden efter ham og flyttede til Sigerstad, som han drev i nogen Tid, indtil han overlod den til mine Forældre og selv tog Føderaad. Resten af sit Liv boede han i sin lyse, vakre Føderaadsstue ved Siden af os. Ved sit betydelige Sjøbrug var han efterhaanden blit en efter nordlandske

Forhold meget velstaaende Mand. Han var gift med *Pernille Ivarsdatter Bang*, Søster til min Farfader; deres Ægteskab blev børnløst.

Gamle Jon Klæboe, som vi altid kaldte ham, til Forskjel fra min Fætter, der var opkaldt efter ham, var en paa gammel Vis ægte gudfrygtig Mand. Uden at have gjennemlevet nogen Vækkelse havde hans Liv i Gud taget Vext i det stille og skjulte. Han var en flittig Bibellæser, som han var en flittig Kirkegjænger og aldrig forsømte at holde Husandagt, hverken Søndag eller Hverdag. Han eiede ikke lidet af gammel asketisk Literatur, som han var meget glad i. Og det staar dybt præget i mit Minde, hvorledes han paa sine sidste Dage bar sine Lidelser med heroisk Taalmodighed, indtil Gud udløste ham ved en stille Død.

I Slutningen af Trediveaarene indgik min Fader og Moder Ægteskab og bosatte sig paa Gaarden Sigerstad, som ovenfor omtalt. Der blev jeg født den 18de September 1840. Foruden mig havde mine Forældre kun ét Barn, Datteren Martine Katrine, der var født ca. 5 Aar senere. Jeg blev opkaldt efter min Farfader Anders Bang; men da man holdt Navnet „Anders“ for at være for simpelt, forandrede man det til „Anton“. Begge Navne begynder med „A“, og det er efter nordlandsk Opfatning Hovedsagen.

Min Fader var en helt igjennem praktisk Mand. Jeg tror ikke, han havde literære Interesser; han efterlod sig iafald ikke andre Bøger end et Par Postiller og nogle andre Andagtsbøger. Han var en djerv og modig Sjømand og arbeidede sig, i de Aar det blev ham forundt at drive sit Sjøbrug, op til at blive en efter nordlandske Forhold velstaaende Mand. At han var af en nobel og varmhjertet Natur, det ved jeg. Jeg mindes grant en bælgmørk Høstaften med Storm og oprørt

Hav. Med ét faar vi høre Nødraab fra Sjøen i Nærheden af Land nedenfor vor Gaard. Det har jeg aldrig kunnet glemme, hvorledes min Fader i rasende Fart rev paa sig sine Sjøstøvler og Oljeklæder, tog med sig sine Folk og satte ud med sin Baad, medens min Moder skalv af Rædsel ved Tanken paa, hvad der kunde ske. Og det staar levende for mig, hvor jublende glad min Fader kom tilbage med vel udført Erinde: han havde berget Liv med Fare for sit eget.

Som ældre Mand har jeg talt med flere af min Faders Samtidige og af dem alle faaet det Indtryk, at han var meget afholdt af alle, som kom ham nær. Et karakteristisk Træk blev fortalt mig af en Mand, der havde været sammen med ham ude paa Sjøen i rykende Uveir. Det begyndte at se farligt ud, og Folkene holdt paa at tage Modet, og istedenfor at passe hver sit begyndte de at folde Hænderne og bede Fadervor. Da blev min Fader rasende, slog i Toften og raabte til sine modløse Fæller: Aa, sid ikke der som rædde Kjærringer, tag til at bande og regjere, saa hjælper Vorherre dere. Det var rigtignok et drastisk Udtryk for den gamle Sandhed, at den maa hjælpe sig selv, som vil have Hjælp af Gud.

Det er faafængt at grunde paa, hvordan mit Liv vilde have artet sig, om min Fader havde faaet flere Levedage. Sandsynligvis vilde han have inspireret mig til med Liv og Sjæl at kaste mig ind i det praktiske Liv paa nordlandsk Vis — om dette havde været muligt. Hvorom alting er, min Faders Dage var snart talte. Paa Veien til Lofoten omkom han med hele sit Mandskab ude paa Vestfjorden i Begyndelsen af Februar 1847. De, som kom seilende efter ham, fandt hans Skibskiste flydende i Sjøen. Hans Kompas, som var i den, har jeg staaende foran mig som et gribende Minde om ham, som fandt sin Grav i Dybet. Jeg mindes levende den sørgelige Dag, da der kom „Lofotbrev“ til gamle

Jon Klæboe og meldte Ulykken. I Mindet kaster det endnu sine mørke Skygger over min Barndoms og Ungdoms Tid.

Naar jeg i min Prædiken ved Kongekroningen i Trondhjems Domkirke holdt frem, at Fædrelandet, det er ogsaa „Sjøen med Lys og Sol, med Braatt og Brand, den store Rigdomskilde og den store Kirkegaard, hvor saa mange af vore Kjære hviler med Tareblad under Hovedet i den vaade, kolde Grav“, saa skjønner enhver, at jeg i denne mit Livs største Høitidsstund kom min Fader i Hu. Det var, som stod han levende bag mig paa Prædikestolen.

II.

NORDLANDSK FOLKELIV.

Helglands Kystbefolkning, som jeg er voxet op iblandt, var ikke noget lavtliggende Folkefærd i intellektuel Henseende. Gjennem Aarhundreder var man blit paavirket fra to, i sin Art forskjellige, men i sine Virkninger meget betydningsfulde Kulturcentrer, nemlig Lofoten og Bergen. Før den religiøse Vækkelse slog ned i det nordlige Norge, var vistnok Lofoten Skuepladsen for vilde Oprin med Drik og Slagsmaal; naar Astøinger og Staveringer¹ tørnede sammen, kunde det gaa ligefrem blodig til. Men ikke desto mindre tjente Samværet med Folk fra andre Bygder deroppe i de store Fiskevær til at udvide Synet og sprede baade Sagn, Eventyr og andre Kulturelementer viden om. Det virker altid befrugtende i aandelig Henseende, naar Folk fra forskjellige Kanter af Landet støder sammen.

¹ Astøinger, fra Astafjorden i Ibestad. Staveringer, fra Stadsbygden ved Trondhjem. Sidstnævnte var gjennemgaaende velvoxne, stærke Folk, som der altid stod Respekt af. Astøingerne var frygtede som vilde, hensynsløse Slagsbrødre. Om dem havde Storthingsmand *Augustinusussen* digtet en Smaedevise, der begyndte saa:

„Astøingen med sin klinka Top, han kan vi ei forglømme.“

Til Forklaring tjener, at da deres Mastetrær i Regelen var for korte, maatte de skjøde Masten ved at klinke til den et Stykke i Toppen; den fik derved et klumpet Udseende. Astøings-visen udkom senere i Tromsø paa M. Urdals Forlag, trykt efter en meget feilfuld Afskrift.

Vedrørende Bergen turde det være unødvendigt nærmere at eftervise, hvad Betydning den har havt for Nordland, naar Talen er om Kulturpaavirkning fra Tid til anden. I Almindelighed havde hver voxen Mand været i Bergen en eller flere Gange og var stolt af at kunne fortælle, hvad han der havde seet og hørt. Nordlandsjægterne, som hvert Aar seiledt til Bergen, Vaar og Høst, førte med sig derfra ikke bare Tønder og Salt, Traad og Hamp, ikke bare Rug og Byg, Sukker og Kaffe, Vandkringle¹ og andet Bagverk. De havde ogsaa ombord Møbler, Kortevarer, Silketøier og de mangeslags smaa Luxusgenstande, som gik under Navnet: „Bern-Blom“. Og ad denne Vei var der ogsaa efterhaanden spredt ikke saa ganske faa Bøger blandt Folket langs efter Kysten. Det virkede ogsaa til Fremme af Kultur, at Bondegutter gav sig i Haandverkslære i Bergen og efter endt Læretid nedsatte sig i sine Hjembygder for at udøve sit Haandverk.

Af ikke saa ganske ringe Betydning i her omhandlede Henseende var de nordlandske Markeder, hvoraf Bjørns Marked syd paa Døna var et af de vigtigste. De tabte vistnok efterhaanden sin gamle Betydning i merkantil Retning, ligesom deres Indflydelse paa Folkets Moral blev af mere og mere betænkelig Art. Paa den anden Side kan det ikke nægtes, at de virkede til at udvide Synet og befrugte Folkelivet. Jeg mindes godt, hvorledes jeg under mit første Besøg paa Bjørns Marked følte mig sat ind i en ny Verden. Kjøbmænd med sine af alleslags Varer fyldte Butikker, Haandverkere med sine forskjelligartede Produkter, Ranveringer, der frembød tilsalgs Baade af alle Størrelser, Øiveringer, der afhændede Dun og Æg, Fiskere, der var

¹ Med Vandkringle fyldte man i Regelen Ligkister, som man kjøbte Bergen og gjemte, til man fik Brug for dem.

komne med Rav og Rækling, røget Lax og saltet Kveite, Gjøglere med Positiver og Karuseller, Danseværter, der indbød Gutter og Jenter til at komme ind i sine Buler og faa sig en Svingom, Lægprædikanter, der havde leiet en eller anden ledig Dansebod og i brændende Nidkjærhed slyngede Alvorets vækkende Ord udover de lyttende Skarer, Politibetjente i lysende Uniformer, som holdt Orden i dette sydende Folkehav, Amtmand, Fut og Skriver, straalende af Guld, ragende op over Mængden som Halvguder, alt dette frembød et ligefrem overvældende Indtryk, som det var vækkende og opdragende at bearbeide hjemme i Stilhed. Og det var med mange, som med mig: paa Markedet blev gammelt Venskab fornyet og nye Venskabsforbindelser indgaaede; der traf man sammen med Slægtninge fra andre Bygder, som man ellers ikke havde Anledning til at se; Markedet blev ligesom et Centrum for det sociale Liv. Det var ogsaa en heldig Side ved Markedet, at de mange Boghandlere, som der havde opslaaet sine Boder, altid gjorde gode Forretninger.

Naar Talen er om Kulturpaavirkning udenfra, maa jeg ogsaa nævne en Omstændighed, der ikke blev uden al Betydning. Mod Enden af det 18de Aarhundrede havde en dansk Mand ved Navn Kibsgaard bosat sig paa Sørdøna, hvor han blev gift med en Slægtning af min Farfader. Han var Eier af en Skonnert, hvormed han i længere Tid aarlig gjorde en Reise til Kjøbenhavn og tiltuskede sig Korn og andre danske Produkter mod nordlandske Fiskevarer. Tvingrigrernes Hovedstad gjorde selvfølgelig et uudsletteligt Indtryk paa de Helgelændere, som udgjorde hans Mandskab. Endnu i min Barndom kunde jeg høre Sagn om allehaande Viderværdigheder, de der havde oplevet, og om al den Herlighed, de der havde seet. Jeg har endnu i mit Eie en

vakker Brystnaal af Guld, som en af hans Mandskab havde fundet paa Gaden i Kjøbenhavn. Og jeg mindes at have seet dansk Porcellæn og hollandsk Majolika, som ad denne Vei havde forvildet sig op til Bønder paa Døna.

Paavirket paa mange Maader ned igjennem Tiderne stod Folket der nord — jeg tør nok sige, temmelig høit i Henseende til udvidet Syn og Personlighedens Selvstændighed, boglig Kundskab og aandelige Interesser. Forsaavidt som jeg har kunnet danne mig nogen selvstændig Mening om Forholdene inden Kristiania Stift, er jeg tilbøielig til at tro, at Folket mange Steder her paa Østlandet dengang levede langt mere indestængt indcn sine Bygder og som Følge af denne Isolation i aandelig Henseende ikke stod paa noget høiere Trin af Udvikling og Dannelse end mine Landsmænd der nord, trods heldigere Livsvilkaar og større økonomisk Velvære.

Uagtet flere Mærker tydede paa, at det lakkede mod Enden af den gamle Tid, maa dog Forholdene endnu betegnes som patriarkalske. For den allerstørste Del levede man paa sine Gaarde som Bygselmænd under ret heldige Vilkaar. Bygselsummen var rimelig, den aarlige Afgift meget liden, „Landdrottens“ Indtægt af sit Jordegods gik ikke op til mange Procenter af Værdien. Blandt Eierne af det Helgelandske Jordegods fortjener Isak Coldevin paa Dønnes at nævnes i første Række. Han var en sand Fader for sine Undergivne, uddelte blandt dem Nytestamenter, laante dem Bøger og dømte fast uden Undtagelse i alle Tvistigheder, der opstod blandt hans Leilændinger. Det hører til mine mest levende Barndomsminder, at to af vore Naboer, som var blit uenige om Forstaaelsen af en Husmandskontrakt, gav sig — Side om Side — paa Veien til Dønnes for at faa „hain Isak“ til at afgjøre, hvem af dem der

havde Ret. Og med den Afgjørelse af Spørgsmaalet, de fik af ham, kom de gaaende hjem som Venner og vel forligte.

Den senere Udvikling har gjort Leilændingsvæsenet mere og mere upopulært. Saa var det ikke i min Barndom. Jeg mindes engang at have været Vidne til et Ordskifte om Leilændingsspørgsmaalet; det foregik i en af Rorboderne i Henningsver i Lofoten. Alle, der udtalte sig, fremholdt med Styrke, at det var langt mere at foretrække at være Leilænder end Selveier; en Selveier kunde drives fra Hus og Gaard paa Grund af Gjæld, medens en Leilænder sad uar- gribelig paa sin Tue tryg, hvormeget han end var blit skyldig Kjøbmanden i Bergen eller Handelsmanden i Hjembygden. Dette var nu vistnok ikke nogen høitliggende Opfatning; men at den var almindelig i min Barndom, det er sikkert.

Som patriarchalsk maa Forholdet ogsaa karakteriseres, naar Talen er om Handelen mellem Nordland og Bergen og om Almuens Afhængighed af Kjøbmændene i den gamle Hansestad. Selvfølgelig har min Opfatning lidet at sige; men jeg har ikke det Indtryk, at der i det hele og store blev gjort Nordlænderne Uret fra Bergenskjøbmændenes Side. Forbindelsen mellem Bergen og Nordland var saa gammel og saa indarbeidet, at faa eller ingen kunde tænke sig nogen Forandring i saa Henseende. De allerfleste stod i større eller mindre Gjæld til sin Kjøbmand i Bergen. Nordlænderingen gik ud fra, at det var dennes moralske Pligt, i de Aar, da Fisket i Lofoten havde slaaet mindre godt til, at kreditere ham, hvad han trængte af Madvarer og Fiskeredskaber, medens han selv holdt det for sin moralske Pligt at tilsende sin Kreditor alt, hvad han producerede af Tran og Rogn og Rundfisk, og i de gode Aar at afbetale paa sin Gjæld, hvad han magtede. Saaledes havde det gaaet fra Slægt til Slægt; jeg drister mig ikke til

at afgjøre, paa hvilken Side Vindingen havde været størst. Men det ved jeg: gjennemgaaende omtalte Nordlændingen sin Kjøbmand i Bergen med Velvilje. Og det ved jeg ogsaa, at Peter von Tangen omgikkes min Fader paa en venskabelig Maade, og at han efter min Faders Død viste min Moder Opmærksomhed ved flere Leiligheder. Jeg mindes ogsaa, at en af mine forlængst afdøde Venner fik Hjælp af sin Faders Kjøbmand i Bergen under sit Studieophold i Kristiania.

Min Barndom var endnu de nordlandske Handelsmænds gyldne Tid. De gamle Handelssteder med sine Sjøboder og Butikker var indarbeidede Midtpunkter for Hjemmehandelen; deres Indvaanere drev i Regelen tillige Jægtebrug paa Bergen og Fiskeopkjøb i Lofoten; de var gjennemgaaende dygtige Mænd, der havde arbeidet sig op til Velstand eller endog Rigdom. At en driftig og dygtig Handelsstand kan virke til Gavn i mange Henseender, det er en afgjort Sag. I en noget senere Tid end den, der her er Tale om, har min gamle Ven, Lars Meyer paa Mo i Ranen, tilfulde vist dette ved at udfolde en betydelig Virksomhed, der ikke blot blev indbringende for ham selv, men som tillige i stort Mon fremmede Husflid og Industri blandt Almuen og afsatte Frugt i øget materielt Velvære. Men et sligt ideelt Formaal var vistnok helt fremmed for de fleste Handelsmænd i min Barndom. Hvad ialfald Mesteparten af dem havde for Øie, var nok intet andet end dette ene, at tjene Penge. Og det hører med til Billedet at oplyse, at Folket saa en Bedrager i hver Handelsmand, og gik ud fra, at det var umuligt at drive Handel uden at forførde Næsten. Dette var nu selvfølgelig en grundfalsk Betragtning; men at den var almindelig, er sikkert nok. Jeg mindes levende et Oprin, som fandt Sted i Stuen hos gamle Jon Klæboe. Finmarksfiskerne var netop vendt tilbage, og af dem fik vi for første Gang høre om den religiøse Væk-

kelse i det nordlige Norge, og at endog flere af Kjøbmændene i Tromsø var blit grebne af den. Han spurgte da strax, om disse vakte Kjøbmænd solgte sine Varer billigere og betalte Fisken bedre end de andre. „Nei, det havde man ikke mærket noget til,“ var Svaret. „Ja,“ udbrød Gammelingen, „naar der ikke i Handel og Vandel viser sig nogen Forskjel mellem de vakte og de ikke vakte Kjøbmænd, saa er jo hele Vækkelsen bare Spilfægteri, og den ene er ligesaa stor Kjeltring som den anden.“

Hvad jeg nu gaar over til at meddele, dermed har jeg intet andet Øiemed end at søge at kaste Lys over Tilstandene og Forholdene deroppe ved at skildre, hvad Folket dengang kunde tro.

Det var nogle Aar efter min Faders Død, at jeg første Gang var paa Handelsstedet N. N. Jeg havde reist dit sammen med et Par ældre Nabogutter, og vort Erinde var at sælge Moltegrød og for Salgssummen at kjøbe Kaffe og Sukker. Da vi var færdige med vort Erinde og kom ud af Butikken, gjorde mine Kamerater mig opmærksom paa en liden Klynge af Mænd, som stod ved Opgangen til Handelsmandens Kontor; de havde hver sin Regning i Haanden og var paa det ivrigste optagne med at undersøge, hvorvidt der maatte findes større eller mindre Feil i det Opgjør, som de netop havde faaet af Handelsmanden. Det var nemlig en almindelig Erfaring, at der stadig indløb Regningsfeil i disse Opgjør; mærkeligt var det imidlertid, at disse Feil altid var i Handelsmandens Favør. Naar nu Vedkommende havde forvisset sig om, hvormeget han endnu havde tilgode af Handelsmanden, gik han atter op paa Kontoret til ham og sagde, at der nok var en Feil i Opgjøret, som han bad om maatte rettes. „Ja,“ sagde Handelsmanden, „det kan gjerne være, jeg ser saa daarlig og regner saa daarlig.“ Og saa betalte

han i al Gemytlighed den resterende Sum, og man skiltes tilsyneladende som Venner og vel forligte.

Min Fader havde efterladt sig en prægtig justeret Bismer, som han havde kjøbt i Bergen under et af sine første Op hold der. En Dag sagde min Moder til mig: „Se paa denne Bismer, som din salig Fader har efterladt sig; det er ganske mærkeligt, hvad jeg kan fortælle dig om den.“ „Ja saa,“ sagde jeg, „hvad kan da det være?“ Og saa fortsatte hun: „Det var nok ikke bare saa, at den rige Handelsmand paa N. N. Handelssted regnede falskt; det var en almindelig Tro, at han ogsaa brugte falsk Vægt, naar han kjøbte Fisk. Men endda hele Almuen var forvisset derom, saa turde den ikke andet end at lade sin Fisk veie paa den falske Vægt; der stod Skræk af den rige Mand, som de fleste stod i Skyld og Gjæld til. Det var bare din Fader, som herfra gjorde Undtagelse. Han havde det Privilegium, naar han kom til Handelsstedet for at sælge Fisk, at faa den veiet med sin egen Bismer, som han altid tog med sig. Ser du, Gutten min, din salig Fader var ikke slig, at „Storkarrann“ turde gjøre med ham, hvad de vilde.“ „Og hvordan gik det saa siden?“ spurgte jeg. „Jo,“ svarede min Moder, „det er ikke godt at vide, hvad en skal tro. Men det fortæller Folk, at da Kontrollør Pettersen blev sendt op af Regjeringen for at rydde op i gammel Slendrian, da opdagede han strax, at der paa Handelsstedet N. N. blev brugt falsk Vægt, hvorfor da ogsaa Handelsmanden blev sat under Tiltale for denne Forbrydelse. Det er ikke godt at vide, hvad en skal tro; men det siger alle, at da Sagen kom for Retten, da paatog Bryggemanden sig al Skyld. Uden sin Husbandes Vidende og til egen Fordel havde han forfalsket Vægten og brugt den i længere Tid, og Handelsmanden var aldeles uskyldig. Dette Vidnesbyrd blev ogsaa taget for godt, Husbanden blev frikjendt,

og Tjeneren dømt til flere Aars Tugthusstraf. Da han kom hjem fra Trondhjem, flyttede han ind i en fin Stue, som imidlertid var blit opført for ham, og der lever han den Dag idag et sorgfrit Liv.“ Saavidt min Moders Fortælling. Senere har jeg ofte hørt Folk samtale om, hvor stor aarlig Godtgjørelse han antagelig fik for at have frelst den rige Håndelsmand fra at komme i Bolt og Jern.

Den nye Tid kom, Frihandelstanken traadte ud i Livet, de gamle Handelsstiders gamle Forrettigheder blev ophævede, og det stod enhver frit for at nedsætte sig som Håndelsmand. Det var et stort Fremskridt, som imidlertid havde den store Feil, at det kom for braat, for lidet forberedt. Og derfor blev Overgangstiden i visse Maader en Tilbagegangstid, særlig da i økonomisk Henseende. Uden nogen merkantil Uddannelse og Forstaaelse nedsatte den ene efter den anden sig som Håndelsmand, selvfølgelig uden nogen somhelst Driftskapital. Hvad en slig Stympere havde taget paa Borg af Grossererne i de større Byer, det solgte han da paa Borg til Almuen rundt omkring, Kreditsystemet blomstrede, Omsætningen var storartet. Men saa kom Terminen, da der skulde betales. Håndelsmanden havde intet at betale med, alt hvad han eiede, var udestaaende Fordringer; Enden paa hans Saga blev da Konkurs med Knald og Fald. Saa fik Sagførerne de udestaaende Fordringer til Inddrivelse, og de gik da løs paa de stakkars Almuesfolk, som havde taget Varer paa Borg hos den nye Håndelsmand i den naive Tro, at — som Tilfældet havde været hos den gamle Håndelsmand — han skulde faa Henstand med at betale, indtil bedre Tider var indtraadt og Fisket havde slaaet til. Og Enden paa Herligheden blev Omkostninger og Tab, eller kanske Konkurs og økonomisk Ruin. Det har vist kostet svære

lærepenge, før Frihandelsloven har kunnet blive til varigt og virkelig Gavn for min Fødegn.

Ligeoverfor Øvrigheden nærede man ikke de blideste Følelser. Det Modssætningsforhold, hvori man stod til „Storkarrann“ i Almindelighed, gik over til frygtblandet Uvilje, eller endog ulmende Had, naar det gjaldt Øvrigheden. Det er mig klart, at dette maa have været Frugten af Øvrighedens overmodige Opræden og hensynsløse bureaukratiske Færd ligeoverfor Almuen gjennem lange Tider. At ingen Agitator fandt Veien op til Helgeland i Thranetiden, var et stort Held. Tønderet laa der færdigt, der skulde ikke mange Gnister til for at sætte det i Brand. Da Efterretningen kom op til os om Udskeielserne paa Levanger, vakte den mine Landsmænds varmeste Sympathi, paa samme Tid som man beklagede, at der ikke var saavidt Enighed blandt Almuen der nord, at man kunde slaa sig sammen og jage Fut og Skriver paa Dør og gjøre rent Bord.

Naar jeg taler om Øvrighedens Forhold til Almuen, kan jeg ikke undlade at nævne Sorenskriver N. N., denne ulykkelige Mand, hvis Saga endte med Afsættelse og Bods-fængsel, og som havde gjort sig til det yderste forhadt blandt Folket ved sin hensynsløse Opræden mod Menigmand. Ganske betegnende er et Sammenstød, som fandt Sted paa Tinget i Nordranen mellem ham og Bonden Kristofer Kristofersen, en fjerne Slægtning af min Fader. Dirrende af Harme nedlagde han en energisk Protest mod den Maade, Sorenskriveren behandlede Folket paa, og sluttede med at slynge ham i Ansigtet følgende Kraftsats: „Jeg har lært af min Fader at se op til Øvrigheden; jeg har lært af min Moder at bede for Øvrigheden. Men naar den optræder slig som Sorenskriveren gjør, saa er det umuligt baade at se op til den og at bede for den.“ At Bonden paa denne Maade

maalbandt den forhadte Embedsmand, føltes som en stor Seier blandt Folket over hele Helgeland.

Som Øvrighedens høieste Spidse optraadte Amtmanden iblandt os, idet han kunde vise sig paa Bjørns Marked eller ved en eller anden særskilt Leilighed. Jeg kan endnu føle, med hvilken høitidelig Ærefrygt vi alle saa op til ham. Men selvfølgelig, Amtmanden var en af „Storkarrann“, intet kunde gjøre en Mand mere populær end at sætte ham fast. Det var paa denne Maade, Sivert Nielsen begyndte sin politiske Bane. Født og opvoxet i trange Kaar havde denne saa høit begavede Mand arbeidet sig frem til Lærer og Kirkesanger og Ordfører i sin Hjembygd; i sidstnævnte Egenskab mødte han da for første Gang paa Amtstinget i Bodø, ukjendt og vistnok ogsaa overseet af alle. Det varede ikke længe, før han kastede sig ind i Debatten, og det med selveste Amtmanden. Hans Optræden var til en Begyndelse meget beskeden; det hørtes ganske ægte, naar han ydmygelig bad om Tilgivelse for, at han dristede sig til at gjøre en anden Mening gjældende end Amtmanden, han den ringeste af alle. Og saa begynder det; den fødte Parlamentarikers skarpe Blik opdager strax Modstanderens svage Side, som han gaar løs paa med slaaende, tilspidsede Argumenter, ondskabsfulde Udgrydelser og bibelske Talemaader. Amtmanden, som ikke var vant til slig Behandling og heller ikke var aandelig jevnbyrdig med sin farlige Modstander, bliver rent forvirret, og den unge Ordfører staar der som den af alle anerkjendte Seierherre. Men Budskabet herom fløi som Ild i tørt Græs over hele Helgeland; at Sivert Nielsen blev valgt til Storthingsmand Aaret efter, var en Selvfølge. Hans Seier føltes som hele Almuens Seier.

Forholdet mellem Presterne og Folket var gjennemgaaende meget godt. Man var glad i sin Prest, man viste

ham al mulig Velvilje, det var let at være Prest paa Helgeland dengang. Den ældste Prest i Nesne, som Folket erindrede, var Fredriksen. Han var særlig populær blandt Almuen, fordi han stadig laa i Krig med „Storkarrann“. Engang, saa fortalte man, stod han paa Prædikestolen i Dønnes Kirke, da Herregaardens Damer kom ind i fuld Pynt, med vaiende Fjære i sine Hatte. Han gjorde da en Stans i sin Tale, idet han udbrød: „Dersom eders Hjerter er som eders Hoveder, da er I Djævelen lig.“

Hans Eftermand, Sogneprest Krogh, Søn af Biskopen, satte Almuen meget høit, fordi han ikke brugte Papir paa Prædikestolen, men talte frit, „a Høve“, ud af Hovedet, medens de to senere Prester, Greve og Dometius, stadig brugte Papiret. I min Barndom hørte jeg ofte, Folk talte sig imellem om disse to Prædikemaader. I Lofoten og paa Finmarken havde man hørt Lægprædikanter som Ole Kallem og Endre Johannessen. Det var Mænd uden synderlig Uddannelse, de havde ikke gjennemgaaet nogen Prestelære, og alligevel prædikede de „a Høve“, uden Papir, og deres Tale flød som en fossende Strøm. I Modsætning hertil var det sligt med Presten, at han ikke kunde saameget som at holde en Skrifttale eller fremføre en kort Bøn uden at have Papiret for sig, endda han havde gjennemgaaet hele Prestelæren og taget Examen som Prest. Af disse Kjendsgjerninger drog man da selvfølgelig den nærliggende Slutning, at Lægmanden havde Guds Aand, Presten ikke.

Det være langt fra mig at sige andet, end at Presterne i Nesne virkede med Troskab, saa langt deres Evner og Gaver rak. At de ikke magtede at øve nogen vækkende Indflydelse paa Menigheden, tør jeg ikke laste dem for. Men det ved jeg, at jeg mangen Gang har siddet i Dønnes Kirke og af hele min Sjæl hungret efter et Ord af Presten,

der kunde give Veiledning til at vinde frem til Livet i Gud. Hvad jeg fik høre, kunde vistnok være oplysende og veiledende for Tanke og Forstand; men det, der føltes som den store Hovedsag, i det Stykke var jeg ligesaa fattig, da jeg gik ud af Kirken, som da jeg gik ind. Og jeg ved det, sligt som det var med mig, sligt var det med mange andre.

Engang fik vi høre i Dønnes Kirke en Prædiken, der fuldtonende, klart, varmt og lyst lagde tilrette for os Livets Vei og løftede os op til at faa en Anelse om, hvad det vil sige at grieve Kristus, idet vi gribes af ham. Prædikanten var Sogneprest til Nykirken i Bergen, Hersleb Walnum, der tilfældigvis var paa Besøg hos sin Søster, Fru Coldevin paa Dønnes, og som lod sig overtale til at prædike i Dønnes Kirke. Det var rigtignok det Aber, at han ikke havde Presteklæder med sig; da det først blev bestemt en Fredag, at han skulde tale den paafølgende Søndag, havde man ikke lang Tid at omraade sig paa i saa Henseende. Men det gik. Blandt Coldevins Husmænd var der en Hurtigløber, som i Almindelighed gik under Navnet af „Gud i sin Vrede“, fordi han fremførte den almindelige Hilsen: „Guds Fred“ saa fort og saa utsydelig, at det hørtes, som om han sagde: „Gud i sin Vrede“. Han løste Opgaven, fra Lørdag Morgen til Aften at gaa fra Dønnes til Sydvestsiden af Døna, at ro derfra til Nordherø Prestegaard, hvor han hos Sogneprest Walnum, Broder til Presten ved Nykirken i Bergen, fik laant Prestekrave og Samarie, og derpaa at ro og gaa tilbage samme Vei til Dønnes. Det var ialt vel 4 Mil tilfods og opimod 1 Mil tilbaads. Jeg ser endnu levende for mine Øine denne komiske Skikkelse, barbenet og i Skjorteærmer, fare forbi Sigerstad, saa fort, at hans røde Haar stod og strittede i Luften. — Og saa kom Søndagen, og Dønnes gamle Kirke var bogstavelig fyldt af Folk, og Walnum holdt sin Prædiken. Det fortælles,

at da Sogningerne havde hørt Biskop Brun tale, da udbrøde: Havde vi saadan Prest, kom ingen af os til Helvede. Skulde jeg søge at gjengive vor Tanke og Stemning efter at have hørt Walnums Prædiken, da maatte jeg samle det hele Indtryk i Ønsket: Aa, gid vi havde ham til Prest; da slap vi, som nu, at gaa og famle om i Mørket.

I Forbindelse med Presterne maa jeg nævne Biskoperne. Biskop Krogh var allerede i min Barndom en Sagnfigur, der levede paa alles Tunge, og hvis djerne, folkclige Opræden havde gjort ham meget populær. Om ham vidste gamle Folk at fortælle mangt et interessant Træk. Et af disse skal jeg meddele, da jeg ikke mindes at have seet det omtalt andetsteds. Det maa have været i Tiden omkring 1808, at han ved sit personlige Initiativ fik oprettet et lokalt Landeværn paa Helgeland. Biskopen reiste selv omkring og indskrev de Mandskaber, som frivillig meldte sig. Blandt disse kunde der være store, stærke Gutter paa 18—20 Aar, som paa Grund af daarlige Kristendomskundskaber endnu ikke var konfirmerede. Disse nød da den Ære at blive konfirmerede af Biskopen selv for derpaa sammen med de andre at begynde Øvelserne. Det var i Anledning af disse, at en Kone sagde om Sønnen sin, at han var blit et Slags „Sear“; men enten det var „Offisear“, eller „Farisear“, det vidste hun ikke saa nøie. Saa kom der Rygte om, at Svensken var rykket over Fjeldet og ned til Ranen. Flere Fembøringer blev da udrustede paa flere Steder langs Kysten. Mandskaberne havde rigtignok ikke andet Slags Vaaben end Ljaaer og Staure, hvad der ikke hindrede dem fra at sætte afsted ind igennem Ranenfjord med Mod og Lyst. Det var nok et Held for dem, at Rygtet var falskt, og at ingen Fiende havde vist sig.

Om Gammelbispens Eftermand Kjerschow vidste gamle

Folk intet andet at sige, end at man mistænkte ham for ikke at være nogen ægte, virkelig Biskop, og i alle Tilfælde ikke en Biskop af den Rang og Værdighed som hans Formand. Thi medens Krogh foruden sit Bispekorst tillige havde en Stjerne paa Brystet, saa manglede Kjerschow sidstnævnte Hæderstegn og havde ikke andet end det snaue Kors.¹

Ved sin fribaarne Opræden og mandige Veltalenhed tog Biskop Juel Folket med Storm. Hans tidlige Bortgang vakte oprigtig Sorg iblandt os.

Et endnu dybere Indtryk gjorde Biskop Gislesen paa Almuen. Naar han stod der iblandt os og talte Guds Ord og gik mere og mere ned i Dybderne, og fra en svag, næsten beskeden Begyndelse efterhaanden hævede sig op til en, jeg havde nær sagt, uimodstaaelig Aands og Krafts Bevisning, og hans gudfyldte Personligheds Vægt mere og mere næsten fjetrede os, da følte vi alle, at vi havde for os en stor Guds Mand, uden Lige.

Hans Hustru, Bispinde Gislesen, der altid fulgte sin Mand paa hans Visitatser, repræsenterede de lyseste og mest tiltalende Sider ved Vækelsen. Vi saa op til hende som noget helligt og overmenneskeligt, som ingen af os kunde tænke paa at naa op til.

Vedrørende det religiøse Liv blandt Folket i min Barndom er det at mærke, at Vækelsen i de nordlige Dele af Tromsø Stift havde øvet sin Virkning paa Frastand. End mere var maaske dette Tilfældet med den fra Lammers udgaaede Bevægelse, der vakte Uro og Spørgsmaal og skabte Alvor i mangen Sjæl. Men i det hele og store taget stod man paa det gamle Standpunkt i religiøs Henseende. Det Fond af Guds frygt, som var indarbeidet i Folket Tiderne

¹ Han var dog i 1832 blit Ridder af Nordstjernen; bar formodentlig ikke denne Dekoration paa sin Samarie.

nedigjennem, var den bærende Kraft i Folkets Liv og havde afsat Frugter, som var al Ære værd. Guds Ord blev holdt høit og i Ære, Kirkesøgningen var særdeles god, og der var ikke mange Husfædre, som ikke holdt Husandagt. De mest brugte Prædikenbøger var Müllers og Brochmands Postiller. Jeg mindes engang at have paahørt en Diskussion om, hvilken der var bedst af disse Postiller, og hvad der var det eien-dommelige ved hver af deres Forfattere. Med Hensyn til dette Spørgsmaal var alle af den Mening, at Müllers Postille var at foretrække af den Grund, at han stod paa den simple Mands Side, medens Brochmand holdt med „Storkarrann“. — De gudelige Bøger som i Tidernes Løb havde fundet Vei op til Almuen paa Helgeland, blev flittig brugt. Blandt disse skal jeg nævne som de mest populære Hvalsøes Bedendes Kjæde, og Heitmanns Besværede Sømændes søde Sjælero, Biskop Herslebs Daglig Adgang til Naadestolen og Thomas Falsters Morgen- og Aftenandagter. Mest yndet af disse var „Bedendes Kjæde“ og „Sømændes søde Sjælero“, almindelig kaldet Sjymain'n. Den er vistnok meget langtrukken og efter Nutidens Smag lidet folkelig i sine vidløftige Betragtninger. Men den greb ind i Livet og gav Udtryk for, hvad der rørte sig af Stemninger og Følelser nede i Folkedybet. Jeg har ofte været Vidne til, at stærke Mænd, udmaset og dødstræt af Slid og Slæb, har reciteret disse Linjer af „Sjymain'n“ med Taarer i Øinene:

De er lyksalig visselig,
som kunde paa det Tørre
sit Brød fortjene redelig
og roligt Levnet føre.
I den Sted vi maa svæve her
i Uro, Storm og Strid,
hvor vi for Frygt og Fare er
ei sikker nogen Tid.

Det er vel saa, at man holdt det for at være noget fortjenstligt — et *opus operatum* — baade at holde Morgen- og Aftenandagt og at læse en Prædiken om Søndagene, ligesom det havde sig saa, at man ofte læste daarlig og fik liden eller ingen Mening ud af det, man havde læst. Jeg mindes endnu, at jeg en Søndag stod udenfor vor Nabos Hus og lyttede, medens han læste i Müllers Postille et gribende Sted, hvor Prædikanten tager Himmel og Jord og Himmelens Stjerner til Vidne paa, at han havde forelagt sine Tilhørere Livets og Dødens Vei. Dette læste han med en langtrukken, syngende Stemme saaledes:

Him-mel . . . og Jord . . . og Ste-ne-ne paa . . . Himmel-en . . . skulle . . . væ-re mine . . . Ven-ner o. s. v.

Men Manden opbyggede sig og sit Husfolk paa katholsk Vis i ureflechteret, religiøs Stemning. Og rent ud af gribende Virkning var det, naar man f. Ex. paa Reisen til Lofoten læste Morgenbøn og sang baade med Alvor og Forstaelse en eller anden Sang af Kingos Salmebog, før man satte fra Land.

Mod Enden af min Barndom indtraadte der en kjendelig Forandring i Almuens Smag i Henseende til religiøs Literatur. Det skyldtes visselig Indvirkning af Vækkelsen, at nye Prædikenbøger begyndte at fortrænge de gamle, og at nyere Bønnebøger og Samlinger af gudelige Sange efterhaanden traadte i de ældres Sted. Banebryderen i denne Bevægelse var Linderots Postille, der i Kraft af sit brændende Alvor og djerfe, paagaaende folkelige Veltalenhed snart kom til at raade Grunden alene.

Om Folkets Moral ved jeg intet særligt at sige. Sædeligheden stod ikke paa noget høit Trin, medens Ædruelighedsforholdene vistnok fortjente ligefrem at roses. Uagtet saa at sige hver Mand havde Brændevin i sit Hus, var der, saavidt

jeg mindes, i Dønnes Sogn ingen til Drukkenskab forfalden Mand, og gjennem hele min Barndom har jeg ikke mere end to Gange seet Folk, som var „paa et Mod“ i Julen.

En fremtrædende Egenskab ved Almuen var Godgjørenhed og Barmhjertighed mod Trængende. Der var ikke mange Fattige dengang; at komme paa Fattigkassen var en Skam, som man saa længe som muligt søgte at undgaa; hellere foretrak man at bede gode Mennesker om Hjælp, som man altid fik. Nogen anden Udgift til det offentlige Fattigvæsen end at underholde et Lægdslem nogle Uger havde man ikke. Det var først kort Tid, før jeg forlod Hjemmet, at det blev nødvendigt at udligne Fattigskat. Og den var ikke stor. Min Moder fik ikke mere end 16 Skilling at betale paa sin Part.

Jeg kan ikke noksom rose mine Landsmænd for den storartede Gjæstmildhed, som blev øvet saavel af „Storkarrann“ som af Smaafolk. Indehaverne af de gamle Handelssteder var som saadanne tillige Gjæstgivere, og de svarede bogstavelig til dette Navn, som de i Almindelighed gav sine Gjæster fri Forpleining; det hændte vist sjeldent, at nogen fik Lov til at betale for Opholdet. Foruden almindelige Reisende i Forretninger var der ogsaa en anden Klasse af Folk, som nød godt af den nordlandske Gjæstfrihed, det var skakkjørte Individer, halvtullede Originaler af begge Kjøn, ulykkelige Mænd, som havde seet bedre Dage; de tilbragte hele sin Tid med at reise omkring fra den ene Storkar til den anden og opholdt sig en Maaneds Tid paa et Sted for paa et andet Sted at tilbringe den følgende Maaned. En fra sit Fædreland rømt Svenske fik frit Ophold som Gjæst paa en nordlandsk Herregård Resten af sit Liv.

Paa Gjæstfrihedens Omraade greb Dampskibsfarten meget forstyrrende ind. De Reisende før afsted nordover eller sydover med Dampskibet, Gjæstgivere, Handelsmænd, Godseiere

fik ikke længer Besøg, det blev fortærende ensomt der, hvor gamle og nye Bekjendte tidligere var kommet som et friskt Livsens Pust i det ensomme Liv og havde givet Anledning til selskabelig Glæde og Underholdning. De greb da til et ret karakteristisk Middel, de som boede ved et Dampskibs-Stoppested. Var det blit for trist og langsomt, og man følte Trang til Selskab, saa gik man ombord ved Skibets Ankomst og indbød Kaptein, Styrmand og samtlige Passagerer paa første Plads til en selskabelig Sammenkomst paa Land. Og Indbydelsen blev modtaget med Glæde, man levede høit, drak Skaaler og priste den nordlandske Gjæstfrihed, og Passagererne paa anden og tredie Plads maatte finde sig i at vente en fire, fem Timer ombord, medens „Storkarrann“ gastererede paa Land.

I Henseende til Gjæstfrihed stod de bredere Samfundslag ikke tilbage. Dengang som nu var Sjøen den almindelige Færdselsvei. Var man ude paa Reise og ikke naaede hjem samme Dag, lagde man til Land paa det første det bedste Sted, og overalt fik man den hjerteligste Modtagelse. Det bibelske Bud: „Laan hverandre gjerne Hus uden Knur“, det tror jeg ikke er blit opfyldt bedre og med større Oftervillighed end blandt den helgelandske Almue. At nægte en reisende Mand Husly om Natten, det holdt man for at være en svær Synd, der satte vedkommende udenfor det menneskelige Samfund. Oplysende i saa Henseende er følgende Sagn om en Prest, som ofte blev fortalt og gjorde stor Lykke:

Det var engang en Prest, som stod paa Kirkegulvet og katekiserede Ungdommen. Han spurgte da blandt andet: Hvem er min Næste? Herpaa svarede en Bonde borte i en af Stolene: „Aille Meinneskjæ, uindtagen Presten.“ Katekisator lod, som om han ikke hørte, hvad Bonden sagde, men fort-

satte, til han var færdig. Efter endt Gudstjeneste kaldte han da Bonden for sig og spurgte ham, hvad han mente med det, han havde sagt i Kirken. Han svarede med at fortælle, at han ved Juletider havde været ude paa Reise; da han seiledede hjem, blev han overfaldt af et forrykende Uveir en Aften, han var lige udenfor Prestegaarden. Han lagde da til Land i Haab om at faa laane Hus i Prestegaarden Natten over. Men den, som ikke vilde laane ham Hus, det var Presten. I Mørke, Fokk og Kov maatte han da sætte fra Land, og

„Naar I gjekk til Bords,
saa maatt' eg gang' til Fjords.“

I Tilslutning til, hvad jeg ovenfor har meddelt vedrørende Opbyggelsesliteraturen, maa jeg nævne et Par poetiske Arbeider, som paa en vis Maade danner Overgangen til Folke-digtningen, nemlig Petter Dass' Bibelske Visebog, Katekismus-sange og Evangeliesange, samt Sjelens Luth af M. C. Volqvartz, almindelig kaldet: hain Markus Angel. Petter Dass var selv-følgelig Helgelændernes Yndlingsdigter, flere af hans Sange levede paa Folkemunde og blev sunget med Melodier, som havde fundet Veien ud over hele Norge, og som Organist Lindeman har samlet og udgivet. Meget populær var ogsaa den trønderske Poet Volqvartz baade i Kraft af sin jevne, naive Folkelighed og fordi Stoffet i hans Digtning laa Folket nært og tildels greb lige ind i Livet. Mangen Jente, som havde mistet sin Brudgom paa Sjøen, fandt Udtryk for sin Stemning og Lindring i sin Sorg i den Klagesang, som Volqvartz lagde i Munden paa Sophie Amalie Krogh:

„Sørgetakter, sorte Noder
maa jeg paa min Harpe slaa,
og hos Babylonis Floder
stedse melankolisk gaa.“

Og jeg har mange Gange i min Barndom været Vidne til, hvorledes den sørgende Ungmø sad og nynnede med Taarer i Øinene:

„Baaden blev din Ligekiste,
Kjølen var din Ligebaar,
du dit Haandgreb maatte miste,
Bølgen dig af Hvælvet slaar

Ak, at jeg nu kunde svømme,
dukke under som en And,
jeg min Pligt ei skulde glemme,
men dig tage op paa Land

Mine Armebaand og Ringe
vild' jeg støbe til en Krog,
kunde Verket mig gelinge,
at jeg dig af Vandet drog ...

Lad kun Fisken Kroppen tære,
Sjelen er i Ro hos Gud;
Du, som Brudgom skulde være,
bleven er en Jesu Brud.“

Paavirket af Petter Dass og vistnok ogsaa af Volqvartz var der, som man ved,¹ opstaaet en helgelandsk Diggerskole, hvis Viser og Sange var glemt i min Barndom, ialfald ude paa Døna. Af en Vise om Vaagakallen kunde gamle Folk mindes denne ene Linje:

„Saa stat nu i Ro, du Vaagakall!“

En Vise om Lofotfisket havde nok engang været adskillig udbredt. Gamle Jon Klæboe kunde bare mindes følgende Linjer:

¹ Se Petter Dass' Samtlige Verker, Kr.a 1874, Side LXVII fg.

„Vi kom til Stedet Degermul,
den sidste Dag i Jul.
Hvad Stedet i sig selv angik,
et Losement vi tog

Der vanka Eventyr nok og Frost

Saa skal vi fisk' paa Karavis,
naar vi ha faat den Pris.“

En Vise om Linefisket i Lofoten 1772 udgav Storthingsmand *A. Sellevold* i Bergen 1842. Den er mig ganske ubekjendt.

I ældre Tider havde vel Folkeviser paa norsk Maal været udbredt paa Helgeland som paa andre Steder i Norge. De var imidlertid forsvundne uden at have efterladt sig videre Spor. I „Nordlands Trompet“ har, som man ved, Petter Dass brugt helgelandsk Dialekt i en Tale, han har lagt en Bonde i Munden. Hans Efterlignere har ikke efterlignet ham i dette Stykke, de har alle brugt det vanlige Skriftsprog. Paa Visedigtnings Omraade begyndte i min Barndom den ældre Digtning at afløses af Døgnprodukter, trykte „i dette Aar“, i Bergen, Trondhjem eller Tromsø. Det var Viser som: „Den fromme Helena i Maanskinnet sad“, „Tid at tie, Tid at tale“ o. s. v. Endnu fandt man dog Smag i Viser af religiøst Tilsnit; særlig populær var Falskmyntneren Jens Fentads Afskeds-Sang: „Jeg syndefulde vil nedfalde“, Digitet om Tallene i Bibelen: „En Sang ville vi sjunge om nogle Skriftens Tal“, og den formodentlig paa Helgeland forfattede ret mærkelige Sang om Dommedag: „En Rigsdag i Høiden er bleven besluttet“.

En gammel Regle, der engang vistnok har været udbredt over det hele Land, havde følgende Indhold:

„Dein tolte Juledag
 Saint Morten meg gav
 tol By,
 tol Kirkæ i kvar By,
 tol Ailter i kvar Kirkæ,
 tol Presta me kvart Ailter,
 tol Kjolæ paa kvar Prest,
 tol Lommæ i kvar Kjole,
 tol Pongæ i kvar Lommæ,
 tol Rom i kvar Pong,
 tol Skjeling i kvart Rom.“

At regne ud i Hovedet, hvor stor Sum dette blev, det var en Opgave, som mange gav sig i Kast med, men som nok ingen magtede at løse.

I intellektuel Henseende maa Petter Dass' „Nordlands Trompet“ nævnes i første Række blandt Almuens aandelige Føde. Trompeten var for Nordlændingen, hvad Homers Digte var for Grækerne, den var en Afspeiling af Livet, hvori man saa sig selv og gjenkjendte sig selv. Petter Dass var Digteren af nordlandsk Kjød og Blod, populær fremfor alle andre. Ældre Folk har jeg hørt recitere lange Stykker af Trompeten udenad.

Medens det vanlige Bogmaal var Eneherre paa Digtningens Omraade, brugte Almuen altid sit eget Maalføre, naar det gjaldt at fortælle Eventyr. Om en Samler havde givet sig Tid til at gjennemreise Helgeland i min Barndom da, skulde han have gjort en rig Høst af kjendte og ukjendte Eventyr. I en senere Tid har Sogneprest O. T. Olsen samlet baade Eventyr og Folkeviser og Folketoner i Ranen og Vefsen. Hans Samlinger er desværre endnu ikke udgivne. Det interessante Eventyr om „Peik“, som han i sin Tid meddelte Asbjørnsen, har, som man ved, denne først offentliggjort i „Juletræet“ for 1866 og senere optaget i anden Del af „Norske

Folkeeventyr". Ivar Aasen optegnede i sin *Tid Eventyret* om Svein Urædd, som han har gjengivet paa norsk Landsmaal i Norsk Folke-Kalender for 1859. Ligesaas har Ivar Aasen optegnet og udgivet „*Mannehausen*“ eller „*Fylgjesveinen*“; trykt i *Illustreret Kalender* for 1855. I Asbjørnsens „*Huldre-Eventyr*“ er for første Gang trykt de af Skolebestyrer Schmidt optegnede helglandske Eventyr: „*Skarvene paa Ud-røst*“, og „*Tuftefolket paa Sandflæsen*“, egentlig to Varianter af et urgammelt Eventyr, der i min Barndom var lokaliseret paa flere Steder langs Kysten. I *Dagbladet* No. 36 for 1905 har Nils Lagli offentliggjort et Eventyr fra Ranen: *Risen og risegygri*. N. Grinde har i Norsk Barneblad No. 12 for 1905 offentliggjort „*Smeden og Kongsdotteri*“ (fra Ranen). Blandt de Eventyr, jeg hørte som Smaagut, skal jeg nævne en ret interessant Variant til „*Soria Moria Slot*“, der gik under Navnet: „*Kvitserk a Nori*.¹ Da jeg sidste Gang var hjemme, gjorde jeg et Par Optegnelser efter de bedste endnu levende Fortællere. Desværre er mine med Blyant nedskrevne Notitser blit saa udviskede, at de ikke længer lader sig dechiffrere.

Hvor man var glad i Eventyr dengang! Om Vinteren i Rorboderne i Lofoten, naar man havde „*Landlega*“ paa Grund af Uveir, om Sommeren ude paa Fiskeverene, naar man var færdig med Dagens Slid, om Høsten i Hjemmene, naar Mænd og Kvinder sad ved sit Arbeide Aften efter Aften, altid var der en eller anden, som fortalte Eventyr til Glæde og Opmuntring for de lyttende Tilhørere.

Den bedste Eventyrfortæller ude paa Døna var *Anders Dass Klæboe*, Husmand paa en Plads under en af Gaardene paa Glein, der tilhørte hans Broder, Hans Klæboe. Naar

¹ Eller maaske: „*Kvitserka Nori*“. Betydningen af dette Navn kjendte ingen.

han rigtig kom i Aande, gik det med ham som med alle gode Eventyrfortællere, han fortalte ikke bare, han spillede sine Eventyr og slap Fantasien løs, idet han ex tempore karakteriserede Personer og udmalte Situationer. Jeg hørte ham engang skildre, hvor over al Maade sin Prinsessen var, med disse Ord:

„Naa ho gjekk, saa knart dæ,
naa dæ knart, saa draup dæ,
naa dæ draup, saa singlæ dæ,
og naa dæ singlæ,
saa va dæ akkorat,
saa'n slap ein Søltoskjeling
i eit Masing-Krusfat.“

Var han bange for, at man skulde synes, Eventyret blev for langt, pleiede han at sammentrække Slutningen, indledet saaledes:

„Kort aa fortælæ,
Folkje vil sœvæ,
her e'kje lang Tid om aa gjeræ.“

Og naar han med Bravur havde endt sin Fortælling, tilføiede han gjerne følgende Epilog, som forresten ogsaa andre Eventyrfortællere ofte gjorde Brug af:

„Saa lægg e mit Eventyr paa ein Slee
aa kjør dæ til deg, saa bere kain kvæe,
aa kain du 'kje kvæe bere, hell eg,
saa Skam ska du ha, før du lastæ meg.“

Blandt Almuen kunde man i min Barndom støde paa flere Gjengangere af ældre Tiders Overtrø og Sædvaner, „Gebräuche“, som Tyskerne udtrykker sig, om det end er saa, at alt dette Væsen var i kjendelig Tilbagegang, for ikke at sige Uddøen. Jeg gaar over til at samle i en kort Oversigt, hvad jeg tror kan være af Interesse.

Forat ikke noget ondt skulde komme over Barnet, maatte man sørge for, at der blev lagt Staal og „Gudsord“ i Vuggen under det. Ved „Gudsord“ forstod man alt, som var trykt. Paa en af Nabogaardene havde man i Øieblikket intet andet forhaanden end Holbergs Komedier, som man da lagde i Vuggen ved Siden af en gammel Sax, og som man fandt gjorde god Tjeneste.

Med Hensyn til Giftermaal er det at sige, at det holdtes for upassende og stridende mod al Folkeskik, at Gut og Jente vedgik, at de var forlovede. Men naar man „dat ned af Prækestolen“, det vil sige, naar det blev lyst til Ægteskab for det vordende Brudepar, saa var det jo ikke muligt længer at nægte Forholdet. Vielsen foregik altid paa en Søndag og i Overensstemmelse med gammel Ritus, efterat Epistelen var læst fra Alteret. Som oftest blev flere Par viede paa én Gang. Efter Prædiken Ofring; først gik Brudeparret rundt Alteret og ofrede, i Almindelighed hver sin Daler, saavidt jeg husker. Og saa kom Følget, Mænd og Kvinder, voxne og halvvoxne. Det var en Hæder for Brud og Brudgom at faa mange til at ofre med sig; før Tjenesten gik derfor deres Venner og Paarørende om blandt Almuen og bad Folk at „offre med Brura“. Efter Tjenesten blev alle, som havde ofret, trakterede med en Dram og lidt Bagverk. Vedrørende selve Bryllupet er intet særligt at fortælle. Endnu i min Barndom brugte man Kjøgemester til at gjøre Tjeneste ved disse Leiligheder. Den sidste Kjøgemester, som fungerede paa Døna, var „hain Jakob i Juløia“, en staut Skikkelse med en fortrinlig Sangstemme. Jeg mindes endnu, hvor gribende det var, naar han, efterat Gjæsterne var samlet ved Bryllupsbordet, istemte den populære Sang: „Der Jakob sin Reise til Padan paatog“, og naar han afsluttede Maaltidet med at synge Verset: „O, give det Gud, vi efter dine Bud.“

Efter gammel Skik pleiede de nygifte endnu af og til at reise om i den nærmeste Grænd for at „be om Bonskab“, det vil sige Redskaber og Indbo, som en Bonde trænger til.¹ Enten de brugte Hest eller Baad, saa samlede de paa denne Maade en Mængde nyttige Ting, som Bøtter, Kar, Brødjern, Gryder o. s. v. Det var en vakker Skik, som vist for længe siden er gaaet af Brug.

Naar Konen skulde i Barselseng, gjorde man et Stykke af Gulvet ryddigt og bredte udover et tykt Lag af Halm. Herpaa blev da Barselkonen lagt, og her laa hun, indtil hun havde født sit Barn. Tænker man sig tilbage til den Tid, da man bare havde Jordgulv i sine Huse, da vil man forstaa Oprindelsen til Navnet „Jordmor“. I Henhold til den ovenfor skildrede Skik brugte man stadig Udtrykket: „aa gang i Golvæ“ i Betydning af at ligge paa Barselseng.

I Regelen gav Moderen Barnet sit Navn efter en eller anden afdød, hun havde drømt om. Naar nemlig en Kone, som var med Barn, drømte om en eller anden afdød Mand eller Kvinde, saa var det en almindelig Tro, at Vedkommende „gik efter Navnet“, det vil sige ønskede at blive opkaldt, og vilde hevne sig baade paa Moderen og Barnet, om dette Ønske ikke blev opfyldt. Paa denne Maade er det gaaet til, at man blandt den nordlandske Almue møder flere, der har samme Navne, som afdøde Prester, Godseiere eller Handelsmænd tidligere har baaret, og det baade Fornavn og Familienavn.

Hvad Dødsfald angaar, da var det almindelig Skik, at Liget strax efter Døden blev lagt paa Ligstraa, det vil sige Halm, som man bredte ud over nogle paa en Forhøining lagte Bord. Paa Begravelsesdagen samlede man dette Ligstraa og lagde det i en liden Haug ved Siden af Veien, hvor Liget skulde bæres, og paa den Side, Vinden stod fra. I

¹ Saaledes opfattede vi Betydningen af Ordet.

det samme Liget blev baaret forbi, tændte man Ild paa Halmen, saa Røgen fik hvælve sig over Kisten.

Blandt gamle Skikke skal jeg omtale følgende:

I hvert Hus paalaa det Gutterne som en uafviselig Pligt at forsyne Julebordet med fersk Kveite. Lykkedes det ikke, skulde de til Straf sidde paa Nausttaget hele Julenatten. Naar det led mod Enden af Advent og Julekveiten endnu ikke var opfisket, samlede Jenterne sig for under ljomende Latter at reise Stige op paa Taget af Naustet. Paa sin Side havde Husets Kvinder at stelle det saa, at de havde en nybær Ko paa Baasen, saa de kunde traktere med Kalvedans — „Kjilost“ — til Jul. Kunde de ikke skaffe den tilveie, saa maatte de være forberedt paa at tilbringe Julenatten paa Fjøstaget, og derom blev de mindede ved, at Gutterne Aften efter Aften, til stor Moro, reiste op Stigen, de skulde bruge.

En anden Skik fortjener at nævnes; jeg mindes ikke at have seet den omtalt andetsteds.

Naar en Gut stod og slog Høi, og en Jente, han kunde have lidt tilovers for, kom gaaende forbi, saa tog han lidt Høi paa Ljaaen og kastede det paa hende. Dette kaldtes „aa gripa“. Vedkommende havde at udløse sig fra denne Griping ved en liden Gave, som man — vistnok med et meget gammelt Navn — kaldte „Grepes-Ve“.

Med stor Seighed havde enkelte middelalderske Forestillinger holdt sig blandt Almuen. Saaledes forklarede min Moder engang for mig, at vistnok havde vi alle Kongen over os; men over Kongen stod Keiseren, og over Keiseren stod Paven.

Om Tyrken talte ofte gamle Jon Klæboe. Af ham fik vi vide, at der af dette Folkeslag var to Arter: „Tryntørkjen“ og „Einfottørkjen“. „Tryntørkjen“ havde Næse som et Grisetryne; med den rotede han i Jorden, istedenfor at vi pløier

og harver. „Einfottørkjen“ havde bare én Fot, som han hoppede sig frem paa. Naar det var rigtig varmt, saa lagde han sig paa Jorden og holdt Foden over sig mod Solen, og den var saa stor, at den fuldstændig gjorde Tjeneste som Solskjærm. I denne Stilling er han ogsaa, som man ved, afbildet i Haandskrifter fra Middelalderen.

Skjønt noget afbleget holdt Troen paa Underjordiske, Hulder, Nisser o. s. v. sig fremdeles. Mest levende i Tanke og Sind var *Draugen*, hvis Skrig man troede at høre i stormende Uveir som et ondt Varsel. Om ham fortalte gamle Jon Klæboe et Sagn, som jeg skal gjengive.

Under Fisket i Lofoten gik en Mand sent en Kvæld ned til Sjøen for at se efter sin Baad. Han faar da Øie paa noget svart og sleipt bag i Skotten og hører tydelig, hvorledes dette uhyggelige Væsen jamrede sig af Kulde. Han skjønte strax, at det var Draugen, og da han syntes Synd paa ham, tog han en gammel Skindbuxe og kastede den over ham. Den følgende Dag roede den fiskende Almue ud i et straalende Veir; men just som Manden var kommen et Stykke ud paa Sjøen, hører han i det fjerne dette varslende Tilraab:

„Dæ dundræ i Jord
aa svartnæ i Hav;
drag opp, du Mainn,
saa Skjinnbrokjæ gav!“

Han saa gjorde. Men i det samme han var kommen til Land, opstod et forrykende Veir, som man ikke havde seet Magen til. Og saa mange omkom den Dag, at man senere fandt borte i en Vik 100 Sjøvaatter, som passede til høire Haand. Den blev af den Grund kaldt „Sjøvaattvika“. ¹

Det var langt til Doktor, og det var dyrt at hente ham. I Sygdomstilfælde hjalp man sig med de vanlige Husraad eller

¹ Om dens Beliggenhed kunde Fortælleren ingen Oplysning give.

med almindelige overtroiske Midler og trøstede sig forresten med, at mod „Dauen“ gaves der intet Raad. Exemplarer af „Svartebogen“ fandtes der, saavidt jeg ved, ikke paa Helgeland. Den ovenfor omtalte Eventyrfortæller Anders Dass Klæboe troede man kunde „stille Blod“. Han havde ogsaa virkelig en „Blod-Stemme“, som jeg oftere, men forgjæves, bad ham om at faa se. Endelig indgik vi det Kompromis, at han skulde faa laane vor Hest til at pløie med en Dag, mod at jeg fik Adgang til at gjøre mig bekjendt med hans Formular. Jeg mindes endnu, hvor jeg blev skuffet ved at gjennemlæse den.

Den seigste Overtro havde sin Grund i den dengang saa almindelige Sultefodring af Buskapen. Enten Aaret var godt eller daarligt, var det en Æressag for Bønderne at have ligesaa mange Kjør paa Baasen, som der altid tidligere havde været. Det vilde være en utaalelig Skam at holde 9 Kjør paa en Gaard, hvor man før stadig havde holdt 10. Saa maatte man da ved Siden af Høi og Halm bruge Tang og Tare, som man kogte sammen med Fiskehoveder og gav Buskapen. Men hvordan man bar sig ad, og hvormeget man strævede, saa blev Resultatet gjennemgaaende Sultefodring; ikke sjeldens var Kjørene om Vaaren saa udma-grede og elendige, at de „laa paa Røisann“, det vil sige maatte reises op ved Folkehjælp. Saaledes havde det sig ialfald ude ved Kysten, om det maaske stod bedre til inde i Fjordene.

Det siger sig selv, at man ved sligt elendigt Fjøsstel fik lidet Melk. Nu, det lagde man ikke stor Vægt paa. Men det værste af alt, det var, at Melken var saa daarlig og saa mager, at man ikke fik Smør; man kunde holde paa at kjærne en tre, fire Timer, men Smør fik man ikke. Under saadanne Omstændigheder frembød nedarvet Overtro en

gyldig Forklaringsgrund: Melken var forhexet, og Kjørene var forhexet af ondskabsfulde Mennesker. Paa intet Omraade havde Overtroen saa stærke og dybe Rødder som her.

Jeg mindes levende, hvorledes jeg en Dag stod og saa paa en Kone, som sad foran Gruen i Kjøkkenet og kjærnede i sit Ansigts Sved uden at faa Smør. Det hjalp ikke, at hun mærkede Kjærnen med Kors, det var uden Nytte, at hun satte en Sølvtoskilling mellem Baandene paa Kjærnen. Saa kom tilfældigvis Nabokonen ind i et eller andet Erinde. Da hun vendte sig for at gaa sin Vei, tog hun, som kjærnede, en Glo af Gruen med en Ildtang og kastede efter hende: det var hende, som havde forhexet Kjørene og Melken.

Levemaaden blandt Almuen var gjennemgaaende meget tarvelig. Minderne om „det store Nødaar“ var endnu levende, man var taknemmelig selv for den simpleste Mad, at klage over Kostholdet tror jeg ikke faldt nogen ind den gang. Alle Kornvarer gik fremdeles under det vakre gamle Navn: „Guds-Laan“. At lade en Brødsmule ligge paa Gulvet uden at tage den op, holdt man for at være en dødelig Synd.

Brugen af Kaffe var begyndt, men langt fra almindelig. Jeg mindes endnu, hvilken Høitid det var hver Søndagsmorgen, da Kaffekjedelen blev sat over Ilden, og dens duftende Indhold blev serveret sammen med den tarvelige Frokost. Paa faa Undtagelser nær frembød Anretningen Aaret udigjennem ikke stor Afvexling. Frokosten bestod som oftest af Fladbrød og Melk eller „File og Jarnkaka“. ¹ Paa de Tider af Aaret, da fersk Fisk eller fersk Sild ikke var

¹ Rømmekolle og Lomper, stegte paa Takker, „Brødjarn“.

at opdrive, var Blandsuppe¹ og Spekesild med Fladbrød eller kogte Poteter den almindelige Ret til Middag ved Tolvtiden. Til „Non“, der svarer til Eftasverd paa Østlandet,² fik man i Almindelighed Melk og Brød. Aftensmaden bestod for det meste af kogt Sild og Poteter, eller ogsaa af fersk Fisk. Kjød, salt eller ferskt, nød man lidet af. Kjødet af de Dyr, man slagtede om Høsten, blev for den allersørste Del saltet til Brug for Lofotfolket. Om Vinteren fik man rigtignok Kalvekjød, og deraf lagede man den herlige „Kalvekipe“, hvis Tilberedning Fru Garborg har omtalt i sin Kogebog. Til Jul og ved andre høitidelige Anledninger bagte man Lefser og kogte Gumme, Høidepunktet af alt, hvad det nordlandske Bondekjøkken frembød af lukullisk Nydelse.

Jeg har ovenfor i anden Sammenhæng nævnt Dampskibsfarten. I min tidligste Barndom var den endnu i sin Begyndelse. Om Sommeren kom Dampbaaden en Gang om Ugen; om Vinteren holdt man det dengang ikke for tilraadeligt, at den gik, hvorfor man indstillede al Dampskibsfart og erstattede den med Postbaaden, som man fik Post med hver 4de eller 5te Uge. Som man vil erindre, var det Staten, som eiede Rutebaadene dengang; det var da en Selv-

¹ Blandsuppen — Blainnsupæ, dengang Helgelændernes Nationalret, var kogt af Bygmel og Vand med lidt Syre — sur Valle — i. Hvor populær den var, derom vidner følgende, som jeg gjengiver i nordlandsk Dialekt. En gammel Mand fortæller: „Eg drømte, eg saa Vorherre, hain sad saa ein Smaaglunt borte i Dælkjæ.“ „E du svang — sulten —?“ sa hain. „Aa ja, eg e no nokkæ svang,“ sa eg. „Ja, eg har ikkje ainnæ aa gje deg, enn Blainnsupæ aa Sill“, sa Vorherre. „Ja,“ sa eg, „Blainnsupæ aa Sill, da va vel Mat!“ — Nu for Tiden vil mine Landsmænd knapt udtale sig med slig Begeistring om den.

² „Non“, mellem Klokken 3 og 4 Eftermiddag, oprindelig „hora nona“, den niende Time, er fra det latinske Kirkesprog gaaet over i Oldnorsk og findes allerede i et af Eddakvadene.

følge, at deres Førere var Sjøofficerer. I Nordland har disse dampskibsførende Sjøofficerer efterladt sig et uforglemmeligt Minde. Vistnok var det saa, at de holdt god Mandstugt og fortrinlig Orden ombord. Men hvordan disse Herrer behandlede Folket, derom gik der mange Frasagn. Engang, da Dampskebet kom til Kobberdal, havde det med sig fra Bergen en Sildenot, som der skulde i Land. Den vanlige Expeditionsbaad var ikke stor nok til at kunne rumme en saa stor Gjenstand, hvorfor Expeditøren bad Kapteinen vente, til han kunde hente en større Baad. Nei Tak, derom kunde der ikke blive Tale. Kapteinen lod Noten uden videre hive i Sjøen og dampede saa afsted.

I Tilbagesynet paa Ungdomstiden ser jeg mig selv som tredie Klasses Passager ombord paa Dampbaaden. Jeg havde desværre ikke lagt Mærke til en sortmalet Linje, der dannede Skillet mellem første og tredie Plads, og nysgjerrig som jeg var, havde jeg forvildet mig ind paa det Omraade paa Dækket, der var forbeholdt „Storkarrann“. Jeg mindes endnu, hvor jeg blev hundset af Kapteinen for denne Forbrydelse. Endnu i fremrykkede Aar har jeg mere end én Gang gjennemlevet denne Situation i Drømme. Og den Harme og Uvilje, som dengang greb mig, har først forladt mig, efterat jeg i mine senere Embedsstillinger har havt Anledning til at lære at kjende saa mange elskværdige, fint-dannede høiere og lavere Marineofficerer.

Jeg slutter denne korte Udsigt over Folkets Liv i min Fødegn med at tilføie, at endda Kampen for Tilværelsen var streng og mangt og meget ikke var, som det burde, saa følte man sig gjennemgaaende tilfreds med sine Kaar og bar det, som var tungt, med mandig Udholdenhed og gud-hengivent Sind. Og det er paa denne Grund, at varig Lykke bygges. Guds frygt med Nøisomhed er en stor Vinding.

III.

BARNDOM OG UNGDOM.

Flere, der har skildret mit Levnetsløb, har troet at kunne eftervise, at de Omgivelser og de Forhold, under hvilke jeg er opvoxet, har havt større eller mindre Betydning for min Udvikling. Jeg tør ikke udtale mig om dette Spørgsmaal. For mig staar den Tid, hvorom her er Tale, som en usigelig trist og glædeløs Tid. Men jeg tror for vist, at naar det har behaget Gud at lade mig gjennemleve Barndomstiden og Ungdomsaarene saaledes, som skeet er, saa har jeg kun at takke ham, som gjør altting vel og i sin Miskund vender alt til det bedste.

I Tilbagesynet over denne Periode af mit Liv møder jeg min Moder baade først og sidst. I sine yngre Aar skal hun have været næsten overgiven munter; for mig staar hun som stadig greben og tynget af Sorgen over sin Mands tidlige Bortgang. Der gik knapt en eneste Dag, uden at hun en kortere eller længere Stund satte sig borte i Ovnskrogen og græd saart og bittert, saa det var en Ynk at se. Saa tog hun sig sammen og gav sig til at arbeide. Dengang forstod jeg selvfølgelig ikke Grunden til, at min Moder saa ivrig og rastløs gav sig i Kast med alslags Arbeide, der forefalder paa en Bondegaard, tungt og let, uden Forskjel. Jeg har senere lært at indse, at hun paa denne Maade søgte at døive den nagende Sorg, Arbeidet blev hende en Lise og

Lindring. Det som i Mindet er mest fremtrædende ved min Moder, det er endeløs Energi. Om hun forresten var begavet, det har jeg ingensomhelst Rede paa. Hun havde ikke lært at skrive i sin Barndom; hendes mange Breve til mig er efter hendes Diktat ført i Pennen af min Søster, saalænge hun levede, og senere af Kirkesanger Beiermann. Jeg har nylig læst igjennem en hel Del af disse Breve for gjennem dem ligesom at lære min Moder bedre at kjende. Jeg faar det Indtryk, at hun har tænkt klart og greit og gaaet løs paa Tingene uden Omsvøb.

Meget fremtrædende ved min Moder var — lad mig kalde det en overlegen Selvfølelse. Jeg mindes flere Tilfælde, hvor denne gav sig Udslag. Lad mig nævne et noksaa karakteristisk. Efter at have absolveret Andenexamen i 1863 besøgte jeg Hjemmet. Jeg troede rigtig at skulle kunne glæde min Moder ved at fortælle hende, at jeg havde faaet de bedste Karakterer af alle Kamerater — over 80 —, som dengang havde været oppe. Jeg kjender endnu efter saa mange Aars Forløb, hvor flau jeg blev, da hun — ganske ligegyldig — svarede: „Det er rimeligt det, Gutten min.“ Hun havde visselig seet ned paa sin Søn med den dybeste Foragt, om dette ikke havde været Tilfældet.

Jeg tror ogsaa, at det var under dette Besøg, at min Moder næsten med rasende Forbitrelse klagede over, at Distriktslægen saa uforskammet havde forhaanet ikke bare hende, men hele Familien. Min Søster havde været syg, og Moder havde sendt vor gamle Tjenestejente Marta til ham for at faa Medicin. Det fik hun da ogsaa, idet Doktoren ligegyldig udtalte: Dette skal vel skrives paa Fattiggassens Regning? Men at han — selvfølgelig uden dermed at mene noget ondt — vilde sætte os i Klasse med Bygdens Fattiglemmer, det kunde min Moder aldrig tilgive ham.

Under et af mine senere Besøg i Hjemmet bad man mig at holde Opbyggelse paa en af Nabogaardene. Min Moder tog mig da tilside og bad mig indtrængende ikke at nedværdige mig selv og saare hende ved at optræde i en tarvelig Bondestue som en almindelig Lægprædikant . . . Jeg havde ikke Hjertelag til at gjøre hende imod.

Velsignet være min Moders Minde! Da jeg forlod Barnandomshjemmet for at gjennemgaa Tromsø Seminarium, tog hun af sin Haand en fin Guldring, som hun satte paa Ringfingeren paa min venstre Haand, idet hun halvkvalt af Graad udbrød: „Gud velsigne dig, Gutten min!“ Hvorledes denne min Moders Velsignelse har fulgt mig, og hvad jeg skylder den, det ved kun han, som alting ved.

Med Vemod mindes jeg min Søster Martine med sit stille, bramfri Væsen og sit indadvendte Sind. Hendes egentlige Udvikling foregik, efterat jeg havde forladt Hjemmet. Stille og umærkelig modnedes hendes Liv i Gud, en af disse lykkelige Naturer, som svarer til Skildringen hos Mark. 4, 26—27: „Med Guds Rige har det sig saaledes, som naar et Menneske kaster Sæden i Jorden og sover og staar op, Nat og Dag, og Sæden spirer frem og bliver høi, uden at han selv ved det.“ Hun modnedes ogsaa tidlig for Høsten; vel 20 Aar gammel afgik hun ved en stille Død. Hun skrev ganske godt for sig i Henseende til Tanké og Indhold. Men Skriftsproget lærte hun aldrig at beherske. Hendes mange Breve til mig fremviser en broget Blanding af dansk Bogmaal og nordlandsk Dialekt. Jeg afholder mig fra enhver Betragtning i Anledning af dette Forhold, idet jeg slutter Omtalen af min Søster med Ord fra gammelkristelige Gravskrifter i Roms Katakomber: Ave pia anima! Vivas in Deo!¹

¹ Hil dig, fromme Sjæl! Lev i Gud!

I Onnetiderne maatte min Moder leie mandlig Hjælp til Gaardens Drift. Forresten greiede hun sig med vor gamle Tjenestejente *Marta*, som jeg nu gaar over til at omtale. Hun havde tjent i 18 Aar hos Bedstefader paa Solfjeld. Da min Fader giftede sig, fulgte hun med ham til Sigerstad, hvor hun med stor Troskab tjente os i 25 Aar. Kort før sin Død lod hun sig overtale til at flytte til en af sine Slægtninge, der havde faaet hende til at tro, at om hun vedblev i sin Tjeneste, til hun blev kaldt bort, saa vilde alle hendes Efterladenskaber tilfalde hendes gamle Madmor. Den den-gang vanlige Løn, som hun hele Tiden havde oppebaaret, var 4 Speciedaler pr. Aar. Det vilde være uden Interesse at forklare, hvorledes det kunde lade sig gjøre for hende med en saa liden aarlig Løn at efterlade sig 200 Daler i Bergens Sparebank og desuden flere Kister fyldt af Gangklæder og Sengklæder. Kan vel hænde, at det ikke var mange, der drev det saa vidt i denne Henseende som gamle *Marta*; men sikkert er det, at det var et gjennemgaaende Træk ved hin Tid, at Tjenerne — baade Gutter og Jenter — var meget sparsomme og søgte at lægge sig tilbedste saa meget som muligt for at have noget at begynde med, naar de skulde sætte Fod under eget Bord. Aa, hvilken Lykke vilde det ikke være for vort Land, om det fremdeles gik efter hin gamle gode Skik.

Gamle *Marta* skylder jeg mange aandelige Impulser. Hun var flink til at fortælle, og jeg mindes endnu levende, hvorledes nye Syneraabnede sig for mig, naar hun omtalte, hvorledes de første Haugianere kom til Nordland paa sine Baade, lagde til Land og prædikede for Folket og drog videre. Eller hvorledes „hain Hr. Petter“ — Petter Dass — drog gjennem Luften til Kjøbenhavn og holdt Gudstjeneste for Kongen første Juledag. Og hvorledes han med sine

kraftige Bønner frelste sine Sognebørn fra en ødelæggende Landeplage,¹ o. s. v.

I denne Sammenhæng kan jeg ikke undlade at nævne en gammel tro Tjener, der havde forladt os nogen Tid før min Faders Død for at nedsætte sig som Husmand paa en af Nabogaardene; han gik i Almindelighed under Navnet: Hain Lars i Markjen. Han var af en meget sangvinsk Natur, letlivet og altid i godt Humør. Tillands duede han ikke stort; men kom han paa Sjøen, da var han ret i sit Element. Naar han som Høvedsmand sad paa Bagtoften og hamlede, medens han tyggede Tobak, saa det skummede ud af Munden, da følte han sig saa stolt af sin Værdighed som nogen Admiral. Han kunde arbeide sig rent fordærvet, bare man gav det Udseende af, at han var Leder af Arbeidet og havde udtænkt Planen. I min Faders Tjeneste drev han Fiske ude paa Sjøholmen, og han fiskede godt, men var en Slurv, saa han ofte mistede kostbare Fiskeredskaber. Men det tog han sig ikke nær. „D'e Pengæ i Ber'n og Hamp i Ver'n,“ pleiede han at udbryde ved slige Leiligheder. Efterat han havde nedsat sig som Husmand, blev det rent Armodssdom med ham, men sit gode Humør beholdt han til det sidste. Han besøgte os en og anden Gang. Aa, hvor jeg var glad i denne underlige Skrue, der han sad der og skrød af sig selv og fortalte om min Fader, som han rent forgudede, og fra hvem han ligesom kom med Bud og Hilsen.

Til dagligdags bestod da hele vor Husstand af 4 Personer, 2 Voxne og 2 Børn. Jeg har ingen Grund til at klage over nogen streng Opdragelse. Det er vistnok saa, at Afstanden mellem Førældre og Børn dengang var meget stor deroppe. Det holdtes for at være en utilgivelig Mangel

² Gamle Martas Fortællinger herom har jeg i sin Tid meddelt i L. Daaes Bygdesagn II, 117 fg.

paa Respekt, om et Barn vilde sige „Du“ til Fader eller Moder; det eneste tilladelige var at sige „I“. Jeg kjender ikke Grunden til, at min Moder brød med denne Skik, idet hun lærte mig og min Søster at tiltale hende med „Du“. Men det holdt hun strengt paa, at vi som alle andre Børn den gang skulde staa ved Bordet under Maaltiderne; det var ikke tilladt at sidde, før efter at man var konfirmeret. Som man ved, var dette engang Skik over det hele Land, ialfald blandt de bedrestillede Samfundslag.

Det var min Moder, som „satte mig i Bog“, det vil sige lærte mig at læse. Jeg mindes endnu den prægtige Abc-Bog, som min Fader havde kjøbt til mig, sidste Gang han var i Bergen. Første Del var indrettet paa gammel Vis: Alfabet, Staveøvelser og Læseøvelser, bestaaende af De ti Bud, Troen, Fadervor, Daabens og Nadverdens Indstiftelsesord. Og saa kom anden Del: Kolorerede Billeder af Dyr i saadan Rækkefølge, at Forbogstaverne i deres Navne svarede til Bogstaverne i Alfabetet; hertil kom da et Vers paa to Linjer under hvert Billede. Under Billedet af Krokodillen stod de bekjendte Linjer:

„Naar Crocodillen ynksomst græder,
han aller snarest Folk opæder.“

Paa sidste Blad prangede den traditionelle Hane, der verper Sukker til flittige Børn om Natten. Mere end én Gang fandt jeg om Morgenens mellem Hanen og Permen en Sukkerbid, som min Moder havde lagt der.

Hvor alt nu er forandret. I vore Dage er Hjemmet intet og Skolen alt; Børnene lærer at læse efter Lydmethoden, alt er saa korrekt pædagogisk, alt gaar som efter en Snor. Men Poesien ved Moder og den gamle Abc-Bog er borte.

Efter at have lært at læse af min Moder, begyndte jeg under hendes Veiledning paa Katekismen, paa samme Tid som hun øvede mig i at læse indenad, idet Epistel- og Evangelietexterne i Salmebogen blev brugt som Læseøvelser. Luthers Katekismus var snart lært udenad, ikke større end den var. Jeg tør ikke sige, at jeg forstod meget af den; men det er sikkert, den blev lært slig, at den siden ikke kunde glemmes. Det næste Skridt fremover betegnedes ved „Udtoget“, det vil sige Saxtorfs Udtog af Pontoppidans Forklaring. Paa egen Haand læste og lærte jeg efterhaanden Spørgsmaal for Spørgsmaal, indtil jeg var naaet frem til tredie Artikel, da min Skolegang begyndte med det fyldte ottende Aar.

Dønnes Annex havde sin faste Skole i Snekkevig, en Husmandsplads under Dønnes Herregaard, der var overladt Sognet til Lærerjord og Klokergaard, mod at Kirkesangeren besørgede udført det paa Pladsen hvilende Pligtarbeide, enten personlig eller ved leiet Hjælp. Den af Kommunen opførte ganske store Skolebygning indeholdt i den ene Halvdel Beboelseslejlighed for Kirkesangeren i to Etager; i den anden Halvdel var nedenunder den lyse, rummelige Skolestue, og ovenpaa Soveværelser til Skolebørnene, et for Gutterne og et for Jenterne. Sognets Børn var fordelede i Partier saaledes, at hvert Parti og altsaa hvert Barn fik en samlet Skoletid af fem Uger for Aaret, to om Vinteren og tre om Sommeren. Under Skoletiden boede Børnene ovenpaa i Skolelokalet; eftersom Forældrene havde Raad til, blev de mere eller mindre tarvelig eller rigelig forsynet med Niste; en af de største Jenter gjorde Tjeneste som fælles Kok og lagede Middagsmaden istand. Formiddag holdtes Skole, Eftermiddagen lærte man sine Lexer og morede sig med Leg; naar Kvelden var kommen og hver havde lagt sig i sin Seng, aabnede man i Regelen Døren mellem de

to Soverum, og saa gik det løst med at fortælle Eventyr til langt paa Nat.

Vor Lærer, Kirkesanger *Andreas Paulsen*, var den første seminaristisk uddannede Lærer i Sognet, Elev af Trondenes Seminar. Jeg vil altid føle mig at staa i en stor Taknemmelighedsgjeld til ham; han var en Lærer netop slig, som jeg trængte det. Udrustet med, saavidt jeg kan skjønne, fortrinlige Evner havde han tilegnet sig gode og alsidige Kundskaber, var aandelig interesseret paa flere Omraader, altid vækkende og inspirerende saavel i sin Undervisning som — og det ikke mindst — i sine mundtlige Samtaler med os udenfor Skoletiden. Folket, der ikke skjønte, hvilken fortrinlig Lærer han var, havde nere Øie for hans svage Sider; han var i betydelig Grad nærig og kavede og strævede paa alle mulige Maader med at skaffe sig Biindtægter. I sin Færd var han lidet retlinjet; stak det ham, og han troede at have Fordel deraf, kunde han gjerne anonymt i Aviserne gaa løs paa en Mand, med hvem han tilsyneladende havde levet i god Forstaaelse, et Udslag af det egennyttige Drag, der betegnede hans Karakters svageste Side. En ganske haabløs Kamp kjæmpede han baade med store og smaa for at faa os til at kalde hans Hustru „Madam Paulsen“ istedenfor „Klokkar-Kona“. Jeg maa bekjende, at jeg havde stor Moro af at ærge ham mere end én Gang i Henseende til dette Etikettespørgsmaal, og at jeg med Glæde modtog de Ørefigen, der var Straffen for denne Forseelse.

Jeg takker min Gud og priser min Ungdoms Lærer for den pædagogiske Visdom, i Kraft af hvilken han under de daværende Omstændigheder ordnede Undervisningen og gik frem med den. Hans Hovedprincip var, at de mindre begavede ikke skulde staa hindrende i veien for de mere begavede. Af de 10—20 Børn, der samtidig besøgte Skolen,

udgjorde hvert enkelt i Virkeligheden en Klasse for sig. I de Timer, da Pontoppidans Forklaring blev gjennemgaaet, blev de fleste Børn slaaet sammen til én Klasse og underviste i Fællesskab. Det samme var ogsaa Tilfældet med Hensyn til Øvelse i Indenadlæsning; hvert Barn fik læse høit sit Stykke — mere eller mindre godt i Forhold til Evner og Alder. Forresten udgjorde hver Elev en Enhed for sig og blev behandlet som saadan. I Regnetimerne brugte vi Junkers Regnetabeller og gik stadig frem fra den ene Regningsart efter den anden; stod vi en eller anden Gang fast, saa fik vi Hjælp af Læreren og gik saa videre. I Skrivetimerne havde vi hver vor Skrivebog. Den, som havde lært at skrive ordentlig, slap at spilde Tiden med unyttige Øvelser i Kaligrafi, men fik Lov til at bruge den korte og kostbare Tid til at skrive en norsk Stil, som da siden blev gjennemgaaet og rettet. Et Par Timer om Ugen blev de viderekomne hørte i sine Lexer i norsk Grammatik, P. A. Munchs mindste Norgeshistorie og Geelmuydens lille Geografi. De andre blev imidlertid satte til at regne eller at øve sig i Skjønskrift eller at læse over paa en Lexe i Forklaringen eller Bibelhistorien, som var mindre godt lært. Denne Fremgangsmaade med Hensyn til Undervisning forudsatte selvfølgelig, at Læreren kjendte hvert Barns Standpunkt og interesserede sig for hver især og magtede Opgaven at faa alle sine Elever saa langt frem, som hver for sig havde Betingelser til at naa i Kraft af Flid og Evner, uden at den ene forsinkede den anden. Det kunde selvfølgelig ikke være anderledes, end at Paulsen havde mest personlig Interesse for de mest begavede blandt sine Elever; men at han med stor Samvittighedsfuldhed tog sig af Elever med smaa Evner og ikke sparede sig, naar det gjaldt at drive Sinkerne frem, det er sikkert; den Ære skal ingen frarøve ham i hans Grav.

Efter nærmere at have lært at kjende, hvilket Udbytte Folkeskolens Børn her paa Sydlandet gjennemgaaende har havt af sin Skolegang med saa mange Timers Undervisning hver anden eller hver tredie eller hver fjerde Dag Aaret rundt, har jeg ligefrem maattet undre mig over, hvor meget vi lærte med saa kort Skoletid. Det var to Omstændigheder, som her virkede sammen. Først nævner jeg Paulsens fremragende Lærerdygtighed og ligesaa fremragende pædagogiske Begavelse, der satte ham i stand til at udnytte de givne Omstændigheder til det størst mulige Udbytte for hver især af os. Jeg peger for det andet paa det Samarbeide mellem Skolen og Hjemmene, der fandt Sted i saa stor Udstrækning, og som var en væsentlig Betingelse for Frugten af Skolens Arbeide. Naar Barnet kom paa Skolen, da havde det ikke bare lært at læse, det kunde sin Katekismus og ialfald Begyndelsen af Forklaringen. Og i Mellemtiden mellem Skoleugerne om Vinteren og Sommeren fik vi Halvaarslexer af vor Lærer i Bibelhistorien og Forklaringen, og Hjemmene førte Kontrol med, at de virkelig blev lærte, saa Børnene ved Ankomsten til Skolen kunde gjøre Rede for det Pensum, de havde havt at lære i Hjemmet. Og de, som var komne saa langt frem, at de havde Hjemmelexer i Historie og Geografi, de følte det som en Æressag at faa lært, hvad de skulde, og de blev opmuntriede af Mor og Far til at gjøre sin Pligt.

Det kan gjerne være, at det i intellektuel Henseende var en Opgangstid blandt Sognets Ungdom i min Barndom. Sikkert er det, at der blandt Paulsens Elever var ret mange flinke Gutter og Jenter, der opnaaede den i Almuens Øine saa store Ære at blive stillet øverst paa Kirkegulvet paa Konfirmationsdagen. Hvad en Seierherre ved de olympiske Lege var blandt Grækerne, det var en slig „Storlæsar“

blandt Helgelænderne. Han havde opnaaet en Ære, der kastede Glans over ham hele hans Liv.

Ved Afslutningen af vor Skolegang i Konfirmationsalderen havde de viderekomne blandt Paulsens Elever lært sine Religionsbøger, Katekismus, Forklaring og Bibelhistorie. Hvordan det forholdt sig med Forstaaelsen af dette religiøse Stof, det turde maaske fremgaa af den Omstændighed, at under en Visitats i Nesne Kirke blev Biskop Gislesen lige-frem forbauset over de Svar, han fik af Paulsens Elever under sin Katekisation.

I Skrivning var vi gjennemgaaende flinke. Flere af Jenterne skrev en ret smuk Haand.

I Henseende til Regning stod Eleverne paa forskjellige Standpunkter. De flinkeste af os var komne noksaa langt, idet vi var færdige med de fire Regningsarter i hele Tal og Brøk og Decimalbrøk og desuden havde faaet ikke liden Øvelse og Dygtighed i at løse Opgaver efter Regula de tri.

I Norsk havde flere af os faaet gjennemgaaet det vigtigste af en liden Grammatik, jeg tror den var af Maurits Hansen. Vore skriftlige Arbeider var selvfølgelig meget mangelfulde; men i Betragtning af for det første, at Skoletiden var saa kort, og for det andet, at vi havde at gjøre med et for os saa fremmed Sprog, idet vi alle sammen talte vor nordlandske Dialekt, tror jeg ikke, at Resultatet var saa helt utilfreds-stillende.

Vedrørende Historie og Geografi er det at sige, at flere af os havde læst det vigtigste af Geelmuydens lille Geografi, og de, som var komne længst frem, tillige havde tilegnet sig Hovedindholdet af P. A. Munchs mindste Norgeshistorie.

Hver Sommer var der Skoleexamen. Vi samledes paa Dønnes Herregaard, hvor Sognepresten boede, naar han forrettede i Annexets Kirke, og blev saa indkaldte til Presten

i smaa Partier. Den desværre senere nedbrændte Herregaard bestod af tre Fløie, Østfløien med Rum for Arbeidsfolkene, Nordfløien med Bekvemmeligheder for Herskabet, og Vestfløien, der indeholdt Storstue og Gjæsteværelser. Midt igjennem denne Fløi gik der en Gang, paa hvis ene Side „Prestestuen“ laa, medens en Dør paa den modsatte Side førte ind til den saakaldte „Homandstue“, hvor Kontoristerne havde havt sin Bolig i den Tid, da Dønnes var Amtmandsgaard. Dengang havde vistnok Amtmand Brønlund brugt den senere saakaldte „Prestestue“ til Kontor. Jeg antager, at dette var Grunden til, at der paa Væggen ved Siden af Døren, der fra Gangen førte ind til Rummet, var malet en Soldat i fuld Mundering, der ligesom stod paa Vagt og præsenterede Gevær. Det er ikke til at beskrive, hvorledes denne Figur fyldte os med næsten skjælvende Respekt, idet vi havde samlet os udenfor Døren til Presten og ventede paa vor Tur til at blive kaldt ind. Og det mindes jeg endnu levende, hvor dybt jeg blev greben, da jeg første Gang kom ind i Prestestuen sammen med mit Parti og fik se den lange Række af oldenburgske Kongeportræter, der hang rundt Væggene, og som med sine Allongeparykker og øvrige Attributer saa saa forfærdelig ærefrygtsindgydende ud. Jeg har senere nydt den Ære at blive stedt til Audiens baade hos Konger og Keisere og andre af Verdens Stormænd. Men aldrig har jeg følt mig saa høitidelig stemt som i det Øieblik, da jeg for første Gang var kommet indenfor Døren til Prestestuen paa Dønnes og næsten fjetret stod der og kastede Blikket rundt omkring mig. Mit Liv har været fyldt af mangehaande Modsætninger. Baade som Prest og Professor har jeg senere besøgt min Ven, Godseier Hans Coldevin paa Dønnes og sovet i Prestestuen, uden at Oldenburgerne har gjort noget som helst Indtryk paa mig. — Men

tilbage til Skoleexamen. Sogneprest Greve, som indehavde Nesne Sognekald fra 1841 til 1850, var, tror jeg, vel fornøjet med Resultatet af Paulsens Undervisning. Det sidste, han spurgte mig om, var Betydningen af Udtrykket i Bibelhistorien: „Tindingen af Templet“. Hvorfor skulde jeg ikke fortælle, at jeg blev meget glad, da han ytrede sin Tilfredshed med mit Svar? — En senere Skoleexamen staar ogsaa levende for min Erindring. Den snille, barnekjære Dometius var dengang Prest i Nesne (1851—1865). Paulsen havde gjort ham opmærksom paa, at nogle af de fremmødende Børn, som var færdige med Forklaring og Bibelhistorie, tillige havde lært lidt Geografi. Som Følge deraf examinerede Dometius mig om Norges Udførsel og Indførsel og spurgte til sidst, hvordan det vilde gaa, hvis Landets Indførsel overgik dets Udførsel i Henseende til Værdi. Mit Svar, at Norge blev skyldig Penge i Uelandet, burde ikke jeg, men Paulsen have faaet Ros for.

Efter denne korte Udsigt over min Skolegang gaar jeg over til at skildre et mærkeligt, for ikke at sige afgjørende Vendepunkt i min Udvikling. Det staar for mig saa, at intet, absolut intet af, hvad der senere har mødt mig, har havt tilnærmelsesvis den Betydning for mit indre Liv og for hele min Fremtid, som det, jeg fik opleve og gjennemleve i Ti-aarsalderen. Det var en lige frem Vækkelse.

En i Aurdåls Prestegjæld i Valdres født Boghandler M. Urdal, som i nogle Aar havde været bosat paa Lillehammer og der drevet sin Forretning, havde fattet den Beslutning at flytte til Tromsø med hele sin ret betydelige Beholdning af Bøger i raa Materie. Han kjøbte da Hest og Vogn og kjørte sit tunge Læs af Bøger til Trondhjem, hvor han solgte Vogn og Hest og kjøbte en for Øiemedet passende Staverings-Baad, leiede et Par sjøvante Mænd og satte afsted

nordover. Det gik bra, til han var kommen lige udenfor vor Gaard; da slog en Braatsjø ind over Baaden med den Følge, at hele hans Bogbeholdning blev gjennemvaad. Han lagde til Land og fik af min Moder laane alle de Rum, som var skikket til at tørre Bøger i, Pakbod, Baadnaust, Stabur og Stueloft. Der blev da de trykte Ark hængt op paa Snorer for efter en Uges Tid at nedtages i tørret Tilstand og pakkes sammen. Atter blev da Baaden lastet, og Boghandleren drog sin Vei, og der var intet andet efter ham end et eneste trykt Blad, der indeholdt Begyndelsen til en Fortælling om, at en Søn af en Fisker havde drevet det til at blive Hofprædikant hos en eller anden Fyrste.

Det er mig umuligt at skildre det Indtryk, som alt dette gjorde paa mig. Det var et Blik ind i en for mig hidtil fremmed Verden; det var en ligefrem overvældende Opdagelse, at der gaves saa mange Bøger, hele Baadladninger af Bøger. Ved dette Syn ind i Bøgernes Verden slog det ned i mig som et Lyn, at did ind maatte jeg, koste hvad koste vilde, at der var Veien, jeg var skabt til at gaa, og Livet, som var værd at leve; og jeg mindes endnu den rædsomme Følelse, der greb mig, at jeg ligefrem vilde gaa tilgrunde, om jeg ikke naaede frem til dette Maal.

Og saa tog da min Ungdoms Lidelseshistorie sin Begyndelse.

Jeg havde nok tidligere været glad i Bogen og været en lærvillig Gut. Men nu blev Lærelysten vakt for Alvor, en tærende, nagende Lyst efter at lære noget, hvad det nu end skulde være, en graadig Begjærlighed efter Bøger, der ligefrem forfulgte mig fra det ene Aar til det andet. Hvor skulde jeg vende mig? Det Almuebiliothek, som Kirkesanger Paulsen forestod, frembød ikke meget af Læsestof; det bedste var nogle Aargange af Skillings-Magasinet, som jeg ligefrem slugte. Omkring paa Nabogaardene var der ikke mange

Bøger at faa laane. Gjest Baardsens Selvbiografi, en gammel dansk Oversættelse af Tusind og én Nat, et Par Bind af Bekkers Verdenshistorie og et Par af Holbergs Komedier var alt, hvad der var at opdrive. Og saa var jeg lige nær, og Veien var stængt.

Jeg mindes levende, hvordan det slog mig, at der muligens kunde være en Udvei. Det var jo ikke saa urimeligt at tro, at der kunde være flere Boghandlere, som tilbaads flyttede nordover med sine Bøger. Og hvad der hændte Urdal, kunde jo ogsaa hænde dem. Det var jo heller ikke sagt, at de var saa heldige at naa til Land, naar de havde faaet sin Baad fyldt af en Braatsjø, det var jo ligesaa sandsynligt, at de forliste ude paa Sjøen, og at deres Bøger blev et Rov for Bølgerne, og at Vind og Strøm tilsidst vilde drive Bogkasserne i Land et eller andet Sted. Ledet af saadanne Tanker har jeg fra Ti- til Sextenaars-Alderens mange Gange, gjentagne Gange gaaet langs Stranden paa Østsiden af Døna fra Sigerstad til Steinsvik mod Nord og til Glein mod Syd og speidet efter, om der ikke skulde være at finde større eller mindre Bogkasser, som var drevne i Land. Og tiltrods for, at jeg stadig blev skuffet og intet var at finde, saa afholdt det mig ikke fra paanyt at fortsætte med at lede og atter at lede efter Skatten, som ikke var at finde i Fjæren, men som ikke desto mindre er blit min Eiendom i rigeligt Maal. Naar jeg nu gaar og steller med mit Bibliothek paa opimod 7000 Bind, saa bliver jeg ofte med stor Styrke mindet om den Tid, da jeg gik og ledte efter Bøger langs Stranden mellem Sigerstad og Nabogaardene. At jeg ikke dengang gik fra Forstanden, derfor har jeg stor Grund til at takke Gud.

Indholdet af det trykte Blad, som Boghandler Urdal havde efterladt sig, vakte selvfølgelig min Opmærksomhed;

jeg maa bekjende, at jeg begyndte at gruble over, om dette maaske ikke var et Slags Profeti, en Forudsigelse om min egen Fremtid. Ialfald saa jeg det, hvad der ikke før var faldt mig ind, at det kunde gaa an, at andre end Sønner af Embedsmænd og Storfolk slog ind paa den studerende Bane og kom sig frem i Verden. Og hvad der havde været muligt for en Søn af en Fisker, det kunde da ikke være umuligt for mig. Saa begyndte jeg at forfølge denne Tanke. Den første, jeg kom til at samtale med om det, som laa mig paa Hjerte, var Handelsmand Lars Meyer, i hvem jeg senere i mange Aar har havt en trofast Ven. Han havde i sine yngre Aar gaaet paa Bergens Latinskole for senere at gaa over i det praktiske Liv. Vi har senere flere Gange moret os ved at opfriske Mindet om, hvad han svarede mig, da jeg spurgte ham, hvordan det var at studere. Han erklærede nemlig, at dertil udkrævedes der et mere end almindelig godt Hoved, og at han selv havde fundet det saa vanskeligt, at han under Følelsen deraf havde slaaet ind paa en anden Vei. Jeg maa Sandheden tro bekjende, at dette ikke gjorde noget Indtryk paa mig med min fra Moder nedarvede Selvfølelse. En anden Gang vendte jeg mig til Sogneprest Dometius med det Spørgsmaal, hvad det vilde koste at studere. Af Biografier, jeg havde læst i Skillings-Magasinet, vidste jeg, at de, som vilde frem ad den studerende Vei, først maatte gaa paa en Latinskole i flere Aar, og at de saa maatte studere ved Universitetet, ligeledes i flere Aar, før de kunde tage Embedsexamen og komme i en eller anden fast Stilling. Jeg skjønte godt, at dette vilde koste mange Penge, og jeg havde en Mistanke om, at de 1200 Kroner, jeg havde arvet efter min Fader, muligens ikke vilde strække til. Det var derfor, jeg spurgte Sogneprest Dometius, hvad det vilde koste at studere, idet jeg fortalte ham, hvor mange Penge jeg havde at raade over. Aa,

hvor jeg blev nedslaaet og modløs, da jeg hørte ham sige, at min Farsarv knapt vilde strække til for to Aar, og at jeg derfor gjorde bedst i at opgive Tanken paa at gaa den studerende Vei. Saa var jeg da lige nær, og Veien var stængt.

Jeg tør ikke sige, at jeg fulgte dette velmente Raad fuldt ud. Men jeg maatte da indtil videre slaa mig til Ro. Og uagtet Ungdommen krævede sin Ret, og jeg til sine Tider kunde være lystig og overgiven munter, saa var der dog i Virkeligheden altid noget, som bag om det hele laa der og gravede og tærede, og som til sine Tider kunde slaa ud slig, at jeg følte mig saa usigelig hjerteklemt og ulykkelig. Værst var det om Sommeren. Det er med alt andet end Glæde, at jeg mindes de lyse, straalende Sommeraftener dernord. Fjorden mellem Døna og Toma kunde til sine Tider være som oversaaet af Baade og Fartøier, nogle for Nordgaaende, andre for Sydgaaende. Saa blev det mere og mere stille, i den fugtige Luft hævede Hildringen Øer og Nes og Odder høiere og høiere, Strømmen satte Seilerne ud af sin Kurs, det var, som om den eiendommelig triste Stemning slog ud imod mig og blev mødt inden i mig af et skrigende Rop: bort, bort fra denne fortærende Ensomhed, denne dræbende Død, koste, hvad koste vil, nord eller syd, lige godt, bare bort, bare bort! Og det endte ofte med, at jeg gik indunder vort Stabur oppe paa Bakken, og satte i at storgraate for at fåa Luft, indtil jeg magtede at kjæmpe mig frem til Ligevægt i Sindet.

En Høst kom Godseier Coldevins to Sønner Hans og Jørgen gaaende forbi vor Gaard og ned til Sjøen, hvor de blev mødt af Baaden, der skulde føre dem med deres Tøi til Kobberdal; derfra skulde de reise videre med Dampskibet til Bergen for at gjennemgaa Realskolen i denne By. Jeg ved ikke, at jeg hverken før eller siden har knurret mod

Gud. Men dengang, da jeg saa de to Rigmandssønner paa Reisen til en Skole i Bergen, medens jeg blev gaaende der paa Sigerstad og brændte inde med mine Evner, da brast det ud i et ligefremt Oprør mod Gud, som jeg altid har tænkt paa med Sorg og Anger, og som jeg bare kan bede Gud tilgive mig sammen med mine andre Ungdomssynder.

Vinteren var min Ungdoms lykkeligste Tid. Min Moders Farbroder, vor Føderaadsmand, „gamle“ Jon Klæboe, tog hver Vinter til sig sin Brorsøn fra Glein, „unge“ Jon Klæbo, og det var mig en Glædesdag, hvergang han kom, efterat Lofotfolket var draget sin Vei. Som det vil fremgaa af de ovenfor meddelte genealogiske Oplysninger, var han Søskendebarn baade til mig og til min Moder, idet hans Fader var min Moders Farbroder, og hans Moder var Søster til min Fader. Fra først af var det vistnok dette Slægtskabsforhold, der førte os sammen. Men efterhaanden som vi voxte til og vor Udvikling skred frem, opstod der mellem os et Ven-skabsforhold, der slog dybere og dyrere Rødder:

„de Venner ene lignes kan
ved David og ved Jonathan.“

Vi var lige og dog forskjellige. Han havde ypperlige Evner, og vi kappedes med hverandre paa Skolen hos Andreas Paulsen. Maaske havde jeg lidt bedre Hukommelse, men saa skrev han en smukkere Haand end jeg. Det, som var mest fremtrædende ved ham, var hans allerede i Ungdommen fremtrædende Stemningsliv; han var en varmhjertet Gut, let modtagelig for hvert Indtryk, nærtagende, let til at blive fornærmet, snar til at blive glad og blid. Hos mig var Følelsen mindre fremtrædende, jeg var mere rolig af Sind, det gjorde mig ondt, naar han følte sig saaret, jeg havde let for at vente, til han kom i godt Humør igjen; det førte os

bare nærmere sammen, at der snart var en Knude paa Traaden mellem os, og at vi snart atter var Hjertens Venner. Forholdet var vistnok det, at vi udfyldte hverandre og derfor blev uundværlige for hverandre og fik Betydning for hverandres Udvikling.

Hele Tiden fra Vaaren, da min Fætter forlod sin Farbroder paa Sigerstad, til efter Jul, da han kom tilbage, stod vi uafbrudt i Forbindelse med hverandre, idet vi skrev til hverandre hver ottende eller fjortende Dag, eftersom Leilighed gaves til at faa vore Breve sendt frem. Indholdet i de mangfoldige Breve, som vi saaledes vexlede med hverandre, var selvfølgelig barnagtigt og intetsigende. Imidlertid virkede dog denne gjennem flere Aar fortsatte Brevskrivning til at give os adskillig Øvelse i at gjøre Brug af Skriftsproget for at udtrykke vore Tanker; den blev saaledes ikke uden Betydning for vor Fremtid.

Jeg ser tilbage til det personlige Samvær med Jon Klæbo Vinter efter Vinter som den lyseste og lykkeligste Side ved min Ungdom. Om Formiddagen tumlede vi os i Sneen, gik paa Ski eller Skøiter og levede et friskt og herligt Friuftsliv. Baade Skøiter og Ski lagede vi os selv. Til en Begyndelse nyttede vi Tøndestave, som det var let at gjøre Skier af; siden gik vi saa til Bord, som vi høvlede til, gav fornøden Bøning, indsmurte med Tjære og Talg og forsynede med Paabinding. Jern til vore Skøiter fik vi af udbrugte Ljaaer, som vi hug til og slibede og satte ind under Træverket. Saaledes var vi selvhjulpne, og vor barnslige Idræt kostede ingenting. Om Eftermiddagene samlede vi hos gamle Jon Klæboe, naar det var blit saavidt mørkt, at Lyset maatte tændes og „Kveldseta“ kunde begynde.

Medens Fætter Jon og jeg afvexlende læste høit, sad hver af de andre med sin Garnbinding. Det var ikke noget

rigt Udvalg af Literatur, der stod til vor Raadighed under denne Høilæsning. Vi maatte tage tiltakke med, hvad der frembød sig paa Nabogaardene eller i Almuebibliotheket, som Tusind og én Nat, Holger Danske, Sagaoversættelser af Rafn og fremfor alt Gjest Baardsens Levnetsløb. Sidstnævnte Bog morede os meget og optog os stærkt; selvfølgelig stod vi med al vor Sympathi paa Stortyvens Side, vi jublede, naar det lykkedes ham at rømme af sit Fængsel, vi havde den dybeste Medynk med ham, naar han blev paagreben, vi saa i ham en ædel Personlighed, naar han delte med de fattige, hvad han havde stjaalet fra de rige, vi fik Taarer i Øinene, naar vi læste Visen, han havde skrevet i sit Fængsel:

„Gud trøste mig, som maa i Slavekjæder
og skumle Fængsel sukke Livet hen,
for silde jeg min Ungdoms Feil begræder,
for silde vil jeg vende om igjen.“

Ved Ottetiden var „Kveldseta“ slut, og vi gik fra hverandre efter at have „holdt Kor“ eller samlet os til Andagt. Først sang vi et Par Vers, saa læste Fætter Jon eller jeg Aftenbønnen i Kingos Salmebog, og saa sang vi atter et Par Vers. Gamle Jon Klæboe likte svært godt, at vi sang rigtig høit. Dette gav engang Anledning til et lidet Oprin, som jeg ikke har kunnet glemme. Medens vi holdt „Kveldseta“, var vor Husmandsgut, Per paa Hellen, ofte tilstede. Saa var det en Aften, vi sang Salmen i Kingos Salmebog: „Den som mig føder“; sidste Vers af denne Salme slutter saaledes:

„Saa skal jeg da til Herrrens Bolig vende,
naar som mine Dage de have her en Ende.“

Da vi var komne saa langt, at vi skulde synge den sidste af disse to Linjer, fik vi høre, at hain Per, som vilde gjøre

gamle Jon Klæboe ret tillags, istemte med brølende Røst, saa han overdøvede os alle: „*Naar som mine Dage de have her ingen Ende.*“

Selvfølgelig brast baade min Fætter og jeg ud i en rungende Latter, og selvfølgelig fik vi begge en ordentlig Ørefigen af Gamlingen, og saa endte da denne Aftenandagt paa en for os lidet opbyggelig Maade.

Jeg nævnte nylig Per paa Hellen. Han var Søn af Husmand paa Pladsen Hella, Peter paa Hellen, ogsaa kaldet Peter Post, fordi han ved Siden af sine andre Gjøremaal ogsaa var Postbud for Coldevin paa Dønnes. I denne Egenskab maatte han da en Gang i Ugen ved det nordgaaende Dampskibs Ankomst til Stoppestedet Kobberdal ro dit fra Sigerstad og saa tilbage igjen for derpaa at bære Posten — Breve og Aviser — Landeveien til Dønnes. Hændte det en og anden Gang, at der kom Postsager til en Mand, der boede i hans Vei, var han altid snil og tog sligt med sig, og fik da i Regelen 2 Skilling for hvert Brev, han havde med sig. For at øge sine Indkomster som Postbud fik han den heldige Idé at samle Subskribenter paa „*Almuevennen*“, og han fik mange Tingere, blandt andre ogsaa mig, idet min Moder lagde ud de aarlige Bladpenge. Jeg holdt Bladet, lige til jeg i 1858 forlod Hjemmet, og det blev mig en sand Guldgrube, hvorfra jeg hentede megen Viden, navnlig efterat dets Læsestof var blit øget med Tillægget: „*Adressebladet*“. Mange Aar senere traf jeg Redaktøren, Statsrevisor Johnsen, i Kristiania; det var ikke længe før hans Død. Jeg tror, det glædede den gamle, da jeg takkede ham for, hvad jeg havde lært af hans Blade i min Ungdom. Og dertil havde jeg fuld Grund.

Ikke uden vækkende Betydning for min Udvikling blev ogsaa et andet Blad, hvoraf jeg — jeg mindes ikke hvor-

ledes — fik fat paa en Aargang, nemlig den af Anthon Bang redigerede „*Menigmands Ven*“. For første Gang stødte jeg her paa et Stykke affattet paa norsk Landsmaal. Det var ikke langt, det var nogle Gaader med tilsvarende Opløsning. Jeg mindes endnu en af dem:

„Det rullar og det rennar
det sprutar og det spennar,
det munar og det minkar.“¹

Det var en Opdagelse, jeg her gjorde. Jeg forstod, at dette var en normaliseret Form af det Maal, der levede paa min Tunge, saa forskjelligt fra Skriftsproget, jeg trods al Øvelse kun ufuldkomment magtede at gjøre Brug af. Jeg begyndte ogsaa saa smaat at skrive Smaastykker paa normaliseret nordlandsk Dialekt²; men hele min fremtidige Udvikling førte mig mere og mere over til det almindelige Bogmaal. Men theoretisk har jeg været Maalmand lige siden min Ungdom. Og det har jeg havt stor Nutte af baade i videnskabelig og praktisk Henseende.

Blandt den sparsomme Literatur, der virkede vækkende paa mig i Ungdomstiden, maa jeg nævne Frankernaus Digte. Hvorledes disse havde forvildet sig op til Helgeland, det ved jeg ikke. At deres Forfatter ikke kan regnes blandt sin Tids store Profeter, ved enhver. Imidlertid, „det mindste er i Armod stort“, der maa have været noget ved den danske Læges poetiske Udgyselser, der greb mig som en Duft fra Poesiens Verden; jeg mindes grant, hvorledes jeg læste og læste og blev grebet og begyndte at affatte barnagtige Vers i Frankernaus Stil. Naar jeg tænker mig om, saa mindes jeg endnu en af disse umodne Udgyselser, der blev til en Dag, da Sigerstadfolkene satte afsted til Lofoten:

¹ Opløsning: Traadsnelde.

„Afskedstimen slaar,
vore Kjære bort mon drage,
ene staar vi her tilbage,
Frygten tungt til Hjertet gaar.“

„Taus paa Stranden staar
venlig Mø med sorgfuld Mine.
Ak! den tunge Afskedstime,
ogsaa hun at prøve faar.“

„Maaske sidste Gang
nu sin elskte Ven hun skuer,
hendes Barm af Ømhed luer,
dog — Gud raader Skjæbnens Gang.“

Det blev mig imidlertid snart klart, at det ikke var paa Poesiens Omraade, at mine Gaver laa og mine Interesser pegte frem. Og derfor har mine poetiske Forsyndelser hverken været mange eller store, uagtet jeg nok ved Lejlighed kan have begaaet flere eller færre Vers, slig som fast hver dannet Mand eller Kvinde kan have gjort.

Før jeg forlader Ungdomstiden, vil jeg fortælle om, hvorledes jeg kom til at eie Schuberts Atlas.

Under Geografiundervisningen i Skolen brugte Andreas Paulsen dels et Vægkart over Europa, dels Prahls lille Atlas, som han lærte os at finde Lande og Byer paa. Ved Læsning af Geografien i Hjemmet var det imidlertid et stort Savn, at jeg ikke havde et eneste Kart, hverken stort eller lidet, hverken over Norge eller andre Lande. Hos Boghandlerne paa Bjørns Marked havde jeg seet mangt et prægtigt Atlas, som Tænderne løb i Vand efter; men Prisen var svimlende høi, intet var at faa billigere end en hel Daler, og saa mange Penge havde jeg ikke, og heller ikke syntes jeg, det gik an at bede min Moder om saa stor en Sum. Men jeg fandt paa Raad; jeg bad min Moder spinde

mig saa meget Traad, som tiltrængtes til en Sildgarnstreng, og det gjorde hun med Glæde uden at vide, hvad jeg havde i Sinde. I hver „Kveldseta“ om Vinteren 1853 bandt jeg da paa Sildgarnet saa flittig og ivrig, jeg magtede, og fik det ogsaa færdigt, til Gutterne om Vaaren drog paa Finmarken. En af dem tog da mit Sildgarn med og fik det da ogsaa solgt til gangbar Pris: 1 — én — Speciedaler. Det var da den første Daler, jeg havde tjent, og det var med baade Glæde og Stolthed, at jeg tog den med paa Bjørnsmarkedet følgende Sommer og for den kjøbte et prægtigt Exemplar af Schuberts Skoleatlas, som endnu er i mit Eie. Det var mig en kjær Løn for ihærdigt Arbeide; at det blev flittig brugt, siger sig selv. Og det var ikke bare geografiske Kundskaber, jeg høstede af det; det blev ogsaa min første Lærer i fremmede Sprog, idet Texten var affattet paa Tysk, og jeg derved fik den første Anledning til at gjøre Bekjendtskab med dette Sprog. Noget forstod jeg i Kraft af Ligheden med Bogmalet, noget gjættede jeg mig til Betydningen af, noget skjønte jeg selvfølgelig ikke. Om Udtalen havde jeg intet Begreb. Jeg levede i flere Aar i den Tro, at naar der stod skrevet: Preussen, saa skulde man sige: Pre-us-sen. Engang hørte jeg en Mand sige: Prøissen, og det troede jeg beroede paa Dumhed og var en grov Feil.

Ogsaa paa et andet Omraade levede jeg i mange Aar med feilagtig Opfatning af Navnes Udtale. Ved et eller andet Tilfælde havde jeg faaet fat paa et Morgenblad, der indeholdt Fortegnelse over de Forelæsninger, der skulde holdes ved Universitetet Høstsemestret 1854, og det var med stor Høitidelighed og overvældende Ærbødigthed, at jeg læste Navnene paa de lærde Mænd, der i sin høie Stilling foredrog de forskjellige Videnskabsgræne for den studerende Ungdom. Lige til jeg kom til Kristiania for at læse til

Artium, stod jeg i den Tro, at Professoren i Latin hedte Au-bert, at to medicinske Professorer hedte Bo-eck, at en tredie bar Navnet: Woss o. s. v. Og hvorledes kunde det dog være anderledes?

Om Ungdomstiden og om Samlivet med Fætter Jon ved jeg nu intet andet at tilføie, end at vi begge to hele Vinteren udover med ligefrem Gru saa frem mod Langfredag, som i Sandhed blev os en lang Dag. Det gik forholdsvis let at læse Langfredags-Passen¹ paa fastende Hjerte. Men saa var det Formiddagsandagten hos gamle Jon Klæboe! Først sang vi da Salmen i Kingos Salmebog: „O Gud Fader i Evighed, uden al Begyndelse og Ende“; det grøsser endnu i mig, naar jeg tænker derpaa, thi den udgjør ikke mindre end 25 lange Vers. Saa maatte vi staa, medens den gamle læste op Lidelseshistorien, hvorefter vi da fik sidde under Læsningen af Dagens Prædiken i Müllers Huspostille, et fortrinligt homiletisk Arbeide, men saa lang! Det være klaget for Gud, hvor vi kjedede os, medens vi sad og tænkte, hvor meget der var igjen, hvergang et Blad blev vendt, og ønskede, at vi var færdige med den lange Salme, som vi vidste kom bagefter. Thi efter Müllers Prædiken havde vi at synge Salmen i Kingos Salmebog: „Bryder frem i hule Sukke“, den udgjør 22 Vers. — At vi paa denne Maade ikke fik ligefrem Afsmag for Guds Ord og gudelig Læsning, var et Under. Jeg mindes godt, hvorledes jeg tænkte som saa, at man maatte finde sig i det uundgaaelige, særlig naar det gjaldt en Andagt, der strakte sig gjennem 3—4 Timer.

Der har været Tusinder af Kristne i vort Land, der har havt rig Velsignelse af sin Konfirmation, og som mindes den

¹ Ø: Passionen, Lidelseshistorien.

med Glæde og Tak som et betydningsfuldt Fremstød i deres kristelige Livs Udvikling, i personlig Kristendom; der blev saaet en Sæd med Kraft og Væxt for det følgende Liv; selv om det ikke kom til ligefrem Vækelse, blev dog Gjennembruddet i en mere fremrykket Alder forberedt paa frugtbar Maade. Og jeg tror ikke, at der selv blandt de daarligste Konfirmander har været mange, der ikke har gjentaget sit Daabsløfte med ærligt Forsæt. Det Stormløb mod Konfirmationen, som vi har været Vidner til i vor Kirke, bunder efter mit Syn for en ikke ringe Del paa Miskjendelse af det kristelige Livs Art og Væxt, det reformert-methodistiske Kristendomsideal har gjort os halvt eller helt blinde for, hvad sand luthersk Kristendom er efter sin Begyndelse, Udvikling og Afslutning.

Det er ud fra dette Synspunkt, at jeg ser tilbage paa min Konfirmation med Glæde og Tak til Gud. Paa Grund af de lange Afstande var og vistnok ogsaa er det saaledes ordnet i Tromsø Stift, at Konfirmandforberedelsen foregaar paa Prestegaarden i et samlet Tidsrum af omkring 6 Uger; i denne Tid bor da Konfirmanderne paa Nabogaardene, forsynede med Niste fra Hjemmet, og samles om Presten til Undervisning hver Formiddag, for om Eftermiddagen at forberede sig til den følgende Dag. Ved denne Ordning blev saavel Undervisning som den religiøse Paavirkning meget intens. Det ved jeg, at vi alle sammen følte os ligesom nærmere Gud i disse Uger, da vi daglig havde Presten midt iblandt os, og at vi alle ønskede i vort stille Sind, at dette kunde vedvare hele vort Liv.

Det er Idyllen i min Ungdomstid disse 6 Uger om Sommeren 1856, da jeg sammen med mine Medkonfirmander blev forberedt for Konfirmationen paa Nesne Prestegaard af Sogneprest Søren Møglestue Dometius. Han var en dygtig

Skolemand, der havde virket som Lærer i Bergen i flere Aar, før han blev Prest, en lys, venlig Skikkelse, alvorlig, men med et betagende Smil og med det umiddelbare Udtryk af en Hjertens Godhed, der greb os allesammen i Hjerterrødderne. Det følte vi, at han vilde vort Vel, at det var ham om at gjøre at faa os ind paa en god Vei. Han var ingen Vækkelsens Mand. Jeg mindes endnu, hvor ondt det gjorde mig, da han engang sagde, at hvis der kom Vækkelser til Nesne, saa vilde han søge sig et andet Embede. Men han var visselig en Troens Mand, som han i udpræget Mening var en Moralens Mand. Hans Undervisning havde derfor en fremtrædende ethisk Karakter; paa dette Omraade saaede han i sine Konfirmander en Sæd, som har baaret velsignelsesrige Frugter for hele vort Liv. Ære og Tak være ham i hans Grav!

Sogneprest Dometius var en Mand med alsidige Interesser, især i Retning af Literatur, Historie og Antikviteter; i Bergen havde han levet blandt en Kreds af Mænd, der stod Theater og Museum noksaa nær. Denne Side ved ham kom en og anden Gang frem i hans Samtaler med os og virkede altid vækkende og befrugtende paa mig. Som Følge af, at jeg havde læst og tænkt mere end mine Medkonfirmander, kom jeg ogsaa til at vække hans Opmærksomhed, saa han tog sig særlig af mig, laante mig Bøger og omfatte mig med en aldrig svigtende Interesse, ligesom han under min senere Udvikling vedblev at være min faderlige Ven til sidste Stund. Ved hans Jordefærd i Kristiania blev det mig forundt at tale et Par Ord i Sørgehuset. Jeg følte det som en stor Lykke, at jeg ved denne høitidelige Leilighed fik Anledning til at give Udtryk for den Ærbødigthed og den Taknemmelighed, jeg havde følt for den hjemgangne Herrens Tjener gjennem hele mit Liv.

Blandt mine Medkonfirmander var en Søn af Kirkesanger og Stortingsmand Johan Augustinussen; han hedte Ivar og var lidt pukkelrygget, havde kun almindelige Evner, men var en snil Gut, som snart blev min gode Ven. Jeg kom derved til at vanke i hans Faders Hus og blev snart fyldt af Beundring for den dengang saa populære Stortingsmand. Han var et let og lyst Hoved, varmhjertet og tillidsvækende i sin Færd, overlegen dygtig, naar det gjaldt at give Raad i vanskelige Spørgsmaal, sprudlende af Humor baade i bunden og ubunden Stil, den fuldt ud dannede Mand i hele sin Maade at være paa. Han stod dengang paa sin Berømmelses Høide, hans Portræt med en meget anerkjendende Biografi havde staaet i „Almuevennen“, Helgelands Almue var stolt af ham og holdt det for en Ære at repræsenteres paa Stortinget af ham. Hans Partifæller blandt den Ueland-ske Bondeopposition regnede ham blandt sine mest forstandige og paalidelige Mænd. Det er et mærkeligt Vidnesbyrd om Styrken i den fra Jaabæk udgaaede Bevægelse, at det senere saa let lykkedes Sivert Nielsen at undergrave hans Anseelse og styrte ham som Tingmand ved at reise den Beskyldning mod ham, at han holdt med „Storkarrann“ og i Virkeligheden selv var en af dem.

Under Konfirmandforberedelsen holdt Augustinussen hver Dag Morgenandagt med os i Kirken. Det foregik paa den Maade, at han først sang et Par Salmevers med os, læste saa Morgenbønnen — staaende i Kordøren — af en eller anden Bønnebog og derpaa atter sang et eller flere Salmevers med os. Det hele blev udført paa en smuk og værdig Maade. Var Sognepresten en Dag tilfældigvis borte i Embedsforretninger, da læste han med os Konfirmander. Hans dygtige og livlige Undervisning var præget af Alvor uden nogen udtalt Varme.

Jeg mindes grant sidste Dag, vi havde været samlet hos Presten. Om Eftermiddagen gik jeg nedover til Klokkegaarden og fik da se Augustinussen staa udenfor Indgangsdøren, omringet af en hel Flok af Konfirmander, med et stort Papir i Haanden; det var en Fortegnelse over dem, der skulde konfirmeres førstkommende Søndag, ledsaget af Opgave over, hvilken Plads hver havde at indtage paa Kirkegulvet under Dagens Forretning. Jeg var netop kommet saavidt frem, at jeg kunde høre, hvad der foregik, idet mit Navn blev opraabt. Da jeg ikke skjønte, hvad det hele havde at betyde, var det ikke frit for, at jeg blev ræd, og jeg spurgte da, hvad han vilde mig. „Dæ e dæ, at du ska stainn høgst,“ var Svaret paa godt Nordlandsk. Saaledes var jeg blit Aarets „Storlæsar“. Min første Tanke var den, at dette vilde glæde min Moder. Og jeg tror nok, at dette blev Tilfældet, skjønt hun sagde ingenting, da hun indfandt sig paa Nesne Lørdag før Konfirmationssøndag og havde med sig nye Klæder til mig fra Top til Taa. Men jeg syntes nok, at der var Tegn til et tilbagetrængt Smil paa hendes Ansigt, da hun saa mig staa ovenfor Sønnen til Stortingsmand Augustinussen paa Konfirmationsdagen i Nesne Kirke.

Konfirmationstiden var tilende, og jeg vendte tilbage til Hjemmet. Jeg holder det for ligesaa umuligt som upassende her at søge at skildre, hvilke Tanker og Følelser der var blit vakt i mig, og hvilket Trin i religiøs Henseende jeg var naaet frem til. Det finder jeg dog at burde udtale, at min Konfirmation har været mig til rig Velsignelse, om det end vistnok er saa, at det var først senere, at jeg gjennem en alvorlig Krisis blev ført frem til et bevidst religiøst Gjennembrud.

Det Spørgsmaal, der tidligere saa ofte havde været i mine Tanker, meldte sig nu for Alvor: Hvad skulde jeg slaa

ind paa for Fremtiden? Da den studerende Vei syntes stængt for alle Tider, havde jeg ofte tænkt paa, om det ikke skulde være bedst at gaa ind paa en Landbrugsskole og blive Agronom. Saa kunde jeg gjøre mig gjældende som Landmand, kaste mig ind i Politiken og vinde et Navn som Stortingsmand lig Enger og Aga og Ueland og andre Bondrepræsentanter, jeg havde læst om, og kanske endog ende som Statsraad. Men disse Luftkasteller styrtede strax sammen ved min indgroede Ulyst til Gaardsarbeide. Af Pietet mod min Moder havde jeg vistnok forsøgt at hjælpe til med Driften af Gaarden; men det var mig i Virkeligheden et Trællearbeide. Jeg mindes endnu levende, hvorledes jeg stod og slog Høi med Bogen i Lommen, og hvorledes jeg, ret som det var, kastede Ljaaen, tog op Bogen og satte mig ned paa Jorden for at læse.

En anden Udvei stod aaben, og det var Tromsø Seminarium. Der kunde man lære meget, og det var jo saare tiltalende. Men saa bagefter at gaa og trælle som Lærer, det var ligesaa frastødende; dertil følte jeg ikke det mindste Kald. Og det stod ligefrem afskrækkende for mig først at begynde at lære noget, og saa stanse paa Halvveien.

Enden paa disse Grublerier, disse gjentagne Overveielser blev da den, at jeg maatte slaa mig til Ro og se Tiden an.

Efter Samraad med min Moder besluttede jeg at forsøge Fisket i Lofoten Vinteren 1856. En af min Faders gamle Venner, Lorens Jakobsen i Aakvik, var villig til at tage mig med som „Halv-Kar“, og min Moder udrustede mig paa bedste Maade, skjønt det vistnok ikke var med stor Glæde, at hun saa mig drage afsted til Lofoten, hvor hendes Mand og saa mange Slægtinge havde fundet den vaade Grav. For mig var den hele Expedition lidet tiltalende, skjønt jeg nok var adskillig spændt ved Tanken paa alt det nye, jeg skulde

opleve. Reisen til Lofoten gik lykkelig og vel for sig langs Kysten og over Vestfjorden, til vi naaede Henningsver, hvor vi skulde ro Fiske. Fiskernes Logihuse, de saakaldte Rorboder, var dengang af meget primitiv Art. Tvert over Midten af Gulvet gik der en Gang, den saakaldte „Pina“; paa begge Sider af denne, i omtrent en Alens Høide, var anbragt et tømret Gulv, hvorpaa man bredte ud sine Sengklæder, og hvor man sad, naar man ikke var paa Sjøen, og hvor mansov om Natten. Paa begge Sider af „Pina“ var der paa denne Maade Plads for 6 Mand, saa Rorboden ialt husede 12 Mand eller 2 Baadlag. Midt paa det omtalte tømrede Gulv var der paa begge Sider anbragt et Ildsted lige ud mod „Pina“. Dette Ildsted bestod af en stor Stenhelle; over denne hang der en Gryde, hvori den opnævnte Kok kogte Mad for hver sit Baadlag. Røgen gik op og ud gennem Aabninger i Taget, der var tillukket med en Ljore, naar Ildstedet ikke var i Brug. Som man ser, var det Røgstue-Principet, som her gik igjen. Gjennem de Par smaa Vinduer paa begge Sider trængte kun sparsomt Lys ind. Naar man kogte, var Boden fyldt af vederstyggelig Røg. Osen fra Tranlamperne laa som et tykt Dække overalt. Nede i „Pina“ var det urent og skiddent over alle Grænser. Men Fiskerne trivedes ganske fortrinlig i dette Svineri; der var lunt derinde, naar man havde „Landlega“, idet Uveiret hindrede Fiskerne fra at drage ud paa Sjøen. Nogle læste, andre diskuterede politiske eller sociale Spørgsmaal, andresov, til sine Tider flere Døgn i Træk, idet man var vaagen ved Maaltiderne. Og naar man i Godveir havde været ude og taget op Børnskapen — Liner eller Garn —, og naar man var kommet i Land med en god Fangst og man havde „gjort til“ Fisken og enten solgt den eller hængt den paa Hjeld, hvilket Paradis frembød da ikke Rorboden, naar

man vendte tilbage ud paa Aftenen, træt af Dagens Slid, i godt Humør over en god Fangst. Naar man saa havde spist sin Grød med Sirup paa, og man sad og røg sin Aftenpibe, da nød man Livet i fulde Drag, da følte man et Velvære, som ikke er at beskrive. Intet Under, at man udover hele Høsten gik og længtede efter den Tid, da Lofotfisket skulde begynde. Hvad gjorde det, at Rorboden var trang og skidden, at Rummet var fyldt af Røg og Stank, at Luften var forpestet, naar man vaagnede om Morgen. — Man tjente godt, spiste godt, sov godt og havde det saa inderlig godt.

Hvad der i hygienisk Henseende var mest utilfredsstilende, det var Vandforholdene. Heldigvis laa vor Rorbod nordligst paa Øen, hvor der var en Brønd med nogenlunde godt Vand. Men længere syd var man nødt til at tage sit Vand fra et lidet Kjern, der i Almindelighed gik under Navnet: „Huinn-Kjøinnæ“ — Hunde-Kjernet, et Navn, det i Sandhed fortjente. Rundt omkring laa der halvraaddent Fiskeaffald og Exkrementer af Dyr og Mennesker i haugevis. Naar det saa regnede og Kjernet fik Tilsig fra alle Kanter, saa kan enhver tænke sig, hvordan Vandet maatte blive. Det var et Svineri, som overgik alle Grænser. Var Kjernet blit inficeret af smittebærende Baciller, da havde der opstaet Epidemier, der vilde have krævet Offere i tusindvis. At saa ikke skede, var et Guds Under.

De første tre Uger efter Ankomsten til Henningsver likte jeg mig rigtig godt. Hele denne Tid var det uafbrudt Uveir med Rok og Fok, saa det var umuligt at komme paa Sjøen. Under denne lange „Landlega“ fraadsede jeg ordentlig i Læsning. Hermed havde det sig saaledes.

I flere Aar havde Tromsø Biskop sat Sognepresten i Lødingen, A. Otterbech,¹ til at gjøre Tjeneste som Prest i

¹ Død som afskediget Sogneprest til Hurdalen 1892.

Henningsver under Lofotfisket. Han var meget afholdt af den fiskende Almue, idet han talte Guds Ord mildt og alvorlig, og søgte paa enhver Maade at være sine Tilhørere til Gavn og Hjælp. Ved frivillige Tilskud havde han faaet i stand et Bibliothek, hvor man kunde faa laane Bøger mod at betale en Kontingent af en Mark for Vinteren. Det siger sig selv, at jeg strax meldte mig hos Presten, betalte min Kontingent og fik Bøger, den ene efter den anden, som blev fort expederede, da jeg intet andet havde at gjøre. Saavidt jeg nu kan mindes, bestod Bibliotheket væsentlig af historisk Litteratur og Reisebeskrivelser og frembød en for sit Publikum passende Læsning.

Det var en frugtbar Afvexling i det ensformige Liv paa Land under en længere Uveirsperiode, at man noksaa ofte besøgte hverandre i Rorboderne og udvexlede Meninger med hverandre paa alle Livets Omraader. I vor Rorbod fik vi oftere Besøg af en yngre Mand, der gik under Navn af „Studenten“. Han havde i sin Ungdom i nogle Aar gaaet paa Trondhjems Latinskole, var saa kommet paa Rangel og havde endt som Tjenestegut hos en Bonde i Gildeskaal. „Studenten“ var meget populær, hvor han kom; thi han var en Muntrationsraad uden Lige. Hans Glansnummer var at præke efter Presten P. A. Berg i Gildeskaal, der Aaret i Forveien havde maattet tage Afsked paa Grund af Drukkenskab¹. En fattig Husmandskone havde i særlig Grad vakt hans Uvilje, idet hun fik Barn hvert Aar og derved blev Fattigkassen til større og større Byrde. Da hun var Indgangskone efter at have født sit — jeg tror, det var 12te Barn, holdt Presten Berg en Tale til hende, som „Studenten“ under sine Tilhøreres jublende Latter gjengav saaledes:

¹ Død 1864.

„Ja — nu har du udstaaet den haarde Pust; men du tænker nok at lægge til igjen. Du ligner en Sjømand; han farer ud paa de stolte Bølger og ofte kommer i stor Nød. Men naar Nøden er forbi, saa tænker han ei mere derpaa. Saa gaa da ind med Fred i Herrens Hus, og gjør ikke saadant mere!“

Et andet af hans Glansnumere var at messe efter Presten Otterbech. Som ovenfor meddelt, prædikede han ret tilstalende; men han messede aldeles rædsomt, det var, som man kjørte Kniven i en Gris. „Studentens“ Efterligning af denne Messe var uforlignelig morsom og indbragte ham stormende Applaus.

To Søndage efter hverandre afholdtes Folkemøder under stor Tilslutning af den fiskende Almue. Der stod nemlig paa Dagsordenen en meget gjennemgribende Forandring i Loven om Lofotfisket. Tidligere var de Havstykker, der hørte til de forskjellige Fiskevær, opdelt i en Flerhed af „Sætt“, og saavidt jeg ved, var det saa, at hver Rorbod havde sit „Sætt“, udenfor hvilket de hidhen hørende Fiskere ikke havde Lov til at sætte sine Garn, selv om der paa andre Steder, hvor andre havde sine „Sætt“, blev fisket meget bedre. I radikal Modsætning til denne Ordning foreslog den paatænkte nye Lofotlov en Tingenes Tilstand, der helt vilde gjennemføre Grund-sætningen: *Frit Fiske paa frit Hav*. Som man vil forstaa, maatte Interesserne stille sig skarpt mod hverandre. Indehaverne af de gamle „Sætt“ følte sig dybt krænkede ved Tanken paa at skulle miste en gjennem saa lange Tider hævdvunden Hellighed. De mange, som ikke havde bestemte Sætt, men maatte drive sit Fiske længere ude paa det aabne Hav, havde selvfølgelig intet mere brændende Ønske end at faa ryddet af Veien Hindringerne for frit Fiske. Under disse Omstændigheder blev der holdt Folkemøder to Søndage efter hverandre.

Den første Søndag optraadte en Talsmand for det frie Fiske. Hans Opgave var let, han rev Mængden med sig,

og alle tilstedeværende, der gik op til et Antal af 2 à 3 Tu-
sinde, skrev under paa en Udtalelse til Fordel for den paa-
tænkte nye Lov.

Søndagen derefter samlede den samme Tilhørerskare sig
om en Folketaler, der med Dygtighed gjorde den modsatte
Anskuelse gjældende. Han bad Folk tænke over, hvordan
det vilde blive, naar der ingen Ordning herskede, naar man
havde Ret til at sætte sine Garn, hvor man vilde; hvor man
den forrige Dag havde fisket bedst, did vilde alle strømme
Dagen efter; der hvor den ene Baad havde sat sine Garn
eller sine Liner, der vilde en anden gjøre det samme, en
tredie og en fjerde ligesaa. Der vilde med andre Ord blive
sat en saadan Mængde af Fiskeredskaber — Garn og Liner —
ovenpaa hverandre, at det vilde blive umuligt at trække op
en saa stor Floke. Den uundgaaelige Følge af en slig Tin-
genes Orden vilde blive den, at man, istedenfor at faa Fisk,
vilde miste sine kostbare Fiskeredskaber, for ikke at tale om
alle de Sammenstød, som vilde finde Sted ude paa Havet
mellem den fiskende Almue, og som vilde udarte til Slags-
maal og det som værre var.

Ved disse Argumenter lykkedes det snart for Taleren at
faa Tilhørerne omvendte til harmfyldte Modstandere af
det frie Fiske paa det frie Hav. Og der var ikke en eneste
Mand, som vægrede sig for at underskrive en alvorlig Protest
mod den paatænkte nye Lofotlov med bestemt Krav paa, at
den gamle Ordning skulde opretholdes.

At de samme Mænd i et Spørgsmaal, som de selv bedst
burde forstaa, lod sig lede af den første den bedste Agitator,
fra det ene Standpunkt til det andet uden nogensomhest selv-
stændig Mening, — jeg mindes endnu levende, hvor det op-
rørte mig og fyldte mig med en bitter Menneskeforagt, som jeg
i mit senere Liv har havt meget Stræv med at arbeide ud af mig.

Det lange Uveir var endelig forbi, saa Fisket kunde begynde. Aa, for et frygteligt Slæb, der oversteg mine Kræfter og gjorde Dagene mere og mere uudholdelige! Op tidlig om Morgenens og ud paa Sjøen en god Mil for at trække op Garnene, som atter skulde sættes, efterat man havde taget Fisken ud af dem. Saa til Land samme Vei med Dagens Fangst. Det mest slidsomme Arbeide ventede nu paa en. Først havde man at „gjøre Fisken til“, det vil sige skjære op Bugen og med bare Hænder — ofte i flere Graders Kulde — at tage ud Indvoldene og sortere Rogn og Lever i hver sine Kar. Efterat saa Hovedet var afskaaret og man var færdig med det, som kunde gjøres i Baaden, kastede man Fisken paa Land, hvor den først blev „spærret“, bundet sammen to og to, og derpaa baaret frem og hængt op til Tørkning paa Hjelden. Naar man saa havde forsynet Leveren og Rognen hver i sine Tønder, var man færdig med Dagens Gjerning, saa man træt og udslidt kunde tage af sig sine Skindklæder eller Oljeklæder og styrke sig ved Kveldsmaden, som imidlertid var gjort istand inde i Rorboden.

Saaledes gik da den ene Dag efter den anden, den ene Uge efter den anden, indtil Fisket var endt og Udløsningens Time slog. Hvor det jublede inden i mig, da vi endelig var blit færdige med alt, som skulde gjøres, saa vi kunde heise vort Seil og sætte afsted udover Vestfjorden for en strygende Bør fra Nord; jeg mindes endnu, hvorledes vi et helt Døgn med vor godt lastede Fembøring kapseiledes med et sydgaende Dampskib uden at blive agterudseilet. Vi kom da lykkelig og vel frem, og min Moder tog imod mig med rørende Glæde. „Jeg reiser ikke mere til Lofoten,“ var mit første Ord til hende. Hun svarede: „Du faar gjøre, hvad du vil, Gutten min.“

IV.

LÆREAAR.

Under Fisket i Lofoten var jeg kommen til fuld Klarhed i Spørgsmaalet, hvad Vei jeg maatte slaa ind paa for Fremtiden. Jeg havde læst og hørt om flere Bondegutter, som først havde gjennemgaaet et Lærerseminarium og derpaa havde kjæmpet sig frem ved at læse paa Skoler om Formiddagene og studere til Artium og videre frem om Eftermiddagene og Nætterne. At jeg paa denne Maade kunde arbeide mig frem til det Maal, der gjennem saa mange Aar havde staet saa lokkende for mig, var mig indlysende, og min Bestemmelse var fattet én Gang for alle for senere hverken at ændres eller opgives.

For at forberede mig til Optagelse paa Tromsø Seminarium opholdt jeg mig hos min gamle Lærer, Kirkesanger Paulsen, hele Vinteren 1858. Efterat jeg paa Ansøgning havde faaet Plads paa Seminariet, gav jeg mig med godt Mod og freidigt Fremtidshaab paa Reisen nordover ud paa Sommeren nævnte Aar, ledsaget af min Moders Velsignelse og Forbøn. Da jeg var kommen ombord paa Dampskibet, traf jeg en af Seminariets Lærere, der spurgte mig, hvor jeg agtede at reise. „Aa, eg ska paa Seminarie, eg,“ var mit af Selvfølelse og Glæde fyldte Svar.

Ifølge kongelig Resolution af 2den Juni 1824 blev Lærerseminariet for Tromsø Stift aabnet paa Trondenes Preste-

gaard den 1ste Juli følgende Aar med 9 Elever. Efter at have uddannet en Række dygtige Lærere, der efterhaanden var spredt udover Stiftet, blev det flyttet til Tromsø By i Henhold til kongelig Resolution af 21de Februar 1848. Forholdene havde efterhaanden udviklet sig saaledes, at Seminariet frembød tre forskjellige Betingelser for Eleverne.

De, de der vilde lære Finsk (= Lappisk) og forpligte sig til at tjene i de saakaldte Overgangsdistrikter i 7 Aar, fik ikke alene fri Undervisning som alle de andre, men ogsaa frit Ophold i de to Aar, Seminariets Kursus varede.

Noget dyrere var det at gennemgaa Seminariet paa de saakaldte „almindelige Betingelser“. Man havde da at betale omtrent Halvdelen af, hvad Opholdet kostede, og at overtage Forpligtelsen til at tjene som Lærer i Tromsø Stift i 7 Aar.

Medens de allerfleste af Seminariets Elever gik paa disse Betingelser, var der kun faa, som betalte fuldt ud for sig hos Seminariets Økonom. Disse Elever havde ingen Forpligtelse paa sig, men kunde tage sig fore, hvad de vilde, efter endt Undervisningstid.

Det siger sig selv, at jeg med min Livsplan for Øie valgte at gennemgaa Seminariet paa disse sidsnævnte Vilkaar. Arven, jeg havde faaet efter min Fader, satte mig i stand til at betale for mig og endda at have lidt tilovers.

Saavidt jeg nu kan mindes, var der omkring 20 Elever i hver af Seminariets Klasser. De nyoptagne Elever udgjorde anden Klasse; efterat de der havde nydt Undervisning et Aar, rykkede de op i første Klasse, hvis tidligere Elever, efter at have absolveret Afgangsexamen, hayde forladt Seminariet og faaet Ansættelse som Lærere paa forskjellige Steder. Seminariet var baade Læreanstalt og Internat. En af Bestyreren ansat Økonom holdt Eleverne med Kost

for en bestemt Pris pr. Dag. Maden var i Regelen ret god, skjønt der ofte blev klaget over, at Kjødet var gammelt og harskt. Hvert af de lyse og tiltalende Værelser, som var anvist Seminaristerne til at logere i, afgav Plads for fire Elever, hvoraf to og to benyttede samme Seng. Undervisningen foregik i rummelige Klassenværelser; i et af disse var anbragt et gammelt Orgel, hvorpaa de Elever, der modtog Undervisning i Orgelspil, øvede sig udoover hver Eftermiddag — til stor Plage for dem, der var saa uheldige at have sine Værelser ovenover.

Til at føre et Slags Tilsyn med sine Kamerater var der for hver Klasse udnævnt en „Ordensmand“. Særlig havde han at paase, at det Bud blev efterkommet, at alle Elever var indenfor Seminariets Omraade ved Ti-tiden om Aftenen. Under mit Ophold ved Seminariet hændte det, saavidt jeg mindes, ingen Gang, at dette Bud blev overtraadt. Alle var vi vel disciplinerede Gutter med god Opførsel.

Det var en for mig høitidelig Stund, da jeg ankom til Tromsø og fik mig mit Værelse anvist i anden Etage af Seminariets store Bygning. Jeg fik til Sengkamerat min gamle Ven fra Konfirmationstiden, *Ivar Augustinussen*, der havde bestemt sig for Lærergjerningen og med det Maal for Øie vilde gjennemgaa et Kursus ved Seminariet. Han havde ikke synderlig fremragende Evner; men han var en Israelit uden Svig. Han døde som Lærer i en forholdsvis ung Alder. De to andre, der delte Værelse med os, var begge Elever af anden Klasse, som vi, iafald foreløbig, saa op til med stor Respekt, Den ene af disse var *A. P. Grytnæs*. Han var født paa Nordmør, havde i flere Aar været Handelsbetjent i Vadsø, var der blevet greben af Vækkelsen og havde af den Grund opgivet Handelsveien for at blive Lærer. Han var en dannet og beleven ung Mand, havde

særdeles gode Evner og gik ud fra Seminariet med udmarkede Karakterer. Ved ihærdigt Arbeide kjæmpede han sig lidt efter lidt frem til at absolvere theologisk Embedsexamen. Efter at have beklædt et Par geistlige Stillinger i Tromsø Stift, blev han udnævnt til Sogneprest til Aure, hvor han afgik ved Døden for nogle Aar siden. Han var en fin kristelig Personlighed og en dygtig Prest. Det er et af de underlige Træf i Livet, at da han i 1873 blev presteviet i Tromsø Kirke, efter at være blit udnævnt til Kateket i Hammerfest, da var det hans fordums Lærer ved Seminariet, daværende Biskop Hvoslef, der udførte Ordinationen, medens jeg, hans gamle Værelseskamerat, holdt Skriftetalen og oplæste hans Vita fra Prædikestolen.

Den anden af de to Elever af øverste Klasse, der delte Værelse med Ivar Augustinussen og mig, var *Jakob Kvam* fra Lesje i Gudbrandsdalen, en snil Gut med gode Evner og flersidige Interesser, navnlig i historisk Retning. Det har faldt i min Lod at udnævne ham til Klokker ved Johanneskirken her i Byen, efterat han i flere Aar havde virket som Lærer ved Kristiania Folkeskoler.

Det varede selvfølgelig ikke længe, før jeg blev kjendt med Seminariets øvrige Elever. Jeg vil i denne Sammenhæng nævne nogle af dem.

Nils Paul Xavier, uægte Søn af en Franskmand og en Lappjente fra Kautokeino, kunde ved Optagelsen knapt et norsk Ord. I Kraft af sine fortrinlige Evner lærte han snart Sproget og gjorde saa god Fremgang, at han efter to Aars Ophold ved Seminariet blev dimitteret med bedste Karakter. Udvandrede til Amerika, hvor han gjennem en Række af Aar virkede som Prest i den norske Synode.

Jens Krohn, født i Melhus, blev ligeledes Prest i Amerika, udtraadte af den norske Synode i 1887 og døde i 1889.

Olaus Næss, fra Trøndelagen, døde for en Tid siden i Amerika, efterat han i flere Aar havde virket som Prest i den norske Synode, hvoraf han blev suspenderet i 1887.

Søren Nilsen var en vel udrustet ung Mand, af et stille Væsen og en fin og varm kristelig Personlighed. Efter at have indehavt forskjellige Lærerstillinger i Tromsø Stift, har han virket i længere Tid som Lærer ved Folkeskolen i Kristiania. Jeg har havt den Glæde at udnævne ham til Klokke i Grønlands Menighed her. Som Lægprædikant har han været høit skattet overalt, hvor han har virket.

Gerhard Pedersen er for nogen Tid siden død som Kirkesanger i Eivindvik. I et Skrift af selvbiografisk Indhold, trykt i Bergen 1867, har han fortalt om sit „Livs Hændelser fra Nordland“, et Skrift, der frembyder adskilligt af Interesse.

Jeg kommer nu til den mest udprægede og eiendommelige Personlighed blandt mine Seminariekamerater, nemlig *Johannes Pedersen* fra Vesteraalen. Han sad inde med udmaerkede Evner og var brændende i Aanden efter at have gjenemgaaet en mere end almindelig stærk Vækkelse. I Kraft af sit udviklede Kristenliv og sin glødende Nidkjærhed fik han adskillig vækkende Indflydelse blandt sine Kamerater. Efter at være dimitteret fra Seminariet med sjeldent gode Karakterer og virket en kortere Tid som Lærer, har han siden været bosat i Bodø og reist vide omkring som Lægprædikant, Kolportør eller Emissær. Han har mere og mere udviklet sig i høikirkelig Retning, som en skarp, uforsonlig Modstander af al Sekterisme og alt løskirkeligt Væsen, en Esau, hvis Haand har været mod alle, og alles mod ham. Hans mange i Trykken udgivne Skrifter udmærker sig ved grei, energisk Fremstilling og grundig kristelig Forstaaelse. I mit Bibliothek findes følgende:

Nogle velmente Advarsler, Raad og Opmuntringer. 2det Oplag. Tromsø 1865.

Nogle Bemærkninger til Folks almindelige Fornøielse. Ibid. 1867.

Bønnebog. 3die Oplag. Bodø 1882.

Andagtsstunder eller Bønnebog. Ny Udgave. Trondhjem 1882.

Ørkenvandringen og Flodovergangen. Bodø 1901.

Om Troen og Gjenfødelsen. Ibid. 1901.

Reisen til Evigheden. Ibid. 1901.

Under et Besøg i Hjemmet i Studentertiden hørte jeg ham engang tale paa Bjørns Marked. Han var dengang i sin Manddoms fulde Kraft og Glød; hans Tale var som et vulkansk Udbrud.

Dette var de mest fremtrædende blandt mine Medelever. Af de andre, som jeg ikke har nævnt, men derfor ikke glemt, er nogle afgaaede ved Døden, andre endnu i Live. De har alle arbeidet med Troskab i Skolens Tjeneste.

Seminariets Bestyrer var *Fredrik Waldemar Hvoslef*, senere Biskop i Tromsø og Bergen. Som Lærer i Religion og praktisk Katekese øvede han en gjennemgribende Indflydelse paa sine Elever ved sin grundige Undervisning og sin lyse, milde og varme kristelige Personlighed. Vi alle saa op til ham med den største Ærbødighed. Hans overlegne og taktfulde Holdning under de religiøse Udskeielser i Kautokeino omgav ham i vore Øine med en straalende Glorie. Uklare og midt inde i en lidet kirkelig Vækkelse, som vi alle var, havde vi i ham en Veileder, der magtede at opklare vort Syn og lede os ind paa kirkelige Spor, idet han aabnede vore Øine for Betydningen af den objektive Side ved Kristendommen og Aandens Gjerning gjennem Kirkens Naademidler. Og det var os saameget lettere at lade os lede

af ham, som vi alle følte, at han selv havde gjennemlevet de samme aandelige Brydninger som dem, vi var inde i. Som han var en grundig Theolog, saa var han ogsaa en dygtig Kateket, der ikke blot theoretisk, men ogsaa praktisk kunde veilede sine Elever i den vanskelige Kunst at katekisere.

Andenlærer ved Seminariet var cand. theol. *Christian Kaurin*, Søn af Professor, senere Biskop *Jens Mathias Pram Kaurin*. Han var vistnok udrustet med fortrinlige Evner, saa hans Kamerater fra Studenteraarene i ham saa en vordende Professor. Som Lærer gjorde han ikke stort af sig. Jeg tror, det var hans lykkeligste Dage, naar han i Sommerferien laa og drev Laxefiske i Tanaelven fra Morgen til Aften; han havde arvet sin Faders udprægede Anlæg for den ædle Sport at fiske Lax. I sin Ungdom havde han været en hyppig Gjæst hos Knud Gislesen paa Asker Seminarium og var nok blit adskillig paavirket af ham. De var nu truffet sammen igjen paa Tromsø, og det skyldtes visselig Paavirkning fra Biskopens Side, at han mod Slutningen af den Tid, jeg opholdt mig ved Seminariet, gik over i geistlig Stilling, idet han blev udnævnt til Sogneprest til Kistrand.

En Side ved Seminarielærer Kaurins Behandling af sine Elever har brændt sig dybt ind i min Erindring. Det var visselig velment fra hans Side, naar han saa alvorlig søgte at holde os nede i Beskedenhed og paa alle Maader arbeidede mod, at vi skulde faa store Tanker om os selv. Men den Vis, paa hvilken han gik frem, var alt andet end heldig. Det virkede ikke efter Hensigten, men satte bare ondt Blod, naar han først havde spurgt noksaa vrient og sat en af os i Bet, og saa udbrød: „Ja, der sidder dere med lærde Miner og skjønner ingen Ting!“ Ved Undervisningen i Norsk brugtes 3die Udgave af P. A. Jensens Læsebog for Skolens nederste

og mellemste Klasser. Af denne Læsebog havde vi til hver Norsktime at forberede os paa et Pensum af et Par Blade. Hvis der i dette Pensum var noget, som nogen af Eleverne ikke forstod, saa skulde han ved Timens Begyndelse melde dette; Undladelse heraf var da det samme som Erklæring om, at man havde forstaaet det foreliggende Pensum i sin Helhed. Nu var der selvfølgelig flere af Eleverne, der ikke var aandelig modne nok til at skjønne, at der var noget, de ikke forstod, og som derfor ikke sagde fra i rette Tid. Naar det saa viste sig under Gjennemgaaelsen, at der var et eller andet, som en eller flere Elever ikke forstod, saa brød det løs, og de arme Stympere fik en ordentlig Overhaling, fordi de havde indboldt sig at forstaa, hvad de ikke forstod. Det var engang, husker jeg, Dagens Pensum indeholdt Professor Hansteens Reise fra Numedal til Hardanger og hans Opdagelse af Vøringsfossen. Idet han omtaler Staburene, han saa underveis, bemærker han, at de paa disse Stabur anbragte Søiler vel ikke hører til de bekjendte Ordener, men at de dog gjør en ganske god Effekt. Takket være Skillings-Magasinet, denne for mig saa uudtømmelige Visdomskilde, havde jeg god Greie paa de antike Søileordener; ved Timens Begyndelse sagde jeg derfor ikke ifra. Ligesaa lidt de andre, idet de ikke skjønte, at her forelaa nogen Vanskelighed. Jeg ser endnu lyslevende, hvorledes Kaurin nød Situationen og svælgede i sine Elevers Uvidenhed, idet han begyndte nederst og fortsatte opover, Mand for Mand, med at spørge, uden at faa Svar, hvad det vilde sige, at Søilerne paa Staburene i Numedal ikke tilhørte de bekjendte Ordener, men alligevel gjorde god Effekt. Tilsidst kom han da til mig, der gav tilfredsstillende Svar og gjorde Rede for, hvad der var det eiendommelige ved den doriske, joniske og korinthiske Søile. Men det er ikke frit for, at det bider i mig, naar

jeg kommer ihu, at al den Anerkjendelse, jeg fik, var følgende sarkastiske Udbrud: „Nei se ham der, hvor han er forfærdelig lærð!“

Efterat han havde taget Afsked med Seminariet, saa vi hinanden igjen først i 1894; han var da Sogneprest til Sande og jeg Statsraad. Senere traf vi ofte sammen, idet jeg gjorde Tjeneste som Censor ved lappisk Examen. Det var et Lysstreif om ham paa hans gamle Dage, at han blev kaldet til midlertidig Docent ved Universitetet i Lappisk, efterat Professor Friis var afgaaet ved Døden. Det var ogsaa en Opmuntring for ham, at han vandt almindelig Anerkjendelse som Myolog baade hjemme og i Udlandet.

Tilsidst nævner jeg Seminariets Tredielærer *Peter Holm*, født i Hardanger, Seminarist fra Stord. Han var meget afholdt af sine Elever, som han altid behandlede med Hensynsfuldhed og Venlighed. Han skrev en fortrinlig Haand, underviste særdeles godt og var en udmærket Øvelseslærer og Sanglærer. Derimod var han ikke videre paa sin Plads som Lærer i Orgelspil, da han ikke selv kunde spille Orgel. Han led af en gammel Skade i det høire Knæ, saa han haltede ikke saa lidet.

Jeg har paa et andet Sted¹ skildret den religiøse Vækkelse, der i hine Aar havde bredt sig ud over det nordlige Norge. Under mit Ophold ved Seminariet havde den passeret sit Høidepunkt; de store Udtrædelser af Statskirken havde fundet Sted, Lammers havde besøgt Tromsø, Lammerske Frimenigheder var dannet paa flere Steder med Frikirken i Stiftsstaden som Centrum. Det religiøse Liv i Tromsø var stærkt oprevet, Vækkelsen paagik fremdeles og slog stærkt ned ogsaa blandt Seminariets Elever, hvoraf knapt en eneste en ikke var blit grebet i mere eller mindre Grad. Men, som oven-

¹ Luthersk Kirketidende og Kirkehistoriske Smaastykker.

for oplyst, i vor Bestyrer havde vi en trofast og dygtig Veileder, saa vi kom vel igjennem Vækkelsen, og den religiøse Krisis blev os til Velsignelse for hele vort Liv.

Mellem Seminaristerne og Lammersianerne var Forholdet meget spændt. Et Par Aar tidligere havde det ligefrem udartet til Slagsmaal mellem dem. Det var en Aften, at en Flok Seminarister mødte flere Lammersianere syd paa Øen. Saa begyndte man, som sædvanligt, at disputere om Barne- daaben og Statskirken. Paa Lammersianernes Vegne førtes Ordet af en paagaaende og dømmesyg Mand ved Navn *Johan A. I. Bomstad*,¹ paa Seminaristernes Side optraadte *Carl Johan Nilsen*, „Norges Løve“, som han senere blev kaldt blandt sine Studenter-Kamerater. Han var født Disputator, at disputere var hans Liv, at sætte sin Modstander fast var hans mindste Kunst. Det varede derfor ikke længe, før Argumenterne slap op, og Bomstad havde intet mere at sige; de to Kamphaner røg da løs paa hverandre, og Forhandlingerne om Barnedaben og Statskirken gik over til et almindeligt Slagsmaal, hvoraf Seminaristerne gik ud som Seierherrer.

Forholdet var fremdeles spændt under hele mit Ophold ved Seminariet. Vi saa ned paa Lammersianerne som vildfarende Kjætttere og uforbederlige Sværmere. De fordømte os som uomvendte Syndere paa den brede Vei, Djævelens forhærdede Børn, hvem man burde sky som den Onde selv.

Mellem Seminaristerne og Latinskolens Elever var Forholdet alt andet end venskabeligt. De saa ned paa os som halvstuderte Røvere, der i Holdning og Dannelse stod saa langt under dem, og de nyttede hver Leilighed til at regale os med Ukrømsord. Vi paa vor Side kunde nok mis-

¹ Forfatter af: Den fri apostolisk christelige Menigheds Troesbekjendelse og Forfatning. Tromsø 1871.

unde dem, fordi de gik paa en høiere Skole og havde bedre Fremtidsudsigter end vi; men vi var og blev forbitrede paa dem og havde den største Lyst til at banke dem op. Naar det ikke kom til ligefremt Slagsmaal, saa var Grunden den, at vi frygtede for, at det kunde blive meldt for Bestyreren, og at det kunde skade vor Fremtid. Engang var det dog ikke langt fra et alvorligt Sammenstød. Det var en Eftermiddag om Vinteren 1859, at et Par af mine Kamerater gik over Torvet. Her mødte de en af Latinskolens ældre Elever, der kom kjørende i Spidsslæde i flyvende Galop paa det herlige Vinterføre. Idet han farer forbi de to Seminarister, slaar han med sin Svøbe til ham, som var nærmest Slæden; hans Navn var Anton Jørgensen, en stor og stærk Kar. Han blev selvfølgelig sint, bøier sig fremover og griber fat i sin Modstanders Tullup, med det Resultat, at han beholder Halvdelen af den i sin Haand, medens han, som kjørte fremover i rasende Fart, havde den anden Halvdel paa sig. Saavidt jeg husker, meldte Anton Jørgensen øieblikkelig det passerede for Bestyreren, der' for at benytte et departementalt Udtryk „ikke fandt, at Sagen gav Anledning til nogen Forføining“.

Om Livet ved Seminariet er intet andet at sige, end at det gik sin rolige, ensformige Gang. Hvad mig personlig angaar, da var jeg saa vel forberedt af min gamle Lærer, at jeg — bogstavelig talt — havde lært alt, hvad der skulde gjennemgaaes i Seminariets første Klasse, saa jeg ved Siden af at repeterere, hvad jeg allerede havde lært, kunde nytte Tiden for det Maal, jeg havde sat mig. Jeg kjøbte mig de ved Tromsø Latinskole brugelige Lærebøger i Historie og Geografi, som jeg flittig gjorde Brug af, saa jeg snart blev færdig til naarsomhelst at gaa op til Examen Artium i disse Fag. Sammen med min Ven, Ivar Augustinussen, fik jeg

nogle Timers Undervisning i Tysk hos Seminarielærer Holm, saa jeg blev sat i stand til at arbeide mig videre frem ved Hjælp af Lexikon og Autenrieths store tyske Læsebog, denne fortrinlige Anthologi, der ikke blot frembød et rigt afvexlende Læsestof, men ogsaa meddelte saa mange vækkende literaturhistoriske Oplysninger. Jeg kan da ikke sige andet, end at Opholdet ved Seminariet var en lykkelig Tid. Jeg havde alle de Bøger, jeg trængte, jeg fulgte med Lethed med ved Undervisningen, jeg blev Numer 1 ved hver Examen. Den religiøse Krisis, som jeg kom ind i ved min Ankomst til Seminariet, var jeg lykkelig kommet ud af med en baade paa Guds Ord og Erfaring grundet personlig Tro og et ud af samme født kristeligt Livssyn.

Seminariets Elever havde saavel ved Høimessen som til Aftensang at være tilstede i Tromsø Kirke, hvor de gjorde Tjeneste som Sangkor. Kirken var ikke forsynet med noget Varmeapparat, saa den var meget kold om Vinteren. Saavidt jeg mindes, var der ingen af os, som eiede Overfrak; som andre Nordlændinger dengang var vi ligedan klædt Sommer og Vinter. Det var derfor intet Under, at vi ofte frøs bitterlig; det grøsser ordentlig i mig, naar jeg tænker paa, hvor ofte jeg sad i Tromsø Kirke og skalv af Kulde og ønskede, at Prædikenen snart var til Ende.

Blandt de Prædikener, jeg hørte i Tromsø Kirke, fortjener følgende to nærmere at omtales.

Den daværende Karlsøprest var ligesaa bekjendt i det nordlige Norge som Karlsøpresten i vore Dage. Hans Navn var *Ole Pedersen Kjelland*. Han var en ualmindelig vakker Mand, med langt Skjæg, fornem Holdning og ganske fortrinlige Stemmemidler; hans Tale flød som en stille Strøm, harmonisk, poetisk beaandet; hans Forkyndelse bares af en Personlighedens Glød, der vistnok var noget tilbagetrængt,

Men derfor ikke mindre fængende. Faa Mænd i vort Land har været udrustet med saa alsidige Veltalenhedens Gaver som han." Blot Skade, at han paa Grund af flere sammenstødende Omstændigheder ikke fik Leilighed til at udvikle sig i Overensstemmelse med sin Begavelse, saa hans Evner ikke kom til sin Ret. Han var ofte, for ikke at sige altid, i økonomiske Vanskeligheder; men hans mange Venner blandt Kjøbmændene i Tromsø betalte nok hans Gjæld flere Gange. Engang havde han havt i sin Tjeneste en Gut, der havde arbeidet over et halvt Aar uden at faa Løn. Han henvendte sig da til sin Husband og bad om at faa sit Tilgodehavende, da han trængte Penge. Kjelland, saa fortaltes der i Tromsø, reiser sig høitidelig og gaar efter en Bibel, som han giver Gutten med de Ord: „*Her har du din Løn; det er det dyreste, jeg har i mit Eie!*“

Skjønt Kjelland var en Vækkelsens Mand, havde han dog Øie for de Vaktes svage Sider. Han havde ofte følt sig ilde berørt af, at de løb fra Sted til Sted, hvor Guds Ord blev forkyndt, uden at faa nok; det var som de svælgede i at høre og efter høre, et aandeligt Fraadseri, som truede med at blive skjæbnesvængert for et sundt Kristenliv. Da man saa om Vinteren 1859 efter bad ham komme til Tromsø for at prædike, saa kom han med det Maal for Øie at tale saa meget og saa længe, at hans vakte Venner engang fik nok, engang blev mæt. Og det gjorde han ogsaa, og det grundig.

Aftenen var kommen, da Kjelland skulde prædike; Tromsø Kirke var bogstavelig fyldt af Tilhørere, Salmesangen var tilende, og Karlsøpresten stiger op paa Prædikestolen, stille og høitidelig. Til Text havde han valgt den 23de Davids-Salme, som han læser op og begynder at udlægge. Henri-vende deiligt taler han om den gode Hyrde og hans lykke-

lige Faar og de grønne Græsgange og de stille rindende Vande. Saaledes gaar 2 Timer, uden at nogen mærker det, uden at det falder nogen ind, at der gives noget, som heder Tid. Han fortsætter over i den tredie Time, og man begynder at tænke, at det nu kunde være passende for Prædikanten at slutte, en og anden Kvinde lister sig ud for at stelle til Aften, vi Seminarister fryser ynkelig — ingen Slut. Den tredie Time er forbi, det er, som Taleren paanyt hæver sig til ny Energi, til fornyet Varme, idet han gaar over til at behandle sidste Vers af Texten om at blive i Herrens Hus gjennem de lange Tider i Modsætning til dem, der havde forladt Herrens Hus og vendt hans Kirke Ryggen. Langt om længe slaar Forløsningens Time, Kjelland slutter sin Prædiken efter at have talt vel $3\frac{1}{2}$ Time!

Seminarielærer Holm, der var Sekretær hos Biskop Gislesen, fortalte os senere, at Biskopen havde været meget forarget paa Kjelland og revset ham alvorlig for hans uforstandige Færd.

Den anden mærkelige Prædiken, jeg ovenfor har sigtet til, blev holdt af Biskop Gislesen Fastelavns Søndag 1860; det var den sidste Gang, han prædikede. Ikke mange Maaneder var forløbne, sidens hans Bispinde var vandret hjem, han selv var nedbøjet og mere løst fra Verden end nogensinde tilforn, en halvt forklaret Skikkelse, med den ene Fod i Himmelten, med den anden Fod paa Jorden. Det staar levende i min Erindring, hvorledes han stiger op paa Prædikestolen med sagte Skridt og bøjet Hoved og bærer mellem Hænderne en stor Bibel, som han lægger foran sig. Efter en kort Bøn læser han op Dagens Text og begynder sin Tale med at spørge Tromsø Menighed, om den idag, som ellers, vilde rende ud af Herrens Hus, om den fik høre meget, som ikke smagte Kjød og Blod. Hans Spørgs-

maal kom med en saa overvældende Myndighed, saa fjetrende, at det gik som et elektrisk Stød gjennem Forsamlingen. Der var ingen, ikke en eneste en, som paa den Dag gik ud af Kirken under Prædikenen for at protestere mod, at der blev talt om Daaben. — Efter denne Indledning begynder da Biskopen at prædike om Daabens Væsen og Virkning efter Guds Ord og vor Kirkes Bekjendelse — med svag Stemme og lidet Kraft, som en affældig Olding. Men alt eftersom han taler, er det, som han bliver større og større, mere og mere rak i Ryggen, vældigere og vældigere i sine Argumenter; den gamle bøede Mand var blot en Gigant, der havde lagt alt under sig. Saa lyste han Velsignelsen, gik ned af Prædikestolen og faldt atter sammen.

Det var, som man ved, den 10de Mai 1859, at Bispinde Gislesen afgik ved Døden, den mest fremtrædende Begivenhed under mit Ophold i Tromsø. Hun øvede en stor Indflydelse paa Udviklingen af det kristelige og kirkelige Liv i Tromsø By og Stift, baade ved sin Forfattervirksomhed og særlig ved sin Personlighed. I den Tid, da Udrædelsen af Statskirken var paa sit Høidepunkt, lød det rundt om Ørene paa en, at Statskirken var Babel, som man maatte fly ud af for at frelse sin Sjæl, at det bare var Verdens Børn, der var blot tilbage, medens alle Guds Børn havde vendt den Ryggen. Saa kom Bispinde Gislesen. Omkring hende samlede sig de overseede, forskræmte, tilbagetrukne vakte blandt Statskirkens Kvinder, det var, ligesom der udgik fra hende et levende, livsforyngende Kildevæld, snart var hun Midtpunktet for et varmt Kristenliv med virksomt Arbeide for indre og ydre Mission. Og som hun stod der, fyldt af Kristi Aand og forklaret efter hans Billedet, yndig i sin stille Færd, ydmyg i sin høie Stilling, saa var hun uimodsigelig den kristelige Personlighed, der var kommen længst frem paa Hellig-

gjørelsens Vei, et lysende Forbillede for alle, saavel i som udenfor Statskirken.

Ved Bispinde Gislesens Begravelse samlede Seminariets Elever sig i Sørgehuset for at gjøre Tjeneste som Sangkor; det var første Gang, jeg var indenfor en Biskops Dør. Det var en gribende Stund, da vi stillede os om den blomstersmykkede Kiste og sang den gammelkristelige Hymne: „Med Sorgen og Klagen hold Maade“; saa talte Seminariebestyrer Hvoslef over Skriftordet: „Salige er de døde, som dør i Herren“, dybt, greben, varmt, i fine Ordelag; vi var stolte over, at det var vor Bestyrer, der talte saa løftende. Om Sørgehøitiden i Tromsø Kirke har jeg ingen Erindring. Jeg mindes kun, at vi til Slutning sang ved Graven Salmen af Tillægget til den evangelisk-kristelige Salmebog: „Vaagner op! en Stemme byder, som høitidsfuld og mægtig lyder til alle Graves Dyb engang“.

Seminariet var selvfølgelig et aandeligt Centrum for alle Lærere, som der havde faaet sin Uddannelse. Baade de, som havde faaet Ansættelse i Stiftsstaden, og de, som for kortere Tid opholdt sig der, enten i Forretninger eller paa Gjennemreise, aflagde stedse Besøg paa Seminariet, hvor de opfriskede gamle Minder og gjorde nye Bekjendtskaber. Det var paa denne Maade, jeg lærte at kjende min senere kjære Kontubernal, den ovenfor omtalte Carl Johan Nilsen. Han var født i Lurø, dimitteret fra Seminariet i 1857, virkede derpaa som Lærer i Lyngen, indtil han i Tiden omkring 1860 overtog en Lærerstilling ved Nissens Skole i Kristiania. Han havde en stor formel logisk Begavelse, men svag Hukommelse, var noget grundtvigiansk paavirket, især fra Retningens folkelige Side, og fremtraadte ved enhver Leilighed med Ungdommens hele Glød som en begeistret norsk Kraftpatriot. Med sine dialektiske Evner og medfødte Oppositions-

trang vilde han visselig have gjort en glimrende Karriere, om han havde slaaet ind paa Politiken. Som Menneske var han god og snil, som Lærer meget dygtig og høit skattet baade af Forældre og Børn.

I denne Sammenhæng maa jeg omtale ham, der senere skulde blive min inderlig kjære Hjertensven, *Elias Blix*. Jeg saa ham første Gang i Tromsø Kirke strax efter min Ankomst til Seminariet; jeg mindes endnu, hvor jeg syntes, han var vakker i sine graa Benklæder og sin sorte Bonjour. Jeg ved ikke, hvorledes det gik til, at vi saa ofte kom til at træffe sammen; formodentlig var det vel dunkle Følelser af fælles Interesser, der drog os til hverandre. Blix var for et Par Aar siden gaaet ud fra Seminariet med glimrende Karakterer, havde faaet Ansættelse som Lærer ved Tromsø kommunale Pigeskole og var begyndt at læse til Examen Artium, dels paa egen Haand, dels under Veiledning af da-værende Overlærer, senere Rektor og Statsminister Steen; han blev, som man ved, Student i 1860. I Kristiania traf vi atter sammen; udigjennem Aarene kom vi hverandre nærmere og nærmere. Jeg ved ikke, om det tager sig for opblæst ud, naar jeg meddeler, at vore Kamerater kaldte os „de to Nordlys“.

Det er ganske forunderligt, hvorledes vi to fulgte hver andre, han foran, som den ældre, jeg, den yngre, bagefter. Han blev Student med Laud, tog Andenexamen med Præ i alle Fag, absolverede Embedsexamen med Laud; jeg ligesaa. Han blev Professor ved Universitetet; jeg ligesaa. Og da han som Statsraad traadte ind i den norske Regjering, var jeg sikker paa, at jeg engang vilde komme til at gaa samme Vei, hvilket ogsaa skede. Men saa skiltes vore Veie. Han gik fra Statsraadstaburetten tilbage til Universitetets Katheder, medens jeg fra Statsraadsstillingen gik over i geistligt Embede.

Det faldt i min Lod baade som Biskop og gammel Ven at tale ved hans Baare og stille Betydningen af hans Livsgjerning i Historiens Lys. Jeg traf ham første Gang i Kirken; jeg sagde ham det sidste Farvel i Kirken. Og begge har vi været Kirkens Mænd og vied den vore bedste Kræfter.

For nu at vende tilbage til mig selv personlig, saa er det at melde, at det sidste Aar jeg opholdt mig ved Seminariet, havde jeg den Glæde at faa være sammen med min ovenfor omtalte Fætter og Barndomsven *Jon Klæbo*. Efter sin Konfirmation havde han deltaget i Arbeidet paa sin Faders Gaard og om Vinteren roet Fiske i Lofoten med sin ældre Broder, „Storfiskeren“ *Ole Edvard* som Høvedsmand. Dette Liv tiltalte ham selvfølgelig ikke. Efter mit Raad og vistnok ogsaa ledet ved mit Exempel lod han sig optage som Elev af Seminariet i 1859. Her fik da hans ypperlige Evner Adgang til at begynde at udfolde sig.

Med den Plan, jeg havde lagt for Fremtiden, var det en Livssag for mig at faa en god Afgangsexamen, for derved at kunne opnaa en saavidt god Lærerstilling i Kristiania, at jeg kunde erhverve mig mit Livsophold, medens jeg arbeidede videre paa min Udvikling. Det sidste Halvaar før Examen arbeidede jeg derfor noksaa alvorlig og var saavidt vel forberedt, at jeg fik som Hovedkarakter ved Dimissionsexamen 1,45, samtidig med at jeg som Flittighedsbelønning blev tildelet et Exemplar af Kongens Gave til Seminarierne: P. A. Munch, *Det norske Folks Historie*. Gud ske Tak! alt var gaaet efter Ønske, og jeg var færdig med Seminariet; hvad jeg der havde søgt, det havde jeg og fundet.

Den sidste Mand, jeg sagde Farvel til i Tromsø, var den første, jeg havde hilst paa ved Ankomsten, nemlig min gamle Bekjendt fra Barndomstiden, Boghandler Urdal. Han havde arbeidet sig op til en respektabel Stilling, var gift, eiede

Gaard og drev en god Forretning som Boghandler. Hans Specialitet var at optrykke og sælge gamle og nye Viser til Fiskerne, for hvem han sang Melodierne, og blandt hvilke han havde en rivende Afsætning.

Fra Tromsø gik det sydover med Dampskibet. Før jeg tog fat paa noget andet, vilde jeg nyde Glæden af at være sammen med min Moder i nogle Uger. Det var ogsaa en herlig Hviletid efter Strævet med min Afgangsexamen ved Seminariet. Det havde oprindelig været min Tanke, strax efter at jeg var færdig med Seminariet, at drage til Kristiania for der at arbeide mig videre frem. Men da jeg havde opgjort mit Mellemværende med Seminariets Økonom og betalt min ikke ubetydelige Boghandlerregning, saa havde jeg saa lidet tilbage af min Farsarv, at jeg ikke fandt det tilraadeligt at give mig paa Veien sydover med saa faa Penge som ca. 50 Species. Jeg bestemte mig derfor til for et Aars Tid at overtage en Huslærerpost, som en af Seminariets Lærere havde at besætte, og som jeg tiltraadte, efterat jeg havde udhvilet mig nogle Uger i Hjemmet. Det var en Huslærerpost hos Distriktslæge Eckroll i Steigen, hvis fire Børn da blev betroet til min Undervisning. Distriktslægen, der var Præliminarist og norsk medicinsk Kandidat, havde Ord for at være en dygtig Læge. I sit Forhold til Folket var han Godheden selv, altid venlig, altid færdig til at give sig ud paa Reise til Syge, var det end mørke Natten; sine Lægehonorarer beregnede han sig nok temmelig lavt. Med sin afdøde Hustru, der skulde have været meget vakker, havde han fire Børn, to Gutter og to Piger, som jeg daglig holdt Skole for. Den ældste af Pigerne var ret begavet, de andre havde almindelig gode Evner, alle var de snille, flittige og vel opdragne Børn, som jeg har fulgt med Glæde og Interesse i deres senere Liv!

Det var et stille og ensformigt Liv, vi levede i Doktorens Gaard. Distriktslægen var næsten altid ude i Praxis; jeg husker levende, hvilket Indtryk jeg fik af en Læges besværlige Kald, da han blev hentet til en Syg om Juleaften sent paa Kveld for i den mørke Nat at reise til sjøs over 2 Mil til Patienten, der ventede paa ham. Om nogen selskabelig Omgang mellem de i Prestegjældet spredte Familier var der liden eller ingen Tale. Naar vi en sjeldent Gang overvar Gudstjenesten i Steigen Hovedkirke, blev vi altid budt til Middag i Prestegaarden af Provsten Bugge og Frue; engang aflagde deres Døtre os Besøg, — og det var det hele. Der var saaledes intet, der kunde forstyrre mig eller lægge sig hindrende i Veien for mig under mit Arbeide med at udnytte mine Fristunder til Læsning paa egen Haand af Artiumsfagene. Og flittig var jeg til det yderste, jeg tør nok sige, at der ikke var en eneste ledig Stund, der ikke blev brugt med den mest energiske Flid og Udholdenhed. Begyndelsen blev gjort med Latinen, idet jeg ved Siden af en latinsk Læsebog for Begyndere arbeidede mig igjennem Formlæren i Madvigs Grammatik. Og det var min Lykke, at jeg var saavidt moden og havde saavidt pædagogisk Skjøn, at jeg kunde kontrollere mig selv og være min egen Lærer og skjønne, hvad jeg forstod, og hvad jeg ikke forstod, forat jeg kunde kjæmpe mig igjennem til fuld Forstaaelse. Jeg tør da nok sige, at jeg var vel rustet til at begynde med Forfatterlæsning. Et Par Stykker af Cornelius Nepos klarede jeg med forholdsvis ringe Besvær ved Hjælp af Lexikon og Grammatik. Saa gik jeg over til Sallusts Jugurtha, hvorpaa jeg ofrede meget og omhyggeligt Arbeide, idet jeg, efter hvert som jeg havde læst et Kapitel igjennem, skrev en saa tro og nøiagtig Oversættelse som muligt af samme. Saaledes gik jeg frem med hele Skriftet, Kapitel efter Kapitel, et Arbeide,

hvorunder jeg vandt frem til en, jeg tør sige meget respektabel Indsigt i og Forstaaelse af latinsk Sprog i det hele og lagde en god Grund for Læsningen af de Forfattere, jeg derefter begyndte paa.

Ikke store Vanskeligheder, men megen intellektuel Nydelse frembød Læsningen af Ciceros Taler, disse oratoriske Mesterverker med sin elegante Rethorik og formfuldendte Sprogbehandling. Jeg lærte lange Stykker af dem udenad og morede mig mere end én Gang med at deklamere dem paa mit Værelse eller nede ved Stranden.

Færdig med Ciceros Catilinariske Taler tog jeg fat paa Livius, af hvis romerske Historie jeg læste de to Bøger, som man efter Reglementet skulde lægge op til Artium. Jeg var formodentlig ikke moden nok til at afvinde denne Forfatter nogen saglig Interesse; men han var god til at faa Forstand af med Hensyn til den latinske Syntax.

Saa langt var jeg da kommen med Læsning af latinske Forfattere i det Aar, jeg var Huslærer i Steigen. Jeg havde al mulig Grund til at være tilfreds med, hvad der var udrettet. Men med Græsk, som jeg ligeledes var begyndt med, var det gaaet mere smaaat. Tregders Grammatik var til Fortvilelse ugrei, en aandløs Opramsning af Former, der skulde pugges, Regler og Undtagelser, hvis indre Grund man ikke fik nogensomhelst Forstaaelse af, men som ogsaa skulde pugges. Nu havde jeg vistnok ikke nogen Vanskelighed med at fæstne i Hukommelsen, hvad der skulde læres udenad. Meget mere var mit Hoved ligesom Vox, der holdt fast paa Sporene af den mindste Berøring. Alligevel, jo mere jeg strævede med Tregders Grammatik, desto mere var jeg paa Vei til at opgive Haabet om nogensinde at lære Græsk. Men saa oprandt der for mig et stort Lys i Mørket. Jeg ved ikke, hvorledes det gik til, at jeg fik høre Tale om Curtius' Gram-

matik, der nogle Aar i Forveien var udgivet i norsk Oversættelse af Valentin Voss. Jeg skrev da til Tromsø efter den og fik den, og det var som at komme fra Taage og Skodde til lysklar Dag. Jeg tror ikke, det vil interessere mine Læsere, om jeg vilde forsøge at give en Fremstilling af det nye og epokegjørende ved den sammenlignende indogermanske Sprog-videnskab, hvoraf Curtius' Grammatik var en saa fuldmoden Frugt for det græske Sprogs Vedkommende. Det være nok med at sige, at det var lykkedes ham paa dette Grundlag og inspireret af de gamle Sanskritgrammatikere at leve en Fremstilling af græsk Formlære, saa gjennemarbeidet, saa grei og klar og let at lære for Begyndere, at jeg med forholdsvis ringe Vanskelighed og i utrolig kort Tid havde arbeidet mig gjennem den og tilegnet mig den. Men ikke desto mindre følte jeg fuldt vel, at det ikke vilde blive saa greit ganske paa egen Haand, uden nogensomhest mundtlig Veiledning, at begynde med Læsning af græske Forfattere, hvis Indhold jeg paa Forhaand ikke kjendte noget til, saa det vilde blive vanskeligt eller umuligt for mig at kontrollere, hvorvidt jeg havde forstaaet Texten eller ei. Den heldige Tanke faldt mig da ind, at jeg burde begynde med det 4de Evangelium i Grundsproget, dels fordi jeg kjendte Indholdet i alle Enkelheder, og dels fordi det kunde lægges op til Artium i Religion. Og det gik bra; før jeg forlod Steigen, havde jeg læst Evangeliet igjennem og havt megen Glæde af for første Gang at have gjort Bekjendtskab med et af Skrifterne i det nye Testamente paa Grundsproget.

Paa lignende Maade har jeg senere taget mig fore at lære flere fremmede Sprog. Det er ogsaa en almindelig Erfaring, at den hurtigste og letteste Maade, hvorpaa man kan gjøre dette, er at begynde med et eller flere bibelske Skrifter af det gamle eller nye Testamente.

Og saa var Tiden kommen til at sige Steigen Farvel. Jeg havde fuld Grund til at være tilfreds med, hvad jeg havde faaet udrettet under mit Ophold der. Med Latinen var jeg kommen langt paa Vei. I Græsk havde jeg overvundet de værste Vanskeligheder og var vel rustet til at begynde paa Forfatterlæsning. Religion, Tysk, Historie og Geografi kunde jeg nok siges at være færdig med. Det var kun to Artiumsfag, jeg endnu ikke havde begyndt paa, det var Fransk og Mathematik. Jeg trøstede mig imidlertid med det gamle Ord: Kommer Tid, kommer Raad, og saa fremover med godt Mod.

Jeg tog da Afsked med den snille Doktor Eckroll, der var saa venlig at medgive mig Hilsen til sin Broder, der var Lensmand i Eidsvold, og som han ikke havde seet paa mange Aar. Af min Løn som Huslærer havde jeg lagt op Mesteparten, saa jeg ialt havde omkring 150 Daler til at begynde med i Kristiania.

Efter et kort Ophold i Hjemmet forlod jeg min kjære Moder og satte sydover mod det Maal, der saa længe havde staaet saa dragende for mig. Jeg ved ikke, om det var ved et Tilfælde eller efter Aftale, at jeg ombord i det sydgaaende Dampskeb traf min Seminariekamerat Jakob Kvam, der var paa Reise sydover for at besøge sin Fader paa Lesje. Han indbød mig til at slaa Følge med sig; hans Fader skulde hente ham med egen Hest paa Veblungsnes, og jeg skulde faa fri Skyds med ham. Jeg gik naturligvis med Glæde ind paa dette Tilbud, og vi to fordums Elever af Tromsø Seminarium fulgtes da ad, til jeg forlod ham og hans hyggelige Familie paa Lesje og drog nedover Gudbrandsdalen saa fort, som jeg kunde, for at naa frem til Kristiania til Aabningen af det skandinaviske Kirkemøde.

Paa Lillehammer traf jeg sammen med den bekjendte danske Professor *Hermandsen*, der var kommen op til Norge

i Anledning af Kirkemødet og før dettes Aabning havde gjort en Udflugt op til Mjøsegnene sammen med sin Hustru for at se lidt af Norge. Jeg skylder ham Tak for den Venlighed, hvormed han kom mig imøde, idet han udspurgte mig om mine Fremtidsplaner og indbød mig til at besøge sig, naar jeg kom til Kjøbenhavn. Han var desværre afgaet ved Døden, før jeg fik Leilighed til at besøge Danmarks Hovedstad.

Og saa gik det nedover Mjøsen, der med sine smilende, frugtbare Omgivelser dengang blev holdt for det vakreste af Norge. Paa Dampskibet kom jeg i en længere Samtale med en Bondestudent fra Valdres ved Navn Throndsen. Han var udrustet med vistnok særdeles gode Evner og ikke liden poetisk Begavelse, men manglede Stadighed, saa han tilslut opgav det theologiske Studium herhjemme og udvandrede til Amerika; her gjorde han i nogen Tid Tjeneste som Lærer i den norske Synode, indtil han afgik ved Døden for flere Aar siden. I Synodens Kirketidende har jeg seet flere vakre religiøse Digte af ham. Medens vi sad der og taltes ved om løst og fast, kom han tilfældigvis til at spørge mig, om jeg kjendte nogen Mand eller nogen Familie her paa Østlandet, som jeg kunde besøge i Julen. „Thi at tilbringe Julen i Kristiania paa en Studenterhybel, det var,“ sagde han, „mere trist, end nogen kan tænke sig.“ Herpaa svarede jeg, at jeg ikke kjendte et eneste Menneske paa Østlandet; jeg havde nok en Hilsen til en Lensmand i Eidsvold; men denne Hilsen agtede jeg ikke at frembære, da jeg uden Afbrydelse vilde reise til Kristiania for at være tilstede ved det skandinaviske Kirkemøde. „Aa, lad Kirkemødet seile sin egen Sjø,“ svarede han; „enten De tager Del deri eller ei, det gjør hverken til eller fra. Reis De op til Lensmanden i Eidsvold med Deres Hilsen; maaske vil han da indbyde Dem til at

besøge sig i Julen, og saa har De ialfald et Sted, som De kan ty til i Julehelgen; og hvem ved, hvad det kan føre til.“ Jeg syntes, dette var et forstandigt Raad, og jeg blev enig med mig selv om, at jeg vilde følge det. Jeg afbrød altsaa Reisen i Eidsvold, leiede Hest hos Evensen i Eidsvoldsbakken og kjørte nordover til Gaarden Langvæg, hvor jeg traf Lensmand Eckroll ude paa Tunet og overbragte ham min Hilsen fra hans Broder Doktoren. Lensmand Eckroll var en vakker Mand, tilknappet og fornem i sin Opræden, ret en aristokratisk Skikkelse. Han var ugift og boede tilleie paa Langvæg hos sin Formands Enke, Madame *Kaasen*. Det hændte ganske rigtig, hvad Throndsen havde forudsat: Lensmanden indbød mig til at besøge sig i Julen, og saaledes kom jeg da til at vanke i det Hus, hvor jeg senere skulde finde min trofaste Hustru. Lovet være Gud, som saa underlig styrer vore Veie!

Det var et overvældende Indtryk, Norges Hovedstad gjorde paa mig ved min Ankomst, og jeg følte mig saa usigelig liden og beklemt, da jeg kjørte uover Storgaden til Grønlands Asyl; efter Aftale tog jeg ind hos min Ven fra Tromsø, *Carl Johan Nilsen*, som boede der sammen med flere Lærere ved Kristiania Folkeskole.

Efter et Par Dages Forløb var jeg saa at sige i tryg Havn, idet jeg havde været saa heldig at faa en Lærerpost ved Siewers' Pigeskole, der ved den Tid var i en ret blomstrende Forfatning, og hvor min Ven Blix tidligere havde faaet Ansættelse. Det var selvfølgelig mine gode Karakterer fra Tromsø Seminarium, der bevægede Siewers til at ansætte mig ved sin Skole. Han var, som alle ved, en genial Lærer, særlig for Gutter; ved sin Pigeskole læste han blot nogle Timer om Ugen. Det daglige Tilsyn med Skolens Gjerning var overdraget to meget dygtige Inspektører, Frøkenerne Olsen, Søstre af Forfatte-

ren og Politikeren *Rolf Olsen* og af Telegrafdirektør Nielsens Frue, altsaa Tanter af *Yngvar Nielsen*. Det gik da ogsaa meget godt med Skolen, indtil Siewers efter et Par Aars Forløb fik den uhedlige Idé selv at overtage Stillingen som Kasserer — med det beklagelige Resultat, at Skolen gik fallit og blev opløst.

Efter at have faaet Ansættelse ved Siewers' Pigeskole, kom jeg overens med C. J. Nilsen om, at vi skulde bo sammen. Vi flyttede da fra Grønlands Asyl og leiede for 4 Spd. pr. Maaned en Sal i Brogaden, som vi selv møblerede, og hvor vi flyttede ind med vort Habengut. Hos en Kone der i Gaarden fik vi Frokost, Middag og Aften for 4 Spd. om Maaneden, saa vore Udgifter til Kost og Logi gik ikke op til mere end 6 Spd. for hver Maaned. Det var billigere dengang at leve end nu.

Paa Skolen læste jeg 4 Timer hver Formiddag. Om dette mit Skolearbeide har jeg hverken mange eller lyse Minder. Jeg strævede, saa godt jeg kunde, med at undervise i de almindelige Skolefag. Min nordlandske Dialekt vakte selvfølgelig Smaapigernes Latter; jeg maatte anspænde min Energi til det yderste for at holde dem i Aande og lægge Beslag paa deres Opmærksomhed, saa de kunde gribes af Stoffet og glemme Nordlændingen.

Talesproget paa Østlandet var endnu saa dansk, at man istedenfor femti, sexti o. s. v. sagde halvtreds, treds o. s. v. Theoretisk kjendte jeg nok Betydningen heraf; men at man øvrere med disse danske Tal-Benævnelser, medens jeg underviste i Regning, var en ligefrem Lidelse, før det blev mig naturligt at sige f. Ex. „halvfems“ istedenfor „nitti“.

Mere om min Lærergjerning ved Siewers' Pigeskole ved jeg ikke at sige. Mit Arbeide der var desværre intet andet end det rene Madstræv, Pligtarbeide uden Lyst, uden Glæde.

Med Eftermiddagene begyndte min lykkelige Tilværelse; da havde jeg Tiden til min Raadighed og kunde uden Hindring, uden Afbrydelse, rigtig fordybe mig i Læsning af Artiumsfagene til langt ud paa Nat. At læse med Manuduktør havde jeg ikke Raad til i den Udstrækning, jeg kunde ønske det. Jeg maatte hjælpe mig selv, saa godt jeg magtede det, for de allerfleste Fags Vedkommende.

En trofast Veileder var jeg saa heldig at faa i cand. mag. *Landmark*, senere Professor i Amerika og tilsidst Overlærer ved Aalesunds Latin- og Realskole. Han var en grundig Filolog og en meget dygtig og samvittighedsfuld Mand som Lærer i de gamle Sprog. Det var et af de mange heldige Træf i mit Liv, at jeg sammen med nogle andre Privatister kom til at skrive latinsk Oversættelse hos ham én Gang om Ugen, ligesom vi ogsaa fik ham til at gjennemgaa første Bog af *Virgil* med os.

Ved Siden af Latinen ofrede jeg et intenst Arbeide paa Græsken. Efter hele min tidligere Udvikling kunde jeg ikke et Øieblik være i Tvil om, at Theologien var mit Fremtidsmaal, og at det derfor var et Livsspørgsmaal for mig at blive en dygtig Græker. Jeg gjennemgik da først Herodots 8de Bog med en Manuduktør af tredie eller fjerde Rang. Og saa gik det løs paa egen Haand. Jeg nævner særlig *Homer*. Ved Hjælp af Lexikon og Wilsters Oversættelse og Rektor Crusius' fortrinlige Anmærkninger i hans Udgave arbeidede jeg mig igennem de sex Bøger af *Odysseen*, som jeg havde bestemt mig til at lægge op. Det var et møisommeligt Arbeide, men det gik, et Stræv, der var forbundet med megen Nydelse. Jeg mindes godt, hvor jeg blev betagen ved at føres ind i den Homeriske Verden med dens eiendommelige Poesi og dens eiendommelige Samfundsforhold.

Blandt de mange samtidige Privatister lærte jeg at kjende

en i 1861 rejiceret Artianer ved Navn *Østvold*.¹ Saavidt jeg kunde forstaa, var han henvist til at skaffe sig sit Underhold ved at undervise i de almindlige Skolefag. I ham fik jeg en brugbar Manuduktør i *Mathematik*. Hver Dag i Ugen kom han til mig, efterat vi havde spist til Aften, saa og gik det løs, først med Arithmetik og siden med Geometri; vi læste og repeterede, saa det føg om Ørene, og det gik bra. Ved Artium i 1862 fik han 2—2 og jeg 1—2, saa Lærlingen kom til at overgaa sin Lærer. Jeg skylder ham Tak for al den Mathematik, jeg lærte af ham for den billige Pris af 20 Skilling pr. Time.

Det havde været min Tanke, at jeg skulde kunne blive færdig til at gaa op til Examen Artium i 1863. Henimod Jul sagde imidlertid Landmark til mig, at jeg havde gjort saa gode Fremskridt i Latin og i det hele taget var saa aandelig moden, at han antog med Sikkerhed, at jeg vilde kunne blive Student i 1862, om jeg det følgende Semester kunde faa hele Tiden til min Raadighed og slippe for Skolearbeidet. Det var et Raad, som jeg ikke tog i Betænkning at følge. At faa Artium i 1862 istedenfor i 1863, det var at vinde et helt Aar, det var at rykke Maalet et Aar nærmere. Af min Farsarv havde jeg endnu saa meget tilbage, at jeg kunde leve det halve Aar uden at tjene noget ved Siden. Udgifterne til Manuduktion og det vanlige Dimissionsgebyr 16 Spd. fik jeg bestride ved at optage Laan hos en af mine Venner i Nordland. At det vilde lykkes mig at blive Student i 1862, det tvilede jeg ikke paa, skjønt den Mulighed ikke var udelukket, at jeg kunde stryge i latinsk Oversættelse. Men det fik gaa, min Fremtid var ligesom sat ind paa dette ene Kort, det fik briste eller bære.

Skolebestyrer Siewers var saa venlig, at han tillod mig at overlade mine Skoletimer til en Vikar; efter Artium skulde

¹ Død for nogle Aar siden som afskediget Sogneprest.

Posten fremdeles staa mig aaben. Jeg forlod da midlertidig Skolen og hengav mig med Liv og Sjæl til Læsning af Artiumsfagene. Et helt Semester havde jeg foran mig, og dette hele Semester var blit dobbelt saa langt derved, at jeg nu ogsaa havde Formiddagen til min Raadighed. Og uden at rose mig selv tør jeg sige, at denne lykkelige Arbeidstid blev udnyttet til det yderste. Saa gik det da ogsaa bra, og der var ingen særlig Vanskelighed forbundet med paa en rimelig og tilfredsstillende Maade at komme igjennem alle de Fag, som der skulde gjøres Rede for ved Examen Artium, saaledes at det virkelig blev lært og personlig tilegnet, det som skulde tilegnes og læres. Kun ét Fag gjorde herfra Undtagelse, og det var Fransk, som jeg aldeles havde forsømt, og som det nu gjaldt at lære saa meget af, at man kunde hangle igjennem uden at stryge. Jeg læste da først fransk Grammatik i nogle Timer hos Skolebestyrer Michelsen, derpaa fik jeg en dygtig Manuduktør i Kandidat Fritzner, Søn af Provsten, nu i mange Aar ansat ved det statistiske Bureau. Han gjennemgik med mig 23 Sider i Aalholms franske Læsebog og Halvparten af en fransk Komedie, hvorefter han i nogle Timer øvede mig i ex tempore at oversætte lettere Stykker i Prosa. Saa var det ikke andet for end at gaa i Ilden med den største Frækhed. Og Lykken stod den frække bi, jeg slap igjennem og fik endog en saa god Karakter som 3. Jeg har ikke været saa stolt af nogen Examenskarakter, jeg har faaet, som af denne Treer; og jeg maa tilføie: ingen har været mere ufortjent. For ikke at gaa mere i Enkelheder samler jeg det hele i at berette, at det gik mig over al Forventning godt ved Examen Artium 1862. Jeg fik rent Laud, 22 Points i 11 Fag. Hvad der glædede mig mest, var mine Karakterer (2—2) i Latin og Græsk.

Den med saa megen Spænding imødeseede Examen var jeg da kommet vel igjennem, jeg var immatrikuleret som Student ved det kongelige norske Fredriks Universitet. Den er mig uforglemmelig den Dag, da jeg første Gang kunde vise mig paa Karl Johans Gade med Studenterlue. Det var, som om hele Verden maatte se op til mig, det var, som om hele Verden laa for mine Fødder og bare ventede paa at blive taget i Besiddelse. Den store Seier var vundet, jeg havde oplevet det stolteste Øieblik i mit Liv.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa det Aar, hvis Stræv og Arbeide jeg ovenfor har søgt at skildre, saa kan jeg ikke andet end udtale min Glæde over, hvor godt og hyggelig jeg levede sammen med min Kontubernal. Vi passede godt for hverandre og udfyldte gjensidig hverandre, vi havde den samme Vennekreds og de samme Interesser. Naar det blev for trist for os paa vor Hybel udover Aftenerne, saa gik vi ud sammen for at besøge en eller anden af vore Bekjendte, hvoraf vi ikke havde saa ganske faa. Jeg nævner først og fremst *Blix*, min trofaste Hjertensven, videre den varmhjertede Nordlandspatriot *O. T. Olsen*, flere Prestesønner fra Nordland, som Brødrene *Bugge* og *Marstrander*, flere Tromsøseminarister, der læste til Artium, hvoriblandt *O. Johansen*, for et Par Aar siden afskediget som Provst til Vardø. Nordlandsforeningen var dengang ikke stiftet; men vi fandt hverandre og omgikkes flittig med hverandre. Mere end én Gang fik vi Besøg af saa mange af vore Venner, at „Stua blev fuld“. Jeg kommer i denne Sammenhæng til at mindes, hvor megen Moro vore Venner ofte havde med Portneren. I Gaarden drev Kjøbmand N. N. en betydelig Bondehandel; der havde han da til Raadighed alle de Lokaler, som tiltrængtes for denne Bedrift, f. Ex. Logirum for Bønderne, Staldrum for deres Heste o. s. v. Hans Forretning

medførte selvfølgelig, at han maatte holde Portner til at lukke op for Bønderne, naar de kom kjørende med sine Heste udover Aftenerne til langt ud paa Nat. Ligeoverfor Gaardens faste Beboere havde Portneren ikke nogen Forpligtelse. Kom der nogen og ringte paa Klokken, efterat Porten var stængt, tilraabte han altid ham, der stod udenfor: „*Har du Hest?*“ Var saa dette ikke Tilfældet, og Vedkommende var ærlig nok til at sige nei, maatte han smukt blive staaende udenfor, Porten var og blev lukket. Vore Venner, som kom for at besøge os, tog ikke i Betænning at narre Portneren, idet de med den største Frækhed erklærede, at de baade havde to og tre Heste. Naar saa Portneren havde lukket op, skyndte de sig, det bedste de kunde, med at smutte ind, medens Portneren stod der og skjændte og bandte over at være blit holdt for Nar.

Hvør jeg mindes levende de mange Besøg, vi fik af vore Venner, medens vi boede i Brogaden. Og det var billige Besøg; hvad vi havde at byde paa, det var, hvad man i Nordland kaldte „Kristiansunds-Traktement“, som bestaar i „tørre Stole og godt Snak“. Ja, ofte havde vi for faa Stole; det gode Snak præsterede de Besøgende selv, derfor trængte vi ikke at sørge. Vi talte sammen om løst og fast, vi diskuterede alle mulige Spørgsmaal, vi holdt Taler til Kvindens Pris. Saaledes kunde det gaa til langt ud paa Nat. Forat alle skulde komme til Orde, ordnede vi os undertiden saa, at Ordet blev givet til én ad Gangen. Vedkommende maatte da staa op paa en Stol og der holde sin Tale, saa godt han kunde. *Ole Johannessen* var altid selvskreven til at tale for Kvinden, og det er ikke til at beskrive, hvorledes han talte, snart spøgefult, snart alvorlig, snart let og overfladisk, snart dybt og filosofisk, men altid morsomt, altid pikant. Det er underligt, at han skulde friste den Skjæbne at leve og dø som ugift Mand.

Om Søndagene efter Kirketid tog vi ofte op til Haugerud Skole, hvor vi altid blev modtaget med Venlighed og Gjæstmildhed af Lærer *Johan Olsen* og hans elskværdige Frue. Han var en gammel Bekjendt af os fra Tromsø og havde allerede begyndt saa smaaat at læse til Examen Artium. Senere udvandrede han til Amerika, hvor han blev Prest og virkede i mange Aar som en af alle Partier agtet Formand for et af de norsk-lutherske amerikanske Kirkesamfund.

Vor Omgang med Læreren ved Haugerud Skole førte naturlig til, at vi kom til at stifte Bekjendtskab med Familien *Brandt* paa den nærliggende Haugerud Gaard, en Familie, som jeg senere har havt den Lykke at staa nær i over en Menneskealder, og som jeg skylder megen Tak for trofast Venskab.

Verkseier *Brandt* paa Haugerud tilhørte den Gren af Slægten *Brandt*, der havde boet i Valdres i flere Generatiner. Han var et fint Hoved, en dygtig og virksom Forretningsmand og havde efterhaanden arbeidet sig op til en meget respektabel Stilling i økonomisk Henseende. Hver Søndag havde han Modtagelse, da ventede han altid Besøg og var i ligefrem daarligt Humør, hvis der ikke kom nogen. Og den, som først kom der én Gang, var altid sikker paa at faa Indbydelse til at komme igjen.

Husets eneste Søn, *Nils Brandt*, havde arvet en god Del af sin Faders Begavelse; han var en meget tiltalende Personlighed med dybt Gemyt og varmt Hjertelag. Efter at være blit Student, faldt han i en meget alvorlig Nervefeber, der knækkede ham for hele hans Liv. Ved stor Forsigtighed og megen Ihærdighed kjæmpede han sig igjennem til at absolvere theoretisk og praktisk theologisk Embedsexamen. Men saa var det ogsaa forbi med ham; senere har han knapt havt en eneste Helsedag. Men sit Kors har han baaret med heroisk Taalmodighed.

Hvad der ikke gjorde Haugerud mindst tiltrækkende, var Husets fire Døtre, alle rigt udrustede baade fra Hovedets og Hjertets Side. Hvor jeg ser dem lyslevende for mig, straalende af Liv og Ungdom, *Anne*, den yngste, endnu ikke fuldt udviklet, fin, af et varmt religiøst Gemyt, *Trine*, høi og slank, stille og indadvendt, *Bertha*, sprudlende af godt Humør og straalende af Hjertensgodhed, *Jenny*, en harmonisk, fornem Natur, en overlegen Personlighed, der gjorde et stærkt Indtryk paa enhver, som hun kom i Berøring med. Alle var de Damer med alsidige Interesser, norske Kvinder, med Syn og Hjerte opladt for alt Norsk, norsk Maal, norsk Kultur, norsk Natur. De var, saavidt jeg ved, de første Damer, der gjorde Fodtur gjennem Jotunheimen.

Blandt den Kreds af Mænd, som Familien Brandt samlede om sig, nævner jeg *Asbjørnsen*, *Amund Helland*, *Elling Holst*, *Elias Blix* og *Digteren Vinje*. For Vinje var Haugerud et andet Hjem, der var han altid en velkommen Gjæst, der opholdt han sig ofte flere Dage ad Gangen, der skrev han flere af sine Digte, som f. Ex. „*Lenda fra Land*“, der fandt han altid Forstaaelse, der lyste Husets Døtre op for ham, „*Haugerudfuglarne*“, som han kaldte dem. Og efterat min Fætter, *Jon Klæbo*, havde overtaget Stillingen som vikarierende Lærer ved Haugerud Skole, medens Johan Olsen læste til Artium, da kom han til at vanke paa Haugerud baade Søndag og Hverdag, og Omgangen med Husets Døtre blev af ikke ringe vækkende Betydning for hans Digterliv. Jeg vil ikke være indiskret nok til nærmere at gaa ind paa dette Kapitel; jeg vil kun sige, hvad der turde være almindelig bekjendt, at flere af hans vakreste Digte er inspirerede paa Haugerud.

For mig staar Haugerud som et ret betydningsfuldt Centrum for norsk Kulturudvikling. Derfra udgik der mange

levedygtige Impulser, der blev nedlagt mangt et spiredygtigt Frø, som har afsat Frugt i Væxten af vort Aandsliv. Samværet med Familien og Gjæsterne paa Haugerud staar for mig som noget af det rigeste og lykkeligste, jeg har oplevet.

Andenexamens-Aaret var en lykkelig Tid. Min Fremtid var sikret, jeg havde faaet fast Grund at staa paa, jeg kunde uden Hindring henge mig til ligefrem at fraadse i Bøger og arbeide paa min fortsatte Aandsudvikling. Hver Morgen fra 8—9 læste jeg Arabisk hos Professor *J. P. Broch*, saa underviste jeg paa Siewers' Pigeskole fra 9—1, derefter paahørte jeg de Forelæsninger, der holdtes fra 1—3, tog derpaa en kort Middagshvile, gik saa ud for at overvære de Forelæsninger, der holdtes om Eftermiddagene, for derpaa hjemme at studere til langt ud paa Nat, dels Kirkehistorie, dels sprogsammenlignende Verker, dels Skjønlitteratur.

I denne Sammenhæng vil jeg nævne nogle af de Professorer, hvis Forelæsninger jeg havde Anledning til at overvære.

Professor *Christie*, der foredrog Fysik, var vistnok ikke nogen betydelig Videnskabsmand, men han var en glimrende Docent, maaske den dygtigste, vort Universitet nogensinde har havt eller vil faa. Han havde en særegen Evne til at fremstille Stoffet saa greit og tydelig og forstaaelig, at det næsten var umuligt at glemme, hvad han havde foredraget. Naar han rigtig kom i Aande og begyndte at tale bredt Trøndermaal, var han ligefrem ubetalelig.

Professor *Welhaven* holdt Forelæsninger, som det var en stor aandelig Nydelse at paahøre. Han var maaske ikke nogen stor Filosof; men han var, hvad der var af mere Værd, en stor Mand, en dyb og rig Personlighed. Hvor det var vækkende at høre ham, hvor det var til Styrke og

Velsignelse, naar han, som ofte var Tilfældet, kom ind paa ethiske Spørgsmaal eller religiøse Materier og i Evighedens Belysning fremholdt Værdien af et rent Liv i Ungdom og Alderdom. Og han var uimodstaaelig, naar han med sine spillende Sarkasmer gik løs paa den Hegelske Filosofi med dens Kategorier: „Væren“, „Vorden“ og „Forsigtværen“, og endte med at slynge ud over sine Tilhørere følgende Kraftsats: „Mine Herrer! Det hele er ikke andet end et Spil med Hjælpeverber!“ Hvem kunde efter dette blive Hegelianer.

Et Stykke ude i andet Semester indbød han os til at tage Del i Examinatorier over Psykologi, som han paa denne Maade vilde repetere med os. Ingen af mine Kamerater meldte sig, der stod Skræk af Welhavens hvasse Tunge. Jeg var gammel nok, havde alt at vinde og intet at tabe, jeg gik i Ilden og lod mig examinere, og det gik bra. Efter en Uges Forløb meldte *Edvard Bull*, den senere berømte Læge, sig til Examination, og vi to holdt det da gaaende Semestret udigjennem. Jeg skylder med Tak at oplyse, at efterat Welhaven første Gang havde examineret mig, traf vi sammen paa Bibliothekets Læseværelse; der tiltalte han mig meget venlig, og spurgte mig om, hvad jeg havde at leve af, og om mine Forhold forøvrig. Jeg ved ogsaa, at han som Medlem af det akademiske Kollegium strax efter hjalp mig til at faa en Portion af det Schytteske Legat, en for mig dengang meget velkommen Understøttelse. Ære være Digterfilosofen i hans Grav!

Professor *L. K. Daa* havde i sine yngre Aar forgjæves søgt Ansættelse ved Universitetet. *P. A. Munch* blev foretrukken for ham som Professor i Historie, medens *A. M. Schweigaard* seirede over ham i Konkurrancen om Posten i Statistik. Ulykkelige Mand! Han havde ikke engang den Tilfredsstillelse at kunne trøste sig ved eller klage over, at

han havde lidt Uret,' at han var blit uretfærdig behandlet. Senere havde han spillet en glimrende Rolle som Stortingsmand; snart faldt han imidlertid igjennem og blev stanset paa sin politiske Løbebæne, til Skam for hans bornerte Samtid, til Skade for Fædrelandet. Saa havde han i flere, for ham vistnok tunge og bitre Aar gjort Hoveritjeneste som Lærer ved Kristiania Kathedralskole, medens han efterhaanden vandt mere og mere Anerkjendelse som geografisk og ethnografisk Forfatter, indtil han endelig i fremrykket Alder fik Ansættelse som Professor i Historie ved Universitetet.

Professor Daa var født Journalist og Politiker, paa disse to Omraader samlede al hans rige Begavelse sig. Han sad inde med et saare rigt Fond af de mest forskjelligartede Kundskaber, han vidste Besked om alt mellem Himmel og Jord. Men Videnskabsmand var han ikke. Han var og blev Journalist og Politiker, selv da, naar han som Professor stod paa Kathedret og foredrog Englands Historie for et stort Antal af ældre og yngre Tilhørere. Jeg kan ikke karakterisere hans pikante, aandfulde Forelæsninger mere træffende end ved at anføre det drastiske Ordsprog: „*slaa paa Skaaka og meine Mærra*“.

Englands Historie frembød rig Anledning for ham til at holde Opgjør med politiske Modstandere blandt Høire og Venstre, Maalstrævere og Skandinaver, Embedspartiet og Bondeoppositionen. Og han nyttede Leiligheden. I Skildringen af de forskjellige historiske Personligheder, som han omtalte med Uvilje eller angreb med Bitterhed, kunde man let kjende igjen snart *Friele* eller *Stang*, snart *Sverdrup*, *Jaabæk* eller *Ueland*.

Udadtil var han som Esau, hans Haand var mod alle, og alles mod ham. Men i Hjemmet var han en saare elsk-

værdig og tiltalende Personlighed, en kjærlig Ægtemand, en øm Familiefader, der gjorde alt, hvad han kunde, for at skjæmme ud sine Børn.

Som født Saltvering var Professor Daa en varm Nordlandspatriot. Dette var Aarsagen til, at han personlig tog sig af mig og indbød mig til sig, og at han senere fik mig til at bo hos sig for at have Tilsyn med sine Børn.

Lektor *Thaasen*, der nylig var ansat ved Universitetet, læste over *Oidipos i Kolonus* for en stor Tilhørerkreds. Han var en stille, indadvendt Mand, der vistnok allerede dengang bar i sig Spirerne til den Sygdom, der om ikke lang Tid skulde lægge ham i Graven. Hans Forelæsningør, som han udarbeidede med Flid og Omhyggelighed, var meget vækkende og tiltalende og havde et stærkt Præg af aandelig Vederheftighed. Jeg glemmer ikke det Indtryk, det gjorde paa mig, da han ved Begyndelsen af en Time bad om at faa oplyst, at han forrige Gang havde begaet en Feil, som han maatte berigtige, før han gik videre.

Professor *Fearnley* var, og det vistnok med Rette, anseet for en lærd Astronom og fin Observator; som Docent var han temmelig middelmaadig. Det havde vistnok sin Grund i hans Personlighed, at hans Fremstilling var saa uredig og floket, at det var umuligt rigtig at faa Tag i, hvad han havde foredraget, og fæstne det i Hukommelsen. Undertiden kunde han blive staaende der, hensunken i dybe Tanker, undertiden begik han i sin Aandsfraværelse Feil, saa han maatte begynde forfra midt i et Bevis. Hvor distræ han kunde være, derom fortaltes der mangt et slaaende Træk. Her et af dem. En Dag, da han med sagte Skridt gik paa Karl Johans Gade, mødte han sin Kollega, Professor *Bjerknes*, der stansede ham og spurgte, hvorledes det stod

til. „Tys, tys!“ udbrød han da, „tal sagte; min Hustru er netop nedkommen i Barselseng.“

Blandt Studenterne var Fearnley meget populær, han var saa inderlig god og snil, alle vidste, at han gav saa gode Karakterer, som det var ham muligt, og at det ligefrem smerede ham, naar han maatte give en Treer eller en Firer. Det var ikke sjeldent, at han i Forveien undersøgte, hvad Karakterer de, som han skulde examinere i Astronomi, tidligere havde faaet i de andre Fag, som de havde været oppe i. Jeg har selv været Vidne til, hvorledes han i slige Tilfælde strak sig saa langt som muligt og istedenfor en Treer gav Vedkommende en Toer for at frelse hans Præceteris. Aa, hvor han da saa lykkelig ud.

Jeg havde ikke Leilighed til stadig at overvære Professor Fearnleys Forelæsninger. Sammen med nogle andre Studerende til Andenexamen tog jeg privat Information i Astronomi hos Kandidat, senere Overlærer *Fredrik Lie*, Broder af den celebre Mathematiker *Sofus Lie*. Han var en ganske fortrinlig Manuduktør; de allerfleste af hans Elever fik Præceteris.

I Professor *Unger* havde vi en ypperlig Lærer i Oldnorsk, der med fremragende Dygtighed førte os ind i vort gamle Sprog. Vi skjønte nok ikke, hvilken betydelig Viden-skabsmand han var; men vi holdt af ham, hans Hjertens-godhed lyste ud af ham, og han gav altid gode Karakterer.

Professor *Rasch* var for sin Tid en respektabel Naturforsker; ved siden af *P. C. Asbjørnsen* holdtes han for at være Norges bedste Jæger. Det fortaltes om ham, og det blev troet af os, at det akademiske Kollegium havde seet sig nødt til at henstille til ham at være strengere i sin Karaktergivning og mere sparsom med at give Udmærket godt. Sikkert er det, han vilde alle vel og ingen ilde; det

var ham en ligefrem Lidelse, naar han ikke kunde give en god Karakter. Da jeg var oppe til Examen og sad og ventede paa at blive kaldt frem, examinerede han en Student, som bogstavelig talt ikke kunde nogen Ting; han spurgte og spurgte, men fik intet Svar. Tilsidst bad han da Vedkommende gjøre Rede for, hvad Støvdragerne tjente til. Da han saa fik det Svar, at de tjente til at trække Støv ind i Blomsterne, kunde man se paa ham, at han blev baade bedrøvet og vred; men værre Karakter end Fire havde han ikke Hjertelag til at give Stymeren.

Naar han vilde have os til at gjøre Rede for en eller anden Plante, fremlagde han i Regelen en Planche, der foruden Afbildning af Planten tillige indeholdt Oplysning om dens Navn og Plads i Linnés System. Over disse Oplysninger lagde han da sin venstre flade Haand; men altid lod han der være saa stor Aabning mellem de vidt udbredte Fingre, at man godt kunde læse, hvad der stod. Og paa den Maade var det ikke vanskeligt at faa en god Karakter, til Glæde for den snille, hjertensgode Examinator.

Alle disse min Ungdoms Lærere kommer jeg ihu med Taknemmelighed, og jeg nævner deres Navne med Ærbødighed. De var alle, hver paa sin Maade, en Pryd for vort Universitet og et følgeværdigt Exempel for de Studerende i moralsk Henseende. Men om de end alle, og særlig *Welhaven* og *Thaasen*, blev af Betydning for min Udvikling i vækkende og befrugtende Hensende, saa øvede dog ingen af dem en Indflydelse paa mig, der kunde afsætte Frugt i nye Livsindsatser. Dette blev derimod Tilfældet med to videnskabelige Verker, jeg i den Tid, hvorom her er Tale, stærkt beskjæftigede mig med.

Jeg nævner først Professor *Curtius'* epokegjørende Skrift: *Die Tempora und Modi im Griechischen und Latei-*

nischen. Det slog ned i min Sjæl med stor Styrke, det aabnede mine Øine for en ny Verden, det førte mig ind i den sprogsammenlignende Videnskab, hvoraf jeg ligefrem blev betagen, og som jeg har havt saa megen Glæde og Nytte af gjennem hele mit Liv, uagtet jeg kun som Dilettant har kunnet sysle med dens i mange Henseender saa mærkelige Resultater.

Det andet Verk, hvortil jeg ovenfor sigtede, var *Rudelbachs Bog Christelig Biographie*. Med sin kolossale Lærdom og sin udpræget kirkelige Holdning blev dette Skrift af bestemmende Betydning for mig som Theolog og Historiker; det fyldte mig med glødende Begeistring for Luther, det aabnede mit Syn for Reformationens historiske Ret og historiske Stilling og gjorde mig til det, jeg senere altid har været, en varm, fuldblods Lutheraner.

Og saa har jeg intet videre at berette, end at jeg var heldig nok til at kunne absolvere Examen philosophicum med Karakteren¹ Laudabilis præ ceteris — 8 Fag, 8 Enere —. Jeg var baade glad og stolt over at have opnaaet samme Karakter, som Blix tidligere havde faaet. At dette havde været Maal for min Ærgjerrighed, skylder jeg Sandheden at bekjende.

Saa var jeg da færdig med de første akademiske Examener. Jeg vil ikke forsøge at levere noget Forsvar for de pædagogiske Principer, som laa til Grund for Artium og Andenexamen efter den gamle Ordning. Jeg vil indskrænke mig til at sige, at vi lærte, hvad vi skulde lære, vi lærte Sprog, vi lærte Mathematik, vi lærte Naturfag, og hvad der var det vigtigste, vi *lærte at arbeide*, vi *lærte at lære*. Det var en solid Forskole for de respektive Fagstudier, vi havde gjennemgaaet, naar vi var færdige med disse to Examener. Og naar vi forlod Universitetet for at overtage de Stillinger

i Kirke eller Stat, hvortil vi havde forberedt os, saa gik vi ud i det praktiske Liv som Mænd med alsidig Dannelse baade i humanistisk og realistisk Retning.

Efter at være blit færdig med Andenexamen, reiste jeg til Nordland for at besøge min Moder og hvile mig ud efter to Aars anstrengende Arbeide. Det traf sig saa, at Bjørns Marked blev holdt under dette mit Ophold i mit gamle Barndomshjem; det siger sig selv, at jeg reiste did for at opfriske gamle Minder. Jeg gjorde der et Bekjendtskab, som blev af megen Betydning for min Fremtid, og som det er mig en kjær Pligt nærmere at omtale.

Cand. jur. *Herman Hoe Brodkorb* var eneste Søn af Proprietær Brodkorb paa Tjøtta i hans første Ægteskab. Efterat han havde fuldendt sine akademiske Studier og absolveret juridisk Embedsexamen og derefter tilbragt længere Tid paa Reiser i Udlandet, havde han kjøbt Herregården *Kjørbo*, hvor han som Rigmand levede for sine mangesidige Interesser, og hvor hans Hustru *Elise Brodkorb*, Datter af Sogneprest *Maschmann* i Hobøl, gjorde les Honneurs paa sin elskværdige Maade. Han havde efterhaanden lagt sig til en betydelig og vistnok meget værdifuld Samling af Malerier af nordiske Mestre som *Gude*, *Tidemand*, *Egron Lundgreen* o. fl. I hans Bibliothek fandtes der en udsøgt Samling af historisk Literatur. Hele hans Hus bar Præget af hans og hans Frues Kunstforstand og udsøgte Smag.

Herskabet paa Kjørbo havde efterhaanden samlet om sig en stor Kreds af fremragende Mænd i Henseende til Dannelse og social Stilling; det gjæstfrie Hus stod ogsaa aabent for unge Mænd uden Navn, med ukjendt Fremtid. Hvad man fik og hvad man gav af aandelige Impulser under

disse større eller mindre Sammenkomster, gjorde Kjørbo dengang til et ganske mærkeligt Kulturcentrum.

Herman Brodkorb var en meget varmhjertet og varmblodig Mand, ivrig Nordlænding og ivrig Skandinav paa én Gang. Jeg tror nok, jeg tør sige, at der i Samtiden ikke fandtes en eneste Mand, der med slig glødende Varme havde grebet den skandinaviske Tanke som han. For ham var Skandinavismen ikke bare et politisk Fremtidsprogram, den var ham tillige næsten et religiøst Fremtidssyn. Det var hans gladeste Stunder, naar han fik Besøg af sine mange danske eller svenske Venner. Blandt disse skal jeg nævne den danske Digter *Goldschmidt* og den svenske Maler *Egron Lundgreen*, der stod ham meget nær, og som han holdt meget af.

Jeg var i Selskab paa Kjørbo den Aften, da Telegrafen bragte Bud om, at General *de Meza* havde opgivet Dannevirkestillingen og trukket sig nordover med hele den danske Hær. Jeg glemmer ikke, hvor Brodkorb da blev betaget og gjennemrystet, hvorledes han ligesom i vulkanske Udbrud gav sin Smerte og Harme Luft, Smerte over den Ulykke, der havde rammet Danmark og Norden, Harme over General *de Mezas* Forræderi, han, der istedenfor at kjæmpe og seire paa nordisk Vis saa feigt havde vendt Fienden Ryggen, sandsynligvis underkjøbt for tysk Guld. Blandt Gjæsterne var ogsaa Marineløjtnant *Brodkorb*, en Fætter af Værten. Han tillod sig at bemærke, at denne Sag, militært betragtet, havde to Sider, og at det laa nær at tænke, at General *de Meza* ved at trække sig tilbage fra Dannevirkestillingen havde frelst den danske Armé fra at blive omgaaet og taget til Fange, saa Danmark paa denne Maade vilde være blit staaende uden nogetsomhelst Forsvar. Da blev Brodkorb for Alvor vred. „Se der er Døren,“ udbrød han, „jeg taaler

ikke at have en Mand med slige Meninger i mit Hus.“ Selvfølgelig var Løitnanten taktfuld nok til at overhøre disse Ord og blive siddende paa sin Plads.

Var Brodkorb ivrig som Skandinav, saa var han det ikke mindre som Nordlænding. Nordlands Ve og Vel laa ham varmt paa Hjerte, at ofre Nordland al sin Tid og al sin Kraft stod stedse for ham som et stort og lokkende Fremtidsmaal. Det krænkede ham dybt, at han ikke blev udnævnt til Amtmand i Nordland, da han meldte sig som Ansøger til dette Embede.

Brodkorb havde faaet høre, at en Bondegut nord fra Døna havde faaet Præceteris til Andenexamen, og havde strax fattet Interesse for mig; jeg var jo Nordlænding, og det var nok. Man fortalte ham, at jeg var paa Markedet, og han var da saa elskværdig at sende Bud efter mig og at indbyde mig til at besøge sig paa Kjørbo. Det var selvfølgelig baade med Glæde og Tak, at jeg modtog Indbydelsen.

Vendt tilbage til Kristiania fra Besøget i Hjemmet opdagde jeg min Post paa Siewers Pigeskole, idet jeg var blit ansat af Skolebestyrer *Hartvig Nissen* som vikarierende Lærer i anden Forberedelsesklasse ved hans Skole, medens *Carl J. Nilsen* læste til Artium. Ved Siden af denne Skolegjerning begyndte jeg da ogsaa paa det theologiske Studium.

Med dette gik det desværre kun smaat. Paa Tilbageveien til Kristiania blev jeg forkjølet; jeg havde liden Modstandskraft, svækket som jeg var af daarlig Levemaade og uforstandig Læsning Nat og Dag; Forkjøelsen vilde ikke give sig, jeg blev gaaende der og hostede og hostede. Min Tilstand var dog ikke værre, end at jeg læste mine Timer paa Skolen, overvar Professor *Casparis* Forelæsninger over Salmerne og deltog i den theologiske Forenings Møder, ligesom jeg ikke forsømte at indfinde mig hos Professorerne

Caspari og Johnson ved de Sammenkomster, der afvexlende holdtes hos dem hver Lørdag Aften. Der var alle theologiske Studerende velkomne, og der samlede der sig en Kreds af fremstaaende, for Theologi og Kirke interesserede Mænd som f. Ex. Kirkeretslærer *Broch*, Professor *Tønder Nissen*, Raadmand *Ebbell*, Sogneprest *Sven Brun* o. fl. Man samtalte om Dagens kirkelige Spørgsmaal, man diskuterede theologiske Materier; det var vækkende og lærerigt for os unge at lytte til, medens de ældre føgte Ordet. Efterat man havde spist til Aften, endte Husfaderen Sammenkomsten med Andagt og Bøn. Ingen, der har havt den Lykke at deltage i disse Sammenkomster, vil kunne glemme Professor *Johnson*, som han sad der og øste af Guds Ords Dybder og bad saa enfoldig, saa barnlig, saa varmt, saa hjertegribende, at det ikke kan udsiges eller beskrives nærmere. Forresten gjorde han ikke stort af sig under disse Møder; han var en stille, faamælt Mand. Desto mere livlig var Professor *Caspari*, der altid kastede sig ind i Samtalen med Liv og Sjæl. Han var, som man ved, begavet med et ikke ringe Fond af Humor. Flere af de Vitser, der først gik Byen rundt og saa endte i „Morgenbladet“, skrev sig fra ham. Jeg glemmer aldrig engang, da Samtalen kom ind paa *Johan Sverdrup*; han laa da syg, og det var, mildest talt, ikke med Sympathi, hans Navn blev nævnt. Det gjorde et usigelig komisk Indtryk, da Caspari pludselig udbrød: „*Jeg ønsker Manden en salig Død!*“ Saa var man da kvit ham paa en pen Maade, mente han.

Skjønt mine Kræfter efterhaanden aftog, holdt jeg det dog gaaende udoer Høsten 1863 og Vinteren 1864, indtil jeg udpaa Vaaren sidstnævnte Aar blev sengeliggende efter et akut Anfall af Reumatisme. Jeg maatte da frasige mig min Post paa Nissens Skole og havde da intet andet at leve af

end den maanedlige Understøttelse af 6 Spd., jeg nød af det Schytteske Legat.

Før jeg nu gaar videre, skal jeg omtale de to Læger, som i denne Tid behandlede mig, den ene efter den anden.

Professor Voss, hos hvem jeg først søgte Lægehjælp, stod dengang paa Høidepunktet af sin Anseelse. Hans Venteværelse var altid fyldt til sidste Plads af Mænd og Kvinder, der fra alle Kanter af Landet var komne for at konsulere ham. Han var en i høieste Grad respektindgydende og tillidsvækkende Mand, en af de mest udprægede Lægepersonligheder, vort Land har frembragt, ret en Læge af Guds Naade. I Modsætning til saa mange andre samtidige Læger gav han altid vedkommende fuld Besked; man beskyldte ham for at dømme Folk fra Livet altfor snart. Jeg har været Vidne til, at han traf en Mand, som han for 20 Aar tilbage havde erklæret ikke at have mere end en Maaned igjen at leve i. Jeg skylder Professor Voss Tak for den Omhyggelighed, hvormed han behandlede mig. Han stillede altid en god Prognose, jeg gik altid fra ham med øget Mod og øget Kraft.

Da jeg blev sengeliggende, lod jeg tilkalde cand. med., senere Professor *Worm-Müller*; jeg havde det Indtryk, at han brugte Hestekur paa mig; sikkert er det, at han meget snart fik mig paa Benene.

Worm-Müller var en i flere Henseender rigt begavet Mand og paa samme Tid et Stykke af en Gamin, paagaende og hensynsløs, en af de Personligheder, som vil frem og kommer frem, koste, hvad koste vil.

Blandt mangt og meget, som dengang fortaltes om ham, skal jeg meddele følgende:

Han saa med dyb Foragt ned paa den daværende Professor i Kirurgi, *Christen Heiberg*, „*Christen Kniv*“, som

han i Almindelighed blev kaldt. For ret at blamere ham besvarede han den kirurgiske Opgave til medicinsk Embedsexamen *in duplo*, nemlig *først efter Professor Heibergs Forelæsninger og derpaa i Overensstemmelse med Datidens Videnskab.* Det medicinske Fakultet kunde ikke gjøre noget andet ved ham end give ham en Tilrettevisning for hans Uforskammethed. Thi hvad han havde præsteret, var uangribeligt. Mellem Professor Christen Heiberg og Tidens Videnskab var der en stor Kløft.

Ved Siden af sin Lægepraxis manuducerede Worm-Müller i Fysiologi. Til Lettelse for sine Manuducenter affattede han et Skrift paa nogle Blade, som han gav Titelen „*Videnskaben*“, og som indeholdt Besvarelse af alle de Spørgsmaal, som Professor *Christian Boeck* pleiede at give ved den medicinske Embedsexamen i Fysiologi. Repræsenteret af ham var da denne Disciplin ikke mere omfangsrig og betydningsfuld, end at den kunde fremstilles paa nogle faa Sider i en haandskreven Brochure!

„*Videnskaben*“ blev selvfølgelig ikke trykt; den existerer muligens dog i Afskrifter den Dag idag.

Worm-Müller var dengang Byens Underdoktor; han var meget søgt og tjente mange Penge. Han boede i Akersgaden, ligeoverfor det gamle Rigshospital. Mine Samtidige vil maaske erindre Hospitalets daværende Portner, der var meget lig Professor Christen Heiberg, og paa alle Maader søgte at kopiere ham; han gik saaledes altid, lige-som han, med hvidt Halstørklæde. Det blev fortalt, og det blev troet, at Worm-Müller havde aftalt med den forfængelige Portner, at naar der kom Folk til Hospitalet for at søge Lægehjælp, saa skulde han henvise dem til den store Doktor paa den anden Side af Gaden; de unge Læger, man traf i Hospitalet, duede ingenting.

Jeg optager Traaden igjen, idet jeg vender tilbage til mig selv. Det var en Dag, jeg sad ensom paa min Hybel. Da aabnes Døren, og ind træder *Herman Brodkorb*. Han havde hørt om min Tilstand og var kommen for at tage mig med ud til Kjørbo. Gud glæde hans Sjæl i Himmerig for, hvad han med sin elskværdige Frue gjorde mod mig i det mest kritiske Punkt af mit Liv!

Jeg tilbragte Vaaren og Sommeren paa Kjørbo og kom mig efterhaanden saavidt til Kræfter, at jeg efter Samraad med Professor Voss dristede mig til at overtage en Huslærerpost hos Sogneprest *C. Aars* i Hafslo. Det var mit Haab, at jeg fuldt ud skulde gjenvinde min Helbred under Opholdet i Sogns rene og styrkende Luft, ligesom jeg var vis paa, at jeg skulde lægge op saa meget af min Løn som Huslærer, at jeg i sin Tid kunde vende tilbage til Kristiania og afslutte mine Embedsstudier, uden at være nødt til at læse paa nogen Skole for at skaffe mig nødvendigt Livsophold. Jeg solgte da mine Møbler, gav mig paa Veien til Sogn og ankom lykkelig og vel til Hafslo Prestegaard, hvor jeg skulde tilbringe hele to Aar.

Sogneprest *C. Aars*, hvis Børn det var blit min Opgave at undervise, var en lidet begavet Mand. Han tilbragte Mesteparten af sin Tid paa sit Kontor; hvad han der gjorde, ved jeg ikke. Blandt sin Familie var han taus og indesluttet, der kunde gaa mange Dage, uden at jeg hørte ham mæle et eneste Ord. Hans Hustru, født Hofgaard, var en fin Kvinde af et dybt Gemyt. Hun led allerede ved min Ankomst af den Lungesygdom, der om ikke lang Tid skulde lægge hende i Graven.

Det var et stille, ensformigt Liv, jeg levede paa Hafslo Prestegaard. Om Formiddagene underviste jeg mine Elever, om Eftermiddagene studerede jeg Dogmatik, Kirkehistorie

og Exegese. En og anden Gang var jeg tilstede og talte ved de Opbyggelser, som *Erik Venjum* holdt Søndag Eftermiddag rundt om i Bygden.

Gaardbruger Erik Venjum havde i flere Aar været Leder af det vakte Liv i Hafslo Prestegjæld. Han var en udpræget kristelig Personlighed, dyb og varm, nobel og retlinjet i al sin Færd, freidig og livlig som en ægte Sogning. Dengang jeg lærte ham at kjende, kunde han glæde sig ved at være Sogns mest populære Mand, vel omtalt, ja endog hævet til Skyerne selv af Vækkelsens værste Modstandere. Tidligere havde det været anderledes. Som Vækkelsens Banebryder var han i særlig Grad blit lagt for Had, bagtalt og forfulgt baade af høie og lave; sin bitreste Fiende havde han i en Handelsmand ude i Sogndal. Men saa kom Omslaget. En Sommer, da Handelsmanden var kommet til Bergen med sin Sognejægt for at hente Varer, blev der lagt Arrest paa hans Fartøi af en Mand, hvem han i længere Tid havde været skyldig 300 Daler, og som han havde opholdt med Løfter og Udflugter istedenfor at gjøre Alvor med at betale ham. Erik Venjum, som dengang tilfældigvis var i Bergen paa en Forretningsreise, fik Nys om, hvorledes det stod til med hans gamle Modstander, og han var rig nok og høisindet nok til at hjælpe Stymperen ud af sin Forlegenhed ved uopfordret at lægge ud for ham de 300 Daler, saa han atter kunde faa Raadighed over sin Jægt. De 300 Daler fik han nok aldrig tilbage.

I Kraft af Principet om de „gloende Kul“ havde Erik Venjum vundet en stor Seier, der kom hans Virksomhed for Guds Rige tilgode. Alle havde han aftvunget Høiagtelse som en helstøbt Kristen, der levede, som han lærte.

Erik Venjum havde ikke Gaver til at holde sammenhængende Foredrag, og det indlod han sig ikke paa. Ved

sine Møder sørgede han altid for at have med sig en Lægmand, der kunde begynde med i kortere eller længere Tid at tale til Opbyggelse. Saa tog han selv tilorde, idet han begyndte at samtale med sine Sambygddinger paa sit velklin-gende Sognemaal. Jeg glemmer ikke, hvor henrivende og betagende han var, der han stod og talte, snart med den ene, snart med den anden, om Livet i Gud, om Nødvendigheden af at vende om til Gud, om hvor lykkelige alle de er, som seirer i Troens gode Strid og følger sin Herre og Frelser paa den trange Vei.

Som man ved, boede Kaptein *Gerhard Munthe* dengang paa Herregaarden Kroken, efterat han i en forholdsvis yngre Alder havde maattet søge Afsked som Militær paa Grund af svækket Syn. Næst efter *R. Keyser* og *P. A. Munch* var han den mest fremragende blandt vore ældre Historikere; ved sin indgaaende og omfattende Granskning af vore den-gang endnu utrykte Diplomer var han blit sat i stand til at levere Arbeider af ligefrem grundlæggende Betydning. Sær-lig var, som man ved, dette Tilfældet med hans i *Jacob Aalls* Oversættelse af Snorre meddelte Oplysninger om norske Gaardsnavne.

Paa sit vakre Herresæde førte Kaptein Munthe et meget selskabeligt Hus, og han var altid glad, naar han fik Besøg. Første Gang jeg traf ham, var han saa elskværdig, at han indbød mig til at besøge sig paa Kroken, og der tilbragte jeg ogsaa mangen lykkelig Stund, mangen hyggelig Dag sammen med ham og hans elskværdige Familie. Jeg havde det Indtryk, at jeg altid var en velkommen Gjæst, og at det glædede den gamle Historiker i mig at finde en ung Mand, der delte hans Interesser, og som han kunde samtale med om historiske Spørgsmaal.

Som forhenværende Militær var Kaptein Munthe i ud-

præget Grad en Mand af den gamle Skole. Han var meget slem til at bande, og meget flittig til at gaa til Kirke og til Alters. Naar han var ifærd med at give sig paa Veien til Guds Hus, kunde man høre ham sige til sine Omgivelser: „Idag skal jeg gaa til Alters; det er“ — og saa satte han i en styg Ed og bad den onde piske sig — „det er en vigtig Sag, det gjælder at være vel forberedt“.

Og hermed forlader jeg den gamle Kaptein for at gaa over til at omtale en anden Mand, i hvis Hus jeg ofte kom til at vanke under mit Ophold i Sogn, nemlig Landhandler *Torp* i Marifjæren.

Han drev en betydelig Forretning, var en vennesæl og gjæstfri Mand og deltog med Liv og Sjæl i Selskabslivet blandt Familierne i Prestegjældet. Hans ældste Søn *Jens* var Elev af Bergens Kathedralskole. Jeg traf ofte sammen med ham, naar han var hjemme i Ferierne, og vi blev meget gode Venner. Han skulde blive Student i 1866. Men ved Skolens Afgangsprøve stod han sig saa daarlig i Matematik, at Rektoren ikke dristede sig til at dimittere ham, og med denne nedslaaende Besked maatte han saa vende hjem, stakkars Gut. Saa kom hans Fader til mig og bad mig tilbringe min Sommerferie i Marifjæren for i denne Tid at læse Matematik med hans Søn, saa han, privat dimitteret, kunde faa en saavidt rimelig Karakter i Arithmetik og Geometri, at han kunde blive Student til paatænkt Tid. Jeg efterkom denne Anmodning og flyttede til Marifjæren, hvor jeg i 3 Uger pluggede Matematik i min Elev med det baade for mig og ham saa ærefulde Resultat, at han ikke alene stod sig ved Examen Artium, men endog fik *Laudabilis* baade for Arithmetik og Geometri.

Mine Læsere vil i denne min Elev i Matematik have gjenkjendt Distriktslæge paa Lillehammer *Jens Torp*, denne

i saa mange Henseender høit fortjente Mand med det livlige Gemyt og varme Hjerte.

Og saa var Tiden kommen til at vende tilbage til Universitetsstaden. I de to Aar, jeg havde tilbragt i Sogn, havde jeg — Gud være derfor takket — fuldt ud gjenvundet min Helbred, ligesom jeg ogsaa havde lagt op saa mange Penge af min Løn som Huslærer, at jeg det følgende Aar, uhindret af Skolearbeide, kunde afslutte mine Studier og gjøre mig færdig til at gaa op til theologisk Embedsexamen.

Det var en Fest at gjense mine Venner i Kristiania, det var en Fest atter at kunne indaande akademisk Luft, det var en Fest at kunne fordybe sig i Studiet af de forskjellige theologiske Discipliner, udløst fra Skolemesteriets aandsfortærende Trældom.

Min Studietid var en i vort Aandslivs Historie frugtbar og lykkelig Tid. Der var Vækkelse og Liv og Livsens Væxt paa alle Omraader. Theologien og Kirkelivet havde indgaaet Fostbroderskab med hverandre for gjensidig at paa-virke hverandre, at befrugte hverandre. Ingen vil nu kunne gjøre sig noget Begreb om, hvilken Indflydelse det theologiske Fakultet udøvede rundt om i Menighederne, eller i hvilken Grad Professorerne *Caspary* og *Johnson* var omfattet med Ærbødighed og Høiagtelse af det kristne Folk i vort Land.

Det vilde føre mig for vidt, om jeg vilde forsøge at leve nogen indgaaende og udtømmende Skildring af disse to Mænds for Videnskaben og Kristenlivet saa betydningsfulde Virksomhed. Det vilde være at skrive den norske Kirkes Historie i dette Tidsrum. Heller ikke vil jeg forsøge at leve nogen Kritik af deres theologiske Retning og Synsmaader med sine Mangler og Fortrin, stærke og svage Sider. Kun vil jeg bemærke, at jeg selvfølgelig baade som Theolog

og religiøs Personlighed var et Barn af min Tid. Paa den anden Side tror jeg dog, at jeg havde udviklet mig noget mere selvstændig end de fleste af mine Samtidige. Udgaaet af Vækkelsen havde jeg lært at kritisere Vækkelsen. Og det var ikke blot *Caspari* og *Johnson*, der havde øvet Indflydelse *paa mig*, det var ogsaa Tilfældet med Mænd som *Rudelbach* og *Philippi*, *Luthardt* og *Martensen*.

Et Aar er langt, naar det bruges vel; i et Aar kan der udrettes meget, naar man driver Arbeidet med fuld Kraft. Og det gjorde jeg ogsaa, jeg tør uden et rose mig selv give mig det Vidnesbyrd.

Om Vaaren 1867 kunde jeg da ogsaa absolvere theologisk Embedsexamen med Karakteren Laudabilis. Saa reiste jeg til Nordland for at bessøge min Moder og gjense gamle Tomter.

Efter Tilbagekomsten til Kristiania overtog jeg en Lærerpost ved *Heltbergs Skole*, paa samme Tid som jeg begyndte at overvære Øvelserne og Forelæsningerne ved det praktisk-theologiske Seminarium, da jeg var bestemt paa at gaa op til Praktikum ved Begyndelsen af 1868. Om min Virksomhed som Lærer ved Heltbergs Skole har jeg intet at sige. Derimod føler jeg Trang til i Korthed at omtale denne Skoles Bestyrer og „Hovedlærer“ gjennem en saa lang Række af Aar.

Gamle *Heltberg* var en ligefrem genial Mand, som Lærer i Latin uden Sidestykke iblandt os. Særlig vil jeg minde om, hvorledes han kunde kaste Lys over grammatiske Regler og begaaede Oversættelsesfeil med slaaende, uforglemelige, drastiske Exempler. En af hans Elever troede, at et Hunkjønsord, der endte paa „a“, var Hankjøn. *Heltberg* sagde da til ham: „*Naar du ser ei Kraaka paa Taget, trur du da, det er Statsraad Stang?*“ En anden af hans

Elever havde henført et Adjektiv til et galt Substantiv. Istedenfor at sige noget om det, spurgte Heltberg ham: „*Naar du gaar paa en Vei og finder en Hanske og derpaa møder først ei Ku og siden en Jomfru, trur du da, at Hansken tilhører Kua?*“

Sine Elever behandlede Heltberg med stort Humor. Han tiltalte sjeldent nogen af sine Elever med „Du“ eller „Di“, han brugte som oftest Tiltaleordet „ho“, og han underforstod da „Raaheita“. Blandt de Forholdsregler, han gav dem, der skulde op til Artium, var ogsaa følgende: „Og saa maa dere gaa ganske stille; thi det, som dere har lært, sidder saa løst i Hue, at det kunde dette ned paa Veien.“

Der var, som man vel ved, ofte Tale om, at Heltberg skulde udgive sin Grammatik i Trykken; saavidt jeg mindes, fik han ogsaa Understøttelse af Storthinget for at blive sat i stand til at fuldende dette Arbeide. Men det var en uløselig Opgave. Thi hans Grammatik, det var ham selv, det var hans af hans geniale Personlighed fyldte Undervisning, den levede og døde med ham.

Fra Heltbergs Skole gaar jeg nu over til at omtale det praktisk-theologiske Seminarium.

Hovedlæreren ved denne saa vigtige Institution var dengang Pastor *Julius Bruun*, en af Gisle Johnsons mest nærstaaende Venner. Han var en Mand med almindelige Evner og almindelige Kundskaber. Hvad han præsterede i sine Forelæsninger, var væsentlig intet andet end Reproduktion af tyske Lærebøger i praktisk Theologi. Under tiden kunde han gjøre sig skyldig i slemme Misforstaaelser, som f. Ex. naar han til vor store Forbauselse forklarede os, at „*Liturg*“ egentlig betyder en Stenarbeider, en Stenbryder; „*Liturg*“ maatte nemlig afledes af det græske Ord „*lithos*“, en Sten! Men det skal siges til hans Ære og

Ros, at han var en helstøbt, vederheftig kristelig Personlighed, altid Presten med det varme Prestehjerte.

Blandt de øvrige Lærere ved Seminariet skal jeg nævne Organist *Lindeman*, den lærde Musiker, Norges Bach, som man har kaldt ham. I sin Egenskab af Lærer i Kirkesang og Messe var han kun lidet paa sin Plads. Han var ude af Stand til at afpasse sin Undervisning efter det lave Trin, hvorpaa vi stod, vi, som intet kunde, og derfor lærte vi intet af ham.

Mere af Interesse ved jeg ikke at sige om det praktisk-theologiske Seminarium.

I de sidste halvandet Aar, jeg tilbragte i Kristiania, boede jeg hos Professor *L. K. Daa*; jeg var efter hans Opfordring flyttet til ham for at have Tilsyn med hans Børn. Naar jeg kaster Blikket tilbage paa den Tid, jeg boede hos ham, kommer jeg særlig til at mindes de herlige Søndagsaftener, da han havde Modtagelse og samlede om sig en stor Kreds af fremstaaende Mænd, som f. Ex. Professorerne *Lyng*, *Christie* og *Johan Storm*, Maleren *Morten Müller* o. fl. Jeg priser det som en Lykke, at jeg fik være med ved disse Leiligheder. Vi spiste til Aften sammen med Familien nede i første Etage. Saa samledes vi i Professorens rummelige Arbeidsværelse oppe i anden Etage. Der fik vi hver vor Pibe og et Glas „Bisp“, og saa gik det løst, og vi var snart inde i den mest livfulde Samtale om alle mulige Ting, Videnskab og Kunst, økonomiske Spørgsmaal og tekniske Problemer, Storthingsvalg og Folkestyre. Sjælen i Samtalen var altid Professor Daa. Han var et levende Konversationslexikon, han vidste Besked om alt, han kunde tale om alt. Og han var uforlignelig, der han sad i sin Stol med sin Pibe i Munden og talte med dæmpet Stemme paa sin eindommelige Maade, snart saa inderlig godslig, snart saa

bidende sarkastisk, men altid pikant, altid aandfuldt. Og vi kunde ofte blive siddende og høre paa ham til langt ud paa Nat.

Det var i Begyndelsen af 1868, at jeg absolverede den praktisk-theologiske Examen med Karakteren Laudabilis. Jeg havde da, ialfald foreløbig, afsluttet mine Studier, og jeg længtes efter at komme i praktisk Virksomhed. Man tilbød mig Stillingen som Personelkapellan i Grans Prestegjæld paa Hadeland hos Provst og Sogneprest *S. B. Bugge*, og jeg modtog med Glæde Tilbuddet; udnævnt af Kongen og ordineret af Biskopen tiltraadte jeg, saasnart det lod sig gjøre, denne min første Prestetjeneste — med Frygt og Bæven, men ogsaa med Glæde og Frimodighed. Jeg havde naaet det Maal, hvorefter jeg havde stundet gjennem en saa lang Række af Aar.

V.

MIN KJÆRLIGHEDSHISTORIE.

Min Ansættelse som Personelkapellan i Gran gjorde det muligt for mig at faa opfyldt et længe næret Ønske, at indgaa Ægteskab med min udkaarede Brud, *Laura Helene Marie Kaasen*, Datter af afdøde Lensmand i Eidsvold, *Ole Kaasen* og Hustru *Anne Dorothea*, født Bay.

Det var under mit ovenfor omtalte første Besøg paa Langvæg i Eidsvold, at jeg saa hende første Gang. Jeg glemmer aldrig hin Søndagseftermiddag, da jeg sammen med Lensmand Eckroll traadte ind i den store, lyse Stue og fik se det Selskab, som der var samlet. En af hendes Barndomsvenner, Søn af daværende Fattigforstander, senere Kirkeværge, *Christian Anker*, skulde reise til Tyskland for at gjennemgaa en polyteknisk Læreanstalt, og han var nu deroppe sammen med sine Forældre og Søskende for at sige Farvel. Jeg vidste jo, at Familien Anker var adelig, og jeg blev rent betagen ved at træffe sammen med saa fine Folk; i Følelsen af min egen Ringhed satte jeg mig da paa Vedkassen ved Siden af Ovnen. Der saa hun mig for første Gang og jeg hende for første Gang. Det var Historien om Askepot og Prinsessen, som her gjentog sig. For mig blev det første Syn afgjørende for alle Tider,

Hendes Fader var fra Opdal, en af de mange Bondegutter, som Presten *Rønnau* havde taget sig af og hjulpet frem. Hans indbringende Stilling som Lensmand i Eidsvold

og Hurdalen satte ham istand til at føre et meget gjæstfrit Hus; ved sin Død i Femtiaarene efterlod han sig en ret betydelig Formue.

Lensmand Kaasens Hustru var Datter af Proprietær *Bay* og Hustru, født *Hals*, der nedstammede fra en Slægtning af Anna Colbjørnsdatter. Født og opvokset paa Gaarden *Magnor* paa Eidskogen havde hun i sin Ungdom gjennemlevet Krigs-aarene 1808 og 1814. Hun gjemte paa mange sørgelige Minder fra en sørgelig Tid, da Svenske og Nordmænd, Gud give for sidste Gang, laa i Krig med hverandre og udgjød hverandres Blod. Baade hendes Fader og Broder havde optraadt som ivrige og forvovne Partigjængere under hin Tids Uroligheder. Mere end én Gang havde hendes Fader listet sig over Grænsen ind i Sverige for at udspionere de svenske Hærafdelingers Stilling og Styrke; mere end én Gang havde han vandret paa sin Fod til Kongsvinger for at overbringe Depescher, som han havde syet ind mellem Saalerne i sine Sko. Ikke mindre Mod og Dødsforagt havde hendes Broder, dengang Løitnant, senere Kaptein, lagt for Dagen, og han skal ogsaa ved flere Leiligheder have indlagt sig virkelige Fortjenester af sit Fædrelands Forsvar. Efter For-slag af *Johan Sverdrup* bevilgede derfor i sin Tid det norske Storting et betydeligt Tillæg til hans Pension som afskediget Officer, og hans to ugifte Døtre fik en livsvarig aarlig Under-støttelse.

Før min Svigermoder blev gift med Lensmand Kaasen, havde hun været i Huset hos Provst *Wergeland* i Eidsvolds Prestegaard. Fra sit Ophold paa Eidsvolds gamle Prestegaard havde hun mange interessante Minder. Jeg beklager, at jeg i sin Tid undlod at nedskrive, hvad hun leilighedsvis kunde fortælle om *Camilla* og om *Henrik*, typiske Træk, som fortjente at reddes fra Forglemmelse.

I sit Ægteskab med Lensmand Kaasen udviklede hun sig til en dygtig Husmor; det gjæstfri Hus, hun førte sammen med sin Mand, lagde Beslag paa al hendes Tid, al hendes Kraft, al hendes Interesse.

Mine Svigerforældre havde været gift i, saavidt jeg mindes, 10 Aar, da deres eneste Barn blev født, Datteren Laura, der skulde blive min Hustru. Hvorledes hun blev opdraget, og hvorledes hun udviklede sig i Henseende til Personlighed og Karakter, derom vil og kan jeg ikke udtale mig. Heller ikke vil jeg forsøge at analysere, hvad det var ved hende, der slog saa dybt ned i min Sjæl, da jeg første Gang saa hende, det Samspil af Sider ved hendes indre og ydre Menneske, der gjorde et sligt uforglemmeligt Indtryk paa mig. Men det første Ord, jeg hørte hende sige, vil jeg nærmere dvæle ved. Det var en af Gjæsterne, der bad hende spille lidt. Til denne Anmodning svarede hun med Bestemthed: „*Jeg kan og vil ikke spille idag, det er Søndag.*“

Nedigjennem Ungdomsaarene havde hun med Liv og Sjæl taget Del i Selskabslivet baade i sin Hjembygd og i Kristiania, hvor hun ofte kunde tilbringe flere Uger, og hvor hun boede hos sin Moders gamle Ven, General *Wergeland*. Jeg tror, hun var en ganske eiendommelig Fremtoning, stolt, slagfærdig, pikant, utilgjængelig for Smiger, uimodtagelig for Komplimenter. Det var engang, hun var paa et Bal, at en Løjtnant vilde indsmigre sig hos hende og derfor begyndte at kalde hende „*Frøken*“. Hun svarede med at sige „*Laps*“ og vendte ham Ryggen.

Og saa kom Vækkelsen; hun var i Forhold til den som Tønderet, der bare trænger en Gnist for at blive sat i Brand. Hendes saa rigt udstyrede Personlighed kunde i Længden ikke finde Tilfredsstillelse og Hvile i det indholdsløse Liv, hun hidtil havde levet, uden Opgave, uden Maal. Hendes impres-

sable Natur og intense Følelsesliv trængte til at fyldes med andet end den Musik, hun hidtil med saa stort Held havde dyrket. Saa kom Vækkelsen og greb hende lige ned i Hjerterødderne. Og hun sluttede sig til Vækkelsen fuldt og helt hensynsløst og uforbeholdent, med Lidenskabens Varme og Glød. At Laura Kaasen havde brudt med Verden og var blit en af „Læserne“, vakte dengang adskillig Opmærksomhed.

Det var to Mænd, som i hin Tid udøvede afgjørende Indflydelse paa hende.

Den ene af disse var *Christian Müller*; saavidt jeg ved, var det fra ham, hun modtog de første vækkende Impulser. Han var en stor, vækkende Kraft, en energisk Mand med et overmaade intenst Følelsesliv. Den hellige Ild brændte i hans Indre, og han tændte Ild rundt omkring sig, naar han stod der og talte Guds Ord, denne vakre Skikkelse, ung og lys, med glødende Øine og hellig Begeistring.

Den anden af de to Mænd, til hvem jeg ovenfor sigtede, var *N. Laache*, der senere skulde vinde et agtet Navn som Biskop og asketisk Forfatter. Han var en klar Aand, af en rolig Natur, forsiktig og besindig, og sad inde med grundige Kundskaber i Guds Ord og rig aandelig Erfaring. Han var i særlig Grad skikket til at lede det vakte Liv, til at hjælpe de bekymrede Sjæle til at vinde frem til Klarhed og Fred ved at bygge paa Guds Ords faste Grund. Han blev min Hustru til megen Velsignelse. Jeg har ofte hørt hende udtale, at hun altid har følt sig at staa i en dyb Taknemmelighedsgjeld til ham for al den aandelige Veiledning, han ydede hende i den mest kritiske Tid af hendes Liv.

Müller og *Laache* var meget forskjellige, udrustet som de var med saa forskjellige Naturgaver og Naadegaver. Derfor arbeidede de saa godt sammen og kunde supplere

hverandre i sin Virksomhed. Men hvor forskjellige de end var, saa er det sikkert, at de, dybere seet, stod paa samme Standpunkt i Henseende til Livssyn og Kristendoms-opfatning. De var Pietister i dette Ords bedste Betydning, og det var deres aandelige Børn; Laura Kaasen dannede ingen Undtagelse herfra. Jeg vil ikke nærmere gaa ind paa denne Sag, jeg føler kun Trang til at udtale, at hvad man end kan have at sige om hin Tids vakte Kristne, saa skal dog det siges til deres Ære og Ros, at de gjorde Alvor med at arbeide paa sin Sjæls Frelse med Frygt og Bæven. Og det var dette hellige Alvor, der gav sig Udslag i det første Ord, jeg hørte af min vordende Hustru: „*Jeg kan og vil ikke spille idag, det er Søndag.*“

Det var Ord, som greb mig. „Aa for en from Sjæl, aa for en hellig Kvinde, som er saa øm i sin Samvittighed og tager det saa alvorlig med at holde Hviledagen hellig.“

Og Tanken fortsatte sig: „Den, som kunde vinde hende! Hun vilde blive en Prestefrue, der kunde opgløde sin Mand og lyse i hans Hus og bringe Ofre for Guds Rige!“

Det var under dette Synspunkt, at alt ved hende samlede sig og greb mig saa dybt, som hun stod der i Ungdommens Glorie, med sit kastanjebrune Haar, klædt i en simpel rød og hvid Sirtses Kjole.

Dagen efter forlod jeg Langvæg og reiste til Byen. Og hun blev med, hun stod der altid for mit indre Øie, hendes Ansigt dukkede, ret som det var, frem mellem Linjerne i mine Bøger, jeg kunde ikke blive hende kvit, og det vilde jeg heller ikke.

Det gik ganske rigtig, som Student Throndsen havde forudsat: jeg blev budt til Langvæg Julen 1861—1862. Formelt var jeg Lensmand Eckrolls Gjæst; i Virkeligheden var det Laura Kaasen, jeg besøgte. Det var en herlig Tid; jeg

fik være sammen med hende fra Morgen til Kveld, jeg fik samtale med hende, følge hende paa Opbyggelser, reise sammen med hende til Kirke. Og jeg nød dette Samvær i fuldt Maal, og mine Følelser for hende voxte sin Væxt, stille, men derfor ikke mindre dybt, ensidig, men derfor ikke mindre varmt. Det blev mig mere og mere klart, hvor stor Afstanden var mellem hende og mig. Hun var eneste Barn i et velstaaende Hus. Jeg var intet og havde intet andet at haabe paa end en Fremtid, der var som et uskrevet Blad. Hun var mig saa uendelig overlegen i Dannelse og Verdenserfaring, jeg var som en Hjemfødning, jeg maatte famle mig frem og anvende den største Opmærksomhed for ikke at støde an mod de selskabelige Former. Men jeg haabede paa Fremtiden, jeg troede paa Seieren, og jeg var lykkelig i Nuet.

Da jeg var blit Student i 1862, maatte jeg selvfølgelig op til Eidsvold for at vise mig i Duskelue paa Langvæg. Jeg er bange for, at den ikke gjorde det Indtryk paa Laura Kaasen, som jeg havde ventet. Muligens havde det dog vakt hendes Opmærksomhed, at jeg i saa forholdsvis kort Tid havde kunnet gjøre mig færdig til at blive Student med Laud.

Jeg tilbragte dengang en Uges Tid paa Langvæg. En Dag, medens jeg var der, fik Madame Kaasen Besøg af sin gamle Veninde, Fru *Camilla Collett*, som jeg da havde den Ære at være sammen med baade for første og sidste Gang.

Jeg kommer nu til den Tid, da jeg blev syg. Jeg havde fuld Forstaaelse af, at Udgangen ligesaavel kunde blive Død som Liv, og jeg var forberedt paa, hvad der skulde hænde. Det var bare ét, som bandt mig til Verden, og det var Laura Kaasen. Jeg mindes endnu grant, hvor saart og bittert det føltes at skulle skilles for evig fra hende.

Da jeg var kommen til Sogn, satte jeg mig i Forbindelse med hende, og vi vexlede jevnlig Breve i de to Aar, jeg opholdt mig paa Hafslo Prestegaard. At hun saa varmt udtalte sin Glæde over, at jeg efterhaanden gjenvandt min Helbred, var mig til stor Opmuntring. Haabet begyndte at dæmre i min Sjæl.

Paa Tilbageveien fra Sogn til Kristiania stansede jeg i Eidsvold, hvor jeg i en fjorten Dages Tid stadig var sammen med Laura Kaasen. Hvor jeg var glad ved at se hende igjen, og hvor jeg var glad over, at hun var glad ved at se mig igjen.

Vinteren 1867 tilbragte Madame Kaasen med sin Datter i Kristiania. Efter Indbydelse eller muligens uden Indbydelse besøgte jeg dem et Par Aftener i Ugen. Og det var lykkelige Aftener! Snart sad Laura og jeg og talte sammen om alle mulige Ting, kun ikke om det, som rørte sig inden i os og fyldte os. Snart satte hun sig til sit Piano og spillede for mig en af Beethovens Sonater, slig som jeg siden ikke har hørt en eneste en gjøre det, blødt, varmt, fint, lidenskabelig.

Hvad mig angaar, da svævede jeg stadig mellem Haab og Frygt; Laura var mig en Gaade, jeg vidste ikke, hvordan hun egentlig havde det. Til sine Tider troede jeg at mærke, at hun ialfald var begyndt at bryde sig om mig en lille Smule, til andre Tider syntes det modsatte mig at være Tilfældet. Saa var det en Aften, jeg skulde gaa; jeg tog hende i Haanden for at sige hende Farvel, og jeg var saa fyldt, at Bægeret strømmede over, jeg maatte sige et Par Ord. Jeg tror ikke, hun svarede noget; men det ved jeg, at jeg følte ligesom et Hav af Kjærlighed slaa mig imøde; og jeg blev saa overvældende lykkelig og saa usigelig betagen, at jeg ikke kunde faa frem et eneste Ord.

Vintersemestret 1867 var en svær Tid for mig. Paa samme Tid som jeg gik der paa Frierben, skulde jeg læse til Examen af al Kraft; det var næsten ikke til at holde ud at sidde ene paa min Hybel og slaas med Tankerne, som stadig vilde beskjæftige sig med Laura Kaasen og ikke lod mig i Ro. Det virkede ligefrem forløsende, at jeg i denne Tid begyndte at læse sammen med *Christian Hall*, den nuværende Garnisonsprest i Kristiania, min gamle, trofaste Ven. Jeg var formelig bange for at være hjemme og blive overladt til mine egne Grublerier; jeg tilbragte hele Dagen fra Morgen til Kveld med ham; undertiden blev jeg hos ham ogsaa om Natten, idet jeg laa paa hans Sofa med hans Slaabrok over mig som Sengeteppe. Det gik paa denne Maade bra med Læsningen, ligesom det gik bra med Examen.

Af flere Grunde ønskede jeg at faa mit store Livsspørgsmaal afgjort, før jeg gik op til Examen. Jeg vidste jo ogsaa fuldt ud, at Udfaldet af denne ikke vilde være af nogen afgjørende Betydning for Laura, naar hun skulde fatte den endelige Beslutning om vort fremtidige Forhold. Efterat jeg først skriftlig havde henvendt mig til hende og sagt hende, hvad der i saa lange Tider havde ligget mig paa Hjerte, havde jeg derpaa en længere Samtale med hende. Under denne for mig saa uforglemelige Samtale kom vi til fuld Forstaaelse med hverandre. Fra min Side var hun min udkaarede Brud, som jeg havde elsket, og som jeg elskede af hele min Sjæl. Fra hendes Side, — ja hvordan hun havde havt det, og hvordan hun havde det, det har jeg ikke Ret til at skrive noget om. Kun saa meget vil jeg sige, at hvad det egentlig stod paa, det var Mod til at tage det sidste Skridt, til at fatte den sidste, store Beslutning, der ikke kunde gjøres om igjen. Hun bad mig derfor have Taalmodighed med sig og vente endnu nogen Tid, idet hun

lagde til: „Kjære Bang, svig mig ikke.“ Det var let at efterkomme slig en Bøn, det store Spørgsmaal havde i Virkeligheden faaet sin Afgjørelse.

Blandt gamle Papirer har jeg fundet nogle paa Landsmaalet affattede Dagbogsoptegnelser fra min Nordlandsreise efter endt Examen i 1867. Forfatteren er i et ypperligt Humør, han har staaet sig i to afgjørende Prøver, den ene sværere end den anden, og han har bestaaet begge Prøver med Glans, Professorerne havde givet ham Laud, Laura Kaasen Præceteris. Og Kvinden, tilføier han, er ofte strengere end Professorerne, det hænder, at hun infamt vrager en, som de godkjender med den største Berømmelse.

Paa Tilbageveien fra Nordland stansede jeg paa Hamar. Efter at have tilbragt Vinteren i Hovedstaden var min vorrende Svigermoder flyttet dit; hun havde maattet forlade Eidsvold, fordi man der holdt paa at ruinere hende ved at iligne hende uforholdsmæssig høi Skat. Laura havde sagt det sidste, afgjørende Ord i et Brev, hun skrev til mig under mit Ophold hjemme; der stod nu intet andet tilbage end at offentliggøre vor Forlovelse.

Blandt de mange Forlovelsesvisiter, som Laura og jeg gjorde sammen, er der en, som har fæstet sig uudslettelig i min Erindring.

Visiten gjaldt Fru N. N., en af Lauras Kusiner. Da vi traadte ind igjennem Døren, faar vi se, der var samlet et Selskab paa over 30 Personer. Laura glemte baade mig og sin Forlovelse, hun lader mig staa ved Døren og iler frem, det fortæste hun kan, for at træffe sin Kusine, med hvem jeg snart hørte hende passiare paa det livligste om alle mulige Ting. Jeg mindes levende, hvor flau jeg var, der jeg stod; jeg kjendte ingen, og ingen kjendte mig; jeg havde intet andet at gjøre end at holde gode Miner til slet Spil.

Tilsidst gik der da en Lampe op for Laura, hun fortalte sin Kusine om Øiemedet for vort Besøg, og det hele endte med de varmeste Lykønskninger, og der blev udbragt mere end én Skaal for de nyforlovede.

Vort Bryllup stod paa Hamar paa min Fødselsdag den 8de September 1868. Stiftsprovst *P. Winsnes* forrettede Vielsen. I sin Tale gav han tilbedste en længere Udredning af Apostelen Pauli Opfatning af Ægteskabet, — meget grundig og meget kjedelig. Til Slutning rettede han nogle Ord til mig som Prest, idet han talte om mine fremtidige Pligter ligeoverfor den store Menighed udenfor Hjemmet og den lille Menighed i Hjemmet. Jeg stod som paa Naaler ved Tanken paa, hvor min fintfølende Brud vilde lide ved at staa der coram publico og høre paa slig Taktløshed.

Vort Bryllup var meget hyggeligt. Blandt Gjæsterne var Biskop *Folkestad*, Stiftsprovst *Winsnes*, Provst *Bugge*, min Hustrus Formynder og faderlige Ven, Kirkeværgen *Anker*, min Fætter *Jon Klæbo* og et Par af mine Venner fra Kristiania. Biskop Folkestad ønskede Brudeparret til Lykke i hjertelige Ord. Stiftsprovst Winsnes og Provst Bugge holdt Taler til hverandre paa velklingende Latin og sagde hverandre de mest udsøgte Artigheder. Bevæget rettede den gamle Kirkeværgen nogle gribende Afskedsord til Bruden, som nu skulde forlade sin Moders Hus.

Bryllupet var tilende, og vi flyttede til vort fremtidige Hjem paa Hadeland, Enkesædet Sjo, som jeg med tilliggende Jordvei havde forpagtet af Provsten.

Jeg har ikke Ord for at udtrykke, hvad min Hustru blev for mig Aarene nedigjennem. Det var lange Tider, da jeg aldrig sendte noget Manuskript i Trykken, uden at jeg først havde gjennemgaaet det med hende. Efter mit Diktat har hun nedskrevet flere af mine Bøger og saare mange Fore-

læsninger; baade i Kjøbenhavn og her i Kristiania har hun afskrevet en Mængde trykte og utrykte historiske Aktstukker, og hun har trofast hjulpet mig til at læse Korrektur. Priset være Gud for hver Dag, jeg fik at leve sammen med hende, indtil hun afgik ved en stille Død den 13de Oktober dette Aar. Hun var til sin sidste Stund den samme varmhjertede, helstøbte kristelige Personlighed, som hun altid havde været siden sin Vækkelse, kun mere og mere ud-dybet og afklaret.

VI.
PREST.

Da jeg tiltraadte min Stilling som Personelkapellan i Gran, var dette Prestegjæld, der senere er delt i to, et af Landets største Sognekald. De kirkelige Forhold maatte betegnes som ret tilfredsstillende. Kirkesøgningen var særdeles god, Guds Ord blev gjennemgaaende holdt i Agt og Ære og Prestens Gjerning omfattet med Agtelse og Velvilje, den kristelige Oplysning stod meget høit. Blandt de mindre Jordbrugere og den talrige Husmandsklasse var der megen Modtagelighed for Guds Ord, og flere var efterhaanden blit vakte op til et bevidst Kristenliv, medens Storbønderne i det hele taget stod uberørt af Vækkelsen.

I en lang Række af Aar havde min Principal, Provst og Sogneprest *S. Bugge* virket i dette Prestegjæld til rig Velsignelse. Som man ved, havde han tidligere været Rektor ved Kristiania Kathedralskole og taget theologisk Embedsexamen i en forholdsvis fremrykket Alder, drevet af Trang til at blive Prest. Religiøst paavirket af Brødremenigheden i Trondhjem og Kristiania stod han som Prest paa et udpræget herrnhutisk Standpunkt. Han var en fortrinlig Prædikant, der med mørstergyldig Klarhed og Enfoldighed vidnede om Forsoningen ved Kristi Blod og den frie, uforskyldte Naade ved Troen, uden Lovgjerninger; det var disse to store Grundsandheder, hans Forkyndelse dreiede sig om. Som

han var en fremragende Prædikant, saa var han en ikke mindre fremragende Kateket; det var en Nydelse at høre ham samtale med Ungdommen om Barnelærdommen. Han gav meget og krævede meget; naar undtages en og anden Sinke, konfirmerede han ikke noget Barn, uden at det kunde udenad Pontoppidans Forklaring. Det er let at skjonne, hvorledes det maatte se ud i Menigheden, hvor denne Mand havde prædiket og undervist Ungdommen i en Menneskealder.

Ligeoverfor de Vakte indtog han en meget reserveret Holdning; han forstod dem ikke, han følte sig ubehagelig berørt af dem, han var mest tiibøielig til i dem at se aandalig opblæste Individer, der holdt sig selv for at være de eneste sande Kristne og fordømte alle andre, Hyklere, der havde Gudfrygtigheds Skin, men fornegtede dens Kraft. I sine Prædikener kom han ikke sjeldent ind paa denne Materie, og det var mangt et Alvorsord, de Vakte fik høre af ham — til liden Opbyggelse og til liden Nutte for dem.

Forstod han ikke de Vakte, saa forstod de heller ikke ham, skjønt de visselig havde Ret, naar de ankede over, at hans Forkyndelse var altfor ensidig, idet Omvendelsen og Helliggjørelsen traadte altfor meget i Baggrunden. Men de gjorde ham Uret, stor Uret, naar de beskyldte ham for, at han aabnede Døren til Guds Rige baade for Uomvendte og Omvendte og ikke gjorde Forskjel mellem Guds Børn og Verdens Børn. Naar alt kom til alt, saa holdt de dog igrunden af den gamle Provst med sin enfoldige Kristusforkyndelse, og han øvede vistnok større Indflydelse paa dem, end de selv forstod.

Det er altid en Lykke for en yngre Prest at faa begynde sin Prestegjerning hos en ældre, dygtig Geistlig, som han kan se op til og lære noget af. Den Lykke blev mig til Del i rigeligt Mon. Jeg lærte meget af ham — saa meget

mere som vi var saa forskjellige. Det var stimulerende at have ham som Tilhører i Kirken. Det var interessant og lærerigt at være sammen med ham og høre ham fortælle om sin Faders Flytning fra Fredericia til Trondhjem, om Rationalismen i hans Barndom, om de politiske Forhold i Karl Johans Regjeringstid, om Livet i Kristiania, om Forholdene ved Universitetet. Han var i Regelen glad og vel tilfreds; traf man ham i daarligt Humør af en eller anden Grund, da fik man ham strax blid igjen ved at anbringe en eller anden latinsk Floskel.

Thi Latinen var hans Liv, Latin læste han hver Dag, Latin talte og skrev han ligesaa let og ligesaa flydende som Norsk, — den sidste Nordmand, for hvem Latin var et levende Sprog.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa den Tid, jeg var Personelkapellan hos Provsten Bugge, saa maa jeg begynde med at udtale min Glæde over, at jeg fra første Stund blev mødt med Tillid og aabne Hjerter fra de Vakte Side. Og i Kraft af hele min Udvikling kunde jeg ikke andet end slutte mig til de Vakte og gaa ind i Vækelsen, om jeg end havde aabent Øie for dens svage Sider. Jo længere jeg virkede sammen med dem, desto mere maatte jeg sætte Pris paa dem. Jeg lærte i dem at kjende ærlige, oprigtige, alvorlige Kristne med et ydmygt Sind og en mørnstergyldig Livsvandel. For den allerstørste Del tilhørte de de lavere Samfundslag, og de var vant til, at man saa ned paa dem. Desto mere stort syntes de det var, at en Prest havde stillet sig paa deres Side. At Livet iblandt dem artede sig saa sundt og tiltalende, skyldtes for en stor Del den Mand, der i en Række af Aar havde været deres Fører og Leder, nemlig Kirkesanger ved Tingelstad Annexkirke, *Ole Larsen*, almindelig kaldet *Ole Bakken* efter en Husmandsplads, hvorpaa han var født.

Han var en bibelsterk Mand, sad inde med grundigt Kjendskab til Guds Ord og en rig aandelig Erfaring. Han talte Guds Ord greit og klart, varmt og indtrængende. Baade som Lægprædikant og i sin Opræden og Færd forøvrig gjorde han stærkt Indtryk af at være en aandelig vederheftig Mand, sund baade i Lære og Liv, klog og besindig, rolig og hensynsfuld, alt Egenskaber, der i fortrinlig Grad gjorde ham skikket til at lede det vakte Liv inden de daværende, ofte ikke ganske lette Forhold.

Jo mere jeg lærte ham at kjende, desto mere maatte jeg sætte Pris paa ham. Vi fik Lov til at virke sammen i broderlig Forstaaelse og være til gjensidig Støtte for hverandre.

Det var ikke at vente andet, end at Storbønderne fra først af maatte stille sig noksaa kjølig ligeoverfor mig. Det var flere, som erklærede, at de vilde holde sig til sin gamle Provst og ikke have noget at gjøre med den unge „Læserprest“, som var kommet til Bygden. Imidlertid gik det her som saa ofte ellers: Folk faar Agtelse for dem, som vil noget og gjør noget. I denne Sammenhæng maa jeg fortælle om et i sig selv ubetydeligt Tilfælde, der i ikke ringe Grad fremkaldte et Omslag i Stemningen ligeoverfor mig.

Det var en Aften, jeg havde holdt Opbyggelse nede ved „Brua“, at jeg fik høre, at den ældste Datter paa en af de større Bondegaarde et Stykke derfra havde faaet Lungebetændelse og laa betænkelig syg. Jeg gjorde da, hvad enhver samvittighedsfuld Prest vilde have gjort; jeg ilede afsted, det fortæste mine Ben kunde bære mig, og kommer frem omkring Klokken elleve. Man lagde mig ingen Hindring ivedien, jeg kommer ind til den Syge og faar sagt hende, hvad jeg havde at sige hende. Hun kom sig af sin Sygdom; men jeg har Grund til at tro, at hun havde Velsignelse af vor korte Samtale for hele sit følgende Liv.

At en Prest, af sig selv, uden Opfordring, kom til en Syg, det havde aldrig hændt; at han kom paa sine Ben uden at være hentet med Skyds, var noget rent utænkeligt. Mit natlige Besøg vakte derfor ikke ringe Opmærksomhed; sikkert er det, at man begyndte at se paa mig med andre Øine. Det stod ikke til at negte, at den nye Prest tog Presttjenesten med et Alvor, som fortjente at blive lagt Mærke til.

Jeg gaar nu over til nærmere at kaste Blikket paa min Virksomhed i Gran; jeg begyndte med at tale et Par Ord om mine Prædikener.

Uden at rose mig selv tør jeg sige, at jeg forberedte mig for mine Prædikener med Flid og Alvor; i Regelen skrev jeg mine Prædikener, saaledes som jeg vilde holde dem. Og der er intet andet, som duer. Skulde disse Linjer nogen-sinde blive læst af en yngre Prest, saa vil jeg sige til ham saa indtrængende jeg kan: *skriv dine Prædikener!* Det er et gyldent Ord, gamle *Claus Harms* siger etsteds i sin Pastoralthеologi: Vi maa ikke stille os slig, at den Hellig-aand kommer og beskylder os for Dovenskab, naar vi, før vi gaar paa Prædikestolen, falder paa Knæ i Sakristiet og beder om Hjælp, idet vi skal til at tale Guds Ord.

Kirkesøgningen i Grans Prestegjæld var dengang meget god; jeg fik Lov til altid at prædike for en talrig Menighed. At jeg en og anden Gang kunde faa en Tilhører fra Toten eller Søndre Land, mindes jeg med Glæde. Naar jeg forlod Kirken for at begive mig paa Veien hjem, saa hændte det, at en eller anden kom bort til mig for at takke mig for den deilige Prædiken, jeg havde holdt, og som havde været dem til stor Opbyggelse. Gud ske Tak, der var én Tilhører, som ikke var tilfreds, og det var min Hustru. Naar jeg kom hjem fra Kirken, saa begyndte hun med at sige: I dag har du rigtig holdt en daarlig Prædiken; med dine Evner

maa du kunne tale Guds Ord meget bedre. Det var vist ikke mere end et Par Gange, jeg bragte det saa vidt, at hun kunde sige: Idag var det nogenlunde. Lykkelig den Prest, som har slig en Hustru. Ulykkelig den, som i sin bedre Halvdel kun har en blind Beundrer.

Hver Søndag Eftermiddag holdt jeg i Regelen Bibellæsninger et eller andet Sted rundt omkring i Udkanterne af det store Prestegjeld. Jeg ser med Glæde tilbage paa disse Møder, som jeg holdt dels alene, dels sammen med min Ven, Kirkesanger Larsen. Vi begyndte med Salmesang og Bøn; saa talte jeg en tre Kvarter over et kortere eller længere Sted af Guds Ord, og hertil knyttede da Ole Bakken eller en eller anden af de tilstedeværende Lægmænd en kortere Formaningstale, hvorpaa Mødet blev afsluttet med Bøn og Salmesang. Før Tilhørerne gik fra hverandre, blev de som oftest trakterede med Kaffe af Konen i Huset, saa disse Sammenkomster faktisk erstattede forrige Tiders Sel-skabelighed med Drik og anden Udskeielse. Jeg mindes med Glæde disse Møder; de var altid meget godt besøgte og virkede — derom er jeg forvisset — til rig Velsignelse.

Paa Hjemveien fra en af disse Opbyggelser oplevede jeg et underligt Tilfælde, der dog visselig, dybere seet, ikke var noget Tilfælde.

Det var en stille Søndagskveld; Mørket faldt paa, og det begyndte at sne. Hvor godt jeg end var kjendt mellem de mange Husmandspladse borte i Moen, saa vidste jeg dog ikke et Ord af, før jeg havde kjørt feil og var kommet ind paa en gal Vei. Naa, tænkte jeg, dermed er intet at gjøre, jeg træffer vel tilsidst Folk, som kan hjælpe mig paa ret Vei. Og saa vedblev jeg at kjøre, indtil jeg endelig stansede udenfor en liden Stue midt inde i tykke Skogen. Jeg bandt min Hest, gik ind og traf en Mand, som jeg fortalte,

hvem jeg var, og bad ham komme ud og vise mig Vei.
Da brast han i Graad og fortalte mig følgende:

Han var født og opdraget paa Romerike, hvor han saa havde gjennemgaaet en meget alvorlig Vækkelse og boet flere Aar blandt vakte Folk som en ivrig Kristen. Saa var han flyttet til Hadeland og havde bosat sig paa denne elendige Husmandsplads, hvor han efterhaanden var sunket ned i Armodsdom og aandelig Forkrøbling, og havde til sidst trukket sig tilbage fra al Omgang med vakte Folk og endog hørt op med at gaa i Kirke og læse Guds Ord. „Og nu skjønner jeg,“ fortsatte han, „nu skjønner jeg, at det er Gud, som har ladet Presten kjøre feil, at det er Gud, som har ført Presten hid for at komme mig til Hjælp, om det ikke er for sent.“

Gud ske Tak, jeg fik Lov til at yde ham den Hjælp, han trængte. Han viste sig siden som en paalidelig, trofast kristelig Personlighed, som de Vakte i Nabolaget tog sig af med rørende Omhu.

Blandt de Forretninger, som Provsten overdrog mig at udføre, har jeg særlig Grund til at mindes Brudevielser. Smaafolk blev viede efter Gudstjenesten om Søndagen i den Kirke, hvortil de sognede; der kunde ofte møde frem en 8—10 Par paa én Gang. Bedre Folk holdt altid Bryllup paa en Hverdag og lod sig i Regelen vie i Hovedkirken, selvom de var bosat i et af Annexerne. Nu kan enhver forstaa, at hvormeget man end søger at variere Indholdet, saa vil dog den ene Brudevielse i alt væsentligt blive lig den anden. Hvordan man end begynder, saa vil man snart komme ind paa de samme Tanker, de samme Synsmaader; hvad man føler Trang til at lægge Brudgom og Brud paa Hjerte, det vil i de allerfleste Tilfælde blive det samme. Jo flere af disse Brudetaler jeg holdt, desto mere pinligt

blev det for mig at staa der og gjentage mig selv i Nærvær af en Tilhører, som aldrig udeblev, som altid var tilstede, nemlig Klokkeren i Hovedkirken. Jeg mindes det godt, det var en ren Lise for mig en sjeldent Gang at faa holde Brudevielse i en af Annexkirkerne; der var da en anden Klokker.

Mange Aar senere talte jeg engang med *Jørgen Moe* om denne Sag. Han havde gjort samme Erfaring som jeg. Men han tilføiede: „Jeg tillader ikke Klokkeren at være tilstede, naar jeg holder Brudetale. I samme Øieblik maa han gaa ud i Sakristiet og være der, til jeg slutter.“

Jeg anbefaler hver Prest at gjøre ligesaa.

Der var i det store Prestegjæld mange Syge, som ønskede Besøg af Presten, mange døende, som begjærede Sakramentet. Der gik ikke mange Dage mellem hver Gang, jeg blev hentet i Sygebesøg eller Sognebud. Om disse Forretninger føler jeg Trang til at sige dette: Jeg har aldrig følt mig saa beklemt, saa uskikket og uduelig som da, naar jeg sad ved Sygesengen og der skulde øve Sjælesorg med en Sjælesørgers tunge Ansvar. Maatte den barmhjertige Gud tilgive, hvad der ved slige Leiligheder blev daarlig gjort. Jeg var ofte i Tvil om, hvorvidt jeg burde meddele eller negte en Syg Sakramentet, et Spørgsmaal, der ofte kunde lægge sig meget tungt paa mig og ligefrem volde mig Sjælenød. Jeg talte engang med Biskop *Folkestad* om den samme Sag, og han gav mig følgende Regel, som jeg siden altid har fulgt.

Hvis Presten, uden at nære nogensomhelst Tvil, er enig med sig selv om, at Vedkommende er uværdig og uskikket til at modtage Sakramentet, da bør han heller ikke meddele ham det. Men dersom Presten staar vaklende og er i Uvis-

hed om, hvad han bør gjøre, da er det ikke tilraadeligt at negte den Sakramentet, som begjærer det.

I denne Sammenhæng skal jeg tilslut i Korthed omtale Indførelsen af Landstads Salmebog i Grans Prestegjæld.

Efterat Provsten havde overdraget dette Arbeide til mig, begyndte jeg med at forhandle med Ole Bakken og andre blandt de vakte mere fremtrædende Mænd. Vi blev snart enige i den Betragtning, at vi alle som én burde samle os om Landstads Salmebog, selvom en eller anden personlig kunde være tilbøelig til at foretrække Hauges. Ellers vilde der ikke være noget Haab om at faa den evangelisk-kristelige Salmebog afløst af et nyt Salmeverk.

Efter saaledes at have sikret mig et fast Rygstød i de Vakte i Prestegjældet begyndte jeg at afholde Salmebogs-møder rundt omkring i de tre Sogne, og det varede ikke længe, før der var brudt løs en noksaa dybtgaaende Salmebogsstrid, der i det hele virkede baade vækkende og befrugtende og visselig blev til Velsignelse for Menighederne. Jeg var ivrig i Aanden og holdt det ene Foredrag efter det andet om Rationalismen, om den evangelisk-kristelige Salmebog, om det kristelige Livs Gjenopvaagnen og Landstads Salmebog. Paa mange virkede mine Foredrag mod sin Hensigt. Det var saa mange, der i Virkeligheden fremdeles stod paa Rationalismens Standpunkt og fandt sit religiøse Behov tilfredsstillet ved den evangelisk-kristelige Salmebog; alt, hvad jeg havde at indvende mod denne, følte de som en Anklage mod sig, som en Dom over sig. Landstads Salmebog var, naar alt kom til alt, en Salmebog for de Vakte; den passede ikke for Folk, der stod udenfor Vækkelsen og ikke vilde være Læsere og Hængehoveder. Og saa var der en Omstændighed, der til min store Forbauselse spillede en stor Rolle, og det var Hensynet til Forfædrene. En Dag

kom der en Mand til mig og overlevere mig et Dokument, undertegnet af omkring 30 Gaardbrugere og Husmænd. Indholdet lader jeg gjengive som følger:

Dersom den evangelisk-kristelige Salmebog ikke er god nok for os, som nu lever, til at blive salige ved, saa kunde den heller ikke have været det for vore afdøde Forfædre, som havde brugt den; de var følgelig ikke blit salige, men fordomte. Men at Presten Bang saaledes optraadte og fordomte deres Forfædre, derimod maatte de nedlægge en bestemt Protest. Som sine Forfædre vilde de bruge den evangelisk-kristelige Salmebog til sin sidste Stund; som sine Forfædre haabede de ogsaa at blive salige efter Døden.

At det vilde koste mange Penge at bytte Salmebog i et saa stort Prestegjæld som Gran, siger sig selv, og det var et Hensyn af ikke ringe Vægt for mange. Underligt var det imidlertid, at det for det meste var Rigfolk, der af denne Grund modsatte sig Indførelsen af Landstads Salmebog.

Blandt de mange Møder, jeg holdt, er der særlig ét, som staar levende for min Erindring. Tingelstad Skolestue var fyldt af Mennesker, jeg holdt mit Foredrag, og Forhandlingerne begyndte. Jeg fik der en svare farlig Modstander i Kirkesangeren ved Grans Hovedkirke, *Ole Brager*, en vel udrustet Mand, der til sin egen Ulykke bar paa en Storthingsmand i Maven. Han begyndte med at sige, at han for sin Person og sit Hus stemte for Landstads Salmebog. Men dersom nogen af Forsamlingen lagde nogen Vægt paa hans Ord, saa vilde han sige: Betænk eder vel, I Godtfolk. Dengang da man brugte Kingos Salmebog, da kom Presterne og erklærede, at den var ikke god nok, og saa fik de indført den Salmebog, vi nu har. Nu kommer Presten Bang og erklærer, at heller ikke den duer noget, og vil have den afløst af en ny Salmebog. Betænk eder vel, I Godtfolk,

det er ikke bra, at Presterne faar frem alt nyt, de kommer med, det er ikke bra, at Presterne faar for meget at sige i Bygden.

Det var en ordentlig Brandfakkel, der blev slynget ud over Forsamlingen; Udsigterne til at faa indført Landstads Salmebog var alt andet end lyse. Heldigvis gjorde dog ikke Bragers Optræden det Indtryk, man kunde have ventet, da hans taktløse Jagen efter Popularitet stødte mange. Forhandlingerne blev da fortsat i en mere fredelig Stemning. Den sidste, som havde Ordet, var en mindre Gaardbruger ved Navn *Jens Saug*, en liden djerv Mand, der paa en Maade var blit vakt under Salmebogsstriden og næsten var agitatorisk ivrig for Landstads Salmebog. Han endte sit Foredrag omrent saaledes: Og saa skal jeg fortælle dere, hvorledes vi skal bære os ad for at faa indført den nye Salmebog, uden at det skal koste os en eneste Skilling. Naar Julen kommer og vi skal gjøre Indkjøb af Julebrændevin, saa skal vi bare kjøbe en Kande mindre end tidligere, saa har vi Salmebogen gratis.

Efter Mødet truede denne Udtalelse med at faa et alvorligt Efterspil. Jens Saug havde rørt ved en øm Byld og vakt Forbitrelse mod sig blandt flere af de Tilstedeværende. Jeg erindrer det, som det var den Dag idag. Da jeg kjørte fra Mødet, saa jeg Jens Saug og nogle af hans Venner omringet af en Flok paa⁹ 9—10 Mand, der var meget vrede i Hu og truede sine Modstandere med knyttede Næver, saa det ikke var langt fra, det var kommet til et alvorligt Slagsmaal mellem dem, der ikke vilde spare paa Julebrændevinet, og dem, der vilde det. Heldigvis forløb dog det hele i Fred.

Vi var fra først af komne overens om, at Afstemningen skulde gjælde hele Prestegjældet under ét; det var ingen,

som ønskede, at de forskjellige Sogne skulde have forskjellige Salmebøger. Ligeledes var vi blit enige om, at Afstemningen skulde foregaa mundtlig ved personligt Fremmøde af Prestegjældets Husfædre, og ikke skriftlig ved Stemmesedler.

Saaledes ordnet og forberedt tog da Afstemningen sin Begyndelse.

I Hovedsognet blev Salmebogen enstemmig antaget; Afstemningsmødet var ikke talrig besøgt.

I Tingelstad Annex blev den antaget med stort Flertal; det var kun nogle Jaabækianere, som stemte imod. En stor Mængde Husfædre deltog i Afstemningen.

Tilbage stod nu Brandbu Annex, hvor Salmebogen og jeg havde en fanatisk Modstander i en af Gaardbrugerne. Hans Uvilje mod Bogen gik saa vidt, at han høitidelig erklærede, at hvis den blev indført, saa vilde han ikke sætte sin Fod i nogen af Prestegjældets Kirker. Paa Veien til Afstemningsmødet blev jeg stanset af en af mine Venner, der leverede mig 60—70 Stemmesedler til Fordel for Landstads Bog; han erklærede, at han nok vidste, at det var bestemt, at der ikke skulde bruges Stemmesedler; men han antog, at jeg kunde faa Brug for dem alligevel. Jeg tog da imod Pakken med Stemmesedlerne, stak dem i Lommen og drog videre. Ved Begyndelsen af Mødet optraadte min Modstander og udtalte, at der var flere Smaafolk, som ikke havde Raad til personlig at møde for at afgive sine Stemmer; de havde da overleveret ham Stemmesedler med Anmodning om at lægge dem frem, og idet han nu gjorde dette, krævede han, at disse Stemmesedler, ialt ca. 30, skulde godkjendes. Jeg svarede, at uagtet det fra først af var vedtaget, at Afstemningen skulde foregaa mundtlig og ikke skriftlig, saa vilde jeg dog modtage de fremlagte Stemmesedler,

forat ingen skulde have noget at sige. Og saa tilføiede jeg, at medens jeg tog imod de fremlagte 30 Stemmesedler *mod* Landstads Salmebog, saa havde jeg selv paa mig 60—70 Stemmesedler *for* Bogen; disse Stemmesedler vilde jeg ikke lægge frem og ikke regne med. Jeg tror, denne min Opræden skaffede den nye Salmebog flere Stemmer.

Saa begyndte Afstemningen. Jeg var meget ængstelig for Udfaldet. Mødet var talrig besøgt, og min Modstander havde agiteret det bedste han kunde. Men jeg vidste jo ogsaa, at mine vakte Venner ikke havde ligget paa Ladsiden, og jeg saa, at de var mandstærke tilstede. Udfaldet af Afstemningen var det heldigste, jeg havde vovet at haabe: de to Partier viste sig at være omtrent lige stærke; dog var Fler-tallet paa deres Side, der havde stemt mod Bogens Indførelse. Men naar de i samtlige tre Sogn afgivne Stemmer blev regnet under ét, saa var Landstads Salmebog blit indført med stor Pluralitet i Grans Prestegjæld, et Resultat, hvorimod ingen havde noget at indvende.

Det gik forholdsvis let at faa samlet et Par hundrede Daler til Indkjøb af Salmebøger, som blev uddelt til fattige og mindre bemidlede. Og saa blev den nye Salmebog taget i Brug ved en høitidelig Gudstjeneste i Hovedkirken under stor Tilslutning fra Menighedens Side.

Med Hensyn til mit private Liv er det at sige, at jeg sammen med min Hustru levede et lykkeligt Liv i Gran. Vi fik ofte Besøg af Bygdens Folk, saavel vakte, som ikke vakte. I Modsætning til ældre Tiders Embedsmanspraxis lod vi ikke dem, der kom til os, blive staaende ude i Kjøkkenet, vi behandlede dem som vore Lige, vi bad dem ind i vor hyggelige Stue og trakterede dem, det bedste vi havde Raad til. Og de kom i Regelen ikke tomhændede, de, som aflagde os Besøg, de bragte med sig Æg, Smør, Fisk, Dyre-

steg, Fugl o. s. v., for ikke at tale om det, som var mest kjærkomment, nemlig et større eller mindre Læs Ved.

Med Familierne i Bygden levede vi i god Forstaaelse, vi besøgte hverandre og kom godt ud af det med hverandre. Midtpunktet for Selskabslivet paa Hadeland var Sorenskrivergaarden *Velo*, hvor Sorenskriver Norum med sin elskværdige Frue førte et meget selskabeligt Hus og samlede om sig Gjæster baade fra Jevnaker og Gran. Hver Sommer fik han Besøg af sine to berømte Venner, Digteren *A. Munch* og Maleren *A. Tidemand*, der i Regelen tilbragte flere Uger hos ham. I denne Tid var der næsten stadig Fremmede paa *Velo*, og Sorenskriveren havde jo ogsaa noget at byde paa. Det var ikke altid, det faldt i ens Lod at være sammen med slige Størrelser som Munch og Tidemand. Og det var ikke altid, at man kunde komme hjem fra et Selskab og fortælle, at man havde hørt en Digter læse op sine Vers eller seet en Maler vise frem sine Skitser.

Det var paa *Velo*, jeg lærte Tidemand at kjende, og det var et for mig interessant Bekjendtskab. Han var „Haugianernes“ berømte Maler; jeg var dengang meget ivrig op>taget med vidtløftige Forarbeider til mit Skrift om H. N. Hauge. Da min Bog udkom, sendte jeg ham et Exemplar. Til Gjengjæld sendte han mig et Fotografi af „Haugianerne“, forsynet med egenhændig Dedikation. Jeg har gjemt det som et kjært Minde om den store Mester.

Blandt mine Erindringer fra Opholdet i Gran træder Digteren Vinjes Død og Begravelse stærkt i Forgrunden.

Han havde skrevet til mig Aaret i Forveien; han tænkte paa at tage en liden Tur op til Hadeland sammen med sin Hustru, og han spurgte, om jeg kunde modtage ham for et Par Dage. Jeg svarede selvfølgelig, at han og hans Frue var hjertelig velkomne paa Sjo, hvor der baade var Hjerte-

rum og Husrum. Saa kom de da, og det var første Gang, jeg saa Vinje som Ægtemand.

Jeg kjendte hans Hustru fra Hovedstaden, hvor jeg oftere havde seet hende i Kristiania Lærerindeforening. Hun var i ung Alder blit gift med Lensmand Enevoldsen i Rendalen, fra hvem hun havde maattet søge Skilsmisses efter kort Tids Forløb. Derpaa havde hun begivet sig til Kristiania, hvor Stiftsprovst *P. A. Jensen* havde taget sig af den ulykkelige Kvinde og hjulpet hende til at blive ansat som Lærerinde ved Møllergadens Folkeskole. Hun var visselig ikke nogen dyb Natur, men dog en vel begavet Dame, og hun skrev ret vakre Vers. Med sit jevne, rolige Sind og sin praktiske Begavelse var hun en god og nyttig Hustru for Vinje. Hun stelte godt med ham, hun bragte Orden i „Dølens“ Regnskaber og expederede Bladet, som viste sig at give godt Udbytte. Før sin Død omgikkes hun med Tanken paa at kjøbe eget Trykkeri.

Jeg fik det Indtryk, at Vinje følte sig som en lykkelig Ægtemand. Efter Livets mange Storme, sagde han engang til mig, var han kommet i rolig Havn, nu han havde sat Fod under eget Bord. Og han var hele Tiden under sit Ophold paa Sjo i det mest glimrende Humør; det var lige-som han strømmede over af „Vit og Løgje“. Engang vi var ude og gik forbi nogle Blomster, sagde hans Kone til ham, at han burde gjøre et vakkert Digt om disse vakre Blomster. „Jeg er ingen Graspoet,“ svarede han. En anden Gang var der nogle Damer, der spurgte ham, hvad Aandsnærværelse hedte paa Maalet. „Presence d'esprit“, var det ironiske Svar.

Med sin storslagne, frodige Natur gjorde Hadeland et stærkt Indtryk paa Vinje. Han udtalte gjentagne Gange, at det var ham en ren *Opdagelse*, at han havde lært at kjende dette rige, frugtbare Landskab.

Tiden gik, Vinjes Hustru døde, han selv blev syg og maatte lægges ind paa Rigshospitalet. Der besøgte jeg ham og bad ham komme op til Sjo, naar han blev saa bra, at han kunde udskrives fra Hospitalet.

Og han kom. Han var rigtignok ikke udskrevet fra Hospitalet, han rømte simpelthen derfra. Han vilde ikke ligge der og dø tommevis, han længtede ud i Guds frie Natur med Lys og Sommer, han vilde ud i Solen for at blive frisk, eller for at dø. Saa forlod han da Kristiania, reiste med Jernbanen til Randsfjord og derfra med Dampskib til Røikenviken, hvorfra han tog Kariolskyds til Sjo.

Det var den 28de Juli 1870, at han stansede udenfor Døren, og min Hustru og jeg gik ud for at tage imod ham. Han havde endda saavidt Kræfter, at han uden Hjælp kunde gaa op til Gjæsteværelset i anden Etage, hvor han strax klædte af sig og gik til Sengs. Lægen, som jeg strax lod hente, erklærede, at han led af en langt udviklet Mavekræft, og at han sandsynligvis ikke havde mere end en Maaneds Tid at leve. Den følgende Dag havde han en ret voldsom Opkastning af Blod; men forresten befandt han sig ganske vel. Han talte med mig om sin Søn, som laa ham meget paa Hjerte. Jeg maatte høitidelig love ham, at Gutten ikke skulde gaa den studerende Vei, hvis han ikke havde særdeles gode Evner. „Jeg vil ikke have mit Navn skjæmt ud af en dum Søn,“ sagde han gjentagne Gange. Henimod Aften bad han min Hustru om et Slags Melkemad, som de brugte i Telemarken i hans Barndom; han beskrev nøiagtig, hvordan den skulde lages, og var meget glad, da han fik den, og laa der og nød den og tænkte paa sit Ungdomsliv i Hjembygden.

Menneskelig talt levede han sine sidste Timer i Fred. Han udtalte gjentagne Gange sin Glæde over at være blandt

Venner, der forstod ham og holdt af ham og ikke saa skjævt til ham. Jeg spurgte ham, om han ikke ønskede, at vor Stuepige skulde vaage hos ham om Natten; det ønskede han ikke. Vilde han noget, skulde han banke i Gulvet med sin Stok; hans Rum laa nemlig lige over mit Sovewærelse. Og saa bød jeg ham Godnat, hvortil han med stor Inderlighed svarede: *Gud velsigne dig!*

Ved Otte-Tiden den følgende Morgen kom en af Pigerne ind til os og meldte, at Vinje var død. Min Hustru og jeg skyndte os da saa fort som muligt op til hans Rum og fandt, at saa var Tilfældet. Legemet var endnu varmt. Døden var altsaa indtraadt ganske nylig. Det var underligt at se Vinje ligge der paa sit Dødsleie. Alt det kantede og uskjønne og disharmoniske ved hans Ansigt var forsvundet, hele hans Udseende var ligesom forklaret, et saa vakkert Lig havde ingen af os seet.

Om Vinjes Begravelse har jeg igrunden ikke meget at sige. Det var et stort Følge, som ledsagede ham til Graven; jeg nævner særlig *Andreas Munch*, saa der altsaa var en af Digterens Laugsfæller, der viste ham den sidste Ære. Den Tale, jeg holdt i Grans Kirke ved Vinjes Jordefærd, var vistnok ungdommelig og umoden i flere Stykker. Imidlertid tror jeg nok, at der baade i kirkelig og folkelig Henseende blev sagt alt, hvad der burde siges ved denne Leilighed.

Efter endt Sørgehøitid i Kirken holdt min Hustru og jeg Middag for de mest fremtrædende blandt dem, som havde fulgt vor Ven til Graven, ialt ca. 30 Personer.

Man har spurgt mig, hvordan det var med Vinje i religiøs Henseende, før han døde. I denne Anledning skal jeg faa udtale følgende:

Jeg kjendte altfor godt min gamle Ven til, at jeg skulde tro, at det vilde nytte noget saadan uden videre at gaa løs paa ham for at søge at omvende ham eller religiøst paavirke ham. Men jeg vidste jo ogsaa, at han var en Personlighed med mange Muligheder. Jeg havde seet ham vende ud Vrangsiden af sin Natur, der, mildest talt, var lidet tilgjængelig for Paavirkning baade af Kristendom og af Kultur. Jeg havde ogsaa seet ham sidde og læse Johannes' Evangelium saa greben, at Taarerne flømmede ned af Øinene; han kunde da udbryde: Aa nei, hvor dette er fagert! Han havde ogsaa udtalt sig om de forskjellige Trosstandpunkter, han havde indtaget; han var begyndt med „Barnetrui“, hvorfra han var gaaet over først til „Skulemeistertrui“ og derfra til „Døletrui“. At han tilslut kunde vende tilbage til „Barnetrui“, antyder han som en Mulighed. Efter Lægens Udsagn troede jeg, at jeg havde god Tid for mig. Jeg haabede, at jeg lidt efter lidt skulde kunne hjælpe ham til indenfra og bevidst at vende tilbage til sin Barnetro og dø i sin Barnetro. Han døde imidlertid altfor braat til, at jeg fik Anledning til at øve nogen Indflydelse paa ham i dette Stykke.

Ved Siden af min Embedsgjerning blev jeg mere og mere optaget af Forarbeider til et forlængst planlagt Verk om Hans Nilsen Hauge og hans Samtid.

Det er altid en stor Lykke for en ung Mand at blive stillet ligeoverfor en stor Opgave, som ligger der og venter paa sin Løsning. Det var denne Lykke, som blev mig tildeled, da jeg, jeg ved ikke naar, fik opladt Syn for Betydningen af H. N. Hauges Virksomhed og Nødvendigheden af, at der én Gang for alle blev leveret et endeligt og afsluttende Opgjør mellem ham og den Samtid, der forfulgte ham. Og det var mig klart, at et saadant Opgjør var det eneste Middel til at udfylde den Kløft mellem Vækkelsen

og Kirken, der siden H. N. Hauges Dage havde virket saa splittende og lammende baade i religiøs og social Henseende.

Jeg begyndte mit Arbeide med at studere Hauges Skrifter, som jeg efterhaanden blev mere og mere greben af. Og jo mere jeg fordybede mig i dette Studium, desto mere tiltog min Beundring baade for Hauge personlig og for den Bevægelse, han var Ophav til.

De Resultater af mine Studier, som jeg offentliggjorde i Theologisk Tidsskrift, vakte vistnok nogen Opmærksomhed og Interesse. Det akademiske Kollegium tilstod mig saaledes et offentligt Stipendium, forat jeg kunde blive sat i stand til at reise omkring i Landet for at samle Stof til min paatænkte Monografi. Provst *A. Hauge* i Skien satte ligefrem sit Stempel paa mit Arbeide, idet han offentlig opfordrede det vakte Lægfolk til at meddele mig de Oplysninger angaaende hans Faders Person og Virksomhed, som de maatte sidde inde med. Han var derhos saa elskværdig at stille til min Raadighed alle de skriftlige Efterladenskaber efter sin Fader; som var i hans Eie. Som Følge af Provst Hauges Opfordring fik jeg efterhaanden fra alle Kanter af Landet en Flerhed af længere eller kortere Meddelelser om den haugianske Bevægelse, hvoraf flere var af stor Interesse.

Vaaren og Sommeren 1872 var jeg ude paa min Stipendiereise. Jeg tilbragte henimod et Par Maaneder i Kristiania, hvor jeg med — om jeg skulde sige det selv — stor Flid og Ihærdighed gjennemgik den Mængde af Dokumenter angaaende H. N. Hauge, der findes i det norske Rigsarkiv. Resten af Tiden reiste jeg omkring paa forskjellige Steder paa Østlandet; til Vestlandet kom jeg desværre ikke. Overalt hvor jeg kom, blev jeg vel modtagen, overalt fik jeg de Oplysninger, man havde at meddele mig. Et Par Smaatræk fra denne min Reise finder jeg at burde meddele.

Den i sin Tid bekjendte Leverandør paa Fredrikshald *Olaus Nilsen* havde i et af sine Skrifter nævnt en „*Brevbog*“ som Kilde for noget, han meddelte om Hauges Ophold i Hardanger. I denne Anledning reiste jeg da ned til Fredrikshald for at faa Besked af Olaus Nilsen om, hvem der eiede den af ham omtalte „*Brevbog*“. Efter at have faaet den Besked, at „*Brevbogen*“ tilhørte Gaardbruger *Agnes* i Baastad, reiste jeg op til Lillestrømmen og derfra med Dampskeb paa Øieren, hvor vi ankrede lige ved Gaarden *Agnes* omkring Klokken 7 om Aftenen. Jeg gik da paa Land og traf langt om længe gamle *Agnes*, for hvem jeg frembar mit Erinde. Han svarede ikke noget til det, men sagde bare: „Du faar komme ind og faa lidt Mad til Kvelds.“ Da vi havde sat os rundt Bordet, sagde han til mig: „Nu faar du holde Bordbøn, saa jeg faar høre, hvad Aand der bur i deg.“ Ja, jeg holdt da Bordbøn, saa godt jeg kunde, og han maa vel have fundet, at det var en god Aand, der boede i mig, siden han strax blev mere aaben og tilgjængelig. Snart var vi inde i den livligste Samtale om Hauge og Vækkelseren, og mangt og meget af det, han havde at meddele, var af ikke ringe Interesse. Han havde kjendt Hauge personlig og skyldte ham baade sin gode økonomiske Stilling og sin huslige Lykke, idet Hauge havde hjulpet ham til baade at kjøbe Gaard og faa sig en god Hustru. Da jeg sagde ham Farvel for at gaa ombord og ligge der om Natten, forærede han mig en stor Samling af Dokumenter vedrørende Hauge og Haugianismen.

At gamle *Agnes* modtog mig saa forsiktig og tilknappet, var et for de ældre Haugianere fælles Træk. I enhver boglærd Mand, der vilde have Besked om Hauge og Vækkelseren, frygtede de for at møde en Spion, der bare søgte Lejlighed til at komme dem tillivs og skildre alt i det sorteste Lys.

Det Prestegjæld, hvor jeg reiste mest omkring, var selv-følgelig Tune; jeg besøgte der hver Gaard, hvor der endnu boede Efterkommere af Fortidens Haugianere, eller hvor man kunde vente at finde en eller anden Oplysning. Jeg havde faaet høre, at der paa en af Greakergaardene boede en Mand, der antoges at være i Besiddelse af værdifulde Dokumenter fra Vækkelsestiden, og jeg gav mig da strax paa Veien did. Paa Gaarden havde der i den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede boet en dansk Boghandler, som havde udbredt megen asketisk Literatur blandt Bønderne i Prestegjældet, og ved sin Død ladt efter sig paa Gaarden en stor Mængde gudelige Bøger. Noget senere havde der boet paa samme Gaard en vanfør Mand ved Navn *Simen Opset*; liggende paa sin Seng havde han gjennem flere Aar fordrevet Tiden med at afskrive alt, hvad han kunde faa fat paa af trykte og utrykte Sager. Af disse Afskrifter havdes igjen efter ham flere Hundrede Ark.

Da jeg var kommet frem, gik jeg ind og hilste paa Manden paa Gaarden. Jeg fortalte ham, hvem jeg var, og bad ham om at faa Lov til at faa se paa de gamle Bøger og Brevene, som jeg havde hørt, at han havde i Eie. Han svarede i en avisende Tone, at han ikke var i Besiddelse af gamle Sager, og selv om saa var, saa vilde han ikke vise dem frem for Fremmede. Han havde tidligere laant Presten Landstad en gammel Notebog, som han ikke havde faaet igjen; siden den Tid vilde han ikke have noget med boglærde Folk at gjøre. Ja, der stod jeg da og vidste ikke, hvad jeg skulde tage mig fore. Heldigvis fik jeg en Ind-skydelse. Jeg tog frem min Pengepung, som var ganske fyldt med Sølvpenge, viste ham den og sagde, at han kunde se, jeg havde Penge, og at jeg ærlig og redelig vilde betale ham for, hvad han maatte ville overlade mig; jeg vilde

hverken laane eller stjæle. Det hjalp; naar jeg var slig en real Karl, saa var det en anden Sag, saa skulde jeg selv-følgelig faa se, hvad han havde, og saa kom vi nok overens om Resten, erklærede han. Han tog mig da med sig op paa Loftet, hvor der stod to store Hylder fulde af Bøger, gammel dansk asketisk Literatur fra 17de og 18de Aar-hundrede. Jeg havde ikke Tid til nærmere at tage disse Bøger i Øiesyn, jeg gav mig strax i Kast med de Opsetske Afskrifter, hvoraf jeg valgte ud, hvad jeg syntes, jeg havde Brug for. Der var Sager af meget betydelig Værdi. Kopier af Breve og andre Dokumenter, der indeholdt meget vigtige Oplysninger om religiøse Bevægelser paa Østlandet i Tiden før H. N. Hauges Fremtræden. Jeg tilbød Manden en Sølv-Halvdaler for det Hele, og dermed var han saare vel fornøiet.

Og saa til Slutning endnu et Reiseminde.

Jeg havde tilbragt et Par Dage paa Gaarden Stormoen i Nærheden af Drammen som Gjæst hos Proprietær Bjerknes og Frue, en Datter af H. N. Hauges Broder *Mikkel Hauge* paa Ekers Papirmølle. Begge var de vel kjendte inden den haugianske Vennekreds og levende Bærere af den haugianske Tradition. De var saaledes istand til at give mig mange særdeles værdifulde Oplysninger. Men idet jeg spurgte dem om et eller andet, saa var det mere end én Gang, de udbrød: nei, det ved vi ikke, det vilde gamle Kjoss kunne have givet Besked om. Tilsidst blev jeg da enig med Bjerknes om, at vi to i Fællesskab skulde besøge Kjoss, saa jeg kunde faa Anledning til at tale med ham, uagtet der paa Grund af Omstændighederne ikke var stor Udsigt til, at et Besøg hos ham vilde føre til noget.

Nævnte Kjoss var en gammel Haugianer; han havde i sin Ungdom tjent et Aars Tid paa Bredtvedt hos H. N.

Hauge, var saa blit Handelsbetjent hos *T. O. Bache* i Drammen og havde derpaa nedsat sig som Kjøbmand i denne By og var blit en rig Mand; tilsidst havde han trukket sig ud af sine Forretninger og bosat sig paa en Villa i Nærheden af Strømsø. Under den Lammerske Vækkelæsning havde han traadt ud af Statskirken og afbrudt al Omgang med sine gamle Venner. Min Vært vidste derfor ikke, hvordan det egentlig stod til med ham; han havde kun hørt, at han var meget skrøbelig af Sygdom og Ælde.

Ledsaget af Bjerknes traadte jeg da ind i Stuen, hvor gamle Kjoss sad krumbøjet og sammensunken i sin Lænestol. Bjerknes præsenterer mig for ham, idet han skringer ind i Øret paa den døve Mand og fortæller ham, hvem jeg var, og hvad jeg vilde. Det var da under alt andet end lyse Udsigter, jeg skulde begynde min Samtale med ham. Men jeg maatte da gjøre et Forsøg. Kjoss havde udgivet i Trykken en Samling af *T. O. Baches* Breve; de i disse forekommende Personnavne var blot anførte med sine Forbogstaver, som *H. T. S. o. s. v.* Nu tænkte jeg som saa, at hvis det paa nogen Maade var muligt at faa noget ud af ham, saa maatte det være ved Hjælp af disse forkortede Navne. Jeg tog da frem Bogen, som jeg heldigvis havde med mig, pegte paa et Blad og skreg ind i Øret paa ham og spurgte ham, hvem der mentes med Bogstaverne *A. S. Jo*, det havde han Greie paa, det var *Arnt Solem* i Trondhjem. Paa mit Spørgsmaal om, hvem Arnt Solem var, gav han fuldt tilfredsstillende Svar. Og saaledes holdt jeg da paa en Stund, og det gik bedre og bedre. Evnen til at høre vendte mere og mere tilbage, Minderne fra Vækkelæsningen fik mere og mere Tag i ham og vakte mere og mere Liv i ham. Tilslut var det, ligesom der gik Hul paa ham, han

begyndte af sig selv at fortælle, og det flød af ham som en Strøm, saa jeg havde stor Vanskælighed med at faa noteret alt, hvad han havde at berette. Saaledes holdt han paa i over to Timer, og det var gribende at se, hvorledes han gjennemlevede, hvad han fortalte om H. N. Hauge, om Livet paa Bredtvedt, om Vækkelsen i Drammen, om Vennerne paa Eker Papirmølle. Pludselig stanser han, synker sammen og var atter den gamle.

Jeg forlod ham efter at have oplevet nogle af de inter-
essanteste Timer i mit Liv.

Det var rige og lykkelige Aar, jeg virkede som Prest i Gran. Økonomiske Hensyn nødte mig imidlertid til at se mig om efter en bedre aflønnet Stilling. Det var ogsaa af Vigtighed for mig at faa et Embede med et saavidt begræn-
set Virkefelt, at jeg kunde blive sat i stand til at blive færdig med min paabegyndte Monografi over H. N. Hauge paa Grundlag af de indsamlede Materialier. Jeg meldte mig derfor som Ansøger til det ledige Kateketembede i Tromsø; udnævnt af Kongen tiltraadte jeg Stillingen efter Udløbet af Sommerferien 1872.

Det var tungt at forlade Gran. En Prest slaar intet-
steds saa dybe Rødder som der, hvor han begyndte sin Tjeneste. Den første Menighed er og bliver altid hans første Kjærlighed.

Som man ved, er Kateketembedet en Dobbeltstilling; Kateketen er paa en Gang Lærer og Prest. Indehaveren af Kateketembedet paa Tromsø var Bestyrer af Byens kom-
munale Pigeskole, hvor han havde at undervise 16 Timer om Ugen. Ved Siden af denne Skolegjerning paalaa det ham som Prest at prædike til Aftensang paa Søn- og Hel-

ligdage, at øve Sjælesorg blandt Fangerne i Byens Fængsel og at føre det prestelige Tilsyn med Byens Fattighus. Det var en meget utilfredsstillende Ordning, som hverken Skolen eller Kirken i Længden kunde være tjent med. Jeg var baade den første og den sidste Kateket. Efter min Fratræden blev Embedet nedlagt; Menigheden fik en selvstændig residerende Kapellan og Skolen sin egen Bestyrer.

Som Bestyrer af Pigeskolen fik jeg meget Besvær og mange Ubehageligheder med en af Skolens Lærerinder, et mandhaftigt, intrigant, herskesygt Fruentimmer, som Forstanderskabet til sidst maatte give Afsked. Fra mine Skoletimer har jeg bare gode og lyse Minder. Mine Elever var snille, velopdragne, flittige Smaapiger, som jeg altid havde Glæde af.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa min Prestetjeneste i Tromsø, saa har jeg det at sige, at det i Længden viste sig at være en noksaa vanskelig Opgave at prædike over Episteltexterne Søndag efter Søndag. Det var ikke at undgaa, at Indholdet af disse Prædikener blev abstrakt og docerende; jeg følte det mere end én Gang, at det hele blev tørt og ensformigt. Jeg var rent lykkelig, naar jeg en eller anden Gang kunde faa bytte med Stiftsprovsten og prædike til Høimesse over et Evangelium.

Blandt de Gamle paa Byens Fattighus holdt jeg smaa Opbyggelser et Par Gange om Ugen; de var misfornøiede over, at jeg ikke kom oftere og ikke vilde sidde i timevis og høre paa deres intetsigende Snak.

Som Prest ved Byens Fængsel gjorde jeg Bekjendtskab med mange Slags Folk. Blandt disse skal jeg særlig nævne *Kvænerne*, hvoraf mange sad arresterede for Slagsmaal og Gadeuorden. Det var leie Folk, som det var umuligt at komme nær eller øve nogen Indflydelse paa. De kunde

saa inderlig vel tale norsk; men før skulde de have ladet sig partere, før man fik dem til at tage et norsk Ord i sin Mund; det var dem en Nydelse at tvinge en til at bruge Tolk, naar man skulde tale med dem. Men det skal siges til deres Ære og Ros, de var vel oplyste Folk, de var vel bevandrede i Guds Ord og Luthers Skrifter, de havde klar Indsigt i Saliggjørelsens Ord. Mindst Forstaaelse havde de af Kristendommens ethiske Side, de var igrunden alle sammen Antinomister. Efter at have gjort sig skyldig i grove Synder, som Tyveri eller Drukkenskab og Slagsmaal, lod de sig absolvere af sine Meningsfæller og var da ligesaa gode Kristne som før, frigjorte som de mente sig at være fra at trælle under Loven og at fordømmes af Loven.

Som Kateket maatte jeg selvfølgelig komme i adskillig Berøring med Byens Sogneprest, Stiftsprovst *J. M. Brun*; han var jo min nærmeste Overordnede, ligesom han altid var en saare elskværdig Embedsbroder.

Stiftsprovst *Johan Mangelsen Brun* var en rigt begavet Natur, i hvem Stemning, Fantasi og Følelse var de mest fremtrædende Sider. Man holdt ham med Rette for at være en fremragende geistlig Taler. Naar han havde faaet Tid til at forberede sig ordentlig, og det lykkedes ham ret at komme i Aande, da kunde han prædike rent henrivende, idet han i sit beaandede Foredrag førte os ned i Dybderne af Guds Ord eller løftede os op mod Gudsrigets evige Høider.

I sin Færd i Menigheden var Stiftsprovsten en Fredens Mand. Han var — og det var baade hans stærke og svage Side — ingen Partimand, og derfor havde han saa let for at virke forsonende blandt Partierne og mediere mellem Modsætningerne. Jeg ved ikke, om de havde Ret, der beskyldte ham for at være upraktisk. Men det ved jeg, at han var en, jeg havde nær sagt, over alle Grænser snil

og hensynsfuld Mand, der kunde sidde baade en og to Timer og med den største Taalmodighed høre paa snakkesalige Kjærringers intetsigende Udgydelser. Ære være ham for hans gode Hjertelag! Summa summarum: han var en fin og nobel Presteskikkelse, en tro Tjener, der sled sig op i Tjenesten.

I Stiftets Biskop, *F. W. Hvoslef*, havde jeg en faderlig Ven, der mødte mig med Tillid og Fortrolighed og var mig til stor Støtte under ofte vanskelige Forhold. Han var en velstuderet Mand, en dygtig Kateket og en meget tiltalende Prædikant, hvis gedigne Forkyndelse altid bares af en mild Understrøm af personlig Varme. Baade i sit private Liv og i sin offentlige Færd var han en taktfuld og besindig Mand, altid forsiktig, altid hensynsfuld, altid fordringsfrei. Han var derfoi meget afholdt inden Stiftet baade af Menigheder og Prester.

Om Menighedsforholdene skal jeg fatte mig i Korthed. Vækkelsens stormfulde, bevægede Tid var forlængst forbi, og der var indtraadt Ro og Stilhed i Gemytterne; man kunde vel ogsaa mærke Spor af indtraadt Afslappelse og aandelig Tilbagegang. Kirkesøgningen var fremdeles god. Opbyg-gelserne i Bedehus samlede altid mange Tilhørere.

Min Hustru og jeg har fuld Grund til at mindes Opholdet i Tromsø med Glæde og Tak. Vi blev modtagne med aabne Arme og aabne Hjerter af de gjæstmilde Familier deroppe, vi vandt Venner, som ikke vidste, hvad godt de skulde gjøre os, og i hvis Omgang vi tilbragte mangen god og velsignet Stund. I Mørketiden var selskabelig Omgang en ligefrem Naturnødvendighed. Begge Vintre, jeg tilbragte i Tromsø, var vi 8 Familier, der blev enige om at danne en liden selskabelig Kreds, idet vi efter Omgang kom sammen hos hverandre én Gang i Ugen.

Blandt de Mænd, jeg baade ved disse Leiligheder og ellers kom sammen med, skal jeg særlig nævne Forstmester *Normann*; der var ingen Mand paa Tromsø, med hvem jeg saa ofte udvexlede Tanker og Meninger, og som jeg følte mig saa tiltrukken af. Han var af Naturen en udpræget oppositionel Natur og havde gjennemgaaet en ganske eiendommelig Udvikling. Han begyndte som en radikal Fritænker og brandrød Republikaner, han endte som en konservativ Royalist og varmhjertet Kristen. Om den dybtgaaende indre Gjæringsproces, han havde gjennemlevet, talte han ofte, og det var af ganske overordentlig stor Interesse at høre ham udtale sig om de store Modsætninger Tro og Vantro, eller om Forholdet mellem Kristendommen paa den ene Side og det fornuftmæssige eller fornuftstridige paa den anden Side. Han havde gjennemlevet alle Standpunkter, han havde kjærpet sig gjennem alle Spørgsmaal, han kunde ikke bare sige: jeg ved, hvem jeg tror paa, han kunde tillige fortsætte: jeg ved, hvorfor jeg maa tro, jeg ved, hvad der taler imod, at jeg tror, jeg ved ogsaa, hvad der vilde tale imod, om jeg ikke troede.

Jeg traf ham igjen i *Larvik*, hvor han boede sine sidste Aar efter at have faaet Afsked som Forstmester. Han oplevede at faa færdigt det Arbeide, hvormed han havde været beskjæftiget i saa mange Aar, nemlig *Finmarkens Flora*, der altid vil staa som et monumentum ære perennius over den fremragende Botaniker.

En anden mærkelig Mand, som jeg var adskillig sammen med under mit Ophold i Tromsø, var Kjøbmand *Nils Øvre*. Født i 1826 paa Ytterøen, hvor hans Fader var Kirkesanger, havde han tidlig forladt Fædrenehjemmet og taget op til Tromsø, hvor han kom i Tjeneste hos Brødrene *Schanke*, først som Visergut og senere som Handelsbetjent. I sidst-

nævnte Egenskab tilbragte han en Række af Aar paa forskjellige Steder i Finmarken, hvor han varetog sine Principalsers Handelsinteresser, indtil han oprettede en egen Kjøbmandsforretning paa Tromsø. Han afgik ved Døden paa Rigshospitalet i Kristiania i 1877.

Hvad Nils Øwre havde seet, hørt og oplevet i den Tid, han opholdt sig i Finmarken, det bearbeidede han i sin livlige og levende Fantasi, dels i Form af Noveller, byggede paa faktiske Tildragelser i det virkelige Liv, og dels som ligefremme Skildringer af Tilstande og Forhold, af Personer og Tildragelser dernord i de svundne Tider. Men paa Grund af Mangel paa boglig og literær Uddannelse magtede han ikke at meddele det, som levede i hans Indre, i skriftlig Form; det var, som om alt dunstede bort, naar han gjorde Forsøg derpaa. Men naar han fik bruge det levende Ord, saa kom der Liv i ham, og saa blev der Liv i, hvad han fortalte; i sine bedste Stunder, naar han rigtig kom i Aande, kunde han præstere noget ganske fortrinligt som Fortæller; hans mundtlige Fortælling kunde hæve sig til en meget respektabel scenisk Præstation.

Senere har, som man ved, Kristofer Janson og Kristian Gløersen gjengivet flere af Øwres Fortællinger i literær Form. Dengang jeg omgikkes med ham i Tromsø, var han ikke kjendt af andre Forfattere end *Jonas Lie*, der havde faaet af ham Mesteparten af det Stof, han behandlede i „Tremaстeren Fremtiden“.

Det var, saavidt jeg mindes, i December 1872 eller i Januar 1873, at de første Exemplarer af denne Bog af Jonas Lie kom til Tromsø, hvor den gjorde stormende Lykke; den blev ikke læst, den blev slugt af Folket dernord.

Det var en mørk og trist Tid for Nils Øwre, det var, saavidt jeg kunde forstaa, først da, han fik Øie op for, hvor

forspildt hans Liv egentlig var blit. Jonas Lie stod der som den berømte Mand, han fik Ære og Ros fra alle Kanter i Landet og udenfor Landet, „Tremasteren“ gjorde overalt Lykke. Men hele Stoffet fra først til sidst var hans, Jonas Lie havde ikke gjort noget andet end give det Form og sætte det hele i Stil. Jeg ser ham for mine Øine, saaledes som han gik der taus og bitter. Jeg mindes det godt, hvor han ligesom fandt Lise ved at pege paa en formentlig Feil, som Jonas Lie havde gjort sig skyldig i lige i Begyndelsen af Bogen. Han paastod nemlig, at med den Vind og den Strøm, som der skildres, maatte Tremasteren være blit drevet ikke til Finmarken, men til Skotland.

Det var ikke saa ganske sjeldent, at Nils Øwre glædede min Hustru og mig med sit Besøg. Jeg havde det Indtryk, at han fandt sig vel hos os, der forstod ham og satte Pris paa ham.

Med Hensyn til mit Ophold i Tromsø har jeg videre det at sige, at Modsætningen mellem Sommer og Vinter er større dernord end paa alle andre Steder i Landet. Vinteren kommer tidlig, den kulminerer i Mørketiden, da Solen er borte, og faar sin Afslutning i den lange Vaar, der ikke er andet end Vinter, med det kolde Solskin over den hvide Sne, og som ikke tager Ende før i sidste Halvdel af Juni. Særlig trist er Mørketiden, da man maa benytte kunstigt Lys Mesteparten af Dagen og man staa i Fare for at tage Livsmod og Arbeidskraft, nervøs som man bliver af det endeløse Mørke. Det værste er, at man ikke kan vænne sig til Mørketiden; der bliver mere og mere tung for hvert Aar, man tilbringer dernord.

Sommeren kommer i Regelen braat; i Løbet af et Døgn kan Birketrærne staa der med fuldt udsprungne Blade og Græsset voxen halvanden Tomme. Under heldige Om-

stændigheder kan man have Sommer 5 à 6 Uger med en Temperatur af op til 20 Grader Reaumur, varm, frisk Sommerluft og straalende Solskin hele Døgnet rundt, baade Dag og Nat. I en slig Sommer er Tromsø bedaarende delig, saaledes som den ligger der, tilvoxet med sin friske Smaaskog af Bjerketrær og oversaaet med Villaer mellem dufteende Enge og Haver, hvis Blomster pranger i en andetsteds aldeles ukjendt Farvepragt.

Anderledes ser det ud, naar man er saa uheldig, at Nordenvinden sætter i og fører den sure, kolde Havtaage ind over Landet. Man gaar og venter og venter, og der bliver ingen Forandring; kanske man i det høieste kan faa en 4 à 5 Dage med lidt Sommervarme. Og saa ved man ikke af det, før Høsten kommer og bringer Vinteren med sig.

Sommeren 1873 var den bedste, man havde havt dernord i Mands Minde; det var 'den mindeværdige Sommer, da Kong Oscar besøgte Nordland og Finmarken. Idet jeg henviser til den af Professor *Friis* affattede Beskrivelse over denne Kongereise, skal jeg indskrænke mig til at bemærke, at Tromsø By ikke sparede noget for at modtage sin Konge paa en værdig Maade. Og det kan med Sandhed siges, at Kongen vandt alles Hjerter ved sin taktfulde Fremtræden, ved sin varmhjertede Personlighed og sin aldrig svigtede Veltalenhed. Og han var jo ogsaa en saare tiltalende Skikkelse, da han stod der i Ungdommens og Kongeværdighedens Glans og Glorie. Men det personlige Indtryk, som Kong Oscar gjorde — denne Gang som senere —, det fik aldrig varige Følger i politisk Henseende. Naar Kongen var ude af Syne, var man, hvad man før havde været, radikal eller konservativ, Republikaner eller Royalist. Og anderledes kunde det jo, dybere seet, ikke være. Men én Ting slog mig under Kongens Besøg i Tromsø og fyldte mig med For-

agt for Vedkommende. Flere, der tidligere havde utalt sig noksaa nedssættende baade om Kongebesøget og Kongemagten, viste sig at være de ivrigste til at holde sig i Majestætens Nærhed og til at lade sig omstraale af Kongegunstens Sol.

Kongebesøget var over, og alt gik sin gamle Gang. Paa samme Tid som jeg udførte de mig paahvilende Embedsforretninger, var jeg stærkt optaget med at udarbeide min Monografi om H. N. Hauge og hans Samtid paa Grundlag af det Stof, jeg tidligere havde samlet. Arbeidet gik raskt fra Haanden, saa jeg havde mit Manuskript færdig udpaa Vaaren 1874.

Om dette mit Ungdomsarbeide indskraenker jeg mig her til at udtale, at jeg fremdeles i et og alt holder fast paa den Grundopfatning og det Grundsyn, ud fra hvilket Hauge og Haugianismen er skildret og historisk bedømt, om der end kan være Enkeltheder, som jeg nu vilde have fremstillet noget anderledes. Jeg føler ogsaa Trang til at gjentage, hvad jeg udtalte ved min Indvielse til Biskop, at der er ingen, hvem jeg skylder saa mange vækkende Livsimpulser, og hvis Virksomhed har været saa bestemmende for mit Syn paa det praktiske Kirkelivs Krav som Lægmanden fra Tune. Jo mere jeg fordybede mig i Haugianismens Historie, desto mere blev jeg overtydet om Nødvendigheden af, at Kirken og Vækkelsen forsones og slutter sig sammen til fælles Arbeide for Guds Rige i broderlig Forstaaelse. Og det blev mig ogsaa mere og mere klart, at jo mere Udviklingen gaar i overfladisk nyevangelisk Retning, desto mere paakrævet vil det blive med fuld Hævden af Retfærdiggjørelsen af Troen uden Lovgjerninger at vende tilbage til, hvad der var Tyngdepunktet i Haugianismens Kristendomsforkyndelse: *Alvor i Omvendelsen og Alvor i Helliggjørelsen.*

Under mit toaarige Ophold i Tromsø fik jeg Leilighed til nærmere at gjøre mig bekjendt med de religiøse Bevæ-

gelser i Tromsø By og Stift i Femti- og Sextiaarene. Hvad jeg fandt at være af historisk Interesse, meddelte jeg i en Skitse, der først blev optaget i „*Luthersk Kirketidende*“ og derfra optrykt i mine „*Kirkehistoriske Smaastykker*“. Dette mit Arbeide hviler for en stor Del paa personlige Oplevelser og Iagttagelser og paa mundtlige Oplysninger af Mænd og Kvinder, der havde staaet midt oppe i Bevægelsen. Blandt disse skal jeg særlig nævne to: Biskop *Hvoslef* og Fru *Berg*.

Biskop *Hvoslef* sad inde med et enestaaende Kjendskab til de religiøse Forhold i Stiftet; hvad han havde at meddele, var derfor af allerstørste Vigtighed og Betydning.

Fru *Berg*, Enke efter forlængst afdøde Kjøbmand *Nicolay Berg*, var født i Stavanger og Søster af den bekjendte Kontrollør Pettersen paa Helgeland. I Vækkelsestiden var hun kjendt som en af de mest fremtrædende Personligheder inden den Lammerske Dissentermenighed, en viljestærk, intrigant, stolt Natur med mere end én Bund i, en af de mest brændende i Aanden, en af de mest hensynsløse til at fordømme Statskirkens Medlemmer. Nu var Branden saa omtrentlig sluknet; efterat den Lammerske Frimenighed var sprængt og de fleste af dens Medlemmer slugte af Baptismen, stod hun der isoleret af Udviklingen, uden nogen aandelig Rod i noget Samfund og kritisk ligeoverfor alle Retninger. Havde ikke hendes Stolthed været til Hinder, saa var hun vistnok forlængst vendt tilbage til Statskirken.

Jeg var saa heldig at lære hende personlig at kjende og at vinde hendes Fortrolighed. Og hun blev mig og mit Arbeide til stor Nutte. Naar jeg havde en Fristund, kunde jeg gaa ind til hende og blive siddende der i timevis og høre hende fortælle, og hun fortalte glimrende, klart, hensynsløst, pointeret; hun havde staaet midt oppe i Bevægelsen og vidste Besked om alt. Min Fremstilling af de religiøse

Forhold dernord skylder hende saare mange interessante Træk, ligesom jeg selv skylder hende Tak for de mange sammen med hende tilbragte Timer.

Mit Ophold paa Tromsø skulde ikke blive af lang Vrigthed. Den anden Vinter, jeg tilbragte der, tog mere paa min Helbred, end godt var. Vaaren var kold og Sommeren endnu værre, saa min Læge tilraadede mig strax at flytte sydover, enten jeg fik noget Embede paa Sydlandet eller ei. Jeg søgte da den ledige Prestestilling ved Gaustad Sinds-sygeasyl og var saa heldig, at jeg fik Konstitution i Stillingen; jeg kunde da forlade Tromsø, saavidt jeg husker, i Begyndelsen af September 1874.

Som Prest ved Gaustad Asyl paalaa det mig at prædike hver Søn- og Helligdag, at holde Bibellæsninger hver Onsdag i Vintermaanederne og at øve Sjælesorg blandt Patienterne nogle Timer hver Formiddag, afvexlende paa Mands- og Kvindesiden. Jo mere jeg blev kjendt med Forholdene, desto mere blev denne Sjælesorg Tyngdepunktet i min Prestegjerning. Der var naturligvis mange, som der intet var at gjøre ved, og der var flere, til hvem man bare kunde tale et Par Ord. Jeg mindes levende en Kvinde, der laa til-sengs i over to Aar, saa sløv, at jeg ikke var vis paa, enten hun havde nogen Bevidsthed eller ei. Hver Gang jeg gik forbi hendes Seng, hviskede jeg hende et Trøstens Ord i Øret for atter at fjerne mig. Da hun saa kom sig, takkede hun mig hjertelig for de mange gode Ord, jeg havde sagt hende, og som atter og atter havde dukket op for hende og været hende til stor Trøst og Sjælehjælp. Fremdeles kunde der blandt Patienterne være dem, som man ikke maatte give Leilighed til at komme frem med sine evindelige Kla-

ger, hvorved de bare opagiterede sig, medens man burde lade andre komme tilorde og taalmodig høre paa, hvad der laa dem paa Hjertet; det var dem en Lise at have Presten til at udgyde sig for. Og endelig kunde man staa ligeoverfor Tilfælde af dyb og stor Sjælenød, Anger, Fristelser, Anfægtelser, mørke Tanker, aandelige Plager af forskjellig Art og forskjellig Aarsag o. s. v. At yde Hjælp i slige Tilfælde var selvfølgelig Prestens paa én Gang vigtigste og vanskeligste Ogave, der krævede megen Taalmodighed, megen Visdom, megen Kjærlighed.

Om mine Prædikener har jeg ikke stort at sige. Jeg er i alt væsentligt enig i den Betragtning, at der bør prædikes ligedan baade for friske og syge. Det siger sig imidlertid selv, at naar man forkynder Guds Ord paa et Asyl, saa bør man ikke glemme, at man har for sig Tilhørere, der maa behandles med Forsigtighed og Varsomhed. Det ved jeg, at jeg prædikede baade Lov og Evangelium; men jeg kjendte jo hver eneste en af mine Tilhørere og vidste, hvor langt jeg turde gaa, og hvad de særlig trængte at høre. Saa blev da rolig, varm og behersket Evangelieforkyndelse Hovedsummen i al min Forkyndelse.

Naar jeg ser tilbage paa min Prestegjerning ved Gaustad Asyl, da kan jeg ikke andet end mindes med Anerkjendelse og Tak den Støtte og Opmuntring, som Asylets daværende Direktør *O. R. A. Sandberg* ydede mig fra første Stund til sidste Dag.

Sammen med Mænd som f. Ex. *Blich* i Drammen og *Egeberg* i Sandviken hørte han til den Kreds af samtidige Læger, der overførte paa norsk Grund Resultaterne af europæisk Lægevidenskab og Lægekunst. Udseet til Direktør ved det nyopførte Sindssygeasyl paa Gaustad havde han i en lang Række af Aar virket i denne Stilling med stigende

Anerkjendelse. Han elskede sit Asyl, han var stolt af sit Asyl, han havde ikke større Glæde end at se heldige Resultater af Asylets Virksomhed.

Naar jeg skulde samle alt, hvad jeg har at sige om Direktør Sandberg, saa maatte jeg betegne ham som en paa én Gang tillidsvækkende og respektindgydende Personlighed; man glemte ikke, at han var Direktør, og det glemte han heller ikke selv. Han var en betydelig Mand med mange Interesser, han havde reist meget, seet meget, læst meget og sad inde med et rigt Fond af Erfaringer fra sin lange Virksomhed. Takket være sin administrative Begavelse styrede han Asylet med fast Haand — som Overlæge, Overforvalter og Overagronom paa én Gang, en repræsentativ Skikkelse med en fornem og smuk Fremtræden.

Det siger sig selv, at en Prest ved et Sindssygeasyl er henvist til at virke i god Forstaaelse med Anstaltens Direktør. For mig faldt dette saare let; Direktør Sandberg modtog mig med Velvilje og støttede mig i min Gjerning paa enhver Maade. Han opmuntrede altid Patienterne til at være tilstede ved Gudstjenesterne og Bibellæsningerne, og selv foregik han dem med et godt Exempel, hans Plads stod aldrig tom. Mangeaarig Erfaring havde overtydet ham om Guds Ords velgjørende Indvirkning paa de Syge i trøstende og beroligende Retning. En Søndag Formiddag gjorde han et ganske interessant Experiment i saa Henseende. Han tog nemlig med sig til Gudstjenesten to Mænd fra Afdelingen for urolige Patienter og bad Vogterne passe vel paa dem. I Kraft af gammel Vane beherskede de sig og blev siddende stille. Og Salmesangen, Bønnen og Prædikenen gjorde et saa beroligende Indtryk paa dem, at de kunde føres fra Kirkesalen til Afdelingen for rolige Patienter, og der blev de, til de kunde udskrives som helbredede.

Der hengik knapt nogen Dag, uden at Direktøren anbefalede mig at tage mig af Syge, som han antog særlig trængte Prestehjælp. Engang bad han mig tage mine Presteklæder paa og følge med ham op til en Patient, der laa i stor Vaande, idet han mente, at han allerede var fordømt. Jeg tror, vort Besøg var Vedkommende til Lise og Lindring, saavidt jeg mindes.

Jo længere jeg virkede ved Asylet, desto mere blev jeg overtydet om Velsignelsen af, at det havde sin egen Prest. Naar jeg siger dette, tænker jeg ikke bare paa de Syge, men ogsaa paa deres Paarørende i Hjemmet. Jeg ved det af mange Aars Erfaring, det var dem en stor Trøst at vide, at der ved Asylet var en Prest, der altid stod rede til at tage sig af deres Kjære og yde dem Sjælehjælp i mørke Timer. Mangen Gang faldt det i min Lod at overbringe de Gjenlevende en sidste Hilsen fra dem, som var vandret bort; mere end én Gang kunde jeg trøste en bekymret Moder ved at fortælle hende, at Gutten hendes havde havt det godt paa det sidste og faaet Lov til at dø i Fred.

Med Hensyn til Sjælesorgen blandt de Sindssyge skal jeg nytte Leiligheden til at bemærke følgende:

Naar man, og det vistnok med Rette, maa gaa ud fra, at al Sindssygdom hviler paa somatiske Forstyrrelser, saa vilde det ligge nær at spørge, hvad Nytte der overhovedet kan være ved prestelig Paavirkning ligeoverfor dem. Ligesaaldt som man, saa er det blit sagt, kan snakke bort et Saar paa en Finger, ligesaaldt kan man snakke bort en Sindssygdom. Dette er i det hele og store rigtigt, en Sindssygdom kan ikke snakkes bort, den maa helbredes, om den overhovedet er helbredelig. Men blandt de paa et Asyl samvirkende Midler til Helbredelse indtager Prestens Sjælesorg sin Plads, ofte en meget vigtig Plads. Saa er ogsaa

det at mærke, at om end somatiske Forstyrrelser ligger til Grund for en Sindssygdom, saa er ofte disse samme somatiske Forstyrrelser Følge af noget rent aandeligt. Jeg nævner et Tilfælde, jeg oftere havde Anledning til at lære at kjende: Melankoli som Følge af falsk Ed. Her er det klart, at Virkningen maa søges fjernet ved at gaa tilbage til Aarsagen og hjælpe den ulykkelige til at tro paa Tilgivelse for den Synd, der har ligget og gnaget i aarevis paa Samvittigheden og undergravet baade Sjæl og Legeme. Guds Ord er levende og kraftigt; at det i mange Tilfælde vil kunne øve en styrkende og oplivende Virkning paa den menneskelige Organisme, er udenfor al Tvil.

Blandt uhelbredelige Patienter har Presten ved et Asyl en ikke uvigtig Opgave. De kan hver for sig trænge saare forskjellige Ting; men der er ét, de alle trænger, og det er Kjærlighed, som kan lyse op for dem i deres Mørke, lindre deres Kaar og give dem en saavidt menneskelig Tilværelse som muligt. Kan Presten faa et lidet Solstreif af denne deltagende Kjærlighed til at lyse ind i deres Sind, om det kun er for nogle Minuter, da har han ikke virket forgjæves.

Det Arbeide, som paahvilte mig som Prest ved Asylet, foregik i Regelen hver Formiddag fra Kl. 10 til 1—2. Eftermiddagene havde jeg da som oftest til min egen Raadighed. Der var saaledes rig Anledning for mig til at følge min Lyst og Trang til at sysle med videnskabeligt Arbeide i disse mine Fristunder. Jeg var efterhaanden kommen ind paa den Tanke, at mine Evner og mine Interesser henviste mig til at gjøre den theologiske Videnskab og særlig Kirkehistorien til mit fremtidige Livsmaal. Med dette for Øie forfattede jeg mit Skrift om *Kristi Opstandelses historiske Virkelighed* og indleverede det til det akademiske Kollegium

som Afhandling for den theologiske Doktorgrad. Forsaavidt som den maatte blive godkjendt, vilde jeg deri se en officiel Anerkjendelse af mit videnskabelige Kald. Før dette Spørgsmaal blev afgjort, var imidlertid en anden Anerkjendelse blit mig tildel, idet jeg i 1876 fik et Statsstipendium paa 400 Spd. som Understøttelse til en videnskabelig Udenlandsreise paa et Aar.

Det var i Begyndelsen af Oktober nævnte Aar, at jeg med Hustru, fire Børn og Tjenestepige tiltraadte denne Reise; vi tog med Dampskib til *Hamburg* og derfra med Jernbane til *Leipzig*, hvor det var min Plan at opholde mig i Høstsemestret, dels for at høre Forelæsninger ved Universitetet, dels for at drive mere selvstændige Studier. Da Forelæsningerne i Leipzig endnu ikke var begyndt, aflagde jeg et Besøg i Berlin, hvor jeg opholdt mig en Uges Tid for at gjøre mig bekjendt med det af Professor *Piper* grundlagte *kristelige Museum*. Den gamle Professor modtog mig med megen Forekommenhed og var rent utrættelig til at vise mig omkring i sit Museum, der for ham var det vigtigste af alt i Verden. Jeg mindes med Tak de mange lærerige Timer, jeg tilbragte sammen med ham.

Idet jeg nu vender tilbage til Leipzig, begynder jeg med at udtale min Glæde over, at jeg kom did, medens det theologiske Fakultet stod paa Høidepunktet af sin Anseelse. Foruden flere almindelige Begavelser, som f. Ex. *Lechler* og *Baur*, talte det inden sin Midte slige Størrelser som *Delitzsch*, *Kahnis* og *Luthardt*, Mænd, der med verdensberømte Navne samlede om sig Tilhørere fra alle Verdens Kanter, fra Sydamerika i Vest og Japan i Øst. Det var den Periode af Fakultetets Historie, som man senere har kaldt „*Die Zeit der drei Kappadocier*“. Jeg skal i Korthed søge at skildre disse Mænd, saaledes som de staar for min Erindring.

Blandt samtidige kristne Lærde var Professor *Delitzsch* den største Kjender af Talmud; Hebraisk var for ham næsten et levende Sprog. Paa samme Tid som han var en i Aandens Skole oplært Skriftlærd, der kunde frembære af sit rige Forraad gamle og nye Ting, var han en æsthetisk anlagt Personlighed, en Mand med et dybt og varmt Følelsesliv, medens Vilje og Energi var mindre fremtrædende.

Hans største Ulykke var hans Frue, en af de Kvinder, hos hvem arvelig Sindssygdom giver sig Udslag i Vranghed og Ondskabsfuldhed. Hun gav ham ikke Lov til at have Venner eller Fremmede som Gjæster i sit Hus. Han maatte altid bede disse med sig ud paa en eller anden Restaurant for der at gjøre dem tilgode. Paa denne Maade har jeg oftere været hans Gjæst og tilbragt mangen uforglemmelig Stund i hans Selskab.

Professor *Kahnis* var en saare rigt udrustet Personlighed, hvis mangesidige Begavelse bundede i et uudtømmeligt Fond af spillende Humor. Er det saa, at al Historie er Opstandelse fra de døde, saa var han i Sandhed Historiker af Guds Naade. Der blev Liv i alt, hvad han rørte ved. Han var en Mester i med nogle faa Ord at skildre de kirkehistoriske Personer saaledes, at de stod lyslevende for vore Øine, hver i sin Eiendommelighed. Og han var det ikke mindre, naar han kort og greit tog sig fore at eftervise det logiske Tankeindhold og de evige Livsværdier i de kirkelige Dogmer, saa Lærestridighederne blev nødvendige Sammenstød mellem stridende Livsinteresser. Alt blev Liv, Kirkehistorien blev et Drama, der spilledes lige for vore Øine med os som Tilskuere.

Jeg glemmer ham aldrig, der han stod paa sit Katheder med en Nøgle i den høire Haand og talte sin noksaa simple saksiske Dialekt; han kunde ikke lukke op sin Mund uden

at sige noget aandfuldt, noget pikant. Snart greb han os lige ned i Hjerterødderne, saa Taaren løsnede sig i Øiet, snart fik han hele sit Auditorium til at briste ud i Skogger-latter.

„Ich liebe die evige Jugend,“ hørte jeg ham engang sige til min Hustru. Og længe vedblev han at være den evig unge Professor Kahnis. Det var en tragisk Afslutning paa hans Liv, at han blev saa sørgelig sløv paa sine gamle Dage.

Han var gift med en adelig Dame af Familien *von Senckendorf*, en statelig Kvindeskikkelse, der paa en overlegen Maade gjorde les Honneurs i hans gjæstfri Hus.

Professor *Luthardt* var en helstøbt Karakter, den mest udprægede Lutheraner ved Fakultetet, en mandig Skikkelse baade i Henseende til det indre og ydre Menneske. Som han vistnok var sine Kollegaer overlegen med Hensyn til Lærdom, saa var han ogsaa den, der øvede den største Indflydelse baade paa de theologiske Studenter og paa det kirkelige Liv i Tyskland. Enten han stod paa Kathederet eller paa Prædikestolen, var han altid Kirkefyrsten, saa stø som et Fjeld, den overlegne, mægtige Mand, der uden at blunke med Øinene kunde erklære, at jo mere Vantroens Mænd angreb ham med sit Skrig og sit Hyl, desto større Grund havde han til at glæde sig.

Hans Forelæsninger udmærkede sig ved gjennemarbeidet Klarhed og gedigen Lærdom. Som han var en lerd Exeget, saa var han ogsaa en lerd Dogmatiker; paa begge disse Omraader har han, som man ved, præsteret meget betydelige Arbeider. Han sad ogsaa inde med et grundigt Kjendskab til den græske Filosofi, hvad der noksom fremgaar af hans Afhandlinger om *Aristoteles' Moral*. For at gjøre Billedet fuldstændigt tilføjer jeg, at han ved Siden af disse omfangsrige og forskjelligartede Studier havde fundet Tid og

Leilighed til at beskjæftige sig med tysk og italiensk Kunsthistorie, og det vistnok i ikke ringe Udstrækning.

I sit andet Ægteskab var Professor Luthardt gift med en Datter af Grosserer *Felix* i Leipzig; hun var en stille, fin Kvindeskikkelse og blev rost for at være „eine rechte deutsche Hausfrau“; med hende fik han mange Penge, ligesom han selv tjente mange Penge. Baade Professoren og hans Frue var meget gjæstfri Folk; jeg har hos dem truffet Gjæster fra fire Verdensdele.

Dette var da de tre Mænd, der havde udfoldet en saa betydningsfuld Virksomhed baade for Videnskab og Kirke, at man sammenlignede dem med de tre Kappadokiere: *Basilius den store*, *Gregor af Nazianz* og *Gregor af Nyssa*. Med Hensyn til deres akademiske Virksomhed skal jeg her fremholde et enkelt Træk. Disse saa stort anlagte og paa samme Tid praktiske Mænd spildte ikke Tiden med at fordybe sig i Smaating. Professor *Delitzsch* gjorde sig færdig med hele Profeten Esaias i ét Semester. Ikke længere Tid brugte Professor *Luthardt* til at gjennemgaa Johannes' Evangelium. Hvad de opholdt sig ved, det var Indhold og Tankegang, de store Syner og de store Grundlinjer. Med Hensyn til Enkeltheder henviste de sine Tilmørdere til en eller anden trykt Kommentar. Paa lignende Maade kunde Professor Kahnis komme igennem hele Kirkehistorien i tre Semestre.

Før jeg forlader det theologiske Fakultet, vil jeg nævne en ung Mand, der nylig havde habiliteret sig som Privat-docent, nemlig *Adolf Harnack*, Søn af den berømte Professor *Harnack*. Han var vistnok allerede dengang inde i den Gjæring, der endte med at føre ham saa langt bort fra Kirke og Kristendom. Imidlertid holdt han sig dog tilvens med Professor *Luthardt* og optraadte altid som en stor Beundrer af Professor *Caspari*. Til mig erklærede han en-

gang, at han troede paa Kristi Opstandelse fra de døde som historisk Faktum.

Han var fyldt af en endeløs Ærgjerrighed og udrustet med stor Arbeidskraft og Arbeidsiver. Hans i mange Henseender glimrende Begavelse førte ham ikke ned i Dybderne, men ud paa Vidderne, saa han til Trods for store Kundskabsmasser kunde være noksaa overfladisk, for ikke at sige uvidende paa flere Punkter; let bevægelig som han var, kunde han med den største Lethed, for ikke at sige Letsindighed gribte løst henkastede Tanker og bygge paa Hypotheser uden noget solid Grundlag.

I Egenskab af Privatdocent paalaa det ham at prædike i Universitetskirken et Par Gange i Semestret. Hans Prædiken var uden Dybde og Varme i religiøs Henseende.

Professor Caspari havde været saa venlig at medgive mig Anbefalingsskrivelser til Professorerne *Luthardt* og *Kahnis*, der begge modtog mig paa det venligste og var mig under hele mit Ophold i Leipzig til stor Støtte og Hjælp. I særlig Grad var dette Tilfældet med Luthardt, som jeg personlig kom mere og mere nær, og i hvem jeg baade da og senere fik en i Sandhed faderlig Ven.

I denne Sammenhæng skal jeg nævne et Par andre betydelige Mænd, som jeg gjorde Bekjendtskab med i Leipzig. Den ene af disse var en ung Lærd ved Navn *Richter*. Han havde tidligere tilbragt flere Aar i Rom, hvor han havde gjort meget omfangsrike Undersøgelser i Katakomberne, saa han paa dette Omraade var en Kjender af første Rang. Professor Luthardt førte mig sammen med ham, og han var saa elskværdig, at han gjorde mig bekjendt med sine Arbeider og i det hele orienterede mig i Katacombe-Forskningsens daværende Standpunkt. Om hans senere Skjæbne ved jeg kun, at han efter Opdrag af et eller andet lærde

Selskab i flere Aar var beskjæftiget med at udgive *Leonardo da Vinci's* Verker.

Den anden Mand, til hvem jeg ovenfor sigtede, var den bekjendte Pastor Dr. *Ahlfeldt*, Sogneprest ved Nicolaikirken i Leipzig, en af Tysklands mest fremragende Prædikanter. Professor Luthardt præsenterede min Hustru og mig for ham, og han modtog os med uforglemmelig Venlighed. Det blev os begge til megen Glæde og Velsignelse personlig at kjende denne fremragende Mand med det dybe Gemyt og varme Hjerte. Vi tilbragte mangen hyggelig Stund i hans Hus og mangen velsignet Time i hans Kirke, hvor han prædikede hver fjortende Dag for en stor Skare Tilhørere.

At jeg under mit Ophold i Leipzig nyttede Tiden, saa godt jeg kunde, siger sig selv. Hver Morgen fra Kl. 8—9 overvar jeg Professor *Kahnis'* Forelæsning over almindelig Kirkehistorie. Fra 9—10 hørte jeg Professor *Luthardts* interessante Forelæsning over det fjerde Evangelium. Et Par Eftermiddagstimer i Ugen var jeg Tilhører ved den Forelæsning, *A. Harnack* holdt over Oldkirkens Historie. Flere Forelæsninger hørte jeg ikke. Jeg havde saaledes megen Tid tilovers til at drive selvstændige Studier paa egen Haand. Og det var let at gjøre det i Leipzig, hvor der var saa god Anledning til at faa alle de literære Hjælpemidler, man trængte, og al den mundtlige Veiledning, hvortil man havde Behov.

Til Indtægt for den indre Mission i Leipzig blev der uddover Høsten afholdt en Række populære Foredrag af forskjelligartet Indhold. Blandt Foredragsholderne kan nævnes Mænd som Pastor Dr. *Ahlfeldt*, Professorerne *Kahnis*, *Luthardt* o. fl. Jeg mindes endnu, hvilken Lykke Pastor Ahlfeldt gjorde med sit Foredrag om *serbiske* Folkeviser,

og hvorledes Auditoriet brød ud i stormende Jubel, da han havde meddelt Indholdet af en Vise, hvori den unge Pige udtales Ønsket om, at hun inden Udløbet af Aaret enten maatte være gift eller død, — dog

lieber worben
als verstorben!

Professor Luthardt bad mig støtte dette Foretagende ved at holde et Foredrag over H. N. Hauge, og jeg modtog det ærefulde Hverv. Uagtet mit Foredrag, der senere blev trykt i Luthardts Kirketidende, fik en meget velvillig Omtale i „Leipziger Tageblatt“, havde jeg ikke det Indtryk, at det gjorde nogen Lykke eller vakte nogen synderlig Opmærksomhed blandt mine Tilhørere. Dette var derimod Tilfældet i *Hamburg*. I Omegnen af denne By var der nemlig opstaaet en religiøs Vækkelse, der havde slaaet noksaa dybt ned blandt Landbefolkningen, med den Følge, at flere blandt Bønderne var optraadt som Lægprædikanter. Ligeoverfor denne Bevægelse stod den indre Mission i Hamburg ganske raadløs. Lægmandsprædiken var en aldeles ukjendt Foretelse, man vidste ikke, hvorledes man skulde stille sig til den. Da man saa havde seet i Aviserne, at jeg havde holdt Foredrag om den bekjendte norske Bondeprædikant H. N. Hauge, opstod der naturlig under de daværende Forhold Ønske om nærmere at lære at kjende Lægmandsvirksomheden i Norge og dens historiske Ophav. Formanden for den indre Mission i Hamburg skrev da til mig og bad mig om at komme dit og gjentage mit i Leipzig holdte Foredrag om H. N. Hauge, en Anmodning, jeg med Glæde efterkom.

I Spidsen for den indre Mission i Hamburg stod dengang en ganske mærkelig Mand, hvis Navn var *Baron von Øertzen*, en Fætter af den *Baron von Øertzen*, der senere i nogle

Aar var Generalkonsul i Kristiania. Han var af Fødsel en meklenburgsk Adelsmand, og havde avanceret til Kaptein i den meklenburgske Armé, da han kom ind i en religiøs Krisis, der bragte ham til at søge sig entlediget fra sin Stilling som Militær, forat han helt kunde ofre sig for Arbeidet for Guds Rige. Efterat han derpaa var blit Leder af den indre Mission i Hamburg, havde han fundet et stort og frugtbart Virkefelt i den gamle Hansestad, hvor han var omfattet med Høiagtelse af alle Samfundsklasser.

Baron von Øertzen modtog mig med stor Elskværdighed. Efterat jeg havde holdt mit Foredrag i „Johanneums“ store Sal for en stor Skare af interesserede Tilhørere, førte han mig til sit Hjem, hvor jeg tilbragte Aftenen sammen med flere for den indre Mission varmt interesserede Mænd. Blandt disse nævner jeg Baron *von Schrøeder*, en rig Grosserer, der havde skjænket Byen Hamburg 4 Millioner Mark til Opførelse af Boliger for fattige Arbeidere, og som derfor var blit nobiliteret af den tyske Keiser. Han var en varm Ven af den indre Mission og støttede den med betydelige Pengegaver. Ligesaa nævner jeg Pastor *Schäfer* fra Altona, den bekjendte Udgiver af „Zeitschrift für Diakoni“. Det var mig af særlig Interesse at træffe ham personlig. Han havde nemlig i sit Tidsskrift meddelt et ret vidtløftigt Uddrag af min Bog om H. N. Hauge, og derved i stort Mon bidraget til at gjøre baade den og dens Indhold kjendt inden kirkelig interesserede Kredse i Tyskland. Samtalen kom selvfølgelig mest til at dreie sig om H. N. Hauge og Lægmandsvirksomheden i Norge. Der var ikke Ende paa Spørgsmaal, og jeg maatte fortælle alt, hvad jeg vidste, og saaledes holdt vi det gaaende til langt ud paa Nat.

Ikke længe efter denne Reise til Hamburg gjorde jeg en Udflygt til *Dresden*, hvor jeg tilbragte en Uges Tid ivrig

beskjæftiget med at studere tysk og italiensk kirkelig Malerkunst.

I sidste Semester 1876 var der mange Skandinaver i Leipzig. Flere var Elever ved Konservatoriet, andre studerede ved Universitetet, og atter andre havde faaet midlertidig eller fast Ansættelse i praktiske Stillinger som Handelsmænd eller Haandverkere. Efterat jeg var kommet til Leipzig og havde lært Forholdene nærmere at kjende, følte jeg Trang til at samle ialfald nogle af disse mange Skandinaver til en kort Gudstjeneste, og jeg besluttede mig til at gjøre et Forsøg. Mod en meget rimelig Godtgjørelse overlod den indre Mission mig et hensigtsmæssigt Lokale, jeg averterede Tjenesten og havde den Glæde at kunne holde min Prædiken for en forholdsvis talrig Forsamling, der havde indfundet sig. Man anmodede mig om at fortsætte, og vi blev da enige om, at vi skulde samles til en lignende Gudstjeneste de Søndage, da Pastor *Ahlfeldt* ikke prædikede i sin Kirke, altsaa anden hver Søndag. Dette skede da ogsaa. At disse gudstjenstlige Sammenkomster ikke blev uden Velsignelse, havde jeg mange Aar senere en gribende Leilighed til at erfare ved et Dødsleie, hvortil jeg var kaldet.

Leipzig var dengang maaske i høiere Grad end nu et af Tysklands vigtigste Kulturcentrer, særlig for Videnskab og Musik. Til *Konservatoriet* samlede der sig Elever fra hele Verden. De berømte Koncerter i det gamle *Gewandhaus* repræsenterede det ypperste af, hvad der kan præsteres paa Tonekunstens Omraade, de gamle Mesterverker fik der en Opførelse, som holdtes for at være enestaaende baade fra Orkestrets og Solisternes Side — et Samspil og en Samvirken af musikalske Kræfter, som man nok intet andet Sted fik høre Magen til. Min Hustru og jeg var heldige

nok til at faa abonnere paa den Serie af Gewandhaus-Konserter, der afholdtes under vort Ophold i Leipzig. Jeg mindes disse Konserter med Glæde; de var os til overmaade stor Nydelse.

Gewandhaus-Konserterne lagde Hovedvægten paa at opføre klassisk Musik. Et andet Konsertinstitut i Byen ved Navn „*Euterpe*“ havde sat sig til Maal væsentlig at bringe moderne Musik til Opførelse. Min Hustru, som ikke kunde blive mæt af Musik, fik mig til at følge sig paa disse Konserter et Par Gange.

Hver Lørdag fra 1—2 havde man Adgang til at høre Motetterne i Thomaskirken. Den Korsang, der ved disse Leiligheder blev præsteret af de saakaldte „*Thomanere*“, ansaaes for at være uden Sidestykke nordenfor Alperne; man paastod, at Thomanerne fuldt ud kunde maale sig med Sangerne i det pavelige Kapel.

Thomanerne var Elever af den saakaldte *Thomas-Skole*, et rigt Læreverk, der paa én Gang var Internat og Undervisningsanstalt, og hvor Eleverne paa samme Tid fik frit Ophold og fri Undervisning. Der var derfor en stor Mængde Ansøgere til ledige Pladse ved Skolen, og der var mange at vælge imellem, naar man skulde optage nye Elever. Ved Optagelsen blev altid de foretrukne, der havde de bedste Sangstemmer, og dette havde da til Følge, at Skolen stadig blev rekrutteret med Elever, der havde fortrinlige Stemmemidler og kunde uddannes til fortrinlige Sangere — et vel sammensunget Barnekor med henrivende Virkning.

Blandt høiere musikalske Nydelser i Leipzig nævner jeg tilsidst Kirkekonsertene i Thomaskirken, hvor man Tid efter anden bragte til Opførelse de udødelige Mesterverker af *Haydn*, *Händel*, *J. S. Bach* o. fl. Ogsaa ved disse Leiligheder medvirkede Thomanerne.

Og hermed forlader jeg Leipzig med sin Videnskab og sin Kunst.

I Midten af Januar 1877 tiltraadte jeg en længere viden-skabelig Reise til Sydtyskland og Italien; min Familie blev imidlertid tilbage i Leipzig.

Mit første Maal var *Erlangen*, der ved Siden af Leipzig i længere Tid havde været et saa vigtigt Centrum for luthersk Theologi.

Jeg kom did sent en Lørdagskveld. Følgende Søndag var jeg saa heldig, at jeg fik høre Professor *von Zetschzwitz* prædike. Han stod med Rette i stor Anseelse som Prædikant; det var gribende at høre, hvorledes han forkynnte Guds Ord med Liv og Kraft, med helligt Alvor og glødende Overbevisning. Længere ud paa Dagen fik jeg Anledning til at gjøre hans personlige Bekjendtskab, idet jeg overbragte ham Hilsen fra hans Svoger, Professor Caspari. Han tog meget venlig imod mig og udtalte sig med stor Begeistring om norsk Kirkeliv og norsk Natur, som han havde lært at kjende under et Besøg i vort Fædreland.

Om Mandagen overvar jeg de Forelæsninger, som jeg ønskede at høre.

Som i Leipzig saa var der ogsaa i Erlangen tre verdens-berømte Professorer, der gav det theologiske Fakultet dets Præg og gjorde det til, hvad det var. Jeg var saa heldig, at jeg fik høre dem allesammen.

Professor *von Hofmann* maa visselig betegnes som den aandfuldeste og mest originale tyske Theolog siden Schleier-machers Dage. Ved sine epokegjørende Skrifter: „*Spaadom og Opfyldelse*“ og „*Skriftbevis*“ havde han ført Theologien ind paa nye Baner og derved faaet en overmaade stor Be-tydning for Udviklingen af den theologiske Videnskab. Hvor jeg mindes ham levende, slig som han stod paa sit Kathe-

der og holdt sin Forelæsning over et Afsnit af Apostlernes Gjerninger, fornem og overlegen, viljestærk og urokkelig. Det var i Sandhed velgjørende at høre, hvorledes han saa ubetinget bøiede sig for Guds Ord og opbyggede sin Theologi paa Guds Ords Grund. Naar Spørgsmaalet dreiede sig om, hvad man skulde tro og lære, kunde man atter og atter høre ham anføre, hvad der for ham var det afgjørende:

„So steht geschrieben, und so muss bleiben.“

Professor *von Zetschzwitz* var sin Tids lærdeste Mand paa den praktiske Theologis Omraade. Hans bredt anlagte og i saa høi Grad udtømmende Behandling af den kirkelige Kateketik var ligefrem et Kjæmpeverk, der vil hævde sin Betydning til alle Tider. Personlig øvede han vistnok megen Indflydelse paa de Studerende, blandt hvilke han med sin originale Personlighed og sit spillende Humor var meget populær. Jeg har ikke truffet en saa livlig Mand Naar han holdt sin Forelæsning, brugte han Hænder og Fodder, Arme og Ben, Hoved og Krop, alt var i Bevægelse.

En Eiendommelighed ved ham var, at han nyttede alle mulige Leiligheder til at advare de vordende Prester mod at gifte sig med sine Søskendebørn. Jeg fik Anledning til at se et Billede af ham, som en af hans Tilhørere havde tegnet; det forestillede ham staaende paa Kathedret med udstrakte Arme, og var forsynet med følgende Underskrift:

„Meine Herren, hüten Sie sich vor den Cousinen.“

Professor *Franck* var den yngste af sine Embedsbrødre. Han havde allerede dengang vundet sig et Navn som en Dogmatiker af Rang; ved sine indholdstunge Arbeider skulde han senere vinde Ry som en af Tysklands største Tænkere. Den Forelæsning, jeg hørte af ham, var af et meget abstrakt Indhold. Selv gjorde han Indtryk af at være en paa samme Tid tilknappet og energisk Personlighed.

I denne Sammenhæng maa jeg fortælle, hvorledes det gik til, at jeg under dette korte Ophold i Erlangen blev udfordret til Duel.

I Leipzig, hvor Forelæsningerne kunde samle 2 à 3 Hundrede Tilhørere, var det Skik og Brug, at vi forsynede de Pladse, vi engang havde indtaget, med vore Kort, hvorpaa vi skrev en Notits om, i hvilke Timer Pladsen var optaget; dette kaldte man, at Pladsen var „belegt“. En ikke „belegt“ Plads var da fri og kunde benyttes af hvem som helst, der ønskede det. I Erlangen derimod var der ikke flere Tilhørere, end at enhver fik beholde den Plads, hvor han nu engang havde sat sig. Alle vidste, hvilke Pladse der var optagne, og respekterede det; man pleiede derfor ikke at „belægge“ dem.

Da jeg var kommet ind i det theologiske Auditorium, satte jeg mig paa en efter mine Leipziger-Begreber fri Plads ligeoverfor Kathedret. I samme Øieblik Professor *von Hofmann* skulde begynde sin Forelæsning, kom der en Student og satte sig ved Siden af mig; jeg forstod ikke Meningen med, at han saa bort paa mig saa surt og misfornøjet. Da vi efter endt Forelæsning var komne ned i Gaarden, trængte han sig frem til mig og tiltalte mig i følgende Ordelag:

„De har fornærmet mig ved at sætte Dem paa min Plads. For denne Fornærmelse kræver jeg Opreisning, og jeg forlanger, at vi strax aftaler det fornødne i saa Henseende. Som udfordret har De selvfølgelig Ret til at vælge Vaaben, Kaarde eller Pistoler.“

Jeg svarede ham, at han som theologisk Student og jeg som norsk Prest vilde have lige liden Ære af slig Opreisning, at det stred mod min Samvittighed som kristen Mand at indlade mig paa noget saadant, og at han overhovedet

ikke havde nogensomhelst Grund til at føle sig fornærmet, da jeg aldeles ikke havde fornærmet ham og aldeles ikke havde tænkt paa at fornærme ham, idet jeg havde sat mig paa hans Plads i den Tanke, at den som ikke „belegt“ var fri.

Og med denne Erklæring maatte han da slaa sig til Ro, idet han gik slukøret bort.

Efter det korte, men interessante Besøg i Erlangen fortsatte jeg Reisen sydover; i kortere eller længere Tid stansede jeg i Byerne *Nürnberg, München, Verona, Venedig, Padua* og *Florens*, indtil jeg ankom til *Rom*, saavidt jeg mindes, i Slutningen af Februar 1877. Hvad der under denne Reise lagde Beslag paa al Tid og al Interesse, det var Studiet af kirkelig Bygningskunst, kirkelig Arkæologi og kirkelig Billedkunst, Skulptur og Maleri. Og der var nok at gjøre, Klostre, Kirker, Museer frembød et rigt Arbeidsfelt. Særlig var da dette Tilfældet i *Nürnberg*, hvor jeg stansede halvanden Uge, og i *Florens*, hvor jeg opholdt mig over fjorten Dage.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa mit Ophold i *Rom*, saa kommer jeg først og fremst til at tænke paa Katakomberne, der i særlig Grad lagde Beslag paa min Interesse. Dr. *Richter* havde været saa venlig at medgive mig en Anbefalingsskrivelse til sin Katakombefører, Signor *Vinzenzio*, og han stillede sig strax til min Disposition mod en meget rimelig Godtgjørelse.

Paa denne Maade blev jeg sat i stand til under gjentagne Besøg i Kallist-Katakomben og i et Par andre Katakomber at gjøre mig bekjendt med disse gammelkristelige Begravelsespladse under Jorden i ikke ringe Udstrækning. Min Fører var en meget kyndig Mand; han vidste altid at føre mig dit, hvor der var at se noget af særlig Interesse. Jeg ser

tilbage paa disse mine Besøg i Roms Katakomber som noget af det mest vækkende og gribende, jeg har oplevet.

Statsraad *Holmboe* havde gjort mig den store Tjeneste gjennem Udenrigsministeriet i Stockholm at skaffe mig et General-Adgangskort fra den italienske Kultusminister til alle under ham staaende Samlinger. Denne officielle Permissio var mig til megen Nytte. Den aabnede for mig Døre, der ellers vilde have været stængt, den skaffede mig allestedts en høflig Behandling, og den sparede mig for mange Udgifter, idet den indeholdt Forbud mod at give Drikkepenge til de underordnede Betjente. Blandt de viden-skabelige Institutioner, hvor mit Arbeide paa denne Maade blev lettet og fremmet, skal jeg særlig nævne Samlingerne paa Kapitol og det saakaldte *Museo Kircheriano*, hvor jeg tilbragte saare mange lærerige Timer.

Under pavelig Overhøihed stod Samlingerne i Lateran-Museet og i det Vatikanske Bibliothek. Med Hensyn til disse gjaldt den Regel, at de Besøgende vistnok fik Lov til at se de mange interessante Ting, de havde for sine Øine. Derimod var det paa det strengeste forbudt uden særlig Tilladelse at tage en Skitse af de udstillede Gjenstande eller at gjøre nogensomhelst skriftlig Optegnelse paa Stedet. Jeg maa bekjende min Brøde, jeg havde ikke Lyst til at ansøge de katholske Prælater om nogen særlig Begunstigelse og ikke Tid til at vente paa, at en saadan Ansøgning kunde blive indvilget. Jeg gjorde en stiltiende Overenskomst med vedkommende Opsynsmand, jeg gav ham et Par Lire, og han gav mig af egen Magtfuldkommenhed Lov til at tage saa mange Skitser, jeg vilde, og gjøre saa mange Notitser, jeg ønskede.

I Roms Kirker, der selvfølgelig ogsaa stod under pavelig Overhøihed, blev jeg aldrig plaget af slige Fortrædeligheder.

Overalt hvor jeg kom, blev jeg mødt af en Kirketjener eller en Prest, der med stor Beredvillighed førte mig omkring og viste mig alt, hvad der var at se baade over og under Jorden. Min Fører fik sin Lire for sin Umage, og baade han og jeg var vel fornøiede.

Rom er i udpræget Grad en Kirkernes By. Der gives vistnok ingen By i Verden, som har saa mange Kirker. Blandt disse skal jeg særlig nævne de gammelkristelige *Basilikaer*, der ved sin Arkitektur, sine Mosaiker, sit Inventar og sin Historie er af ganske betydelig Interesse i saa mange Henseender. Jeg var paa Farten tidlig og sent, jeg sparede hverken Tid eller Penge, og saaledes lykkedes det mig at faa besøgt alle disse uforglemelige Mindesmærker fra Kirkens ældste Tider, og jeg lærte saare meget ved hvert Besøg.

Roms og Kristenhedens største Gudshus, *Peterskirken*. gjorde ikke noget tiltalende Indtryk paa mig. Den imponerer vistnok ved sin Størrelse og sin dristige Kuppelkonstruktion. Men den repræsenterer sig mere som Pavens Hus end som Guds Hus. Den staar der i Virkeligheden som et Monument over den katholske Kirke, som et Rige af denne Verden.

Langt mere tiltalt var jeg af *Pauluskirken* udenfor Murene, et imponerende Bygverk i gammelkristelig Stil. Den vilde have gjort et end mere tiltalende Indtryk, om den havde staaet der i sin gamle Skikkelse. Jeg mindes med Glæde mangen stille Time, jeg tilbragte derude, dels inde i selve Kirken, dels udenfor i den herlige Klostergang. Lige ved Kirken ligger der nemlig et gammelt Benediktinerkloster. En Dag, jeg sad derude i Korsgangen og drømte om gamle Dage, oplevede jeg en lidet Idyl, som har fæstet sig i min Erindring.

En Dame af Roms høieste Aristokrati kommer kjørende i sin Landauer, forspændt med to prægtige Heste. Hun stanser udenfor, lader saa Ekvipagen blive staaende, gaar ind i Kirken og kommer derfra ad den sædvanlige Vei ud i Klosterhaven. Hendes Erinde var at besøge sin Søn, som var bestemt for den geistlige Stand og sat i Skole hos de lærde Benediktinere for af dem at undervises og opdrages for sin vordende Stilling. Det lod til, at hendes Besøg var ventet. Efter nogle Sekunders Forløb kom en af Klosterbrødrene med en tolvaarsgammel Gut, som han førte bort til sin Moder, hvorefter han selv trak sig tilbage. Hvor de staar levende for min Erindring, den vakre Moder og den vakre Søn, som dej sad der paa en Bænk i den blomstrende Have og saa paa hverandre og talte med hverandre og kjærtegnede hverandre for atter om en kort Stund at skilles fra hverandre.

Om mit personlige Indtryk af Katholicismen i Rom vil jeg fatte mig i Korthed.

Paven saa jeg ikke. Jeg havde hverken Tid eller Lyst til at søge Audiens hos *Pio Nono*.

Kardinalerne saa jeg ofte komme kjørende i sine flotte Ekvipager fra Møderne i Vatikanet. De tog sig godt ud, disse stolte Kirkefyrster, de gjorde alle Indtryk af at være intelligente Mænd og stærke Personligheder. Hvad jeg savnede ved dem, det var noget, som kunde minde om ham, hvis Rige ikke er af denne Verden.

Som Rom er Kirkernes By, saa er den ogsaa Presternes By. Man møder dem overalt, i Kirkerne, paa Gaderne, snart enkeltvis, snart i Flok og Følge. Jeg ved ikke, jeg har truffet Mennesker, der har virket saa frastødende paa mig som Mesteparten af disse romerske Prester med sit lidet tiltalende fleskede Udseende, sin plebeiske Holdning og

sit indolente Smil. Kun et Par Gange stødte jeg paa Prester af en anden Type — Asketer med spæget Legeme og fanatisk Glød i sit Blik, Mænd med Stof i sig til at kunne ende som Martyrer eller Helgener.

Under mine Besøg i Roms Kirker havde jeg ofte Adgang til at høre Presterne gjøre Tjeneste ved Alteret. Det gik mig, som det gik Luther i sin Tid, jeg blev Vidne til, hvorledes de opramsede de hellige Formularer uden Andagt, uden Varme, det hele var et aandløst Haandverksarbeide, som det gjaldt at blive færdig med saa fort som muligt.

I Jesuiterkirken hørte jeg engang en Prædiken af en høierestaaende Prælat. Som oratorisk Præstation var hans Prædiken et Mesterstykke; i religiøs Henseende var den under al Kritik, kemisk ren som den var for kristeligt Indhold og religiøs Beaandelse. Det var en Nydelse at høre det italienske Sprog talt fra Prædikestolen saa kraftig, saa rent, saa velklingende. Men der var ingen Opbyggelse og ingen Sjæleføde i at høre Prædikanten skildre først *Roms Fornedrelse*, saa *Protestantismens Vederstyggelighed* og saa endelig *Jomfru Marias Herlighed*.

Jeg har ikke Ord for at skildre, hvilket gjennemverdsligt, for ikke at sige gudforladt Indtryk baade Prædikanten og hans Prædiken gjorde paa mig.

Det var i en saadan Stemning, at jeg i et Brev til Direktør Sandberg lod falde den spøgefulde og dobbelttydige Ytring, at om han maatte blive konsuleret af nogen, der holdt paa at blive „*katholsk i Hovedet*“, saa antog jeg, at et Ophold i Rom vilde være den bedste Kur. Han svarede, at han, før han fik mit Brev, havde gjort, hvad jeg havde raadet ham til, og at jeg med det allerførste vilde træffe Vedkommende i den evige Stad. Dette skede da ogsaa.

Den Mand, til hvem Direktør Sandberg sigtede i sin Skrivelse, var forhenværende Sogneprest til Trykstad, Provst *C. L. P. Wulf*, en ulykkelig Mand med en tragisk Livsskjæbne.

Sogneprest Wulf var en rigt begavet Natur med gode Kundskaber og mangesidige Interesser, en varmhjertet Mand med et dybt Gemyt og et intenst Følelsesliv. De, som har hørt ham prædike, roser ham for hans glimrende Veltalenhed. Han havde forlovet sig med en Dame af en af de bedste Familier i sin Fødeby og skulde just til at holde Bryllup med hende, da Vedkommende — om det var hans Moder eller hendes Fader, erindrer jeg ikke — fandt det at være sin Pligt at underrette ham om, at han og hans Brud var Halvsøskende, idet han var uægte Søn af hendes Fader. Det var et Slag, han aldrig forvandt, det var et Slag, der knækkede ham for hele hans Liv. Fra den Tid førte han i Grunden kun en hensygnende Tilværelse, uden Livsmod, uden Livsmaal. Det var nok et meget uregelmæssigt Liv, han levede i Trykstad Prestegaard, hvor han, plaget af Søvnloshed, gjorde Nat til Dag og Dag til Nat. Ofte maatte Kirkealmuen vente i timevis om Søndagene, før man fik ham vaagen og paaklædt og færdig til at begynde Gudstjenesten. Skulde man hente ham i Sognebud, maatte man ofte vente endnu længere. Men Almuen bar over med ham, Almuen holdt af ham. Kom han først op paa Prædikestolen og begyndte at prædike Guds Ord, da var altting glemt. Sad han først ved Sygesengen, da kunde ingen trøste en bekymret Sjæl bedre end han.

Det siger sig selv, at hans Tilstand blev forværret, efterat han havde taget Afsked fra sit Embede og bosat sig i Kristiania. Han havde da konsuleret Direktør Sandberg for sit nervøse Ildebefindende og sine hypokondriske Grublerier

og var af ham raadet til at reise til Italien for at faa nye Indtryk og glemme sig selv.

Jeg traf ham oftere i Rom, hvor han befandt sig vel. Der var jo ogsaa meget, som kunde lægge Beslag paa den intelligente Mands Tid og Interesse.

Da jeg tiltraadte min Reise til Italien, gav en bereist Mand mig det Raad, saavidt som muligt at afholde mig fra al Omgang med Landsmænd. I det hele og store taget har jeg baade da og senere fulgt dette Raad og befundet mig vel derved. I Rom holdt jeg mig mest for mig selv, jeg besøgte ikke den skandinaviske Forening, jeg undgik systematisk de Restauranter og Trattorier, hvor jeg vidste, jeg kunde træffe Landsmænd. Der var imidlertid én Nordmand, som jeg daglig var sammen med, nemlig Billedhugger *Magelsen*. Og det var instruktivt og lærerigt at være sammen med ham. Han havde boet i Rom i længere Tid og var gift med en romersk Dame, der paa mødrene Side var i Slægt med Familien *Torloniø*. Han var vel kjendt i den evige Stad, han kjendte Forholdene baade blandt Skandinaverne og blandt den indfødte Befolkning, og han kunde fortælle — fængslende, malende, hensynsløst. Hver Aften samledes vi i Regelen i et af de gamle Trattorier, der frembød en sjeldent Leilighed til at se romersk Folkeliv. I disse Trattorier var der intet andet at faa kjøbt end Vin. Hvad man forresten ønskede at nyde, det maatte man kjøbe underveis og bringe med sig, som Brød, Smør, Ost, o. s. v. Havde man været inde i en Slagterbutik og forsynet sig med et Stykke Kjød, saa kunde man faa det stegt paa Rist i det Trattori, hvor man vilde tilbringe Aftenen.

Naar undtages en eller anden Kunstner og flere eller færre Reisende, hørte det Publikum, der samledes i Trattorierne, til de bredere Samfundslag; det var Arbeidsfolk,

Haandverkere, Smaaborgere, Tjenere i herskabelige Huse, Lakeier hos høierestaaende Geistlige, en broget Blanding af de mest forskjelligartede Typer og Existenser. Nogle spiller Kort, andre samtaler med hverandre i al Fortrolighed, andre diskuterer Dagens mest brændende Spørgsmaal med den største Lidenskabelighed og holder paa at komme i Haarene paa hverandre, og atter andre sidder og nyder sin Vin, hensunkne i stille Betragtninger, Børn og Voxne falbyder sine Varer, Tiggere gaar omkring og beder om Almisse for Guds Barmhjertigheds Skyld, Musikantere fylder Rummet med Sang og Spil, det hele er i Bevægelse som i en Myretue. Disse Aftener, jeg tilbragte i de romerske Trattorier, regner jeg til mine mest eiendommelige Minder.

Hver Søndag overvar jeg Gudstjenesten i det tyske Gesandtskabs Kapel i Palazzo Caffarelli paa Kapitol. At høre Evangeliet forkyndt i Hjertet af Rom paa Luthers Tungemaal og der at istemme Evangeliets Seiershymne: „Vor Gud han er saa fast en Borg“, det var det mest gribende af alt, hvad jeg oplevede i den evige Stad.

Og saa var Tiden kommen, da jeg maatte forlade Rom. Min Hustru skrev til mig og fortalte, at et af Børnene havde faaet Koldfeber, hvorfor hun bad mig vende tilbage til Leipzig snarest muligt.

Det var Onsdag i den stille Uge, at jeg forlod Italiens Hovedstad. Jeg reiste med Hurtigtoget direkte til *Milano*, hvor jeg stansede en halv Dags Tid; derved fik jeg da Leilighed til at besøge *Ambrosiuskirken* og den verdensberømte Domkirke i nævnte By og til nærmere at gjøre mig bekjendt med de Kunstverker, som særlig interesserede mig; jeg nævner *Leonardo da Vincis* Fremstilling af den hellige Nadverd. Fra Milano fortsatte jeg Reisen nordover, uden Afbrydelse, Dag og Nat, indtil jeg ankom til Leipzig

Paaskeaften ud paa Kvelden. Gud ske Tak, mit Barn var allerede i Bedring, saa jeg med ublandet Glæde fik Lov til at samles med mine Kjære efter omkring tre Maaneders Fravær.

Det havde altid været min Plan at afslutte min Udenlandsreise med et længere Ophold i Kjøbenhavn. Jeg kom til at realisere denne Plan hurtigere, end jeg havde tænkt. Der udbrød nemlig Mæslinger i den Gaard, hvor vi boede. Lægen, som jeg raadførte mig med, erklærede, at det ikke vilde være at undgaa, at Smitten forplantede sig videre; og blev først ét af Børnene angrebet, saa vilde ogsaa de andre blive smittede, kanske det ene efter det andet, og saaledes kunde vi kanske blive nødt til at vente til ud paa Sommeren, før vi kom afsted. Han raadede mig derfor til øieblikkelig at bryde op fra Leipzig med Hustru og Børn for at kunne naa frem til Kjøbenhavn, medens alle endnu var friske. Min Hustru og jeg fulgte selvfølgelig dette Raad, sagde Farvel til vore Venner i Leipzig og ilede med at komme afsted. Og ganske rigtig, Dagen efter vor Ankomst til Kjøbenhavn brød Sygdommen ud paa vort ældste Barn: det var paa høi Tid, vi var komne frem. Og det gik, som Lægen i Leipzig havde forudsagt, alle Børnene blev smittede, det ene efter det andet; vi blev ikke færdige med denne Mæslingeepidemi før efter flere Ugers Forløb.

Jeg ved ikke, hvorledes det gik til, at vi kom til at bo i Fru Jagds Pensionat i Kjøbenhavn. Men det ved jeg, at dette Pensionat har fæstet sig uudslettelig i min Erindring. Fru Jagd havde været gift med den bekjendte Politiker, *Kaptein Jagd*, men var senere blit skilt fra sin Mand. Man troede, at hun var Datter til Grev N. N.; sikkert er det, at hun altid fik Hjælp hos ham, naar hun var i Forlegenhed. Fru Jagd var et overfladisk Fruentimmer, der tog Livet let

og lod Fiolen sørge. Naar der kom nye Gjæster, saa fik hun dem altid til at betale et saa stort Forskud som muligt paa, hvad Opholdet hos hende antoges at ville koste. Saa levede vi flot, saalænge Pengene varede. Men naar de var opbrugte, blev det smaaat Stel. Der kunde gaa en hel Uge, da Fruen ikke havde noget andet at give os til Middag end Vandgrød og Melk. Bygmel tog hun paa Borg hos en eller anden Kjøbmand, og Melk fik hun hos Greven. Lykkeligvis kommer der saa en ny Gjæst; Fru Jagd modtager ham paa det elskværdigste og faar ham til at betale et stort Forskud, da han agter at opholde sig i Kjøbenhavn flere Uger. Saa begynder den gamle Historie forfra, i de følgende Dage lever vi atter i Herlighed og Glæde som den rige Mand.

Under dette Ophold i Kjøbenhavn begyndte jeg paa et Arbeide, som jeg fortsatte og afsluttede under senere Besøg i Danmarks Hovedstad. Dette Arbeide bestod deri, at jeg paa det store kongelige Bibliothek eller Universitetsbibliotheket gjennemgik alt, hvad der var forhaanden af Norges Bidrag til Fællesliteraturen, forsaavidt som Indholdet paa nogen somhelst Maade kunde kaste Lys over den norske Kirkes Historie, særlig med Hensyn til indre Livsudvikling. Og der var en rig Fundgrube, betydelige Masser at gjennemgaa: større eller mindre Skrifter af dogmatisk eller exegetisk Indhold, Prædikener, Ligtaler, religiøse Digte, Andagtsbøger, Katekismusforklaringer o. s. v. Hvor betydningsfuld denne saa upaaagtede Literatur kan være for Kirkehistorien, er let at indse. Jeg skal blot anføre et Exempel. Betragtet i og for sig som et isoleret literært Produkt kan en trykt Prædiken være ganske værdiløs; seet i Sammenhæng med sin Tid kan den ikke desto mindre være et meget vigtigt historisk Dokument, der giver Oplysning om, hvorledes Guds Ord blev forkyndt i den norske Kirke i fordums Dage.

Jeg opholdt mig denne Gang et Par Maaneders Tid i Kjøbenhavn, ivrig optaget af dette Arbeide. Min Hustru fulgte mig ofte paa Bibliotheket og ydede mig god Hjælp som Sekretær.

Saavidt jeg nu erindrer, forlod vi Kjøbenhavn i Begyndelsen af Juni 1877 for at vende tilbage til Norge. Efter at have boet nogle Uger i Kristiania, kunde vi flytte ind i den nye Prestebolig paa Gaustad, som var blit opført under vort Fravær i Udlandet.

Jeg har tidligere fortalt, at jeg, før jeg tiltraadte min Stipendiæreise, havde indleveret mit Skrift om Kristi Opstandelses historiske Virkelighed som Afhandling for den theologiske Doktorgrad.

Da jeg var vendt hjem, erfarede jeg, at Oplaget, mærkeligt nok, var udsolgt, saa jeg kunde faa min Afhandling ud i et nyt Oplag, renset for de mange Trykfeil, der vanprydede første Oplag.

Efterat saa Afhandlingen var godkjendt af det theologiske Fakultet og jeg havde holdt mine tre Prøveforelæsninger, disputerede jeg pro gradu og blev af det akademiske Kollegium kreeret til doctor theologiæ den 23de Mai 1878.

Angaaende selve Disputationsakten skal jeg meddele følgende:

Som ordinære Opponenter fungerede Professorerne *Petersen* og *Caspari*.

Hvad Standpunkt *Petersen* egentlig indtog ligeoverfor Spørgsmaalet om Kristi Opstandelse, ved jeg ikke. Jeg ved ikke, om han vidste det selv; han var jo en Mand, der ikke havde let for at vinde frem til klare og faste Standpunkter; for ham omskabte igrunden alt sig til Spørgsmaal og Problemer. Hans Opposition blev derfor uklar og floket. Det kan gjerne være, at jeg misforstod ham. Men jeg fik det Indtryk, at han mere betragtede Kristi Opstandelse som „Aandsvirkelig-

hed“ for Troende end som empirisk historisk Virkelighed — uden Hensyn til Tro. Vor Meningsudvexling endte da med, at jeg erklærede mig uenig med ham i, hvad han havde gjort gjældende. Men da jeg fandt det upassende for mig at optræde som Opponent mod min Opponent, saa vilde jeg indskrænke mig til at betone, at jeg i et og alt holdt fast paa, hvad jeg havde utalt i min Afhandling.

Professor *Casparis* Opposition var livlig og human. Jeg mindes endnu et Træk.

At der ved min Fremstilling af et af de gnostiske Systemer klæbede en Mangel, vidste jeg meget vel. Jeg havde nemlig ikke havt Adgang til at gaa tilbage til Hovedkilden, Hippolyts Refutatio, da dette Skrift i længere Tid havde været udlaaant fra Universitetsbibliotheket til Professor Caspari, og jeg syntes, det var ubeskedent af en Mand i min Stilling at kræve Bogen tilbageleveret. Jeg søgte da at hjælpe mig, saa godt jeg kunde, med Kilder af anden Rang og slog mig dermed til Ro.

Denne Mangel opdagede selvfølgelig strax min lærde Opponent. Han rettede da det Spørgsmaal til mig, hvorfor jeg ikke havde brugt Hippolyt, saa jeg kunde have undgaaet at gjøre den Feil, som baade jeg og flere før mig havde begaaet. Jeg kunde ikke anføre noget andet til mit Selvforsvar end at oplyse, hvorledes det hele var gaaet til, idet jeg tilføiede, at jeg dengang som nu havde saa stor Ærbødighed ligeoverfor min Opponent, at jeg ikke vilde plage ham ved at forlange tilbagesendt til Bibliotheket en Bog, som han kanske havde Brug for. Hertil svarede han under Auditoriets Latter: „Det var meget galt gjort af Dem. Havde De dengang plaget mig, saa havde jeg nu sluppet at plague Dem.“

Min Doktorafhandling havde ogsaa fundet Læsere blandt Lægfolk; jeg nævner særlig en Kristianiakjøbmand, som i

længere Tid havde været anfægtet af Tvil og holdt paa at miste sin Barnetro. I denne Tilstand fik han fat paa min Afhandling, som han med stor Iver gav sig ikast med og med stor Møie stavede sig igjennem, den ene Gang efter den anden. Kort efter døde han. Fra sit Dødsleie bad han sin Søn bringe mig sin Hilsen med Tak for al den Sjæle-hjælp, som min Afhandling havde ydet ham, saa han nu kunde dø med Fred i Troen paa ham, der opstod fra de døde.

I den nærmeste Tid efter min Hjemkomst fra Udlandet var jeg stærkt optaget med to literære Arbeider, som jeg havde planlagt under mit Fravær fra Fædrelandet, nemlig „*Den tyske Socialisme*“ og „*Kirken og Romerstaten*“.

Det var i Midten af Sextiaarene, at Socialismen blev indført i Norge af den danske Socialist *Jeppesen*. Sit første Møde holdt han ude paa *Tyveholmen*; det var daarlig besøgt og maatte nærmere betegnes som Fiasko. Imidlertid, Bevægelsen blev overplantet paa norsk Grund og havde siden den Tid voxet sin stille Væxt, saa det var at forudse, at den snart vilde blive en Magt herhjemme som derude. Under mit Ophold i Leipzig søgte jeg derfor, dels ved personlig Iagttagelse og dels ved Hjælp af den forhaandenværende Literatur, at gjøre mig bekjendt med Socialismen, saaledes som den artede sig i Tyskland. Resultaterne heraf bearbeidede jeg, efter at være kommen hjem, i en Række Artikler, som blev trykt i „*Luthersk Ugeskrift*“ for 1877. Disse Artikler blev saa optrykt i det danske Blad „*Fædrelandet*“ og vakte saavidt Opmærksomhed i Danmark, at Boghandler *Hegel* skrev til mig og udbad sig Tilladelse til at udgive nævnte Artikler i Bogform, hvad jeg selvfølgelig med Glæde gik ind paa. Saaledes gik det til, at „*Den tyske Socialisme*“ udkom i Kjøbenhavn paa Hegels Forlag 1878. Uagtet Indholdet tidligere havde været offentliggjort baade i Norge og

Danmark, betalte Forlæggeren mig et efter Omstændighederne meget stort Honorar.

Paa Grundlag af Studier, jeg havde gjort i Leipzig, blev „*Kirken og Romerstaten*“ planlagt i Rom under Indtrykket af alt, hvad jeg der saa udenfor mig og gjennemlevede inden i mig. Efterat jeg var flyttet ind i Presteboligen paa Gaustad, bearbeidede jeg Stoffet i Form af Forelæsninger, som jeg holdt paa Universitetet for omkring 30 Tilhørere. Disse Forelæsninger underkastede jeg saa en ny Bearbeidelse, og paa denne Maade blev „*Kirken og Romerstaten*“ til. Bogen udkom i 1879 paa A. Cammermeyers Forlag og blev vel omtalt af Anmeldere baade i og udenfor vort Land. Det var saa at sige en Selvfølge, at jeg dedicerede den til min gamle Velgjører *Brotdkorb* paa Kjørbo. At han satte Pris paa denne Opmærksomhed, glædede mig meget.

Det var en Dag, jeg sad nede i vor Dagligstue og gjenemlæste et af de Sibyllinske Orakler, at en overraskende ny, rent ud sagt revolutionær Tanke slog ned i mig. Mellem disse Sibyllinske Orakler og det bekjendte mythologiske Digt „*Völuspaa*“ i den gamle Edda var der saa mange Berøringspunkter, at et Afhængighedsforhold maatte have fundet Sted. „*Völuspaa*“ maatte være blit til i Kraft af Paavirkning fra Sibyllinerne og var i Virkeligheden selv et sibyllinsk Orakel.

At gribes af en ny Tanke er baade en Nydelse og en Lidelse. Jeg blev rent fortumlet i mit Hoved og sagde til min Hustru, der sad ved Siden af mig: „Enten holder jeg paa at blive gal, eller ogsaa har jeg gjort en stor Opdagelse.“ „Du faar tage det med Ro og tænke nærmere paa Spørgsmaalet,“ var det vise Raad, hun gav mig. Jeg gik da i nogen Tid og grubledede, indtil jeg en Aften traf Professor *Sophus Bugge* i Studentersamfundet og spurgte ham, om der kunde

være nogen Mening i de Tanker, jeg var kommen ind paa med Hensyn til en mulig Sammenhæng mellem Völuspaa og de Sibyllinske Orakler. Han svarede, at han var kommen ind paa Tanker af beslægtet Art, hvorfor han indtrængende raadede mig til at bearbeide de Resultater, hvortil jeg maatte være kommen, og forelægge dem for Kristiania Videnskabsselskab. Saa skulde han da gjøre det samme.

Det var den 31te Oktober 1879, at Professor Bugge holdt sit bekjendte Foredrag, hvori han i store Hovedtræk fremsatte sine Anskuelser om de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse. Nogle Dage senere fik jeg Anledning til i et nyt Møde at holde det af mig udarbeidede Foredrag om „*Völuspaa og de Sibyllinske Orakler*“, der strax efter blev udgivet i Trykken som No. 9 af Kristiania Videnskabsselskabs Forhandlinger for 1879 og senere oversat paa Tysk af J. C. Poestion, Wien 1880.

Det sagde sig selv, at mit Foredrag vilde blive Gjenstand for Imødegaaelse og Modsigelse fra yderst forskjellige Hold. Den svenske Literat *Victor Rydberg* rettede et skarpt Angreb mod mig; hvorfor han optraadte saa lidenskabelig, har jeg aldrig kunnet forstaa. I Danmark var det efterhaanden blit saa at sige en Trosartikel, at det nordiske Hedenskab betegnede det høieste Trin, hvortil Menneskeaanden udenfor Kristendommen havde hævet sig. Der havde Hedenskabet i dybe Anelser følt og forudsagt sin egen Undergang sammen med Verdens Ende, og i høie Syner skuet den Retfærdige at komme til Dom og en ny, lykkelig Jord at fremstaa af den gamles Aske. Og dette skulde ikke være originalt, dette skulde altsammen, baade de dybe Anelser og de høie Syner, være Laan fra Kristendommen! Det var Forsyndelse mod Nordens Aand at paastaa noget saadant, der var ikke noget andet at sige til den, som havde gjort det, end at han

maatte omvende sig. Jo mere det danske Aandsliv var paa-virket af Grundtvigs mægtige Aand, desto flere var der ogsaa i Danmark, som, mere eller mindre bevidst, stod paa saadant Standpunkt.

Berlinerskolens Mænd, der som Grimms Arvtagere følte sig kaldede til at hævde Mesterens Synsmaader, kunde ikke andet end blive forarget ligeoverfor den revolutionære Paa-stand, at den for tyske Hjerter saa dyrebare germanske Mythologi skulde indeholde Træk, der ikke var af ægte germansk Oprindelse. I Mellemtyskland og Sydtyskland og England indtog de Lærde i det hele taget en mere eller mindre afventende Holdning ligeoverfor Bugge og mig, medens enkelte sluttede sig til os. Gjennemgaaende var, saavidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, den Opfatning, at de Tanker og Synsmaader, som vi havde gjort gjældende, var af den Vægt og den Rækkevidde, at Spørgsmaalet om den germanske Mythologis Kilder maatte optages til for-nyet Behandling i hele sit Omfang. Dette er ogsaa skeet i stor Udstrækning. At flere meget betydelige Mænd har sluttet sig til min Anskuelse med Hensyn til Völuspaa, mindes jeg med Glæde.

I denne Sammenhæng maa jeg ogsaa nævne Redaktør *Olaus Arvesens Optræden* mod Professor Bugge og mig i „Oplandenes Avis“, en Optræden, der i sin Tid vakte en for Redaktøren alt andet end smigrende Opmærksomhed. Som høinordisk Grundtvigianer og radikal Venstremand rettede han den Beskyldning mod os, at vi med det Maal for Øie at støtte det Stangske Ministerium havde sammen-svoret os for at undergrave al Nationalfølelse i Landet og frarøve Folket en stor og dyrebar Arv fra Fædrene!

I nær Sammenhæng med min Afhandling om Völuspaa stod en videnskabelig Udenlandsreise med offentligt Stipen-

dium, som jeg gjorde udpaa Sommeren 1881. Min Hensigt med denne Reise var at studere de Sibyllinske Oraklers og den Sibyllinske Orakeldigtnings Historie i Middelalderen, et lidet opklaret Spørgsmaal af betydelig Rækkevidde. Med dette Maal for Øie tilbragte jeg en Maaned i *Paris*, tre Uger i *St. Gallen* og en Maaned i *München*, overalt ivrig optaget med at gjennemgaa middelalderske Haandskrifter, der paa en eller anden Maade kunde sprede Lys over her omhandlede Spørgsmaal. Som Frugt af denne min Reise vil jeg nævne en ny, kritisk Udgave af „*Et Sibyllinsk Orakel fra Middelalderen*“, trykt som No. 9 i Kristiania Videnskabs-selskabs Forhandlinger for 1882. Hvad jeg har anført i det indledende Forord, tror jeg er noksaa afgjørende med Hensyn til Spørgsmaalet om Muligheden af Sammenhæng mellem *Völuspaa* og de *Sibyllinske Orakler*, en Mulighed, som *Victor Rydberg* havde benegtet, idet han paastod, at de var ganske glemte i Middelalderen. Det er denne Paastand, jeg har gjendrevet i Forordet uden at nævne noget Navn.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa denne Reise, saa kan jeg ikke andet end mindes med Glæde, hvorledes den gav mig Leilighed til at stifte personligt Bekjendtskab med Professor *Konrad Maurer*. Han havde levende interesseret sig for de nye Synsmaader, som Professor Bugge og jeg havde gjort gjældende, og refereret Indholdet af vore Foredrag i Münchener-Akademiets Møde den 6te December 1879. Jeg vendte mig selvfølgelig til ham for at takke for denne Opmærksomhed, og han modtog mig med den største Elskværdighed, ligesom han under hele mit Ophold i München stod mig bi med Raad og Daad paa flere Maader.

Konrad Maurer førte et meget selskabeligt Hus, og hans livlige og høit begavede Frue var en fortræffelig Vertinde

hendes Moder antoges at være en Datter af Keiser Napoleon. De er mig uforglemelige de mange hyggelige Aftener, jeg tilbragte i Professor Maurers Hjem sammen med Historikere og Germanister fra alle Kanter af Tyskland.

Til Jul 1881 udkom mit Skrift: „*Julian den frafaldne*“. Efterat *Henrik Ibsen* havde udgivet sit opsigtsvækkende Drama: *Keiser og Galilæer*, havde jeg i længere Tid, og det meget indgaaende, været beskjæftiget med at studere Apostatens mange Skrifter; under dette Arbeide blev den Opgave mere og mere tillokkende for mig at skildre den frafaldne Keiser saaledes, som han har skildret sig selv i sine literære Efterladenskaber. Jeg vovede Forsøget. Hvorvidt det lykkedes eller ei, derom vil jeg ikke udtale mig.

Til dette mit Skrift knytter der sig en personlig Erindring, som jeg i Korthed skal omtale.

Efterat jeg havde udgivet mit Foredrag om *Völuspaa*, fik jeg gjennem en Kammerherre den Hilsen fra *Kong Oscar*, som dengang tilfældigvis opholdt sig i Kristiania, at han ønskede at faa et Exemplar af Foredraget for nærmere at gjøre sig bekjendt med Indholdet. Jeg imødekom selvfølgelig denne for mig saa smigrende Anmodning, søgte Audiens hos Kongen og overleverede ham mit Foredrag, som han modtog med Tak. Dette var Aarsagen til, at jeg tilsendte *Kong Oscar* et Exemplar af mit Skrift „*Julian den frafaldne*“, efterat det var udkommet.

Saa kommer den kongelige Familie til Kristiania. Til Indtægt for de vandlidte i Finmarken sætter *Dronning Sophie* sig i Spidsen for en Basar, der under stor Tilslutning afholdes paa det kongelige Slot, Gaver strømmer til i massevis, Basaren besøges af Tusinder og atter Tusinder, fra Morgen til Kveld er det, som en Folkevandring fra Byen toger op over Slotsbakken. En Dag, da min Hustru og jeg besøgte

Basaren, kommer pludselig *Kong Oscar* gaaende, ledsaget af et Par Herrer. Da han faar Øie paa mig, stevner han lige mod mig, tager mig under Armen og fører mig til en Sofa, hvor han tager Plads og beder mig sætte mig ved Siden af sig. Saa begynder han at tale med mig om Julian den frafaldne; han havde med stor Opmærksomhed og stor Interesse læst min Bog, udtalte han gjentagne Gange. At det var den virkelige og ikke den digtede Julian, jeg havde skildret, derom følte han sig overtydet. Og jeg maatte i mit stille Sind medgive, at Hans Majestæt var en saa høit dannede literær Personlighed, at han havde Betingelser for at kunne danne sig en berettiget Mening i saa Henseende.

I over en halv Time sad Kongen og talte med mig — til stor Forundring for det store Publikum rundt omkring. Hvad Kongen saa længe havde at tale om med Presten paa Gaustad, kunde ingen begribe.

Siden gjorde jeg den for mig nedslaaende Opdagelse, at Mænd, for hvem jeg tidligere havde været som Luft, begyndte at vise mig Artighed og Opmærksomhed, efterat Kongen havde ladet sin Naades Sol skinne over mig. At dette øgede den Menneskeforagt, hvortil jeg saa ofte har været fristet gjennem hele mit Liv, maa jeg desværre bekjende.

Ved Siden af de ovenfor nævnte literære Arbeider havde jeg hele Tiden, lige fra mit første Ophold i Kjøbenhavn, været beskjæftiget med at samle Stof og gjøre Forarbeider til en Fremstilling af Norges Kirkehistorie efter Reformationen, som jeg havde planlagt til at udgjøre fire Bind, det første omfattende Reformationens Indførelse og Indarbeidelse, det andet Orthodoxyens Tid, det tredie Pietismens Tid og det fjerde den nyere Tid. Da det var at forudse, at der vilde gaa lang Tid, før jeg kunde begynde paa den endelige Udarbeidelse af dette Verk, idet der først maatte gjøres

omfattende Arkivundersøgelser baade i Danmark og Norge, fik jeg mere og mere Lyst til at underkaste det indsamlede Stof en foreløbig Bearbeidelse med det Maal for Øie at levere en sammentrængt Udsigt over vort Lands Kirkehistorie efter Reformationen i sine store Hovedtræk. Dette Arbeide syntes jeg var saa meget mere paakrævet, som der dengang ikke gaves nogen sammenhængende Fremstilling af Norges Kirkehistorie i her omhandlede Tidsrum. Foranlediget ved Luther-Jubilæet i 1883 gav jeg mig ikast med dette Arbeide, noget før jeg ellers havde tænkt. Den norske Kirke, saa tænkte jeg, kunde ikke feire sin Reformators firehundredaarige Fødselsdag paa en mere værdig Maade end ved i et stort Tilbageblik at fordybe sig i Betragtningen af, hvilke Frugter Reformationen har baaret for Land og Folk i den kirkelige Udvikling. Og det var dertil, jeg haabede at kunne yde min Hjælp.

Min *Udsigt over den norske Kirkes Historie efter Reformationen*, „Luthers Minde helliget“, udkom paa A. Cammermeyers Forlag, Kristiania 1883 og blev vel omtalt. Særlig Grund har jeg til at mindes, hvor høisindet Professor E. Sars ydede Bogen sin Anerkjendelse, uagtet han som gammel Positivist og Fritænker stod paa et fra dens Forfatters saa forskjelligt Standpunkt.

For mig personlig blev dette Skrift af stor Betydning.

Den 1ste Januar 1880 var jeg blit ansat som Lærer i Kateketik ved det praktisk-theologiske Seminarium. Uagtet dette jo ikke var nogen akademisk Stilling, havde jeg dog paa en Maade ligesom faaet den ene Fod indenfor Universitetets Dør. I den følgende Tid var der ofte Tale om, at man paa en eller anden Maade burde knytte mig til Universitetet, uden at der dog blev foretaget noget i denne Anledning.

Saa udkom min „Udsigt“ i 1883. Jeg ved, den var ialfald den nærmest liggende Aarsag til, at Professorerne *Caspari* og *Bugge* fremkom med Forslag om, at der maatte bevilges mig Gage som extraordinær Professor i Theologi ved Universitetet med særlig Forpligtelse til at foredrage Norges Kirkehistorie, et Forslag, der blev akcepteret af den Selmerske Regjering og fremsat for Stortinget i 1884. Det fremkom desværre under yderst uheldige Auspicier. Den daværende Regjering var til det yderste upopulær, for ikke at sige forhadt blandt Stortings Majoritet; at den skulde faa sat igjennem en saavidt vigtig Sag som Oprettelsen af et extraordinært Professur ved Universitetet, derom kunde der ikke være Tale. Forslaget var derfor dødsdømt, før det blev fremsat; at det maatte falde i Stortinget, var saa at sige en Selvfølge. Det følgende Aar blev Forslaget fremsat paanyt — under helt forandrede Forhold. Den Selmerske Mindretalsregjering var afløst af et parlamentarisk Ministerium, i hvis Spidse stod Oppositionens gamle Fører, *Johan Sverdrup*. Mellem Regjering og Storting herskede det bedste Forhold. At Regjeringens Forslag vilde gaa igjennem med stor Glans, kunde man forudse med stor Sikkerhed. Og saa skede ogsaa: med overvældende stor Pluralitet bevilgede Stortinget mig Gage som extraordinær Professor ved Universitetet. Med Vemod og Tak kommer jeg ihu, hvor varmt min gamle Ven, daværende Statsraad *Blix* talte min Sag i Norges Storting. Statsminister *Johan Sverdrup* betragtede det aabenbarlig som en Æressag at faa sat igjennem et Forslag, som den tidlige Regjering havde faaet forkastet. Han støttede derfor sin Kirkeminister paa det mest energiske, idet han hævdede Kirkehistoriens store Betydning for Samfundet med en tilsyneladende saa stor Sagkyndighed, at man — som en Stortingsmand senere sagde

til mig — kunde være tilbøielig til at tro, at han ikke havde bestilt noget andet i hele sit Liv end at studere Kirkehistorie. Og naar han udbrød: „Kirkehistorien, Hr. Præsident, er snart vækkende, snart belærende, men altid manende,“ saa var dette vistnok en tom Foskel, men denne Foskel øvede dog sin Virkning. Og af end større Virkning var vel de Ord, hvormed han sluttede: „Jeg skulde ønske, at jeg havde to Stemmer at lægge ind for denne Sag.“

Da jeg om Aftenen, efterat Sagen var afgjort i Stortingen, samledes med min Familie i Gaustad Prestebolig, var jeg en lykkelig Mand.

Udnævnt til Professor fra 1ste Juli at regne flyttede jeg til Kristiania, saavidt jeg mindes, i Slutningen af August. Jeg havde da været ansat ved Asylet siden 1874.

VII.
PROFESSOR.

Ved Begyndelsen af Høstsemestret 1885 tiltraadte jeg min nye Stilling som Professor. Siden jeg forlod Universitetet, var der mange Forandringer indtraadt i det theologiske Fakultet. Af de daværende Professorer var der bare to tilbage, nemlig *Caspari* og *Johnson*. Efter „Papa“ Dietrichson var *F. W. Bugge* blit Professor i nytestamentlig Exegese. Han sad inde med grundige Kundskaber i sit Fag og havde en ypperlig Hukommelse, saa han ikke blot kunde udenad hele det nye Testamente paa Græsk, men ogsaa var istand til at recitere hvilket som helst Vers, man ønskede. Han havde let for at tale og let for at skrive, en livlig Aand med mange-sidige Interesser, der dog mere gik i praktisk end theoretisk Retning. Han kom da ogsaa efterhaanden mere og mere ind i det praktiske Liv — som Kirkemand, som Kommunemand, som Stortingsmand, indtil han endelig gik over i praktisk geistlig Stilling ved at lade sig udnævne til Biskop over Kristiania Stift.

Professor Bugge havde en stor Arbeidskraft, og den udnyttede han ogsaa til det yderste Vinteren uddover. Naar saa Vaaren kom, var han udslidt. Da tiltraadte han altid sin vanlige Udenlandsreise. Først opholdt han sig nogle Uger i Landsbyen *Mødling* i Nærheden af Wien, derfra tog han i Regelen til *Wiesbaden*, hvor han pleiede at tilbringe en Maaneds Tid. Efterat han saaledes havde hvilet sig ud

efter Vinterens Stræv og samlet nye Kræfter til fortsat Arbeide, vendte han hjem om Høsten for at begynde der, hvor han havde sluttet om Vaaren. Og saaledes holdt han det gaaende Aar efter Aar, indtil han blev Biskop. Hans Venner tænkte da med Bekymring paa, hvorledes det vilde gaa ham, naar han ikke længere fik sine vanlige Rekreationsreiser til Udlændet, men maatte tilbringe Sommeren paa anstrengende Visitatsreiser i sit Stift. Og det gik heller ikke godt. Han holdt ud i to Aar, og saa var det forbi.

Efterat Professor *R. Tønder Nissen* var udnævnt til Statsraad, havde Professor *G. Johnson* overtaget Kirkehistorien, medens daværende residerende Kapellan i Skien, *F. Petersen*, havde overtaget Stillingen som Professor i systematisk Theologi. Det var i Overensstemmelse med Professor Johnsons Ønske og efter hans Initiativ, at denne Ordning kom istand; han vilde paa denne Maade faa knyttet sin kjære Discipel til Universitetet.

Professor *F. Petersen* var en uklar, grublende Aand. Som Stipendiat i Theologi havde han paa sine Udenlandsreiser gjort sig bemærket ved sine „Fragebogen“, hele Ark fyldt med Spørgsmaal, som han forelagde de store Theologer, hvor han kom, i Haab om ved deres Svar at faa opklaret, hvad der var uklart for ham.

I min Professortid stod han vistnok i det store og hele taget paa den lutherske Bekjendelses Grund. Han akcepterede Resultaterne af den gammellutherske Theologi, fordi de bedst lod sig bringe i Overensstemmelse med Tanken og Fornuften, og ikke saa meget fordi de havde saa god en Grund i Guds aabenbaredes Ord. Dette var den store Grundmangel ved hans Theologi.

Den gammellutherske Theologi havde faaet sin Uformning i en Tid, der var saare forskjellig fra vor med Hensyn

til Kultur. De gamle Dogmatikere tænkte anderledes end vi, og de gav sine Tanker en anden Form, end vi gjør. Vi, den moderne Tids Mænd, vi ser Vanskeligheder, hvor de gamle ingen saa, vi kræver Svar paa Spørgsmaal og Løsning af Problemer, som de gamle ikke tog noget Hensyn til. Vi kan derfor ikke slaa os til Ro med den gamle Dogmatik, hvor meget vi end er enige i dens Resultater, vi maa underkaste den en grundig Revision, vi maa give den en Behandling og fremstille dens Indhold og Resultat i en Form, der staar i Samklang med vort Kulturstandpunkt og Tankesæt.

Det var ud fra denne Betragtning, at Professor *Petersen* i sine Forelæsninger rettede sine Angreb paa de gamle lutherske Dogmatikere, vistnok i god Mening, men dog til Skade for sine unge, umodne Tilhørere. De havde ikke godt af at blive sat til Dommere over Mænd, hvis Skorem de ikke var værdige at løse; de havde ikke godt af at komme ind paa de Tanker, at de med Hensyn til Tænkning og Kultur stod saa meget høiere end de store lutherske Lærefædre; det virkede ikke til at gjøre dem beskedne, naar de hørte, at deres Lærer indbød dem til at hjælpe ham til at besvare Spørgsmaal og løse Problemer, som de gamle Dogmatikere havde ladet ubesvarede og uløste.

Det Standpunkt, som Professor Petersen indtog, var i Virkeligheden uholdbart. Naar man ikke fuldt og helt, ubeitinget og uafkortet, böier sig for Guds Ord, men først spørger om, hvad man kan forstaa, og hvad der bedst lader sig retfærdiggjøre for Tænkningen og Fornuften, da er det umuligt at blive staaende med at forkaste den gammellutherske Udforfning af Dogmerne, man kommer til at ende med at forkaste et eller flere af Dogmerne selv, det vil sige en eller flere af Kristendommens Grundsandheder. Thi Konsekvenserne er ubønhørlige; kommer man først ud paa Skraa-

planet, saa glider det altid nedover. Og det er ofte saa, at det er Disciplene, der trækker Konsekvenserne af Mesterens Standpunkt og gaar videre end Mesteren selv. Og der var enkelte af Professor Petersens Disciple, som det var Tilfældet med. I sine senere Aar saa han dette med Sorg, og sogte da at holde igjen, saa godt han kunde; men da var det for sent.

Tiltrods for den Modvægt, som Professor Petersen havde i sin dybe og varme kristelige Personlighed, saa kunde han dog ikke undgaa at paavirkes af sine egne Udgangspunkter. I hvilken Udstrækning dette i Virkeligheden var Tilfældet, det tør jeg ikke udtale mig om. Hvad jeg ved, det er følgende: En Dag, da jeg var paa Visit hos ham sammen med den danske Professor *F. Nielsen*, udtalte han for os, at den lutherske Nadverdlære indeholdt saa mange Vanskeligheder, at han ikke kunde holde paa den længere.

At Professor Petersens Virksomhed — meget mod hans Vilje — maatte virke til at bane Vei for en ny Rationalisme, var let at indse. Mere end én Gang udtalte Professor *Caspari*, at han var ligefrem fortvilet ved at tænke paa den Fremtid, som Professor Petersen forberedte. Professor *Bugge*, der var Petersens gamle Ven, sogte gjentagne Gange at paavirke ham i mere positiv Retning. Professor *Johnson* forholdt sig taus. At han ialfald tilslut blev enig med sine Embedsbrødre i Opfatningen af Petersen, vil noksom fremgaa af følgende Kjendsgjerning:

En Dag fremkom *Caspari* med det Forslag, at *Johnson* skulde holde Forelæsninger over den Augsburgske Konfession. Det vilde, udtalte han, være en gavnlig Modvægt mod Petersens negative Indflydelse, de theologiske Studerende vilde derved blive ført ind i Kristendommens store Grundsandheder og lære at forstaa, hvad der, paa Guds Ords

Grund, er Indholdet af den lutherske Kirkes Tro og Bekjendelse. Professor *Johnson* erklærede sig hertil villig, og jeg paatog mig for dette Øiemed at levere en ny Udgave af den norske Kirkes symbolske Bøger. Professor *Johnson*s grundige Forelæsninger over Augustana samlede en stor Skare Tilhørere. At de blev til Gavn og Velsignelse, derom er jeg overtydet.

Professor Petersen øvede vistnok en betydelig Indflydelse paa mange af sine Tilhørere, blandt hvilke han var meget afholdt. Han tog sig ogsaa meget af dem, indbød dem til sig, samtalte med dem og søgte at yde dem al den aandelige Veiledning, han troede de trængte. Den religiøse Gjærringsproces, som han førte dem ind i, blev for nogle en lykkelig Gjennemgang til et varmt personligt Kristenliv, medens andre blev gaaende med sine Tvil eller endog, helt eller delvis, led Skibbrud paa sin Tro.

Da jeg blev ansat ved Universitetet, havde det theologiske Fakultet for nogle Aar tilbage faaet øgede Lærerkræfter, idet der var blit oprettet et femte ordinært Professorat i Theologi. Til Indehaver af denne Stilling var udnævnt daværende Bestyrer af Gjerpen Lærerskole *Ed. Munch Myhre*, der i sin Tid havde gjort sig bemærket ved at faa Indstilling til theologisk Embedsexamen og visselig var en fint begavet Mand. Tilhørende en nervøst belastet Familie havde han i længere Tid været af svag Helbred. Han maatte tilsidst tage Afsked fra sit Embede, nedbrudt som han var baade paa Legeme og Sjæl. Det var en Ulykke for ham, at hans Venner og Velyndere fik ham ansat ved Universitetet.

Blandt disse mine Embedsbrødre i det theologiske Fakultet var det *Caspari* og *Bugge*, som jeg personlig stod nærmest, og som jeg efterhaanden kom nærmere og nærmere. Jeg mindes dem med Vemod, jeg kommer dem ihu med Tak.

Professor *Petersen* og jeg var saa forskjellige baade med Hensyn til Personlighed og Synsmaader, at vi ikke kunde andet end føle os frastødte af hverandre. Forholdet mellem os blev da i Virkeligheden altid kjøligt, om end korrekt i det ydre til hver Tid.

Professor *Ed. Munch Myhre* blev efterhaanden slig, at alle hans Kollegaer søgte at have saa lidet at gjøre med ham som muligt. Kom han til os en Aften, kunde han blive siddende og tale uafbrudt om løst og fast til Kl. 1—2 om Natten, før han endelig gik sin Vei.

Mit Forhold til Professor *Johnson* i de første Aar kan jeg karakterisere med det ene Ord: Ulykkelig Kjærlighed. Lige fra Vækkelsestiden havde jeg seet op til ham med ubegrænset Ærbødighed, han havde staaet for mig som en fuldkommen Mand, der var hævet over de almindelige menneskelige Skrøbeligheder, en hellig Personlighed uden Plet og Rynke. Og jeg havde af hele min Sjæl ønsket og haabet, at det skulde lykkes mig engang at komme i et nærmere personligt Forhold til ham. Dette blev desværre foreløbig en stor Skuffelse. Mod min Vilje kom jeg til at saare ham paa meget saarbare Punkter; han sagde ikke stort, men havde en sørgelig god Hukommelse.

Efterat Statsraad *R. Tønder Nissen* var afgaaet ved Døden, var Professor *Johnson* kommen paa den Tanke, at hans efter'ad'e Forelæsninger over Nordens Kirkehistorie burde udgives i Trykken til Fordel for hans efterladte to Søstre; han havde udseet mig til Udgiver og sendte mig Bud gjennem cand. theol. *Th. Odland* og bad mig overtage dette Herv. Jeg svarede, at efter min Formening burde disse Forelæsninger ikke udgives; de var holdt for flere Aar siden, og de var nok, saavidt jeg kunde dømme derom, ikke à jour med Videnskaben, dengang de blev holdt. Skulde

de udgives, da maatte de først underkastes en grundig Omarbeidelse, og det turde jeg ikke paatage mig, da jeg ikke sad inde med det dertil fornødne Kjendskab til Danmarks og Sveriges Kirkehistorie. Kandidat *Odland* fortalte mig siden, at *Johnson* blev meget vred, da han fik dette Svar fra mig. Mod Sædvane gav han sin Harme Luft, idet han erklærede, at *Tønder Nissen* havde et saa stort Navn og var en saa fremragende Kirkehistoriker, at min Dom om ham gjorde hverken fra eller til, og at det var skammeligt af mig at tale nedsættende om min fordums Lærer. Kandidat *Odland* paatog sig da Udgivelsen, *Tønder Nissens* posthume Arbeide udkom og — blev skarpt kritiseret i Danmark! Hvad Professor *Johnson* da tænkte, ved jeg ikke.

Ikke længe efter min Ansættelse ved Gaustad Asyl blev jeg Medlem af Lutherstiftelsens Bestyrelse. I denne Stilling kom jeg desværre ofte i Opposition mod Bestyrelsens Formand, Professor *Johnson*.

Efterat Lutherstiftelsen havde grundlagt en egen Boghandel, var den i Virkeligheden mere og mere blot en merkantil Forretning, der sad i stor Virksomhed, men manglede fornøden Driftskapital. Stiftelsens Forretningsfører, Pastor *G. Blom*, var en lidet praktisk Mand, Bestyrelsens Formand var det end mindre.

Stiftelsens Forlagsvirksomhed blev drevet paa en lidet forsvarlig Maade. Man udgav i Trykken religiøse Traktater og andre gudelige Skrifter i store Oplag, man sad inde med store Beholdninger af usolgt og tildels usælgelig Literatur, man levede paa Laan, stadig nye Laan, som altid beredvillig blev ydet Stiftelsen, da Formanden var en rig Mand og kautionerede for de laante Beløb. Undertiden maatte ogsaa vi andre Medlemmer af Bestyrelsen indgaa som Kautionister for mindre Summer. Jeg ved det, og siden har alle indseet

det, jeg gjorde Stiftelsen den allerstørste Tjeneste ved at optræde i Bestyrelsen som den onde Samvittighed ligeoverfor denne Forretningsførelse. Der holdtes knapt et Møde i Bestyrelsen, uden at der fremkom Forslag om, at Stiftelsen skulde forlægge det og det Skrift, der var saa fortrinligt, og som vilde faa saa stor Udbredelse og virke til saa stor Velsignelse. Jeg fremholdt altid, at vi havde ikke Raad til at indlade os paa nye Foretagender, hvor gode de end i og for sig kunde være, at det eneste forsvarlige, vi havde at gjøre, var gjennem vore Kolportører efterhaanden at søge at faa solgt vore Beholdninger for at komme ud af den Gjæld der laa saa trykkende paa os. Undertiden fik jeg sat min Mening igjennem, undertiden blev jeg overstemt. Jeg følte, at min Stilling blev mere og mere uholdbar derved, at jeg mere og mere blev misforstaet og miskjendt af Bestyrelsens Formand, Professor *Johnson*. Med sin varme Interesse for Guds Rige havde han ikke nogen klar Forstaaelse af, at selv om man handler med gudelige Bøger, saa er Forretning dog Forretning, og maa drives efter forretningsmæssige Principer. Lutherstiftelsen var som hans Øiesten; at røre ved den var personlig at saare ham; at lægge den Hindringer i Veien var for ham at hindre Guds Gjerning iblandt os til Frelse for dyrekjøbte Sjæle. Min Opposition var ham da ikke blot personlig ubezagelig; men jeg tror, at han, mere eller mindre bevidst eller ubevidst, i den saa en Synd og en Forsyndelse, der havde sin dybeste Grund i Mangel paa kristeligt Syn og kristeligt Liv. Jeg kan ikke udsige, hvor det var mig en Lidelse og en Pine at være kommet i et sligt Misforhold til den Mand, jeg altid havde omfattet med saa stor Agtelse og Kjærlighed. Og jeg fattede min Beslutning: at gaa ud af Bestyrelsen, saasnart det lod sig gjøre.

Jeg mindes levende det sidste Bestyrelsesmøde, som jeg deltog i. Den gamle Historie havde gjentaget sig. Lige-overfor Pastor Bloms Paastand, at Stiftelsens Status var god, da det sidste Aarsopgjør udviste, at dens Aktiva var mange Tusind Kroner større end dens Passiva, gjorde jeg gjældende, at de gamle Beholdninger var taxerede altfor høit, og at de knapt vilde indbringe Tyvendeparten, om de skulde realiseres strax ved Tvangsauktion. I Virkeligheden var Stiftelsen i en stor Underballance. Den Dag, da dens Gjæld oversteg, hvad Formanden, Professor *Johnson*, antages at eie, da vilde den være fallit, da vilde vore Kreditorer, som Bogtrykkere, Bogbindere og Papirhandlere, kræve sit, og det hele vilde ende med Knald og Fald, til Skade for Guds Rige, til Skam for Bestyrelsen og til Ruin for Bestyrelsens Formand. Professor *Johnson* sagde intet; men jeg saa, hvor det kogte i ham.

Heldigvis blev der i mit Sted indvalgt i Bestyrelsen en dygtig Forretningsmand, der nød Professor *Johnson*s fulde Tillid, nemlig Grosserer *Thormodsæter*. Han ryddede op i Augias' Stald og opdagede strax, hvordan Sagerne stod. Og saa blev den truende Katastrofe undgaaet derved, at man fik omdannet Stiftelsens Boghandel til et Aktieforetagende med en ganske betydelig indbetalt Aktiekapital — om jeg mindes ret, 100,000 Kroner —, saa Gjælden blev betalt og Forretningen kunde fortsættes under rimelige Vilkaar.

Til Ære for Professor *Johnson* bør jeg oplyse, at da han først fik Syn for, hvordan Sagerne stod, og at han havde gjort mig Uret, da indtog han strax en anden Holdning ligeoverfor mig. Forholdet mellem ham og mig blev fra den Tid mere og mere fortroligt, mere og mere inderligt; jeg tror, han følte, hvor jeg holdt af ham, og jeg syntes at føle, at han omfattede mig med en Faders Hjertelag. Jeg

skal aldrig glemme, hvor yndig han tog imod mig, og hvor paa én Gang faderlig og broderlig han talte med mig hin Eftermiddag, da jeg var kommen op til ham for at raadføre mig med ham, efterat jeg havde faaet Anmodning om at indtræde i Kongens Raad. Og jeg vil altid komme ihu, hvor tillidsfuld og fortrolig han kom til mig nede i Kirke-departementet for at lægge et godt Ord ind for sin Søn, der havde meldt sig som Ansøger til det nyoprettede Etnedalens Sognekald. At han fik Embedet, ved jeg Professoren satte stor Pris paa. At jeg havde kunnet vise mig imødekomende ligeoverfor ham, var en af de største Glæder, jeg havde som Chef for Kirkedepartementet.

Saa havde da endelig den ulykkelige Kjærlighed veget Pladsen for lykkelig Kjærlighed.

Som man vil erindre, var jeg ansat som Professor med særlig Forpligtelse til at holde Forelæsninger over Norges Kirkehistorie. Meningen med denne Forpligtelse var den, at jeg hovedsagelig skulde beskjæftige mig med vor Kirkes Historie efter Reformationen, da den var mindst kjendt og mindst bearbeidet. Jeg begyndte da min akademiske Virksamhed med at holde Forelæsninger over Reformationens Indførelse og Indarbeidelse i vort Land i Tiden mellem 1537 og 1600. Naar jeg da havde indsamlet Stoffet og underkastet det en foreløbig Bearbeidelse i Form af Forelæsninger, saa vilde det være forholdsvis let at levere en sammenhængende Fremstilling af den norske Kirkes Saga i de forskjellige Tidsrum, det ene efter det andet. Mine Forelæsninger paa Universitetet holdt jeg i Timen 9—10. Resten af Formiddagen tilbragte jeg i Rigsarkivet, hvor jeg gjennemgik den store Mængde af utrykt Kildemateriel, der paa en eller anden Maade kunde sprede Lys over de kirkelige Forhold i Reformationsaarhundredet. Mine Læsere vil for-

staa, at det var saare heldige Vilkaar, under hvilke jeg arbeidede.

Eftermiddagene tilbragte jeg i Regelen i Hjemmet paa mit Kontor, optaget af Studiet af Norges Kirkehistorie under Katholicismen. Dette Parti af vort Lands Kirkehistorie var vistnok tidligere behandlet af Professor *R. Keyser* i et bredt anlagt, omfangsrigt Værk. Men der var endnu meget at gjøre. Saa banebrydende som hans fortjenstfulde Arbeide end maa siges at være, saa var det dog i Virkeligheden mere en Rigshistorie end en Kirkehistorie, forsaavidt som Kirkens indre Liv gjennem sin Praxis og sine Institutioner havde faaet en meget stedmoderlig Behandling. Dette stod vistnok i Forbindelse med den Omstændighed, at Forfatteren ikke var Kirkehistoriker og ikke sad inde med Betingelser for at kunne se vort Lands kirkelige Udvikling i sin europæiske, almenkirkelige Sammenhæng.

Vore middelalderske Kilder meddeler os i flere Tilfælde løsrevne Træk, der kun kan forstaaes, naar de stilles i almenkirkelig Belysning, og gjør leilighedsvis Hentydninger til Forhold, som vi kun kan faa Rede paa ved at gjøre Brug af udenlandske Kilder. Kirkehistorikeren er under saadanne Omstændigheder henvist til at gaa frem efter samme Principer som Zoologen, der ved Hjælp af et eneste Ben rekonstruerer det hele Dyr.

Det havde ikke været til Gavn for den kirkehistoriske Videnskab, at *R. Keyser* og *P. A. Munch* systematisk havde ignoreret *Konrad Maurers* Behandling af et af de vigtigste Afsnit af vor Kirkes ældste Historie. Den norske historiske Skoles Grundlæggere havdeaabendarlig betragtet ham som en annexionslysten Vildtysker, der i Utrængsmaal havde brudt ind paa deres Enemærker. Did var han nu engang kommet, og det lod sig ikke gjøre at faa ham bort derfra.

Men hvad de kunde, det gjorde de, de søgte at tie ham ihjel, og det skulde de ikke have gjort, den Fremgangsmaade hevner sig selv.

Jo længere jeg fordybede mig i Studiet af vort Lands Kirkehistorie under Katholicismen, desto mere Lyst fik jeg til at underkaste den en fornyet Bearbeidelse med særligt Hensyn til de Sider, der var traadt mest tilbage hos min berømte Forgjænger, som Kirkeforfatning, kirkelige Institutioner, Gudstjeneste, Kirkeliv, Folkeliv o. s. v. Opgaven blev mere og mere tillokkende for mig, jeg maatte give mig ikast med den, og jo længere Arbeidet skred frem, desto kjærere blev det mig.

Min Udsigt over den norske Kirkes Historie under Katholicismen udkom i Kristiania paa A. Cammermeyers Forlag 1887 og blev vel omtalt i og udenfor Norge. Særlig glædede det mig, at Bogen vandt udelt Anerkjendelse hos den Mand, paa hvis Dom jeg satte den største Pris, nemlig Professor *K. Maurer*. Han har selv sagt mig, at som det havde krænket ham, at de ældre norske Historikere havde ignoreret ham, saa havde det glædet ham, at jeg havde ydet ham fuld Retfærdighed og taget alt det Hensyn til ham, som han havde Ret til at vente.

Mine Forarbeider til Norges Kirkehistorie i Reformationsaarhundredet havde imidlertid nærmet sig sin Afslutning, og jeg var netop begyndt paa den endelige Udarbeidelse, da der blev lagt Beslag paa min Tid og Arbeidskraft i en helt anden Retning.

Den herskende Misnøie med Pontoppidans Forklaring havde efterhaanden taget saa stort et Omfang, at Kirkestyrelsen fandt, at der burde gjøres noget i denne Anledning. Saavidt jeg mindes, var det i Aaret 1882, Kirkedepartementet udstedte en Opfordring til dem, som dertil

maatte føle sig kaldede, at udarbeide en Fremstilling af Barnelærdommen, der kunde egne sig til at afløse Pontoppidans Forklaring. De indkomne Prøvearbeider vilde da Departementet lade gjennemgaa og bedømme af en dertil nedsat Komité.

Til Medlemmer af denne Bedømmelseskomité blev i Slutningen af 1883 udnævnt Overlærer *O. Bjordal*, Kirkesanger *A. Feragen* og undertegnede som Formand. At jeg blev betroet dette Hverv, havde vel sin Grund deri, at jeg var Lærer i Kateketik ved det praktisk-theologiske Seminarium. Efterat Overlærer Bjordal var afgaaet ved Døden i 1884, blev Skolebestyrer *J. Jespersen* beskikket som Medlem af Komiteen.

Idet jeg med Hensyn til Komiteens Arbeide henviser til dens „Betænkning“ af 11te December 1886, udgivet paa P. T. Mallings Forlag, Kristiania 1887, skal jeg indskrænke mig til at oplyse, at Komiteen ikke fandt noget af de indsendte Prøvearbeider skikkede til at afløse Pontoppidans Forklaring. Et af Seminariebestyrer *Saxe* udarbeidet Udkast antog den dog at afgive det bedste Grundlag for en videre Bearbeidelse paa Grund af sit Anlæg og sine mange gode Egenskaber forøvrig. Komiteen foreslog da, at dette Udkast blev bearbeidet i Overensstemmelse med de af den gjorte Bemærkninger. I Forbindelse hermed udtalte den Ønsket om, at vor Katekismusoversættelse maatte underkastes en Revision paa Grundlag af den tyske Grundtext.

Imidlertid afgik Seminariebestyrer *Saxe* ved Døden, og der blev intet foretaget i Anledning af Forklaringsspørgsmaalet. Nu begav det sig, at det ene Skolestyre efter det andet tog det radikale Skridt at afskaffe Pontoppidans Forklaring uden at have noget at sætte i Stedet. Det var en meget betænkelig Foretæelse, der vakte baade Opmærk-

somhed og Frygt for Fremtiden. Kirkedepartementets daværende Chef, Statsraad *J. Sverdrup*, fandt, at der under disse Omstændigheder burde handles resolut, hvorfor han henvendte sig til mig med Anmodning om at udarbeide en ny Forklaring, der kunde træde i Stedet for den Pontoppidanske. Han ansaa dette Arbeide for saa vigtigt, at han tilbød sig at skaffe mig Fritagelse fra min Embedsgjerning som Professor, medens jeg var optaget med Udarbeidelsen af Forklaringen. Jeg svarede ham, at det vistnok var mig saare ubeleiligt at blive afbrudt lige i Begyndelsen af et større videnskabeligt Arbeide, men at jeg paa den anden Side ikke dristede mig til at afslaa hans Anmodning, da det gjaldt en Sag, der havde saa stor Betydning for Kirke og Skole.

Efter disse mundtlig Forhandlinger mellem Statsraad Sverdrup og mig fik jeg under 1ste Juli 1889 officiel Forespørgsel fra Kirkedepartementet om, hvorvidt jeg under nærmere angivne Betingelser maatte være villig til at levere et Udkast til en ny Katekismusforklaring. Efterat jeg i Skrivelse af 4de Juli samme Aar havde erklæret mig villig til at overtage Arbeidet, udvirkede Kirkedepartementet, at der ved kongelig Resolution af 30te September samme Aar blev tilstaaet mig Tjenestefrihed fra mine Embedsforretninger ved Universitetet, indtil jeg var blit færdig med det mig overdragne Arbeide.

Før jeg overtog dette Hverv, havde jeg imidlertid ifølge Aftale med Statsraad Sverdrup begyndt at gjøre Forstudier til en ny Oversættelse af Luthers Katekismus. I denne Anledning havde jeg paa offentlig Bekostning opholdt mig nogen Tid i Kjøbenhavn om Sommeren 1888 for nærmere at sætte mig ind i Katekismusoversættelsens Historie i den dansk-norske Kirke. Som det foreløbige Resultat af disse

Forstudier udgav jeg i det følgende Aar mit Skrift: *Dr. M. Luthers lille Katekismus i ældre danske og islandske Oversættelser, samt Forslag til en ny Oversættelse for den norske Kirke.* Dette Skrift vakte adskillig Opmærksomhed blandt Prester og Lærere og virkede i ikke ringe Grad til at bane Vei for min Oversættelse blandt vort Folk.

Efterat jeg havde underkastet dette „Forslag“ en fornyet Bearbeidelse og redigeret Oversættelsen i sin foreløbige endelige Form, tog jeg saa fat paa Arbeidet med selve Forklaringen; med dette var jeg da uafbrudt optaget til Udgangen af September 1890. Naar jeg var blit færdig med nogle Spørgsmaal, brugte jeg min yngste Søn — en trettenaarsgammel Gut — som Censor. Hvad han forstod, det fik da blive staaende, hvad han derimod erklærede, at han ikke skjønte eller fandt for vanskeligt, det maatte jeg da omarbeide — ofte flere Gange —, indtil han troede, at nu maatte det være fatteligt for alle. Og saaledes gik jeg da frem, fra Begyndelsen til Enden.

Da jeg var kommet saa langt frem som til tredie Artikel, stod jeg foran et Problem, som jeg tidligere forgjæves havde søgt at løse.

I selve Artikelen følger disse Led paa hverandre: Den Helligaand, Kirken, Syndernes Forladelse. Det er da aabenbarlig Artikelens Mening, at Aanden virker i Kirken og gjennem Kirken til den enkeltes Frelse, der saaledes formidles gjennem Naademidlerne, Ordet og Sakramenterne. Luthers Forklaring synes at slaa ind paa en helt anden Vei. Der begynder den enkelte først at tale om, hvad Aanden har gjort og gjør med ham, og derpaa fortsættes der med at bekjende, at det samme som Aanden gjør med den enkelte, det samme gjør han med den hele Kristenhed paa Jorden. Ved første Øiekast ser det ud til, at Artikelens

Forklaring ikke sætter den enkeltes Helliggjørelse i noget organisk Forhold til Kirken, saaledes som jo Pietismen i Virkeligheden gjør. Men at dette skulde være Luthers Mening, er paa den anden Side umuligt at tro, naar man lægger Mærke til, hvad han har udtalt paa saa mange andre Steder.

Det er noget af det interessanteste, jeg har oplevet, at jeg i Søgne drømte mig frem til Løsningen af dette Problem, saa det hele stod ganske klart for mig, da jeg vaagnede om Morgenens.

Vistnok begynder Luther med at lade den enkelte bekjende om sig, hvad Aanden har gjort og gjør ligeoverfor ham. Men idet saa Luther lader den enkelte tale om Kirken, danner han Overgangen med Ordet: *ligesom*, der her maa have samme Betydning som i det bekjendte Bibelsprog: „*Ligesom* Kristus er opstanden fra de døde, saa skal vi vandre i et nyt Levnet“, nemlig *fordi, som Følge af, paa Grundlag af*. Luther har dermed sagt, at hvad Aanden gjør ligeoverfor den enkelte, det sker i Kraft af hans Arbeide paa og i den samlede Kirke.

Efter denne Forstaaelse af den indre Gang i Luthers Forklaring af den tredie Artikel har jeg da lagt den Plan der er fulgt i min Forklaring.

Under 30te September 1890 oversendte jeg Kirkedepartementet min Udgave af Luthers lille Katekismus og den af mig udarbeidede Forklaring, begge trykte som Manuskript og begge ledsagede med udførlige „Motiver“. Efterat Medlemmerne af det theologiske Fakultet og Rigets Biskoper havde afgivet sine Erklæringer, underkastede jeg baade Katekismen og Forklaringen en sidste Revision, hvorefter de blev autoriserede ved kongelig Resolution af 4de April 1891. Og saaledes var da det langvarige Arbeide bragt til Ende.

I mit Verk: *Dokumenter og Studier vedrørende Luthers Katekismes Historie i Nordens Kirker* har jeg søgt at tilgodegjøre for Videnskaben de omfangsrike Forarbeider for min Katekismusoversættelse, der var en Frugt af Studier i tyske, danske og svenske Bibliotheker under min Stipendiereise i 1888. Sidste Bind af dette Værk blev udgivet af Professor S. Odland som Universitetsprogram for første Semester 1899, medens første Bind blev udgivet af mig selv som Universitetsprogram for første Semester 1893. Dette Bind blev forsynet med en af det theologiske Fakultets Medlemmer underskrevet latinsk Lykønskning til den svenske Kirke og oversendt til samtlige svenske Biskoper og theologiske Professorer og andre fremstaaende Kirkemænd som Festskrift fra vort Fakultet i Anledning af Festen til Minde om Upsalamødet i 1593. Hvor jeg i dette Bind havde udtalt angaaende Spørgsmaalet om den ældste Oversættelse paa Svensk af Luthers lille Katekismus, det har senere været Gjenstand for adskillig Forhandling derinde. Jeg har havt den Glæde, at Mænd som Literaturhistorikeren Schück og Kirkehistorikeren Lundstrøm har sluttet sig til det Resultat, hvortil jeg var kommet.

I denne Sammenhæng føler jeg Trang til at udtale følgende:

Naar jeg sammenligner de senere autoriserede Forklaringer med Bedømmelseskomiteens af mig affattede „Betænkning“ og med min Forklaring, saa kan jeg jo ikke andet end glæde mig over, at jeg fik Lov til at være med i et Oprydningsarbeide, der har ført Katekismusundervisningen iblandt os ind paa nye Baner. Alligevel vilde jeg paa det mest energiske have afslaaet Statsraad Sverdrups Anmodning til mig om at forfatte en ny Katekismusforklaring, hvis jeg havde kunnet forudse, hvilken Holdning Kirkede-

partementet vilde indtage i Fremtiden med Hensyn til Forklaringsspørgsmaalet.

Og hermed slutter jeg. Hvorledes min Forklaring blev modtaget af det store Publikum, hvorledes nogle fandt den altfor radikal, andre altfor konservativ, hvorledes den tilslut blev angrebet af Pastor *Klaveness* og forsvaret af Lærer *Jensen*, derom vil jeg ikke nærmere udtale mig. Jeg vil kun tilføie, at jeg til Veiledning for Lærerne forfattede og udgav en *Veiledning til Brugen af Katekismusforklaringen*, der efterhaanden har faaet stor Udbredelse, og som jeg har havt megen Glæde af.

Naar jeg ser tilbage paa den lykkelige Tid, da jeg indehavde Stillingen som Professor ved Universitetet, saa kan jeg ikke andet end komme ihu den Omgangskreds, som min Hustru og jeg efterhaanden fik baade blandt mine Embedsbrødre og andre fremstaaende Mænd. De fleste af dem er vandret bort; jeg bevarer dem alle i trofast Erindring.

Jeg nævner først Biskop *Essendrop*, denne Mand med det barske Ydre og det varme Hjerte. Han havde Modtagelse hver Søndag, da Prester og Professorer samledes i hans gjæstfri Hus. Jo mere jeg lærte ham at kjende, desto mere glad blev jeg i ham. Jeg skylder ham Tak for den Venlighed og den Hensynsfuldhed, han altid viste mig. Bispeinde *Essendrop* var en fin og stille, karakterfast Dame, der var meget for sin Mand og vistnok havde adskillig Indflydelse paa ham. Hun fulgte ham i Regelen paa hans Visitatser og var i særlig Grad populær blandt Prester og Lærere. Biskopen var en fremragende Skolemand og en gammel Seminariebestyrer. Naar Børnene svarede galt og Lærerne katekiserede daarlig, da kunde han nok en og anden Gang blive harm og lade falde strenge Ord, som det ikke var hyggeligt at høre paa hverken for Lærere eller

Børn. Men naar Bispinden var med, kom det aldrig saa vidt. Naar hun mærkede, at det begyndte at se betænkeligt ud, da reiste hun sig dernede i Stolen, hvor hun sad, og begyndte at smaaahoste saa længe, indtil hun havde vakt Biskopens Opmærksomhed, og da var Situationen frelst, da besindede Biskopen sig, og Uveiret gik over.

En af Presterne i Stiftet har fortalt mig følgende:

Engang Biskopen katekiserede Børnene paa Kirkegulvet, spurgte han en Gut, hvori Adams Synd egentlig bestod. „Hain lydde for mye paa Kjærringa si,“ svarede Gutten. „Ja,“ sagde Biskopen, „det kan nok saa være; men,“ tilføiede han med et lunt Smil, „du kan tro, det er somme Tider bra at ly paa Kjærringa alligevel.“ Jeg underskriver af ganske Hjerte denne Udtalelse.

Og saa tilslut en lidet mystisk Historie:

Jeg havde aldrig tænkt paa at blive Biskop, jeg havde aldrig ønsket at blive Biskop. Som Professor havde jeg naaet Maalat for min Ærgjerrighed, jeg ønskede ikke mere. Det var ogsaa en bekjendt Sag, at Essendrop havde udseet Professor *W. Bugge* til sin Eftermand paa Kristiania Bispestol, og at alle Meningsberettigede var enige i, at han burde blive det og vilde blive det. Det kunde da ikke være motiveret ved noget i mit Indre, at jeg kort før Essendrops Død tre Nætter paa Rad drømte, at han kom til mig og sagde til mig, at jeg skulde blive Biskop i Kristiania Stift. Jeg mindes endnu levende, hvorledes jeg protesterede, og hvorledes han kategorisk erklærede, at det skulde blive, som han havde sagt.

Og mærkeligt nok gik da ogsaa Drømmen i Opfyldelse.

Saa gaar jeg over til at nævne Professor *Lochmann*. Han kjendte min Hustru fra Eidsvold, hvor han som ung medicinsk Kandidat havde været Badelæge, og hvor han havde behandlet hende for et Benbrud. Jeg spøgte ofte

med hende og sagde, at Bekjendtskabet med ham var noget af det mest værdifulde, hun havde bragt mig i Medgift.

Professor *Lochmann* var en saare rigt udstyret Mand med alsidige Interesser. Der gik nok ikke en eneste Uge, uden at man kunde læse i „Morgenbladet“ hans velskrevne Indlæg i de forskjellige Spørgsmaal, der stod paa Dagsordenen. Mest Opmærksomhed vakte vistnok hans Kamp mod Darwinismen; den havde i ham en fuldt rustet Modstander, som aldrig nedlagde sine Vaaben. At denne hans Opræden blev af ikke ringe apologetisk Betydning i vide Kredse, derom føler jeg mig overtydet.

Det dybeste ved Professor *Lochmann* var vistnok hans stærke religiøse Interesser. Hvorledes disse havde udviklet sig, derom har jeg aldrig hørt ham udtale sig. Men jeg har det Indtryk, at det, som fra først af havde grebet ham, det var, hvad jeg vil kalde Kristendommens hygieniske Side, dens Betydning for Samfundet som opretholdende og fornyende Magt.

I personlig Omgang var han en saare elskværdig Mand. Samværet med ham var i høieste Grad lærerigt og vækkende; jeg forlod ham aldrig uden med det Indtryk, at jeg ligesom havde dukket mig ned i et Aandens Bad, hvorfra jeg var steget op med nye Tanker, nye Syner.

Jeg nævner endvidere Professor *Pontus Wikner*. Vort Universitet har ingensinde havt en Professor, der i den Grad som han har været populær blandt sine Embedsbrødre inden alle Fakulteter. Vi alle havde den Følelse, at han havde lidt Uret i sit Fædreland, vi alle saa op til ham, vi alle høiagtede ham for hans fremragende Dygtighed, noble og rene Personlighed og den aandelige Vederheftighed og Selvstændighed, han altid havde lagt for Dagen. Og vi var glade og stolte over, at det var lykkedes os at knytte ham til vor

Høiskole, som en af vore egne. I den korte Tid, han virkede iblandt os, vandt han mange Venner, som kanske lagde for meget Beslag paa ham. Han sad inde med stor selskabelig Begavelse, i Alvor og Gammen den samme tiltalende Skikkelse. Jeg vil ændre lidt paa et gammelt Ord-sprog og sige: Hans Taushed var Sølv, og hans Tale var Guld. Summa summarum: det var en Fest at være sammen med ham.

Fremdeles faar jeg nævne Professor *Lorentz Dietrichson*, der endelig havde faaet Ansættelse ved vort Universitet, efterat han havde brudt sig en saa lysende Bane i Sverige. Jeg traf ham første Gang hos hans gamle Kamerat, Professor *W. Bugge*, og vi blev efterhaanden rigtig gode Venner. Jeg tror knapt, der var mange blandt mine Kollegaer, der var saa ofte sammen som vi to. Ret som det var, saa jeg indom til ham, eller han saa indom til mig, og da kunde vi blive siddende et Par Timers Tid og samtale med hverandre om, hvad der særlig interesserede os. Et af de Aar, jeg var Dekan i vort Fakultet, fik jeg ham til at holde Forelæsninger over kirkelig Arkæologi for de theologiske Studerende, Forelæsninger, som samlede om sig en stor Skare af Tilhørere, og som han siden bearbeidede og udgav i Trykken, forsynet med en Fortale af mig. Jeg mindes ogsaa med Tilfredsstillelse, hvorledes jeg indtrængende opmuntrede ham til at realisere en Plan, der nok længe havde været i hans Tanker, men altid var blit udsat, nemlig at udarbeide et større Verk over de norske Stavkirker. Ofte kunde han i Spøg beskylde mig for at have lokket ham ud paa Glatis, naar Arbeidet syntes ham at gaa altfor trægt, og altfor store Vanskeligheder optaarnede sig. Imidlertid, det omfangsrike Verk blev dog færdigt fra Forfatterens Haand; at det til alle Tider vil være af banebrydende Betydning, derom kan der kun være én Mening.

Endvidere nævner jeg Kaptein, senere Oberstløjtnant *Dietrich Schnitler*, vor geniale Krigshistoriker, som jeg havde den Glæde at tælle blandt mine mest fortrolige Venner, en saare sympathisk Personlighed, tro som Guld, afholdt af alle, med hvem han kom i Berøring. Blandt sine Kamerater i Armeen var han i sjeldent Grad populær; til Kong *Oscar* stod han i et saa nært Forhold, at han maatte kunne betegnes som hans Ven, forsaavidt som en Konge overhovedet kan have Venner. Schnitler var altid i økonomiske Vanskeligheder; hans Familie var stor, hans Indtægter svarede ikke til, hvad han brugte, og paa den Maade sank han ned i en trykkende Gjæld. Efterat den var blit betalt af Officerer i Armeen, gik der nok ikke lang Tid, før han havde stiftet ny Gjæld, og det saa atter mørkt ud. Da traadte Kong *Oscar* til og betalte Gjælden, og saa kunde han atter aande frit. Kort efter afgik han ved Døden.

Hvorledes Oberstløjtnant Schnitler var kommen igjennem Krigsskolen, var mig altid en Gaade. Thi en mere uordentlig Mand med Hensyn til Tid har jeg ikke truffet. Naar hans Venner ønskede at se ham hos sig i Selskab Kl. 8, pleiede de at indbyde ham til Kl. 6; da indfandt han sig i Regelen omkring Kl. $8\frac{1}{2}$. Men saa kunde det rigtignok ogsaa hænde, at det faldt ham ind at komme til den opgivne Tid. Da maatte vi jo ud med Sproget og fortælle ham, hvorfor vi havde indbudt ham for tidlig; han tog Situationen med Ro og ventede med Taalmodighed, til de øvrige Gjæster kom. Værre var det, naar han havde læst Indbydelsen saa flygtig, at han gik did, hvor han ikke var indbudt.

Om hans fænomenale Kyndighed i Datidens Krigshistorie fortælles der mangt et Træk. Her et af dem:

Kong *Oscar* holdt Middag paa Slottet for en liden Kreds af Officerer; blandt de indbudne var ogsaa en tysk General-

stabsofficer, der, jeg ved ikke i hvilken Hensigt, dengang opholdt sig i Kristiania. Efter Middagstalet samlede Kongen, som sædvanligt, Gjæsterne om sig i Billardværelset, og saa bad han Tyskeren fortælle om Gangen i et nærmere bestemt Slag, som den tyske Armé havde vundet. Det gjorde han da ogsaa. Men midt i sin Fortælling blev han afbrudt af Kaptein Schnitler, der tillod sig at bemærke, at han nok glemte en Vindmølle, der stod paa det og det Sted, og hvilken Rolle den spillede i Udviklingen af Slaget. Den forbausede Tysker, der personlig havde deltaget i Slaget, maatte medgive Rigtigheden af den gjorte Bemærkning. Senere skal han have sagt til en af de tilstedeværende, at det undrede ham, at man i Norge lod en saa fremragende Mand som Schnitler blive staaende som Kaptein; i Tyskland vilde han forlængst have været Generalmajor.

Og saa slutter jeg med at nævne Professor *Blix*.

I Tiden omkring Rigsretsaaret 1884 var det, som om vort Folk var hvirvlet ind i en politisk Hexedans. De politiske Modsætninger trængte sig ind i alle Forhold og skilte Hustru fra Mand, Fader fra Søn, Broder fra Broder, Ven fra Ven. Til Ære baade for Blix og for mig siger jeg, at vort Ven-skab stod sin Prøve paa en glimrende Maade i denne oprørte Tid. Vi stod i forskjellige politiske Leire, han var Venstremand, jeg Høiremand; men vi respekterede hver-andres Standpunkter og var lige gode Venner. Da han blev Statsraad, gik jeg op til ham for at ønske ham Lykke i hans nye Stilling; da jeg blev Statsraad, gjorde han det samme.

Blix vedblev at være, hvad han altid havde været, en oprigtig Venstremand, til enhver Tid tro mod sin Overbevisning. Han havde altid seet op til *Johan Sverdrup* med den største Beundring; han saa i ham det personificerede Ideal af en fuldendt Statsmand, en Ridder uden Frygt og Dadel.

Det undrede mig ofte, at en saa klartskuende Mand som Blix ikke havde noget Øie for Sverdrups saa stærkt fremtrædende svage Sider. Men saa var Tilfældet; i Forhold til Sverdrup var han altid den blinde Ildtilbeder. At han skulde lide Skibbrud paa sin Tro paa Johan Sverdrup, blev den store Smerte i hans Liv, som han vistnok aldrig tilfulde overvandt.

Hvordan det endte med Ministeriet Sverdrup, det ved alle. Kort før Blix fik sin Afsked som Statsraad, spiste han til Aften hos mig, hvorefter jeg fulgte ham hjem. Han var da saa fyldt af Indignation, at det var ham en Naturtrang at faa udgyde sig. Og saa blev vi gaaende udenfor hans Bolig lige til Klokken halv to om Natten, medens han talte om Forholdene inden Ministeriet og fremførte de bitreste Klager over Ministerchefens tvetydige Holdning, Upaalidelighed, Mangel paa Ærlighed, Brud paa Tro og Love. Det var vel en Rest af gammel Kjærlighed, at han ligesom undskylde Premierministeren med, at Brodersønnen, Statsraad Sverdrup, havde forledet ham og maatte betragtes som det egentlige Ophav til den hele Misère. Jeg fik det Indtryk af Blix, at han sørgede over Onkelen og var forbitret paa Nevøen.

Efterat Blix paanyt var blit Professor, vandt han, som alle ved, mere og mere Anerkjendelse som Salmedigter. Det er ogsaa i denne Egenskab, at hans Navn vil bevares i taknemmelig Erindring blandt vort Folk. Den Fest, der under saa stor Tilslutning blev holdt i Hovedstaden for at hædre ham i Egenskab af Salmedigter, kastede Lys over hans sidste Tid og var ham til overmaade stor Glæde. Hans Hustru har fortalt mig, at hun Gang paa Gang kunde se ham sidde og gjennemlæse den Tale, jeg havde holdt ved hin Leilighed, og ret som det var, kunde høre ham udbryde: „Et

oratorisk Mesterverk!“ Jeg anfører dette til Vidnesbyrd om, hvor han følte sig tiltalt og glædet ved, hvad der blev sagt den Gang, og ikke fordi jeg er indbildsk nok til at tro, at min Tale fortjente slig Karakteristik.

Professor Blix havde et godt Humør, var altid vel tilfreds og saa Tilværelsen fra dens lyseste Side. I Kraft af sin glimrende Hukommelse sad han inde med et uudtømmeligt Fond af Anekdoter og Historier, saa han morede baade sig selv og sine Venner med at fortælle. Hans Glansnummer var hans Gjengivelse af et Brev, som en Skyds-skaffer i Telemarken medgav nogle Kristianiadamer, og som var stilet til en Fører, der skulde ledsage dem over et Fjeld. Meningen med Brevet var at gjøre opmærksom paa, at Damerne ikke var engelske, og at Føreren derfor maatte være rimelig med Hensyn til Førerløn. Dette blev da udtrykt paa følgende Maade: „Dammerne er ikke Lorder; thi lad Retfærdighed raade i Førerens Tilkommelse!“ Den samme Skydsskaffer var adskillig forfalden, og undskyldte sig med, at han var saa nervøs. „Thi,“ sagde han, „Nervesjuka er ei dyr Sjuke, hon krev jo mykje Spiritus.“ Blix morede sig ogsaa meget med at fortælle om en Kone i Østerdalen, som han og Skolebestyrer *Jespersen* traf paa en Fodtur deroppe. Hun spurgte dem om, hvad de hedte, og da hun havde faaet at vide, at den ene hedte Blix, den anden Jespersen, sagde hun til Blix: „Ja, dig har jeg ikke hørt Tale om, men han der, han Gjest Baardsen, er mig vel bekjendt!“

Det var tungt at miste en saa tro gammel Ven. Jeg kan ikke udsige, hvor jeg følte mig fattig, da han var vandret bort. Gud glæde hans Sjæl i Himmerig!

Fra Blix gaar jeg over til at tale om de mere fremtrædende Politikere, med hvem jeg efterhaanden fik Leilighed til at gjøre Bekjendtskab.

Medens jeg var Prest paa Gaustad, kunde jeg ofte se Redaktør *Friele* og hans Ven, Stadskonduktør *Andersen* komme kjørende forbi min Prestebolig opover mod Sognsvandet, hvor de pleiede at tilbringe et Par Timers Tid, og hvorfra de vendte tilbage til Byen. Det var paa en af disse Udflugter, at jeg for første Gang gjorde Bekjendtskab med Morgenbladets celebre Redaktør. Senere traf vi oftere sammen ved forskjellige Leiligheder. Saa hændte det sig, at han blev indviklet i en Injurieproces med Redaktionen af en eller anden Avis. Saavidt jeg nu erindrer, var Foranledningen den, at han havde beskyldt vedkommende Blad for at have optraadt moralsk uhæderlig ved flere Leiligheder. I denne Anledning bad han mig om at yde ham Hjælp. Jeg følte mig selvfølgelig smigret af denne Anmodning og stillede mig til hans Disposition. Saa kommer han da en vakker Dag kjørende op til Gaustad Prestebolig med sin Vogn fyldt af indbundne Aargange af Bladet, som han overgav mig, hvorpaa han da vendte tilbage til Byen. I de følgende Dage gjennemgik jeg denne Masse af Aviser, hvoraf jeg gjorde fyldige Uddrag, og affattede saa en længere Udredning af det reiste Spørgsmaal, idet jeg anførte de Udtalelser, som jeg antog maatte kunne berettige Morgenbladets Redaktør til at fremkomme med de paaankede Beskyldninger. Om mit Indlæg fik nogen Betydning, ved jeg ikke; jeg glemte rent at spørge om Udfaldet af Processen.

Senere kom jeg efter Redaktørens Opfordring oftere til at skrive i Morgenbladet. Særligt Behag fandt han i et Stykke, jeg skrev nogen Tid efter Rigsretten med Overskriften: *Post Festum*; han fortalte mig med megen Tilfredsstillelse, at Statsminister *F. Stang* almindelig antoges for at være Forfatteren, medens andre havde gjættet paa Statsraad *Holmboe*.

Efterat jeg var flyttet til Byen som Professor, kom jeg i et endnu nærmere Forhold til Frieles Blad. Jeg skrev flere Indlæg i Dagens Strid og flere Ledere i Spørgsmaalet, der stod paa Dagsordenen.

Særlig mindes jeg en Leilighed, da det faldt i min Lod at forfatte Morgenbladets Leder i en sørgelig Anledning.

Jeg sad og spiste til Aften sammen med min Familie, da Redaktør Friile komme kjørende, stanser udenfor Porten, gaar opover Trappen og træder ind, aldeles opløst, saa han knapt var i stand til at faa frem et eneste Ord. Det var den Dag, da der var indløbet Telegram fra Stavanger om Sogneprest *Oftedals* „Bekjendelse“. Redaktøren var i den Grad gjennemrystet af Sorg og Smerte over den forfærdelige Ulykke, der havde rammet Kirke og Folk i vort Land, at han ikke havde været i stand til at samle sine Tanker og ikke magtet at faa færdig en eneste Linje af den Leder, hvormed hans Blad den følgende Morgen skulde orientere sine Læsere og det hele Land i denne Anledning. Han kom derfor til mig med indtrængende Anmodning om at paataage mig dette Hverv; man skulde vente i Trykkeriet til Kl. 11 $\frac{1}{2}$, og da *maatte* Lederen være færdig. Fra mit Synspunkt ansaa jeg det for opportunt, at en Kirkens Mand fik Adgang til at føre Ordet ved denne Leilighed; jeg imødekom derfor Frieles Anmodning, satte mig til mit Skrivebord og var færdig til fastsat Tid, da Trykkeriets Bud kom og afhentede Manuskriptet. Jeg har Grund til at tro, at jeg havde været heldig med mit Arbeide. Morgenbladets Leder blev telegraferet i Uddrag Landet rundt og blev vistnok ikke uden bestemmende Indflydelse paa Opinionen. Friile var i særlig Grad tilfreds med den.

Af Princip var Redaktør Friile Høiremand af den gamle Skole. Ud fra dette Standpunkt stod han frit ligeoverfor

enhver og kunde vende sine Vaaben til hver Side, hvor han fandt det paakrævet. I saa Tilfælde sparede han hverken Ven eller Fiende. Han var altid sin egen Mand. Han var ikke Kongens Mand, skjønt han ofte angreb sine Modstandere, naar han syntes, de gik Kongemagten for nær. Han var ikke Regjeringens Mand, uagtet det saa ofte faldt i hans Lod at optræde som dens Forsvarer. Og han lod sig ikke bestemme af skiftende Meninger og vxlende Strømninger blandt dem, der i det hele og store taget var hans Meningsfæller. Han var altid sin egen Mand, indtil Skrupullositet bange for at faa det mindste Skin af at lade sig bestemme af andre Hensyn end egen Overbevisning. Engang fik han vide, at Kong Carl den femtende omgikkes med den Tanke at dekorere ham med Olafsordenens Ridderkors. Han sendte da Bud til Majestæten og frabad sig den ham tiltænkte Æresbevisning, idet han tilføjede, at han vistnok ikke havde Magt til at hindre Kongen fra at udnævne ham til Ridder af Olafsordenen; men om Kongen mod hans Ønske gjorde det, saa vilde det være ensbetydende med at tvinge ham til at nedlægge sin Stilling som Redaktør af Morgenbladet og til at rømme Landet. Han satte sin Stolthed og Ære i at hævde Pressens Frihed og Uafhængighed til alle Sider, og derfor fik han jo ogsaa efterhaanden mere og mere Anerkjendelse selv blandt sine bitreste Modstandere.

Det mindst tiltalende ved Friele var den Hensynsløshed, hvormed han i Tide og Utide forfulgte enkelte af sine Fiender. De, som stod ham nærmest, og som kjendte ham bedst, pleiede at anføre til hans Undskyldning og Retfærdiggjørelse, at hans Optræden i slige Tilfælde ikke havde sin Grund i politisk Forfølgeseslyst, men i moralsk Indignation. Hvordan det forholdt sig i dette Stykke, derom tør

jeg ikke uttale mig. Hvad jeg sikkert ved, det er, at han ofte sad inde med Vaaben, der vilde have knust hans Modstandere, om han havde benyttet dem, men som han undlod at gjøre Brug af, fordi han af en eller anden Grund fandt det uhæderligt.

Gjennem et langt Liv havde han staaet midt oppe i Striden, han havde givet Hug og faaet Hug, skjønt det ofte saa ud, som om intet Vaaben bed paa ham. Jeg synes at se ham i Stortingskorridoren, omringet af en Flok Tingmænd; nogle frygter ham, andre hader ham, Præsident *Sivert Nielsen* er sort af Sinne og truer med at lade ham kaste nedover Trapperne, fordi han havde henvendt sig til ham med den riktigernok lidet høflige Hilsen: *Goddag, Hr. Pilatus!* Friile staar der som Klippen midt i Brændingerne, med stoisk Ro og tirrende Overlegenhed afvæbner han sin vrede Modstander ved at sige: „Jeg troede, Hr. Præsident, at De og jeg stod paa en saa god Fod med hverandre, at naar jeg kalder Dem Pilatus, saa vilde De kalde mig Herodes.“ —

Men indenfor den tykke Hud og det barske Ydre slog et varmt og trofast Hjerte. Derinde i Personlighedens Allerhelligste, der var det gjemt, som var det dybeste og fineste og yndigste ved ham, hans uskrømtede Guds frygt, som han havde en hellig Sky for at lade træde frem for profane Blikke, den dyre skjulte Skat, som ingen var værdig at faa tage i Øiesyn. Jeg saa ham aldrig i Kirken ved Høimesse-tjenesten. Men i de Maaneder, jeg virkede som Prest ved Trefoldighedskirken, prædikede jeg aldrig til Aftensang, uden at jeg havde ham som Tihører. Jeg vidste altid, hvor han sad, han havde altid gjemt sig borte i en mørk Krog, hvor ingen saa ham. Han ønskede aabenbarlig ikke, at nogen skulde vide, at han besøgte Guds Hus.

I min Erindring staar Redaktør Friile som en af de mærke-ligste Personligheder, jeg har havt Anledning til at lære at kjende.

Det er med Vemod, jeg mindes Præsident *Sivert Nielsen*, det er med Smerte, jeg tænker paa, hvorledes Politiken lagde sig mellem ham og mig og sprængte vort gamle Venskab.

Udrustet med glimrende Evner og fremragende parlamentarisk Begavelse var han af Sentiment og Overbevisning en fuldblods Venstremand fra første Stund. At han som Tingmand sluttede sig til Venstreoppositionen, var en Selvfølge. Nogen skabende Aand var han ikke; han traadte ikke frem med selvstændige politiske Ideer, han akcepterede Venstres Program, slig som det forelaa.

Han begyndte med at gjøre sig bemærket som en varm Beundrer af *Johan Sverdrup*. Stiftsprovst *Essendrop* har fortalt mig, at da han en Dag gik hjem fra Stortinget, fik han se *Sivert Nielsen* staa inde i et Portrum og græde. Han gik da bort til ham og spurgte ham, om han var blit syg, eller hvad det var, som feilede ham. Han svarede, at han havde det saa ondt og var saa hjertelig bedrøvet, fordi han havde seet sig nødt til at stemme mod *Johan Sverdrup*, saa hans Forslag var faldt i Tinget. — Senere skulde det blive anderledes. Discipelen kom snart til at distancere sin Mester. Hans Indflydelse steg fra Aar til Aar. I Tiden omkring 1884 var han sammen med *Ole Welde* fra Nordre Trondhjems Amt i Virkeligheden Venstres Leder og bestemte Partiets Holdning og Opträden. Medens *Johan Sverdrup* gjaldt for at være Oppositionens Fører, var hans egentlige Rolle kun den at udskyde de Kugler, som disse to menige Soldater havde støbt.

Saa blev det Sverdrupske Ministerium dannet; vor første parlamentariske Regjering fungerede til sine Venners Tilfredshed, man havde endelig faaet Statsraader, som havde Indflydelse i Stortinget, den gamle Strid mellem den lov-

givende og udøvende Magt var lykkelig tilende. Da udspredtes det Rygte blandt Tingmændene, at Statsministeren var vundet af sin Brodersøn for den Plan, at der skulde fremsættes for Stortinget Forslag om Gjennemførelse af de kirkelige Reformer, som saa længe havde været under Forhandling, og som det vestlandske Reformparti med stor Styrke krævede gjennemførte. Dette Rygte vakte stor Uro blandt Stortings Venstre, der gjennemgaaende var af den Opfatning, at der ikke burde røres ved disse kirkelige Spørgsmaal, saalænge som der stod saa forskjellige Meninger mod hverandre. Efter Anmodning af Partifæller og ledet af egen indre Trang henvendte da Sivert Nielsen sig til Statsministeren og bad ham paa det mest indtrængende om at stille Gjennemførelsen af de kirkelige Reformforslag indtil videre i Bero; det var det almindelige Ønske blandt hans Meningsfæller i Tinget, og de haabede, at han vilde tage Hensyn dertil. Statsministeren svarede, at han ansaa det paakrævet, at de kirkelige Spørgsmaal snarlig fik sin Løsning, og at han vilde sætte al sin Indflydelse ind paa, at det kunde ske. Sivert Nielsen bemærkede dertil, at saa ondt som det gjorde ham, fandt han det at være sin Pligt at gjøre Statsministeren opmærksom paa, at i det Tilfælde vilde hans fordums Meningsfæller vende sig mod ham, og Ministeriets Dage vilde da være talte. Hertil svarede da Hans Excellence, at det fik bero paa, hvem der var den stærkeste og havde størst Indflydelse.¹

Som man ved, gik det saaledes, som Sivert Nielsen havde forudsagt. Og da græd han ikke over at være nødt til at gjøre Sverdrup imod.

Sivert Nielsen og jeg var gamle Venner. Han var en hyppig Gjæst i mit Hus baade paa Gaustad Prestegaard og

¹ Efter Sivert Nielsens egen Fortælling til mig og andre.

efterat jeg var flyttet til Kristiania. Det var øiensynligt, at han gjerne var sammen med Størrelser som *Caspari*, *Lochmann* o. s. v., og at han satte Pris paa at blive vist den Opmærksomhed, som han i Kraft af sin Stilling som Præsident i Norges Storting med Rette kunde gjøre Krav paa. Som gammel Lærer var han glad i Børn og gav sig gjerne af med dem. Mine Døtre taler ofte om, hvor hyggelig han var mod dem, og hvor de var glade, naar han kom, — enten alene eller sammen med sin Hustru i andet Ægteskab, en meget tiltalende Kvinde, som var sin Mand til stor Støtte og stod ham trofast bi i hans tunge Stunder.

Det hændte ikke saa sjeldent, at han meldte sig selv, og da fik vi jo mest godt af ham, naar der ikke var andre Gjæster tilstede. Han og jeg tilhørte forskjellige politiske Partier, hvorfor det ikke faldt os ind at indlade os paa at drøfte politiske Spørgsmaal med hverandre. Derimod kunde han nok leilighedsvis meddele mig et eller andet interessant Træk fra Venstrepolitikens Interiører. Han bad mig aldrig tie med, hvad han fortalte mig; jeg havde altid det Indtryk, at den kluge og forsigtige Mand ikke sagde andet, end hvad han vilde, at alle skulde vide.

Blandt de mange Aftener, han tilbragte hos os, husker jeg særlig én.

Venstrepartiet havde gjennemført sine store Programsager som Statsraadernes Deltagelse i Stortinget, Juryloven o. s. v. Der var ikke længere noget betydeligt Reformsørgsmaal, som Partiet stod samlet om, „Tillid til Johan Sverdrup“ vilde i Længden ikke kunne holde det sammen. Det var under saadanne Omstændigheder, at daværende Stortingsmand, senere Statsminister *Qvam* havde foreslaaet, at man skulde samle sig om snarlig Gjennemførelse af den baade i national og økonomisk Henseende saa vigtige og betydnings-

fulde Sag: Oprettelse af et eget norsk Konsulatvæsen, efterat man havde opsgaet det konsulære Fællesskab med Sverige.

Kort efter tilbragte Sivert Nielsen Aftenen hos os. Han var hele Tiden stille og sturen, saa jeg skjønte, at noget var i Veien. Da jeg fulgte ham ud i Gangen for at hjælpe ham med at faa paa sig sit Overtøi, fortalte han mig, hvad der laa ham paa Hjerte. Han var saare bekymret i Anledning af det Qvamske Forslag; han forudsaa, at dets Gjennemførelse vilde støde paa svære Vanskeligheder, kanske føre os ind i en alvorlig Konflikt med Sverige og bringe stor Ulykke over Land og Folk.

En anden Gang, da vi gik sammen op og ned paa Karl Johans Gade, udtalte han sig i samme Retning.

Til sine Tider led Sivert Nielsen af religiøse Skrupler og Samvittighedsbebreidelser, som snart optraadte i mildere Former og snart næsten kunde antage Karakteren af lige-frem Melankoli. Undertiden kunde der gaa flere Aar mellem slige Anfald, undertiden kunde de komme over ham med korte Mellemrum. Naar han under sine Ophold i Kristiania kom i saadan Sjælenød, sendte han altid en af sine Sønner eller sin Hustru op til mig med Bøn om, at jeg vilde komme og se til ham, selv om det var saa sent som Klokken 10 om Aftenen eller Klokken 12 midt paa Natten. Saaledes gik det da til, at det faldt i min Lod at yde min gamle Ven al den Sjælehjælp, al den Trøst og Beroligelse, som jeg var i stand til at yde ham. Det er underligt for mig at tænke tilbage paa de mange Gange, da jeg sad foran hans Seng eller ved Siden af ham i hans Sofa og søgte at tale Evangeliets Lys og Trøst ind i hans forpinte Sjæl. Hvor han ligefrem slugte hvert Ord, jeg sagde til ham, hvor han var mig taknemmelig, hvor han takkede og vel-

signede mig, fordi jeg kom til ham, hvor han bad mig saa inderlig om snart at se til ham.

Man har ofte spurgt mig, hvad det var, der voldte ham disse Skrupler og førte ham ind i saa stor Samvittighedsnød. Paa et sligt Spørgsmaal har jeg som hans Sjælesørger ikke \varnothing havt Ret til at give noget Svar; heller ikke vilde det være af nogen Interesse for noget Menneske at faa det at vide. Derimod tror jeg, det kunde være af Betydning, om jeg meddelte, hvad det var, han *ikke* bebreidede sig for. Og det vil jeg gjøre med hans egne Ord. Det var en Dag, han sagde til mig: Det underer mig, at jeg, som gaar her og bebreider mig for alle mulige Ting, snart for dette, smart for hint, ikke har faaet Bebreidelser for Rigsretten. Men, lagde han til, med Hensyn til den har jeg handlet efter bedste Overbevisning og Samvittighed, og jeg har i saa Henseende intet at bebreide mig for.

Saa blev jeg Statsraad. Den Dag, da Ministeriet første Gang skulde møde Stortinget, gik jeg om Morgenens indom Sivert Nielsen. Jeg havde Trang til at tale med ham om det Skridt, jeg „efter bedste Overbevisning og Samvittighed“ havde gjort. Om dette Møde finder jeg det mest passende ikke at skrive noget. Der var et Vidne tilstede, og det var Gud; det er nok, at han ved, hvad der foregik. Men da jeg gik ud fra Præsidenten, vidste jeg to Ting: at det var forbi med det gamle Venskab mellem os to, og at jeg vilde miste min Stilling som Professor ved Universitetet.

Jeg var blit Biskop og havde flyttet ind i Oslo Bispegaard. En Dag, jeg sidder i mit Arbeidsværelse, kommer en af Sivert Nielsens Sønner ind til mig. Det forholdt sig nemlig saa, at han atter havde faaet et af sine gamle Anfald. Paa Grund af, hvad der var passeret mellem ham og mig, undsaa han sig for at komme til mig eller for at bede

mig komme til ham. Han sendte derfor til mig en af sine Sønner, der skulde forelægge mig nogle Spørgsmaal, som han bad mig svare paa, til Trøst og Beroligelse for ham. Jeg imødekom selvfølgelig denne hans Begjæring, ligesom jeg senere saa til ham et Par Gange. Jeg besøgte ham ogsaa nogle Gange paa hans sidste Sygeleie. Men han var ikke af slig Karakter, at der kunde blive Tale om noget virkelig Opgjør mellem os; det var forbi med vort gamle Ven-skab, forbi for bestandig.

Statsraad *Jakob Sverdrup* kjendte jeg fra Studenterdagene, da han med Liv og Sjæl deltog i Forhandlingerne i den theologiske Forening og viste sig som en meget slagfærdig Debattant. Dengang som senere stod han i alt væsentligt paa sin Faders Standpunkt baade i religiøs, kirkelig og politisk Henseende; det var vel et Udslag baade af personlig Paavirkning og af Arvelighedens Lov. Vi var alle dengang overtydede om, at han i Fremtiden vilde komme til at spille en fremtrædende Rolle i vort offentlige Liv.

Vi traf hverandre igjen i Kristiania, han som Statsraad, jeg som Professor. Blix var overflyttet til Stockholm som Medlem af Statsraadsafdelingen der, og Sverdrup havde bosat sig i Hovedstaden og overtaget Stillingen som Chef for Kirke-departementet.

Statsraad J. Sverdrup havde en vidunderlig Evne til at vinde Folk, han kunde den Kunst at glemme og at faa andre til at glemme. Som Kirkestadsraad blev Rigsretspresten mødt med Uvilje og Mistillid fra Kristiania Presters Side, og det skjønte han vistnok selv. Men han tog sine Forholdsregler; han indfandt sig i deres Møder, han deltog i deres Forhandlinger, han omgikkes dem som sine Ligemænd, og han vandt dem allesammen — paa meget faa Undtagelser nær.

Jeg tager ikke i Betænkning at sige, at vi ikke har havt

en saa dygtig Chef for Kirkedepartementet som ham, ingen saa rig paa Initiativ, ingen, der har efterladt sig slige Mærker.

Det er især to betydningsfulde Reformer, som han har Æren af at have sat igjennem.

Spørgsmaalet om Indførelse af nye Prædikentexter havde længe staaet paa Dagsordenen. Det var blit behandlet paa et større kirkeligt Møde i Kristiania og der vundet almindelig Tilslutning. Saa havde Kristiania Presteforening nedsat en Komité, der skulde udarbeide Forslag til to nye Perikoperækker; til Medlemmer af denne Komité havde Foreningen valgt Professor *G. Johnson*, Sogneprest *Sven Brun* og mig. Vi var forlængst færdige med vort Forslag, og Presteforeningen havde oversendt det til Kirkedepartementet med Anmodning om, at det maatte blive godkjendt ved kongelig Resolution til Brug i den norske Kirke.

Siden den Tid havde man intet hørt, vort Forslag havde ligget flere Aar i Kirkedepartementet, det saa ud til at være baade død og begravet.

Saa kom Jakob Sverdrup, og der kom Liv i de døde Ben. Perikopespørgsmaalet blev opvakt fra de døde, vort Forslag blev undergivet den fornødne foreløbige Behandling og derpaa autoriseret ved kongelig Resolution af 12te Okt. 1886. Senere blev de gamle Kollekter i revideret Skikkelse og en ny, fyldigere Form for Høimessetjenesten autoriserede henholdsvis ved kongelig Resolutioner af 2den Dec. 1886 og 8de Jan. 1887. Saaledes havde den norske Kirke faaet en ny Textbog, et Arbeide, Statsraad Sverdrup havde fremmet med stor Energi og Dygtighed. Sagkyndig Bistand havde han faaet af afskediget Biskop *Grimelund*, Presterne *Gustav Jensen* og *A. Hansen* samt undertegnede.

Færdig med Textbogen gav han sig strax ikast med en endnu større Opgave: Udarbeidelse af en ny Alterbog for

den norske Kirke. Til Fremme af dette Arbeide lod han opnævne en departemental Komité med sig selv som Formand og som Medlemmer Biskoperne *Essendrop* og *Smitt*, Lærer i Kirkeret ved det praktisk-theologiske Seminarium *S. Broch*, Professor Dr. *A. Chr. Bang*, Hovedlærer ved det praktisk-theologiske Seminarium *Gustav Jensen* og res. Kap. ved Trefoldighedskirken i Kristiania *A. Hansen*. Under Statsraad Sverdrups Ledelse arbeidde Komiteen, der holdt sine Møder i Kirkedepartementet, med Liv og Fart, vor Formand var som en Dirigent, der inspirerer hele sit Orkester. Saa gik da ogsaa Arbeidet raskt fra Haanden, Samarbeidet inden Komiteen var hyggeligt og behageligt, og vi naaede altid frem til Enighed paa alle Punkter — paa én Undtagelse nær.

Det var vel min historiske Sans, der gjorde mig til Talsmand for den Anskuelse, at man i Rituallet for Bispevielse skulde beholde den latinske Hymne og den latinske Kollekt for at minde om Reformationskirkens Sammenhæng med Middelalderens Kirke. Det var jo ikke nogen ny Kirke, Reformatorerne vilde oprette, det var den gamle Kirke, de vilde gjenreise i renset Skikkelse. Medens Komiteens øvrige Medlemmer sluttede sig til mig, erklærede Formanden kort og godt, at Latinen skulde ud som uforstaaelig for Menigmand; det historiske Hensyn tillagde han ingen Betydning. Ligeoverfor en slig kategorisk Erklæring havde vi intet andet at gjøre end at bøie os; han havde Bugten og begge Ender og kunde som Kirkedepartementets Chef af egen Magtfuldkommenhed bestemme, i hvilken Skikkelse Alterbogen skulde forelægges Kongen til Godkjendelse. Saaledes gik det til, at Latinen blev strøget.

Vort Arbeide var tilende. De af Komiteen affattede Udkast til en ny Alterbog blev sanktioneret til Brug for den norske Kirke med kongelig Anordning af 14de Februar 1889.

Statsraad Jakob Sverdrup havde atter sat sig et uforglemmeligt Minde i vor Kirkes Historie.

Dette vilde i end høiere Grad have været Tilfældet, om det var lykkedes ham at gjennemføre de kirkelige Reformer, der saa længe havde staaet paa Dagsordenen. Men det var her, at han led sine store Skibbrud.

Medens Jakob Sverdrup stod midt oppe i det offentlige Liv, blev der sagt mangt et stygt Ord til ham, mangt et ondt Ord om ham. Jeg vil forsøge at yde ham fuld Retfærdighed, skjønt jeg ikke er blind for hans svage Sider.

Udrustet med stor Energi, Handledygtighed og Handletrang, var han en Reformernes Mand i udpræget Grad. Han levede og aandede i Reformer, hans Hoved var som et Kaleidoskop, hvor det ene Reformprojekt i glimrende Farver og straalende Belysning afløste det andet. Modne og umodne, paakrævede og upaakrævede, nyttige og skadelige Reformplaner krydsede hverandre i hans Indre. Jeg har ofte havt det Indtryk, at han kunde være blit en farlig Mand, om han havde faaet Anledning til at realisere nogle af disse umodne, upaakrævede, skadelige Reformplaner.

I Egenskab af Politiker var han en Kompromissernes Mand, der med stor Behændighed gjorde Brug af Principet: *do ut des.* Det kan nok være, at han undertiden i en snæver Vending gik længere, end han burde; jeg havde undertiden det Indtryk, at dette var hans svageste Side. Men saa havde jeg ogsaa altid det Indtryk, at hvormeget han end kunde staa der og kjøbe og sælge, give og tage, saa vilde han dog ikke et Øieblik have betænkt sig paa at ofre sit Liv som Martyr for sin Kristentro, om det havde været paakrævet.

Som kristelig Personlighed modnedes han mere og mere, lutret under Modgang, Skuffelse, Forfølgelse og Sygdom. Et gribende Vidnesbyrd herom var hans sidste Prædiken, som

han holdt paa Universitetet. De, som var tilstede, vil aldrig kunne glemme, hvorledes han stod der som en dødsdømt Mand og talte Livets Ord med hellig Glød og mandig Overbevisning og overmenneskelig Kraft.

Og saa tilslut en personlig Erindring:

Statsraaderne Arctander, Astrup og Blix havde faaet Afsked, og Statsministeren havde rekonstrueret sit Ministerium, saa godt han kunde. Statsraad Jakob Sverdrup blev imidler-
tid mere og mere lagt for Had, og flere og flere Røster
hævede sig for, at han ogsaa burde træde ud af Regjeringen;
det var klart, at hans Stilling var uholdbar. Det var under
saadanne Omstændigheder, at Jakob Sverdrup kom til mig
som Sendebud fra sin Onkel. Det var bestemt, fortalte han,
at han skulde søge sin Afsked som Statsraad, det var
Statsministerens Bøn og Begjæring til mig, at jeg vilde lade
mig udnævne til hans Eftermand og overtage Stillingen som
Chef for Kirkedepartementet. Jeg mindes endnu levende,
hvor jeg blev overrasket og forbauset ved denne Anmod-
ning. Selvfølgelig havde jeg intet andet at svare, end at jeg
vistnok i enkelte Stykker maaske var noget mere moderat
end flere af mine Partifæller, særlig de ældre; men at jeg
dog i alle principielle Spørgsmaal var Høiremand og som
saadan ikke kunde gaa ind i et Venstreministerium. Hertil
bemærkede da Statsraad Sverdrup, at det var Onkelens Plan
at lægge sin Politik saa mange Grader til Høire, at han haabede
at skulle samle om sig alle moderate og besindige Ele-
menter inden baade Høire og Venstre til et stort nationalt
Parti, der skulde drive Rigs- og ikke Partipolitik. Jeg
svarede, at jeg ikke havde nogen Tro paa, at denne Plan
vilde lykkes, og at jeg ikke fandt det forsvarligt at lade mig
udnævne til Statsraad under saa uklare Forhold. Og her-
med endte da Forhandlingerne mellem ham og mig.

Endnu en Erindrинг:

Ved Bispevalget for Kristianssands Stift havde Sogneprest *Arnesen* i Porsgrund faaet de fleste Stemmer overhovedet, medens Sogneprest *Heuch* i Uranienborg i Kristiania havde faaet de fleste Stemmer som Numer 1. Det var en offentlig Hemmelighed, at Kirkedepartementets daværende Chef, Statsraad *Bonnevie* var stemt for at lade sin Ven *Heuch* udnævne til Biskop i Kristianssand, og alle Meningsberettigede fandt det rimeligt, at saa skede. Der var imidlertid én Omstændighed, der syntes at gjøre *Heuchs* Udnævnelse til Biskop mere og mere betænkelig. Sammen med sin Ven, daværende Professor *F. W. Bugge* havde han som Redaktør af „*Luthersk Ugeskrift*“ optraadt som en bestemt Modstander af Lægmandsvirksomheden; som Følge deraf var det vakte Lægfolk i Stiftet blit mere og mere ængsteligt for, at om han blev Biskop, saa vilde han lægge Hindringer i Veien for den frie Virksomhed for Guds Rige og volde Splid istedenfor at samle alle gode Kræfter til fælles Arbeide.

Der var mange Tegn, der tydede paa, at der holdt paa at danne sig en saa bestemt Misstemning ligeoverfor *Heuch*, at det kunde være blit utilraadeligt for Kirkechefen at udnævne ham til Biskop.

Det var under saadanne Omstændigheder, at jeg følte det at være min Pligt at optræde til hans Forsvar. Jeg havde kjendt ham i mange Aar, jeg vidste, at man gjorde ham Uret.

Jeg lod rykke ind i „*Kristianssands Tidende*“ en Opsats, hvori jeg udtalte som min bestemte Overbevisning, at om Sogneprest *Heuch* blev Biskop i Kristianssands Stift, saa var han en for Guds Riges Fremgang og Væxt saa varmt interesseret Mand, at det aldrig vilde falde ham ind at optræde som Modstander mod den frie Lægmandsvirksomhed. Jeg var overtydet om, at han og det vakte Lægfolk snart vilde

finde hverandre og arbeide i broderlig Forstaaelse med hver andre.

Som H. N. Hauges Biograf nød jeg Tillid inden de vakte Kredse, min Opsats virkede til Beroligelse, og Angrebene paa Heuch forstummede. Saa blev han udnævnt til Biskop, og det gik, som man ved, fuldt ud i Opfyldelse, hvad jeg havde forudsagt.

VIII.
STATSRAAD.

Min Statsraadstid ligger for nær Nutiden til, at jeg skulde kunne meddele om den noget nyt eller noget af særlig Interesse. Jeg vil derfor indskrænke mig til at udtale, at jeg modtog Kaldelsen til at indtræde i Kongens Raad, fordi det stod for mig som en ligefrem Pligt mod Fædrelandet. Og det ved jeg var Tilfældet med alle mine Kollegaer. Vi vidste, hvad vi gjorde, vi var ikke blinde for, hvad vi resikerede; vi satte alt ind paa at løse den Opgave, der havde samlet os om sig. Og vi har ikke havt Grund til at angre, hvad vi gjorde; naar vi ser Historien an i Nutidens Lys.

Det var Hensynet til Unionen, der bevægede mig til at gaa ind i Ministeriet af 2den Mai 1893. Jeg havde altid været en varm Unionsven. I Foreningen mellem Norge og Sverige havde jeg altid seet et uvurderligt stort Gode for begge Folk baade i økonomisk og politisk Henseende. At Unionen havde sine Mangler, det indsaa jeg nok. Men som det tidligere var lykkedes Norge at faa rettet noget af det, som rangt var med Hensyn til Unionsforholdet, saa levede jeg i den glade Tro, at dette fremdeles skulde blive Tilfældet; jeg var overtydet om, at vi skulde faa et Opgjør med Sverige, der med fuld Anerkjendelse af Norges Ære og Norges Ret gjennemførte Principet om Ligestilthed mellem de to Broderfolk. Og det saa ud til, at saa kunde ske.

Januarprotokollen havde opstillet Principet, Sveriges Udenrigsminister Grev *Lewenhaupt* var en frisindet Politiker med et uhildet Blik, Sveriges Premierminister *Bostrøm* gav Indtryk af at være en folkelig tilskaaren Personlighed, der havde saa mange Betingelser for at kunne løse Unionsspørgsmaalet til fuld Tilfredsstillelse for begge Folk.

Det har siden vist sig, at denne Forudsætning var feilagtig. Vi havde ikke været nok opmærksomme paa, at der i Sverige var traadt frem en Aandsmagt, der nødvendigvis maatte ende med at sprænge Unionen, nemlig *Alins historiske Skole*.

Men om det end skulde vise sig umuligt i Længden at opretholde Unionen, saa blev dog det andet Stangske Ministerium ikke dannet forgjæves; det har meget mere faaet sin store Betydning i vor nyere Historie. Jeg antager, at alle nu vil være enige i, at den Politik, der havde faaet sit prægnante Udtryk i Statsminister Steens: „*og derefter?*“, med Nødvendighed vilde have ført til en ligefrem Konflikt med Sverige. Jeg antager ogsaa, at alle nu vil være enige i at karakterisere det som en falsk Forudsætning, at hvad man saa end gjorde i Norge, saa vilde ikke engang en tandlaus Kjærring i Sverige mæle et eneste Ord. Og jeg venter ikke Modsigelse fra noget Hold, naar jeg siger, at vort Fædreland i 1893 var aldeles uforberedt til at optage nogen Konflikt med Sverige, idet vort Forsvarsvæsen i saa sørgeelig Grad laa nede og saa letsindig var blit forsømt. Om det da ikke lykkedes for Ministeriet af 2den Mai 1893 at reformere Unionen, saa har det i alle Tilfælde gjort vort Land den Tjeneste, at det har medvirket til at udsætte Konflikten, indtil vi stod færdige til at tage imod den. Og derfor fortjener det baade Ære og Tak. Ingen vil længere tvile paa, at vi var ligesaa gode Nordmænd som vore Mod-

standere, ligesaa rakryggede i Forholdet til Sverige, lige-saa samvittighedsfulde i at hævde Norges Ret og Ære.

I det første Stangske Ministerium havde forhenværende Skoledirektør *Bonnevie* været Chef for Kirkedepartementet. Han var en Mand med mangesidige Kundskaber og Indsigter, sad inde med en uopslidelig Arbeidskraft, var en dygtig Parlamentariker og en fortrinlig Administrator. Som Kirkestatsraad var han i det hele og store taget vel likt af Geistligheden, skjønt han ikke var Theolog; alle vidste, at han var en for Kirkens Vel varmt interesseret Mand; man troede ogsaa, at han i vanskelige kirkelige Spørgsmaal handlede efter Samraad med sin Ven og Fætter, Sogneprest *Heuch*. Blandt den høiere Skoles Læreretat holdtes han for at være mindre populær.

Hvorfor *Emil Stang* ikke optog ham som Kirkestatsraad i sit andet Ministerium, derom har han ikke givet mig nogen Besked. Jeg kan blot sige, at det ikke var min Skyld, at han denne Gang blev staaende udenfor. Da Stang spurgte mig, om jeg vilde gaa ind i det Ministerium, han holdt paa at danne, raadede jeg ham til at beholde Bonnevie, som en Kraft, det var bedre at have *i end udenfor* Ministeriet. Han svarede blot, at han af flere Grunde ikke kunde tage ham med.

Jeg har Grund til at tro, at Bonnevie følte sig krænket og saaret over at være blit kasseret. Strax efter Ministeriets Dannelse gik jeg op til ham; jeg følte Trang til at faa sagt ham, at jeg var aldeles uden Skyld i, at jeg indtog den Stilling, han tidligere havde indehavt. Han svarede, at derom var han forvisset. Stang havde oplyst ham om, hvordan det hele var gaaet til, og han nærede ingensomhelst Uvilje hverken mod ham eller mig.

Det var den 2den Mai 1893, at det 2det Stangske Ministerium blev udnævnt. Hvor jeg mindes levende den Dag.

De nærmeste Dage i Forveien havde vi havt flere Møder for at raadslaa om forskjellige Spørgsmaal og enes om den vordende Regjerings Program, alt var i Orden, og vi var samlet i Emil Stangs Bolig, Hofstaldmester Sverdrups Gaard i Parkveien. Det var ét Spørgsmaal, som havde sat os i nogen Spænding. Der havde nemlig hævet sig i Venstrepressen flere Røster for den Betragtning, at Statsminister Steen ikke burde kontrasignere vor Udnævnelse. Venstre burde ikke paa nogen Maade medvirke til og gjøre sig ansvarlig for, at der blev udnævnt en Regjering, der ikke nød Nationens Tillid. Vi var forberedt paa alle Eventualiteter og var blit enige om, hvad vi skulde gjøre, da der kom Bud til os om, at den Steenske Regjering havde faaet sin Afsked, at Statsministeren havde kontrasigneret Udnævnelsen af det andet Stangske Ministerium, og at vi skulde møde paa Slottet for at holde Statsraad med Kongen. Dette skede da ogsaa. Det blev bestemt, hvem der skulde gaa til Stockholm som Medlemmer af Statsraadsafdelingen der, og hvorledes Departementerne skulde fordeles mellem Medlemmerne af den norske Regjering i Kristiania. Og dermed var da den nye Regjering dannet og sat i Funktion.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa den Tid, jeg gjorde Tjeneste som Statsraad, kan jeg ikke andet end mindes med Tak de trofaste og dygtige Mænd, der var mine Kollegaer i hin alvorsfulde Tid. Særlig føler jeg Trang til i Mindet at dvæle ved Regjeringens Chef, Statsminister *Emil Stang*. Han var et levende Lexikon, enten det gjaldt statsretslige eller politiske Spørgsmaal. Norges nyere politiske Historie kjendte han ud og ind, han vidste, hvad der var passeret, han kjendte til, hvorledes ethvert Spørgsmaal af Betydning var løst og enhver Sag af Vigtighed afgjort. Han var en klart skuende Mand, der ikke fattede nogen Beslutning, før

han i Ro havde overvejet Følgerne. Det var en ligefrem intellektuel Nydelse at høre paa ham, medens han gik frem og tilbage paa Gulvet og udviklede sine Meninger angaaende et foreliggende vanskeligt Spørgsmaal. Han kunde da sige: „Her kan vi gjøre to Ting, enten dette eller hint. Vælger vi det første Alternativ, da vil Følgerne blive saa og saa. Vælger vi det andet Alternativ, da er det aabenbart, at det og det vil blive Følgerne. Under saadanne Omstændigheder kan der ikke være Tvil om, hvad vi bør gjøre.“ Det kan gjerne være, at dette ikke blot var hans stærkeste, men ogsaa hans svageste Side. Sikkert er det, at vi aldrig vilde være sluppet saa vel igjennem alle de Vanskeligheder, som vi stod ligeoverfor, uden hans besindige og forsigtige Ledelse.

Personlig tilføier jeg den Bemærkning, at jeg aldrig skal glemme den Tillid, han viste mig, og den Opmærksomhed og Hensynsfuldhed, hvormed han omgikkes mig og behandlede mig den Tid, jeg var Medlem af hans andet Ministerium. Jeg vil altid bevare hans Navn i taknemmelig Erindring.

At dømme efter Indberetningerne fra de lokale Foreninger, blev Dannelsen af Ministeriet hilset med Tilfredshed rundt om i Landet. Det konservative Partis ledende Mænd saa Fremtiden an med Fortrøstning i det glade Haab, at det skulde lykkes at samle Nationens Flertal om Regjeringens Program, saa man kunde faa løst paa tilfredsstillende Maade de unionelle Spørgsmaal og faa Fred og Ro i Landet. Det saa ogsaa ud til, at den konservative Sag var begyndt at faa Vind i Seilene. Den yngre konservative Forening var traadt frem som et friskt Livsens Pust; mange saa i den et glædeligt Vidnesbyrd om, at Høire var begyndt at faa Tilførsel af ny Livskraft, nyt Blod. Og i „Ørebladet“, det kvikke, livlige, paagaaende Øreblad, havde den konservative Presse faaet en efter manges Mening meget værdifuld Tilvæxt.

Det Høire, som *Emil Stang* havde samlet om sig og reorganiseret efter det store Nederlag i 1884, var i mange Maader forskjelligt fra, hvad det tidligere havde været; det var paa god Vei til at blive et moderat liberalt Fremskridts-parti paa Grundlag af det historisk givne og faktisk bestaaende. Hvad der var dets stærke, det var ogsaa dets svage Side. Dets Tilhængere tilhørte for en stor Del Overklassen, medens de bredere Samfundslag havde sluttet sig til Venstre. Høire, det var Storfolk, Venstre, det var Smaafolk. De, som havde havt Lykken med sig og faaet sit paa det Tørre, de var gode Høiremænd; de derimod, som var kommet paa Kant med Samfundet, som var misfornøjet med sin Skjæbne, som troede sig at have lidt Uret af sine Overordnede, de havde instinktsmæssig stillet sig blandt Venstres Rækker. Selvfølgelig var der Undtagelser fra denne Regel. Den mest ivrige, for ikke at sige fanatiske Høiremand, jeg traf, medens jeg var Statsraad, var en fattig Husmand. Han fortalte mig, at i hans Hjembygd var alle Storbønder Venstremænd; de var strenge mod sine Arbeidere og haarde mod sine Husmænd, og derfor havde alle Smaafolk i Bygden sluttet sig til Høire.

Fra tidligere Tider bar det konservative Parti paa en skjæbnesvanger Arv, og det var Benævnelsen „*Høire*“. Ud fra dette Navn og Partiets historiske Sammenhæng med dem, der tidligere havde været de styrende i Landet, var det let at mistænkeliggjøre Partiet, at vække Uvilje, Had, Forbitrelse mod det og derved drive Folk over til Venstre.

Jeg skal faa Lov til at præsentere for mine Læsere en „*Høireknuser*“ fra Otti- og Nitti-Aarene. Det er en afskediget Kirkesanger, Søn af en af de ældste Haugianere i Bygden, yngre Broder til en af Digterne fra hin Periode, da man sang i høistemte Toner om

„Norafjeld med Jøkel blaa,
dunkle Urols Minde.“

Han reiser omkring i Bygderne, dels engageret af lokale Foreninger, dels paa egen Haand som et Slags Venstrelæg-prædikant. Om Kvelden samler han Folkene paa de nærmeste Gaarde om sig og holder Møde med dem, idet han dels smaasnakker med dem, dels holder korte Foredrag for dem. Hans Ord kan da falde omtrent saa:

„Folk taler nu saa meget om Høire. Somme siger, at vi nu maa støtte den nye Høireregjering, saa vi kan faa et hæderligt Opgjør med Sverige og saa Ro i Landet. Dere, som taler saa, har dere tænkt over, hvad Slags Folk Høire er?

Lad mig faa minde om, hvorledes Konge og Regjering, Amtmand og Biskop, Fut og Skrivar, Prest og Lensmand paa en saa skammelig og oprørende Maade mishandlede Bondegutten Hans Nielsen Hauge, bare fordi han, drevet af Guds Aand, reiste omkring for at prædike Guds Ord, endda han ikke var prestelærd; hvorledes de slog ham, jagede ham som et vildt Dyr fra Bygd til Bygd, satte ham ind paa Tugthuset, lod ham blive siddende i Fængsel Aar efter Aar uden Lov og Dom. Der kan dere se, hvad Slags Folk Høire er.

Her er vel tilstede Folk, som har hørt Tale om Embedsmændene her i Bygden i gamle Dage. Det var en *Skrivar*, som aldrig dømte en retfærdig Dom i en retfærdig Sag, uden at Bonden gav ham ein Sau eller ei Ku. Det var en *Fut*, som var saa haard og ubarmhjertig, at han drev Bonden fra Gaard og Grund, hvis Skatten ikke blev betalt i rette Tid. Det var en *Prest*, som sørgede for Bøndernes Sjæle paa den Maade, at han sad og drak og spilte Kort

med Skrivar og Fut hele Natten, indtil han tidlig Søndag Morgen reiste sig fra Kortbordet og Toddyglasset for at reise til Annexkirken og prædike, mere end halv fuld. Og nu har dere en *Lensmand*, som er en slig Bondeflaaer, at dere staar og skjælver med Luen i Haanden, naar han taler til dere.

Har dere ikke faaet nok af Høire? Vil dere paanyt indføre det gamle Høireregimente i vort kjære Fædreland?“

Jeg tager ikke i Betænkning at sige, at denne Maade at agitere paa, var den allerfarligste for det konservative Parti. Det hjalp intet, hvad man vilde og kunde indvende derimod; Grunden var undergravet, Spillet tabt. De Høirebygder, som den ovenfor skildrede Agitator besøgte, gik alle som én over til Venstre og har siden tilhørt Venstre, og vil efter al menneskelig Beregning altid gjøre det.

Det havde vel sin Grund i den sociale Modsætning mellem Høire og Venstre, at det var saa let at faa Folk til at tro de ondskabsfulde Rygter, som blev opdigtet om Høire i Almindelighed og Høires ledende Mænd i Særdeleshed. Det blev troet det Rygte, som udspredtes om Statsminister Emil Stang, nemlig at han havde modtaget en meget stor Sum Penge fra Sverige og saaledes ladet sig bestikke til at danne en Regjering, der skulde fremme svenske Interesser og holde vort Fædreland trællebundet under svensk Overhøihed. Og selv efterat Statsministeren havde faaet dømt den samvittighedsløse Ophavsmann til dette nederdrægtige Rygte, var der visselig mange, der i sit stille Sind troede, at der dog muligens alligevel laa noget til Grund for det Rygte, der var saa almindelig udbredt og saa almindelig troet.

Og selv om man ikke gik saa vidt som til at beskylde Medlemmerne af den norske Regjering for at være bestukne

af Svenskerne, saa øvede det dog sin Virkning, at man anklagede dem for at være daarlige Nordmænd, som der var lidet Tag i, naar det gjaldt at hævde Fædrelandets Ære og Ret, som stod krogryggede ligeoverfor Svenskerne, som var usle Spytslikkere ligeoverfor Kongen, Mænd, som det i Folkets Interesser gjaldt at faa fjernet fra sine Stillinger saa hurtig som muligt. Hvor meget eller hvor lidet der blev troet af disse Bagvaskelser og Beskyldninger, som dels blev fremført i lokale Aviser, dels paa Folkemøder, dels i Samtaler Mand og Mand imellem, sikkert er det, at alle disse Smaadryp, al denne Mistænkeliggjørelse virkede stille og uformærket til at svække Høires Stilling og undergrave Tilliden til Regjeringen blandt Folket.

Det være langt fra mig at ville gjøre Venstre i sin Hellehed ansvarligt for den Maade, hvorpaa enkelte Redaktører eller enkelte af de af lokale Foreninger engagerede Agitatorer optraadte mod os. Hvor jeg ovenfor har anført, det er udelukkende skeet for at give et historisk Billede af Tiden og ganske objektivt at kaste Lys over Høires Stilling blandt vort Folk i hin Brydningstid.

Som det vil erindres, blev Ministeriet hilset med et Mistillidsvotum, første Gang det mødte i Stortinget. Hvor jeg mindes levende hin Formiddag. Vi blev mødtaget med skumle Blikke i Stortingskorridorerne, gamle Bekjendte vilde knapt række os Haanden til Hilsen, Luften var fyldt med Elektricitet og truede med en frygtelig Udladning. Og den kom, Forslag til Mistillidsvotum blev fremsat, og Debatten begyndte. Da Resultatet var givet paa Forhaand, og der ikke fremkom noget nyt under Ordskiftet, forlod jeg Salen og gik ned i Kirkedepartementet for der at begynde mit Arbeide.

Jeg tror ikke, at Venstremajoritetens Mistillidsvotum gjorde os nogen nævneværdig Skade; det var altfor upersonligt og

abstrakt til at kunne gjøre noget dybere Indtryk og sætte Lidenskaberne i Bevægelse blandt det store Folk.

Dette var derimod Tilfældet med et Par Sager, som jeg finder korteligt at burde berøre.

Under den Uro og Gjæring i Gemytterne, der var en Følge af den politiske Situation i Tiden omkring 1884, var den Selmerske Regjering begyndt at nære Frygt for, at der paa sine Steder kunde blive Opløb i Landet, og at vildledede Skarer under et sligt Opløb kunde falde paa at bemægtige sig Armeens paa Kongsvinger Fæstning og flere af Armeens Depoter magasinerede Geværer. Med en slig Eventualitet for Øie havde derfor Forsvarsdepartementets daværende Chef, Statsraad Munthe, ladet afskrue og fjerne Laasene paa Mesteparten af nævnte Geværer.

Man kan sige, at det var en Fornærmelse mod det norske Folk at nære en slig Frygt. Man kan derfor ogsaa sige, at det var en aldeles upaakrævet Foranstaltning at foretage en slig Geværlaas-Afskruing.

Imidlertid, saasnart som denne Foranstaltning blev bekjendt, blev der sagt noget ganske andet. Det blev sagt, og det blev troet, at Forsvarsdepartementets Chef havde lagt Indmarschlinjen fra Sverige til Norge aaben og gjort det umuligt for vort Land at forsvare sig i Tilfælde af et pludseligt Anfald fra svensk Side, da vor Hær vilde staa der uden brugbare Vaaben.

Det var mange, som i al Naivetet troede dette. Og det var mange, som indsaa, at denne Historie vilde være et ypperligt Middel til at hvirvle op Støv og end yderligere at opægge Folket mod den rigsretsdømte Selmerske Regjering og derigjennem at vække Mistillid til og Uvilje imod det konservative Parti i Almindelighed og det Stangske Ministerium i Særdeleshed, skjønt selv det mindste Barn jo maatte

indse, at vi, der kom til Magten i 1893, ikke kunde gjøres ansvarlige for, hvad der blev gjort i Ottiaarene. Som man vil erindre, blev denne Sag gjort til Gjenstand for en indgaaende Undersøgelse, uden at der kom noget andet for Lyset, end hvad hver Mand vidste fra første Stund. Men de afskruede Geværlaase havde øvet sin Virkning og gjort os megen Skade.

Dette var i end høiere Grad Tilfældet med den anden af de to ovenfor antydede Sager, nemlig Historien med *Admiral Koren*.

Om denne Sag ved jeg intet nyt at berette. Hverken jeg eller nogen af mine Kollegaer i den Stangske Regjering, ved mere, end hvad man kan læse sig til i samtidige Aviser, og hvad der vil være alle bekjendt. Admiral Koren var blit opskræmt af Rygter om, at man kunde frygte for Uroligheder eller Opløb i Kristiania i de første Dage af Mai 1893. For det Tilfælde, at militær Hjælp kunde blive rekvieret under en slig Eventualitet, havde han ladet nogle af Marinens Kanonbaade paa Horten forsyne med Kanoner og Køietøi o.s.v., saa de ved nævnte Tidspunkt laa der fuldt udrustede og færdige, om Hjælp skulde trænges.

Der er ingensomhelst Grund til at tvile paa Admiral Korens Erklæring om, at han i denne Sag havde handlet paa egen Haand og af egen Magtfuldkommenhed. Han var en saa helstøbt moralsk Personlighed og en saa oprigtig gudfrygtig Mand, at han, derom er jeg overtydet, heller skulde ladet sit Liv end bevidst at sige en Usandhed. Og det, han havde gjort, var saa barnagtigt, saa dumt, at det er en lige-frem Umulighed, at han kan have handlet i Samraad med et fornuftigt Menneske. I Tilfælde af Opløb i en By er det ikke Kanonbaade, men Soldater, man har Brug for. Og det vilde ikke være til Marinen, men til Armeen,

vedkommende Myndigheder maatte vende sig for at faa Hjælp.

Var Admiral Koren blit opskræmt ved Rygter fra Kristiania, saa blev det store Publikum opskræmt ved Rygter om, hvad der var skeet nede paa Horten. Og Rygterne antog større og større Dimensioner i Folks opskræmte Fantasi. Det blev da sagt og troet, at Admiralen havde udrusstet Krigsfartøier i den Hensigt at reise til Kristiania for at arrestere samtlige Stortingsmænd og føre dem som Fanger til Kaholmen. Der blev ogsaa Mand og Mand imellem ymtet om, at han havde planlagt dette Attentat mod Nationalforsamlingen efter Samraad med Kongen, der saaledes skulde staa bag det hele.

Det var, saavidt jeg kan mindes, gjennem en Opsats i „Verdens Gang“, at vi for første Gang fik Besked om, hvad Admiral Koren havde taget sig fore. Alt eftersom Sagen blev omhandlet i Pressen, fik vi et stærkere og stærkere Indtryk af dens Betydning og Rækkevidde. Som man vil erindre, vakte det en saa stor Opsigt rundt om i Landet, at Stortinget fandt at burde indkalde til Forhør saavel Admiral Koren som flere høierestaaende Sjøofficerer. Der kom selvfølgelig ikke noget nyt frem ved disse Forhør, hvorom jeg ikke vil sige andet, end at det gjorde paa mig et pinligt Indtryk, naar Admiralen blev spurgt, om der var nogen, som han havde handlet i Samraad med.

Denne Historie satte meget ondt Blod, den vakte Uro i vide Kredse, den kastede Skygge over Kongen og hans Mænd, den skabte Mistillig til Regjeringen og Regjeringspartiet. Admiral Korens Stilling blev mere og mere undergravet. Vi søgte i det længste at opretholde ham. Men da han havde været saa uforstandig at tilintetgjøre en Skrivelse, som vilde have kunnet retfærdiggjøre ham, om den havde

været i Behold, saa stod han ikke længere til at berge. Og det indsaa han nok selv, idet han søger sin Afsked, som han ogsaa fik.

Jeg har det Indtryk, at denne Historie med Admiral Koren blev af ligefrem bestemmende Betydning for den Stangske Regjerings Fremtid. Det hjalp lidet eller intet, at Regjeringen gjennem Forsvarsdepartementets Skrivelse af 13de Mai havde utalt sin Misbilligelse med Admiralens Opræden og skarpt og bestemt mindet ham om, at han havde overskredet sin Kompetance, naar han havde truffet Forføninger til at opretholde den borgerlige Orden, idet dette var en Sag, der vedkom de civile Myndigheder. Det hjalp lidet eller intet, at Regjeringen havde faaet indført en mere betryggende Ordning af de militære Kommandosager, saaledes at disse for Fremtiden skulde expederes gjennem et Medlem af den til enhver Tid fungerende Regjering; derved havde man da forebygget Gjentagelse af en slig Daarskab som den, Admiral Koren havde gjort sig skuldig i. Og det hjalp lidet eller intet, at man gjennem Brochurer og den konservative Presse søgte at orientere og berolige Publikum. De famøse Kanonbaade med sine riflede Kanoner havde gjort et Indtryk, som ikke lod sig udslette, det laa der og øvede sin Virkning blandt de bredere Samfundslag, der ved de politiske Valg ikke saameget lader sig bestemme af Tanker og Principer som af Følelser, Sympathier og Antipathier.

Strax efter Dannelsen af det andet Stangske Ministerium indløb der en Skrivelse til det konservative Centralstyre fra en forhenværende, meget anseet Stortingsmand i Lister og Mandals Amt, gaaende ud paa, at Regjeringens Sammensætning og Program havde gjort det bedste Indtryk i Amtet, og at han ansaa det at være udenfor al Tvil, at Valget til

Stortingen i 1894 vilde falde ud i Regjeringens Favør. I Slutningen af Mai fik man en Skrivelse fra samme Mand, der udtalte, at Historien med Admiral Koren havde gjort et saa ugunstigt og uhyggeligt Indtryk, at man sikkert maatte være forberedt paa, at Amtet vilde stemme med Venstre ved det kommende Stortingsvalg. Dette skede da ogsaa.

I min Erindring staar denne Historie som det leieste og ubehageliste af alt ubehageligt og leit, som vi fik at gjøre med i al den Tid, Regjeringen bestod. Admiral Koren havde — hvad han i Sandhed fortjente — mange Venner, der nok alle som én var meget misfornøiede med os, fordi vi ikke lagde Ryggen til og opretholdt Admiralen til Trods for alt Skrig. Og blandt ældre Høiremænd var der visselig mange, der var af samme Mening, og som lod høre ilde fra sig og lastede os i stærke Udtryk. De skjønte ikke, at der i Politiken saavelsom i Religionen er Synder, som der ikke er Tilgivelse for. De forstod ikke, at det er let at føre det store Ord og være modig, naar man intet Ansvar har.

Den nye Ordning med de militære Kommandosager var i og for sig en vanskelig og delikat Sag; det skyldtes blot Kongens loyale Medvirken, at den kunde istandbringes. At den vakte Misnøie baade inden Marinen og Armeen og gjorde os upopulære blandt Krigsmagten til Lands og Vands, har jeg god Grund til at tro. Jeg maa give dem Ret, der paastod, at vi, uden ligefrem at bryde Grundloven, havde gaaet den saa nær som muligt. Og at Kongen ikke hilsede med Glæde dette Indgreb i Kongemagtens Prærogativer, var ikke underligt.

Admiral Koren var i Sandhed en bedre Skjæbne værdig. Han var en meget tiltalende Skikkelse med fremragende Begavelse og høi Dannelse, — som Sjømand en Pryd for den Marine, i hvis Spidse han var sat, som Menneske en

fin ethisk Personlighed med dybe religiøse og humanitære Interesser. Hele hans Fremtræden bar Præget af en fremragende Mand med overlegen Intelligens og udviklet Selvfølelse. Hvorledes en saa klog Mand kunde gjøre sig skylig i en saa dundrende Dumhed som den, der her er Tale om, er ikke godt at forstaa. Jeg kan kun forklare mig det paa følgende Maade:

Han havde netop giftet sig for anden Gang. Under Bryllupshøitidelighederne var hans før noksaa stærke Selvfølelse blit udviklet en Smule over det normale, han var blit vel stor i egne Tanker, paa samme Tid som hans livlige Fantasi blev opskræmt af allehaande Rygter. Her var da en ypperlig Leilighed til at vise Verden, at om alle sov, saa var dog han vaagen, at om alle havde været ligeglade og i Sorgløshed ladet alt gaa sin egen Gang, saa havde han været fremsynt og stod der rustet til at møde alle Eventualiteter. Naar da Pøbelen havde gjort Opstyr og truede med at tilføie Konge og Regjering Molest og omstøde Forfatningen og indføre revolutionære Tilstande, saa kunde han opræde paa Skuepladsen som en *deus ex machina* til Frelse for Konge og Hovedstad, Folk og Fædreland.

Efter at have faaet sin Afsked boede Admiral Koren nogle Aar paa Moss; om Høsten 1905 flyttede han til København, hvor han, som man ved, afgik ved Døden Forsommeren 1909. For et Par Aar siden besøgte jeg ham i Danmarks Hovedstad. Jeg forlod ham med Indtrykket af en i Modgangens Skole lutret Mand, der havde seiret i den tyngste af al Strid, Striden med sig selv. Og jeg forstod bedre end før det hellige Ord: Den, som seirer over sig selv, er større end den, som indtager en By.

Det kunde ikke være anderledes, Stortingets Venstre-majoritet optraadte ved enhver Leilighed som en krigførende

Magt mod Regjeringen og søgte at lægge den alle mulige Hindringer i Veien. Jeg mindes endnu, hvor det forbausede mig, at flere af de Mænd, der til sine Tider kunde behandle os paa en ligefrem foragtelig Maade, ikke tog i Betænkning at bede os vise sig en eller anden personlig Tjeneste, særlig af økonomisk Art. Selvfølgelig viste vi os altid imødekomende ligeoverfor slige Anmodninger. Men jeg maa bekjende, at jeg ofte tænkte med mig selv: Disse Mænd tiltroer os dog et stort Høisind, naar de først skjælder os ud og saa beder os om Hjælp i en snæver Vending.

I denne Sammenhæng finder jeg at burde tilføie, at det personlige Forhold mellem os og Stortingets Venstremænd i Regelen var upaaklageligt og til sine Tider endog kunde være noksaa venskabeligt. Det hændte, at enkelte af de mere rimelige Venstremænd kunde sige til os: „Dere skal ikke bryde dere om, at vi er saa slemme mod dere i Stortinget; vi mener i Grunden ikke saa meget ondt med det, og det er ikke godt at vide, hvem der seirer tilslut.“

Der var to Sager af mere end almindelig Interesse, der fandt sin Afgjørelse i vor Regjeringstid, nemlig *Nansens Polarexpedition* og *Bergensbanen*.

Nansen var en blandt alle Partier populær Mand. Bevilgningen til hans Expedition blev, som man vil erindre, vedtaget med stort Flertal. Blandt dens Talsmænd nævner jeg Statsminister Stang, der optraadte i denne Sag med stor Energi og Dygthed.

Det var, saavidt jeg nu kan mindes, ikke fastslaaet som Betingelse for Bevilgningen, men vel udtalt som en Forudsætning, at „Fram“ skulde holdes assureret indtil den Dag, da den forlod Norge. Da Assurancesummen dreiede sig om et meget betydeligt Beløb, og da Udrustningen af Expeditionen blev mere kostbar end paaregnet, ansøgte Nansen Kirke-

departementet om at blive fritaget for at assurere „Fram“ paa Reisen fra Kristiania til Finmarken; han vilde derved kunne spare mange Penge, som han ellers havde Brug for. Som Kirkedepartementets Chef faldt det i min Lod at afgjøre denne Sag. Jeg indsaa meget vel, at det i Tilfælde vilde blive galt, hvad jeg saa end gjorde. Afslog jeg Ansøgningen, vilde jeg selvfølgelig blive anfaldt fra alle Kanter og udskjældt for en tvær og vrang Mand, der ikke havde Forstaaelse af sin Pligt, naar det gjaldt at lette Realisationen af en stor national Opgave. Indvilgede jeg Ansøgningen og „Fram“ saa forliste et eller andet Sted paa den norske Kyst, da vilde der reise sig et Ramaskrig mod den letsindige Statsraad, der af egen Magtfuldkommenhed havde paaført det offentlige et stort Tab, og jeg maatte være forberedt paa, at der blev gjort Ansvar gjældende mod mig.

Efter at have overvejet Spørgsmaalet fra alle Sider, besluttede jeg mig til at indvilge Nansens Ansøgning. Heldigvis gik alt godt. Men jeg kan ikke negte for det: medens „Fram“ reiste langs Kysten fra Kristiania til Finmarken, var jeg noksaa urolig baade Dag og Nat, og det var mig en stor Lettelse, da der kom Telegram, der meldte, at „Fram“ havde forladt Norge.

Jeg gaar nu over til i Korthed at omtale *Bergensbanen*, og jeg vil begynde med at sige, at den virkede velgjørende, før den blev besluttet anlagt. Den sprængte den kompakte Venstremajoritet i Stortinget og førte sammen Mænd, der tidligere havde staaet som Modstandere mod hverandre. Jeg mindes godt, hvor jeg syntes det var en ren Nydelse at se Statsminister *Stang* og Bergensrepræsentanten *Michelsen* opsoge hverandre, holde Raadslagning med hverandre og omgaaes med hverandre som de bedste Venner.

Blandt Tingets Venstremænd var der vistnok nogle faa,

der var principielle Modstandere af Bergensbanen, fordi den var foreslaaet anlagt af det Stangske Ministerium. Men af dem var der visselig ikke mange. De allerfleste Venstre-repræsentanter var Tilhængere eller Modstandere af Banen, alt eftersom de antog, at den vilde være til Gavn eller Skade for de Landsdele, de repræsenterede. Jernbanespørgsmaalene har altid vist sig at have en mærkelig Evne til ikke blot at splitte Partier, men ogsaa til at samle Grupper af fælles interesserede.

Hvad Høiremændene i Stortinget angaar, da stod de, saavidt jeg kan mindes, alle som én paa Regjeringens Side, samlede om den store Opgave at sammenknytte Vestlandet med Østlandet ved Banen fra Kristiania til Bergen, de to vigtigste Kulturcentrer i vort Land.

Da dette store Jernbanespørgsmaal var begyndt at debatteres i Stortinget, var der ingen, som med Sikkerhed kunde forudsige Udfaldet. De, der bedst kjendte Stemningen i Tinget, mente, at der omtrent var lige mange for og imod; enten Banen faldt eller seirede, vilde det ske med en meget liden Majoritet, det var den almindelige Mening.

Det var under en slig Situation, at Repræsentanten *Løvland* fremkom med sit Kompromisforslag, gaaende ud paa, at Stortinget samtidig med at fastlaa Bergensbanen skulde bevilge 6 à 8 Millioner Kroner til Forlængelse af Stavanger-Ekersundsbanen til Flekkefjord.

Efter dette Forslag stillede Sagen sig saa, at Udfaldet kom til at afhænge af den Stilling, Regjeringen fandt at burde indtage. Bergensbane eller ikke Bergensbane, det Spørgsmaal vilde være afgjort i samme Øieblik, Regjeringen havde akcepteret eller forkastet det Løvlandske Kompromisforslag. I Stortinget vilde det være Høires Stemmer, der afgjorde Spørgsmaalet, og Høires Holdning var i denne Sag

afhængig af Regjeringen. Det stillede sig saa, at Minoritetsregjeringen blev ledende og Høireminoriteten i Tinget fik den bestemmende Indflydelse.

Samtlige Medlemmer af Regjeringen var samlede i Statsraadsværelset i Stortingsbygningen til Raadslagning i Sagens Anledning, medens Debatten paagik inde i Salen, hvor man til det yderste var spændt paa, hvad Regjeringen maatte bestemme sig til. Hvor jeg mindes levende dette Møde. Alle Medlemmer af Regjeringen var tilstede. Der var ingen, ikke en eneste en af Kollegaerne, der udtalte sig mod det Løvlandske Forslag og foreslog, at vi burde forkaste det. Alle, der havde Ordet, var enige i den Betragtning, at Bergensbanen var et saa overordentlig vigtigt og betydningsfuldt Foretagende i national, politisk, militær, økonomisk og folkeelig Henseende, at Regjeringen umulig kunde og burde paa-tage sig Ansvaret for at lade det falde af Hensyn til Udgifterne ved Bygningen af Flekkefjordsbanen. Vistnok var det saa, at denne Banestump for Tiden var lidet paakrævet af Hensynet til det praktiske Liv. Men det var dog at haabe, at Pengene ikke vilde være rent bortkastede. Man maatte kunne gaa ud fra, at den med Tiden vilde faa sin Betydning særlig naar den blev forlænget østover til Mandal og Kristiansand. Færdig med vore Raadslagninger sendte vi da Bud ind i Salen med den Besked, at vi havde akcepteret Løvlands Forslag, forsaavidt som Stortingen troede, at Nationen magtede at bære de dermed forbundne øgede Udgifter.

Hermed var da Spørgsmaalet afgjort, Bergensbanen gik igjennem med stor Majoritet, og det Stangske Ministerium havde vundet en stor Seier. Jo længere Tiden gaar, desto mere vil det vise sig, hvilket stolt Mindesmærke det har sat sig i Bergensbanen, et monumentum ære perennius. Men Æren for det heldige Resultat tilkommer særlig Statsmini-

steren og Arbeidsdepartementets Chef, Statsraad *Peder Nilssen*, den fremragende Jernbanemand, der med saa stor Dygthed havde forberedt Sagen i Samfølelse og Samarbeide med tekniske og militære Autoriteter.

Om min Stilling som Chef for Kirkedepartementet har jeg ikke meget at berette. Da jeg fik min Udnævnelse, var jeg forlængst færdig med de omfattende Forarbeider til mit Skrift: *Den norske Kirkes Historie i Reformationsaarhundredret*, og jeg havde, som tidligere oplyst, allerede paabegyndt den endelige Udarbeidelse. Det var mig en indre uimodstaaelig Trang til at faa mit Arbeide færdigt. Jeg ordnede mig da saa, at jeg stod op om Morgen ved Syvtiden og indfandt mig i Departementet Klokken 8. Da Kontortiden først begyndte Klokken 10, havde jeg saaledes til min Raadighed to Timer hver Morgen, en herlig, rolig og stille Tid, da jeg uden Forstyrrelse og uden Afbrydelse kunde sysle med min Bog. Det lykkedes da ogsaa at faa den færdig. Jeg ser tilbage paa de fredelige Morgentimer, jeg tilbragte i Departementet, fordybet i videnskabeligt Arbeide, som de lykkeligste Timer i min Statsraadstid.

Forresten gik Tiden, Dag efter Dag, med alvorligt Arbeide. Og der var meget at gjøre. Dog vilde det ikke have været muligt at staa i det, hvis ikke Cheferne for de forskjellige Kontorer havde været saa dygtige og paalidelige Mænd, hvem man kunde stole paa i alle Enkelheder; dertil kom da en Expeditionschef (Nordby), der vidste alt og kunde alt og var et levende Lexikon i alt, hvad der angik Kirkevæsenet. Jeg kom ofte til at tænke paa, hvilken fredelig, idyllisk Tilværelse Statsraaderne i tidligere Dage førte, dengang da man havde Storting blot hvert tredie Aar, dengang da de Sager, der passerede Departementerne, var saa ringe i Antal i Sammenligning med, hvad Tilfældet blev senere. I Statsraad

Riddervolds Tid beløb saaledes Skolekontorets Journalnumere sig til omkring 2000. I Begyndelsen af Nittiaarene var de komne op til vel 12 000. De gamle Statsraader, som ikke havde at møde i Stortinget, havde da saa inderlig god Tid til at gaa ind paa alle mulige Enkeltheder, til at rette Stil i de underordnede Tjenestemænds Koncepter, til mundtlig at forhandle med Bureaucheferne om de mest ubetydelige Spørgsmaal.

Det i kirkelig Henseende mest vigtige og betydningsfulde, som en Kultusminister faar at gjøre med, er selvfølgelig Besættelsen af ledige geistlige Embeder. Menighederne er umyndige, Staten har opkastet sig til deres Formyndere, efterat den enevældige Konge har tilegnet sig Kaldsretten; vor frie Forfatning har ikke gjort nogen Forandring i dette unaturlige Forhold. Da det er Menigheden, som lønner sin Prest, da det er den, som lider Skade ved at faa en uduelig Prest og har Gavn og Glæde af at faa en dygtig og virksom Prest, saa synes det at ligge i Sagens Natur, at den bør faa saa stor Indflydelse paa Valget af Prest, som Hensynet til Kirkesamfundets Tarv og Interesser gjør det tilraadeligt at indrømme den. Under de nuværende Forhold, da Menigheden saa at sige er bundet baade paa Hænder og Fødder, har den intet andet at gribe til end at indsende en Menighedsansøgning, naar det gjælder at faa et ledigt Embede besat med en Prest, som man tror at kunne være tjent med. De Statsraader, som holdtes for at have været de mest omhyggelige og mest heldige med Hensyn til at besætte ledige Prestestillinger, nemlig *Riddervold* og *Sverdrup*, havde ogsaa tillagt slige Menighedsansøgninger ikke liden Betydning. Kunde de ikke af gode Grunde udnævne den, som vedkommende Menighed havde søgt om, saa sørgede de altid for blandt Ansøgerne at udnævne en Prest,

som Folket kunde være tjent med, og som havde Evne til at samle Menigheden om sin Forkyndelse. Jeg søgte efter bedste Evne at gaa frem paa samme Maade. Det er imidlertid at lægge Mærke til, at en Menighedsansøgning kan være af saare forskjelligt Værd, det er ikke altid, den er et paalideligt Udtryk for Menigheden i det hele. Jeg gjorde i saa Henseende en meget karakteristisk Erfaring.

Et Sogneprestembede var kundgjort ledigt. En Dag fik jeg Besøg af en gammel Ven, der havde virket som Prest i nogle Aar. Han havde faaet Anmodning om at søge det ledige Embede af en Lægprædikant, der stod i Spidsen for den indre Mission og var Leder af det vakte Liv der i Bygden. Jeg raadede min Ven til at melde sig som Ansøger, paa samme Tid som jeg udtalte, at Embedet ikke frembød særlige Vanskeligheder, saa der ikke var nogen Grund til i større Udstrækning at afvige fra Ancienniteten.

En Uges Tid senere indkom der til Departementet en Menighedsansøgning fra Prestegjældet, gaaende ud paa, at den unge Kapellan, der bestyrede Kaldet under Ledigheden, maatte blive udnævnt til Sogneprest. Det var en saare stærk Menighedsansøgning, idet den var undertegnet af meget over Halvparten af Prestegjældets Indvaanere.

Ved nærmere at undersøge denne Menighedsansøgning opdagede jeg til min store Forbauselse, at den ogsaa var undertegnet af den Lægprædikant, der havde henvendt sig til min ovenfor omtalte Ven og bedet ham melde sig som Ansøger; sammen med ham havde ogsaa flere af de Vakte i Bygden undertegnet Menighedsansøgningen.

Hermed er dog Historien ikke endt. Efterat Menighedsansøgningen var indløbet til Departementet, varede det ikke mange Dage, før jeg fik Besøg af nævnte Lægprædikant. Han var reist den forholdsvis lange Vei for at sam-

tale med mig om Besættelsen af det ledige Sogneprestembede i Hjembygden. *I eget og alle vakte Venners Navn bad han mig for Guds Skyld foriskaane Menigheden for at faa den vikarierende Kapellan til Prest og Sjælesørger.* Han holdt sig tilvens med alle Partier, ingen vidste med Vished, hvor han stod, og ingen havde Tillid til ham.

Jeg tog temmelig haardt fat paa denne Vendekaabe af en Lægprædikant og fremstillede ham det ligefrem umoralske i at være med paa en Ansøgning til Kongen om at faa en Prest, som han ikke vilde have, og som han endog fandt utjenlig og uværdig. Han undskyldte sig med, at *det var saa leit at sige nei, naar Listen kom og man blev anmeldet om at skrive under.* Og dermed skiltes vi da.

Den Menighedsansøgning, som her er Tale om, tog jeg intet Hensyn til. Da Ansøgningstiden var udløbet, besatte jeg Embedet med den blandt de ældre Ansøgere, som jeg holdt for at være bedst skikket for Stillingen. Og det varede ikke længe, før han havde vundet Menighedens udelte Agtelse og Kjærlighed.

Der var et Forhold, jeg som Statsraad særlig var opmærksom paa, det nemlig, at saa mange Prestestillinger i Kristiania Stift gjennem lange Rækker af Aar var blit besat med Mænd, der havde levet sin bedste Tid og opbrugt sin bedste Kraft under Tjenesten i andre Stifter. Det er vistnok saa, at de Prester, som har virket med Dygthed og Troskab i besværlige Embeder under trange Kaar og med ringe Aflønning, har billigt Krav paa at blive paaskjønnede ved at befordres til lettere Embeder i blidere Egne med bedre Aflønning. Det er ikke bare Hensynet til den enkelte Prest, som gjør dette til en bydende Nødvendighed. Det ligger ogsaa i Kirkesamfundets vel forstaaede Interesse, at Prestestillingen bliver til at holde ud; ellers kan det jo resikere

ikke at faa Prester. Imidlertid er dog det at mærke, at hvor vigtigt det end er, at Presterne befordres i Overensstemmelse med Dygtighed og Tjenesteaar, saa bør dog Kirkestyrelsen med Alvor søge at forhindre, at Menighederne paa Østlandet lider Skade ved altid at faa gamle Prester, som har opbrugt sin bedste Kraft paa andre Steder. Og der kan ikke være Tvil om, at mange af de Menigheder, som der her er Tale om, har lidt Skade paa denne Maade; enhver vil forstaa, hvorledes det kommer til at se ud i en Menighed, hvor der siden 1814 saa omtrentlig uafbrudt har virket Prester i Alderen mellem 55 og 70 Aar. En Gang imellem bør dog slige Menigheder have Ret til at faa en Prest, som kan optake Arbeidet med de yngre Aars Kraft og Begeistring.

Jeg mindes en Gang, jeg gjorde stærkt Brud paa An-cienniteten ved Besættelsen af et større Prestekald i Kristi-ania Stift. Vedkommende Menighed havde i lange Tider ikke frembudt nogen Vanskelighed med at betjenes, det vil sige densov saa inderlig godt. Men saa havde en stærk Vækkelse slaaet ned paa et Par Steder i Prestegjældet, og det saa noksaa truende ud. Det var mig klart, at Menigheden trængte en Sogneprest, der var i stand til at lede Vækkelseren og samle Folket om den kirkelige Forkyndelse. Jeg tog for mig Fortegnelsen over Ansøgerne og blev strax enig med mig selv om, hvem der var den rette Mand for Stillingen; med Hensyn til Tjenesteaar stod han omtrent midt i Rækken blandt de mange Ansøgere.

Jeg lod ham indstille som No. 1, idet jeg gav nærmere Oplysning om Tilstanden og Forholdene inden Menigheden, og idet jeg meddelte Oplysning om, hvor gamle de Prester, som havde virket i Prestegjældet siden 1814, havde været ved sin Ansættelse og ved sin Afgang ved Død eller Afsked. Det var en Række af gamle, udslidte Mænd. Og

det var det bedste Forsvar for, hvad jeg havde gjort. Protokolkomiteen lod da ogsaa Udnævnelsen passere uden nogen Bemærkning.

Strax efter at jeg havde overtaget Stillingen som Chef for Kirkedepartementet, indløb der Ansøgninger til Kongen fra hver af Rigets Biskoper, gaaende ud paa, at de maatte faa Adgang til, før et ledigt geistligt Embede i deres Stifter blev besat, at udtales sig om Ansøgerne og udpege, hvem de i Kraft af sit Kjendskab til Forholdene ansaa for at være bedst skikkede til at betroes det ledige Embede. I og for sig betragtet var dette et rimeligt Ønske. Det var at forudse, at om det blev imødekommet, saa vilde det virke til, at ledige Prestestillinger ofte kunde blive mere heldig besatte end ellers under den nuværende Ordning. Særlig vilde dette kunne blive Tilfældet i Tider, da Kirkeministeren ikke var Theolog og Kirkedepartementet uden fagmandsmæssig Sagkyndighed. Der var imidlertid ét Hensyn, som i mine Øine gjorde det utilraadeligt og umuligt at indvilge Biskopernes Andragende: det betegnede noget saa nyt, et saa radikalt Brud paa gammel, hævdvundet Praxis, at det vilde være ligefrem letsindigt for en Regjering, der ikke havde Flertal i Stortingen, at indføre en slig ny Ordning; Følgerne kunde blive uberegnelige. Hertil kom endnu en anden Omstændighed. Indrømmede man først Biskoperne Indstillingsret, saa var det at forudse i Kraft af Udviklingens Medfør, at deres Indstillinger vilde blive taget til Følge i de fleste Tilfælde. Biskopernes Indflydelse vilde øges og Presterne blive mere afhængige af dem end før. Det var dette Hensyn, som vakte Betænkelighed blandt mine Kollegaer. Og deres Betænkelighed blev af ligefrem afgjørende Betydning af følgende Grund.

Biskop *Heuch* havde ved et Par Leiligheder udtalt sig noget

uforsiktig om den af ham og hans Embedsbrødre foreslaaede Ordning. Naar den var blit vedtaget og indført — og han var overtydet om, at det vilde ske snart —, saa blev det i Virkeligheden Biskoperne, der kom til at besætte alle ledige geistlige Embeder, og da gjaldt det for Presterne at staa sig godt med dem og at virke med Iver og Dygtighed til deres Tilfredshed. Thi Presterne vilde ikke, som tidligere, komme sovende til nye og bedre Embeder.

Rygtet om denne uforsigtige Udtalelse af Biskopen havde fundet Vei ud blandt enkelte af Stiftets Prester. Under en Reise paa Vestlandet var en af mine Kollegaer i Regjeringen blit opsøgt af en Prest, der var hans gamle Ven. Presten fortalte Statsraaden, at baade han og flere af hans Embedsbrødre var blit urolige og opskræmte i Anledning af, hvad deres Biskop havde sagt. Og han bad sin gamle Ven bruge al sin Indflydelse for at hindre, at den af Biskoperne foreslaaede Ordning blev gjennemført. Presterne vilde hellere være afhængige af Kirkedepartementets Chef end af Biskoperne.

Dette blev bestemmende for Regjeringens Holdning. Det vilde have været mig umuligt at faa mine Kollegaer med, om jeg havde troet, at Spørgsmaalet burde forelægges Kongen og afgjøres i Biskopernes Favør ved kongelig Resolution. Jeg maatte da lade Sagen ligge indtil videre. Men da Ministeriets Fremtidsskjæbne var afgjort, fandt jeg, at den burde faa sin endelige Afgjørelse; jeg vilde ikke lade den ligge uafgjort til min Eftermand.

Jeg vendte mig da til Biskop *Dr. Bugge* i Sagens Anledning. Det forholdt sig nemlig saa, at enkelte af Biskoperne havde brugt mindre forsigtige Udtryk i sine Ansøgninger, Udtryk, der kunde vække Uvilje mod og skade Biskoperne og Kirken, naar Sagens Dokumenter blev tilgjængelige for Offentligheden. Da jeg gjorde Biskopen opmærksom her-

paa, var han ganske af min Mening. Vi blev da enige om, at han skulde henvende sig til sine Kollegaer for at faa Bemyndigelse til i deres Ansøgninger at foretage de Rettelser, som han og jeg fandt paakrævede. Dette skede da ogsaa. Og saa blev Sagen afgjort ved kongelig Resolution paa den Maade, som er almindelig kjendt. I Kirkedepartementets Foredrag har jeg søgt at give Udtryk for den samlede Regjerings Standpunkt.

Man har oftere spurgt mig om mit personlige Indtryk af Politiken. Jeg skal forsøge at svare paa dette Spørgsmaal.

Jeg har hørt nogle sige: Politik, det er Moral. Jeg har hørt andre sige: Politik, det er Umoral. Naar man begynder med Politiken, maa man slutte med at tage Hensyn til Overbevisning og Samvittighed.

Der kan være noget, som taler for begge saa forskjellige Opfatninger.

De er lykkelige, som gjennem en indre Personlighedens Udvikling har vundet frem til en selvstændig Livsanskuelse og et fast Standpunkt, før de har givet sig af med Politik. De vil altid kunne være i Overensstemmelse med sig selv, de vil altid kunne følge sin Overbevisning og Samvittighed, for dem vil Politiken altid blive Moral, hvad Parti de saa end maatte tilhøre. Thi der er en slig indre Sammenhæng mellem alle principielle Spørgsmaal, at de i alle Tilfælde vil have sit Standpunkt givet ud fra det totale Grundsyn, som de har vundet frem til. Anderledes stiller det sig med dem, der af Ærgjerrighed, Vindesyge eller andre egoistiske Hensyn har kastet sig ind i Politiken og af Beregning sluttet sig til det Parti, ved hvis Hjælp de har troet lettest og sikrest at naa frem, slige som med Liv og Sjæl, Ære og Samvittighed har solgt sig til det Parti, i hvis Rækker de har stillet sig. For dem bliver Politiken i saa mange Til-

fælde Umoral, de vil mere end én Gang staa foran Valget mellem at bryde med sin Overbevisning eller med sit Parti. Og ligeoverfor et saadant Valg øver Politiken en forfærdelig demoraliserende Indflydelse.

Den største Pjalt i moralsk Henseende, som jeg har lært at kjende i hele mit Liv, traf jeg i Stortingen i min Statsraadstid. Jeg tager mig den Frihed at forestille ham for et æret Publikum.

Han er voxet op i tarvelige Kaar og har ikke havt nogen anden Uddannelse end den, som Almueskolen har kunnet give ham. I flere Aar har han holdt sig tilvens med baade Høire og Venstre, skjønt ingen havde nogen Rede paa, hvor han egentlig stod, hvilket Parti han i Virkeligheden tilhørte. Udrustet med fortrinlige Evner og fyldt af umættelig Ærgjer-righed havde han følt en alt stærkere og stærkere Trang til at spille en Rolle i det offentlige Liv, men var endnu ikke enig med sig selv om, hvad det var for et Parti, der var Veien til Ros og Magt. Engang saa det ud til, at det kon-servative Parti skulde blive det seirende, og da erklærede han sig for Høiremand. Imidlertid indsaa han snart, at det ikke var Høire, men Venstre, der havde Fremtiden paa sin Side. Han gik da over til Venstre, ikke med flyvende Faner og klingende Spil, men ganske stille, uden Braak og Opstyr, saa at flere af hans gamle Venner fremdeles stod i den Tro, at han nu som før var en af deres. Og saa var Veien banet; han bliver Valgmand og Stortingsmand og møder som saadan i Nationalforsamlingen. Jeg talte ofte med ham. Det var vel en Følge af hans mangeaarige Popularitetsjagt, at han altid var saa forsiktig og hensynsfuld og lagde saa øiensynlig an paa at indsmigre sig hos den, han talte med. Jeg morede mig ofte med at spørge om, hvad Udfald han troede en eller anden vigtig Sag vilde faa i Tinget. „Je veet itte, aa dom bestemmer,“ var altid Svaret. Med disse „dom“ mente han Venstreforeningen.

Engang traf jeg ham i en bedrøvelig Situation.

Det var en noksaa betydelig og vidtrækkende Sag, der havde været drøftet i Venstreforeningen og der fundet sin foreløbige Afgjørelse. Derpaa var den da opslaaet paa Stortingskartet, og Debatten var i fuld Gang. Jeg hørte en Stund paa Forhandlingerne, men da de frembød lidet eller intet af Interesse, og da Resultatet var givet, forlod jeg Salen og gik ind i et ledigt Komitéværelse for at hvile mig lidt. Der faar jeg se ham gaaende frem og tilbage paa Gulvet og gnidende sine Hænder i en yderst nervøs, opagiteret Tilstand. Da han faar se mig, kommer han bort til mig og siger til mig: „*Aa, Herre Gud, hvad skal jeg gjøre, Statsraad? Dom har bestemt, at vi skal stemme for denne der Saka, som nu blir debettert i Stortinget; men jeg synes, det er saa rent gæli baade for Gud og Mennesker. Aa Herre Gud, aa Herre Gud, hvad skal jeg gjøre, Statsraad?*“ Jeg sagde til ham, at vi i alle Tilfælde bare har at gjøre en eneste Ting, og det er at følge vor Samvittighed og Overbevisning. Hertil svarede han da: „*Ja, ja, det er nok sandt det, Statsraad. Men dom har bestemt, at vi skal stemme for denne der Saka, og saa maa jeg gjøre, som dom vil; men jeg synes, det er rent spikende gæli. Aa Herre Gud, aa Herre Gud, hvad skal jeg gjøre, Statsraad?*“ Og hermed forlod han mig og tog atter til at gnide sig i Hænderne og gaa frem og tilbage paa Gulvet. Og slig holdt han paa, til Sagen var uddebatteret, og han gik ind i Salen — og stemte saaledes, som „dom havde bestemt“. Stakkars elendige Kryb og Krabbe, som det staar i Eventyret¹.

¹ Hans Udtalelser til mig brændte sig slig ind i min Erindring, at jeg efter saa mange Aars Forløb har kunnet gjengive dem i uforandret Skikkelse.

Jeg gaar nu over til i al Korthed at omtale Valgkampagnen i 1894 og min Deltagelse i samme.

Saavidt jeg ved, var det *Johan Sverdrup*, der inaugurerede de politiske Folkemøder i vort Land. De, som har gjennemlevet hin Tid, vil kunne erindre, hvilken Opsigt det vakte, hvergang han foran Stortingsvalgene i Akershus Amt optraadte i Lillestrømmen med sine store politiske Programtaler i Nærvær af flere Hundrede lyttende og begeistrede Tilhørere. Efterhaanden som det politiske Liv udviklede sig nedigjennem Sytti- og Ottiaarene, desto flere var det ogsaa, der optraadte som Folketalere, og desto mere Betydning fik da ogsaa Folkemøderne i den politiske Agitations Tjeneste. Oprindelig var det Venstre, der gik i Spidsen; Høire maatte snart følge efter, for overhovedet at kunne bestaa.

I *Bjørnstjerne Bjørnson* havde Venstre Landets største og mest indflydelsesrige Folketalere. I politisk Henseende var han Partiets videst og dybest skuende Aand og største Kraft; det var i Virkeligheden ham, der bestemte Venstres Politik i alle store Spørgsmaal. Og han var uimodstaaelig i sin brede, selvbevidste, glødende Veltalenhed, naiv og beregnet paa en og samme Tid, i god og dyb Mening Skuespiller og Prest i høiere Forening. Hvor han optraadte i hine bevægede Dage, der bar han altid Seieren hjem.

Som fremtrædende Folketalere efter ham kan nævnes de fleste af Venstres mange og dygtige Politikere. Blandt disse skal jeg særlig dvæle ved *Løvland* og *Wexelsen*.

Løvland gjorde overalt, hvor han traadte frem, et mægtigt Indtryk af en Mand med stor Begavelse og stærk Viljekraft. Om han end i Almindelighed var noksaa behersket i sin Optræden, følte dog alle, at der var stærke, gjærende og brusende Kræfter nede i Dybet af hans Personlighed.

Undertiden kunde det komme til Explosion, og da hændte det nok, at han kunde skade sin Sag og skræmme sine Tilhørere ved mere vidtgaaende Udtalelser, end det var opportunt.

Wexelsen var en fremragende Folketaler og gjorde som saadan sit Parti store Tjenester. Fyldt af brændende Fædrelandskjærlighed og glødende Venstrebegeistring rev han altid sine Tilhørere med sig. Om han end til sine Tider kunde fremkomme med stærkt radikale Udtalelser, som kunde støde en eller anden, saa følte dog alle, at han var en ærlig og opriktig Mand lige ned i Dybet af sin Sjæl. Og saa talte han altid saa vakkert, saa flydende, med slig Stemning og slig Salvelse, at det somme Tider var, ligesom man hørte en Prædiken i en Kirke. Rigtignok kunde det hænde, at han modarbeide sig selv, naar han var uforsiktig nok til at udtales sig om Ting, han ikke havde fuldt Kjendskab til, og som hans Tilhørere havde bedre Greie paa.

En begavet Folketaler havde Venstre i Kandidat *E. Vulolum*. Han var en rigt udrustet, ideelt anlagt Mand, der af fuld Overbevisning havde sluttet sig til Partiet og gjort Politiken til Gjenstand for et særligt Studium, hvorfor det faldt naturligt for ham at behandle politiske Spørgsmaal ud fra almen-europæiske Synspunkter. I sin bedste Tid var han en meget tiltalende Skikkelse, en af Venstres bedste Folketalere baade med Hensyn til Indhold og Form. Hvorfor hans Parti ikke lod ham vælge til Stortingsmand, er mig uforklarligt.

Af de Venstremænd, der optraadte paa Folkemøderne, var Kaptein *Albert Jacobsen* den mindst tiltalende; jeg nævner ham kun som et Tidsbillede. Hans Forhold til det faktiske kunde somme Tider være noksaa problematisk. Det var engang, han stod paa Talerstolen og gik løs paa sine Modstan-

dere i meget paagaaende Udtryk og beskyldte dem for alle-haande skumle, landsfarlige Planer. Og saa tog han op af sin Lomme et Brev, viste det frem for Publikum og sagde: „*Jeg holder her i min Haand et Brev, som klarlig, med rene Ord beviser Sandheden af, hvad jeg her har sagt.*“ Men „Brevet“ — det var et sammenlagt Stykke rent Papir, hvorpaa der ikke var skrevet et eneste Ord!

Naar jeg nu gaar over til at kaste Blikket paa Høires Talere ved Folkemøderne, saa maa jeg først og fremst nævne *Benjamin Vogt*, det konservative Centralstypes virksomme Sekretær, nu norsk Sendemand i Stockholm. Han sad inde med et grundigt Kjendskab til vor politiske Udvikling, han behandlede alle Spørgsmaal ligesaa grundig som saglig, han optraadte altid med Alvor og gjorde altid et dybt Indtryk. Og han sparede ikke sig selv. Om alle de Reiser, han gjorde rundt om i vort Land, blev regnet sammen, vilde det gaa op til mange, mange Hundrede Mile. Om alle de Taler, han holdt, forelaa samlede og udgivne i Trykken, vilde det udgjøre et meget stort Verk. Han gjorde sit Parti store Tjenester og fortjener at mindes med Tak for dygtigt, trofast og uegennyttigt Arbeide.

Saa skal jeg nævne to Mænd, der dels optraadte sammen og dels hver for sig, og som tog de tyngste Løft i de tyngste Tider, nemlig Professor *Ludvig Daae* og daværende Stipendiat, senere Professor, Dr. *Yngvar Nielsen*.

Ludvig Daae, Redaktør Frieles gamle Ven og Medarbeider, var i Kraft af hele sin Udvikling som Menneske og Historiker Høiremand med Liv og Sjæl. Det var hans inderste Overbevisning, at Venstre var Roden til alt ondt, at Venstres Principer og Synsmaader vilde føre Landet i Fordærvelse, om de blev de raadende. Ud fra denne Betragtning kastede den høit begavede, varmhjertede, viljestærke og

karakterfaste Mand sig ind i den politiske Agitation. Og han optraadte paa Folkemøder i fuld Rustning. Snart uredede han de foreliggende Spørgsmaal historisk og saglig med Videnskabsmandens Grundighed. Snart gik han ubarmhjertig løs paa sine Modstandere med Ironiens Vaaben, med bidende Sarkasmer og rev hele Forsamlingen med sig i Kraft af sit rige Fond af sprudlende Humor, saa han altid endte med at faa Latteren paa sin Side. Men dette likte ikke Bønderne; de syntes, at han drev for meget Gjøn og ikke behandlede de alvorlige Samfundsspørgsmaal med tilstrækkeligt Alvor. Og derfor var hans Opræden ikke af den Virkning, som ellers vilde have været Tilfældet.

Professor *L. Daae* fortjener at mindes med fuld Anerkjendelse baade af Meningsfæller og Modstandere som en stærk Overbevisningens Mand, der altid var i Overensstemmelse med sig selv, — en Israelit, hvori der ikke var Svig.

Dr. *Yngvar Nielsen* tjente sin politiske Værnepligt med stor personlig Opfrelse af Tid og Kraft. Naar undtages Benjamin Vogt, var der visselig ingen Høiremand, der optraadte paa saa mange Folkemøder og holdt saa mange politiske Taler som han. De Lokaler, der stod til hans Raadighed rundt i Bygderne, frembød ikke altid de heldigste hygieniske Forhold. Det kunde hænde, at han maatte optræde i smaa Stuer, der var fuldpakkede af Tilhørere, og udover Aftenen staa der og tale i en ligefrem forpestet Luft, saa det ofte gik paa Helsen løs.

Den unge Mand med den modige Opræden gjorde altid et godt og dybt Indtryk ved det intense Alvor, hvormed han behandlede Dagens brændende politiske Spørgsmaal, og ved den overbevisningsfyldte Sagkundskab og Slagfærdighed, han til enhver Tid lagde for Dagen.

At han blev gjort til Gjenstand for saa mange bitre og

skarpe Angreb i Modpartiets Presse, virkede paa somme Steder mod sin Hensigt. Det var engang en gammel Venstremand, som sagde til ham: „*Du maa være rasende flink, siden du, som er saa ung, bliver angrebet saa ofte.*“

Det var en stor Feil, at Høire ikke lod ham vælge til Stortingsmand. Partiet skadede sig selv i følelig Grad ved at undlade at bruge unge, friske Kræfter.

Hvad jeg ovenfor udtalte om Venstre, det gjælder ogsaa Høire: de fleste af Partiets aktive Politikere optraadte ogsaa til sine Tider som Talere paa de politiske Folkemøder. Jeg nævner *Stang, Schweigaard, Bonnevie, Furu* o. s. v.

I den senere Tid havde den konservative Sag faaet en karakteristisk Talsmand, der fortjener at nævnes i denne Sammenhæng, nemlig *Grosserer Konow*. Han var vendt tilbage til Fædrelandet, efterat han havde levet flere Aar i Frankrige og var blit Franskmand af Dannelse og Sentiment. Deltagelse i den politiske Strid paa Folkemødernes Kampplads var for ham en nobel Sport. At gaa løs paa sine politiske Modstandere var ham en Nydelse, som det er en Nydelse for Jægeren at gaa paa Jagt efter ædelt Vildt. Hans Opræden artede sig som en Duel mellem ham og Venstre. Og han førte en elegant Kaarde, han havde en mærkelig Evne til at afvæbne sin Modpart ved at gjøre ham komisk og faa Latteren paa sin Side. I Virkeligheden var han en betydelig Komiker af fransk Tilsnit, hans i Forveien meget omhyggelig udarbeidede Foredrag var i Virkeligheden komiske Kunstprodukter af Rang. Paa de bredere Samfundslag gjorde hans Opræden lidet eller intet dybere Indtryk. Dannede Tilhørere derimod satte megen Pris paa den agitatoriske Kraft, Partiet havde faaet i ham.

Der var efterhaanden blit *to Slags Folkemøder*, nemlig Diskussionsmøder og Foredragsmøder.

Paa *Diskussionsmøderne* optraadte ligesaa mange Venstremaend og Høiremaend paa hver Side; de havde vexelvis Ordet og angreb hverandre paa bedste Maade, med alle til deres Raadighed staaende Vaaben. Maaske havde disse Møder engang nogen Betydning; men de udartede efterhaanden mere og mere. Tilhørerne morede sig ved at være Vidne til, hvorledes Modstanderne, lig Kamphaner, før løs paa hverandre, var grove mod hverandre, latterliggjorde hverandre. Men det var nok det hele Resultat. Diskussionsmøderne blev derfor sjeldnere og sjeldnere, indtil de tilslut saa omtrentlig ganske ophørte.

Folkemøderne med Foredrag uden Diskussion har havt en meget stor Betydning for det norske Folks politiske Opdragelse. I de meget bevægede Aar blev der holdt saare mange slige Møder. Og som Talere optraadte en Hærskare af Mænd af alle Samfundsklasser og alle Stillinger: Statsraader og Stortingsmænd, civile og militære Embedsmænd, Haandverkere og Kjøbmænd, Bønder og Husmænd. Og gjennemgaaende tror jeg, man maa sige, at hvad der blev præsteret paa Møderne af de forskjellige Talere, det var al Ære værdt baade med Hensyn til Indhold og Form.

Folkemøderne blev holdt i de mest forskjellige Slags Lokaler, som f. Ex. Bedehuse, Gymnastiklokaler, Ridehuse, Festivitetslokaler, Kommunelokaler, Arbeiderforeningers Samlingssale, Skolestuer, Bondestuer, Husmandsstuer, for ikke at tale om, at de ofte blev holdt under aaben Himmel, inde i Skogen, nede ved Stranden. Det var sjeldent, at der optraadte bare én Taler ved et Folkemøde; to var det almindelige, somme Tider kunde man endog faa høre tre eller fire Foredragsholdere. Ikke sjeldent sluttede Folkemøderne med en Fest i al Tarvelighed. Mod en meget rimelig Betaling blev Tilhørerne trakterede med Kaffe, Kager, skaarne Smørrog-

brød o. s. v. Det være sagt til Folkets Ære, at der, saavidt jeg ved, aldrig hørtes Tale om Drukkenskab eller andre Udsvævelser ved slige Leiligheder. En meget sjeldent Gang hændte det, at Folkemøderne afsluttedes med Dans. Der haves ogsaa Exempler paa, at Folkemøderne endte med et opbyggeligt Foredrag og Salmesang.

Jo længere Tiden gik, desto mere måt blev Folket af den Føde, som disse Møder kunde give, og desto mere kræsen blev man ligeoverfor Foredragsholderne. Jeg hørte ofte Klager over, at det ikke var muligt at samle en større Skare Tilhørere, hvis man ikke kunde byde dem Foredrag af en Statsraad eller en Stortingsmand. Imidlertid, man var jo nødt til at bruge Kræfter af anden eller tredie Rang, selv om Tilhørerne ikke blev saa talrige.

Til Valget i 1894 havde begge Partier rustet sig meget omhyggelig, begge Partier lagde al sin Kraft ind i Agitationen, og begge Partier haabede paa Seieren. Valgagitationen kostede mange Penge; men der var stor Offervillighed paa begge Sider, baade Høire og Venstre havde Penge nok til at bestride Udgifterne med Reiser, Leie af Lokaler o. s. v.

Mine Meningsfæller fandt at kunne bruge mig, og jeg deltog med Liv og Sjæl i Valgkampagnen.

Det første større Møde, som jeg deltog i, blev holdt paa *Sandø* i *Hvaler* Prestegjeld. Det var 7—8 Dampskibe, som førte Tilhørerne dit fra Fastlandet i det mest straalende Solskinsveir; man samlede sig inde i en vakker Furulund, og jeg holdt mit lange Foredrag for Forsamlingen, der beløb sig til omkring 3000 Mennesker; mange Folk fra *Hvaler* var nemlig ogsaa tilstede. Efterat jeg havde endt min Tale, delte Publikum sig i mindre Grupper, der slog sig ned hist og her inde i Skogen eller nede ved Stranden. Og hver Gruppe havde blandt sig én eller flere Lægprædikanter, som

dels talte til Opbyggelse, dels reproducerede mit Foredrag. Og alt imellem blev der sunget, det ljomede fra alle Kanter med Salmer og gudelige Sange og religiøse Folkeviser. Og slig holdt man paa, til man i den bedste Stemning forlod Øen og reiste hjem, hver til sit, i den stille, deilige Sommeraften.

Et Møde, jeg holdt sammen med Dr. *Yngvar Nielsen* i Ridehuset i *Fredriksstad*, staar meget levende for mig i min Erindring.

De mange Arbeidere ved de mange Brug langs Glommen oppe i Glemminge havde tidligere for den allerstørste Del stemt med Høire. De levede i forholdsvis gode Kaar, de var blit godt behandlet af sine Arbeidsherrer, der havde hjulpet mange af dem til at skaffe sig egne Hjem. Det var en Selvfølge, at Venstre søgte at vinde denne store Arbeidsstok for sit Parti. Det var ligesaa en Selvfølge, at Høire søgte at holde paa disse sine gamle og gode Partifæller. Til den Ende havde man arrangeret et Folkemøde i Fredriksstad Ridehus, og Dr. *Yngvar Nielsen* og jeg havde faaet det Hverv at optræde som Talere ved denne Leilighed. Tiden var kommen, Publikum havde indfundet sig, Ridehuset var fyldt af Arbeidere fra Lisleby og andre Brug, der havde samlet sig i et Antal af ca. halvtredie Tusind Mænd og Kvinder. Paa samme Tid havde Venstre arrangeret et stort Folkemøde i Fredriksstad Arbeidersamfunds Festsal, hvor der var samlet en stor Mængde Arbeidere fra Byen og Omegn, og hvor forhenværende Statsraad, senere Statsminister i Stockholm, *Qvam* skulde tale. Begge Møder begyndte samtidig. Paa begge Sider var man enig med sig selv om, at de ogsaa maatte slutte samtidig. Ingen af os turde resikere, at nogle af vore Tilhængere kunde forvilde sig ind til Modparten og blive forførte til Frafald fra den rette politiske Tro.

Ved Mødet i Ridehuset holdt jeg da først en lang Tale, idet jeg udviklede Regjeringens Program og særlig dvælede ved Unionens økonomiske Betydning. Efter mig optraadte saa Yngvar Nielsen med et greit og tiltalende Foredrag om 1814, om Unionens Tilblivelse, om den Nytte, den havde gjort, om de Mangler ved den, som det var Høires store Opgave at faa rettede paa ved en fredelig Forhandling med Sverige.

Han havde just endt sin Tale, da vort Bud kom og meldte, at Statsraad *Qvam* fremdeles holdt paa og ikke havde gjort noget Tegn til at slutte. „Ja, ja,“ sagde Yngvar Nielsen til mig, „han er alene, og vi er to, vi kan nok holde det gaaende, til han bliver træt og maa slutte. Du maa paa'n igjen.“ Det var ikke nogen Raad for det, jeg maatte i Ilden. Og saa tog jeg til at tale om Fredssagen og dens Betydning for Arbeiderne; efter at have holdt paa vel en halv Times Tid sluttede jeg med at betone, at vi var i Pagt med denne store Sag, naar vi bad Folket vise os den Tillid at give os Fuldmagt til i Fred og Ro at forhandle med vore svenske Brødre om, hvad vi fandt burde rettes paa i Henseende til Unionen. Jeg var færdig. Men vort Bud meldte, at *Qvam* holdt fremdeles paa. Og saa maatte Yngvar Nielsen atter frem. Og nu kommer det mest grinagtige, jeg har oplevet i mit Liv: han begyndte at tale om mig, ja først da om mine Forfædre oppe i Nordland, de gilde Sjømænd, der havde kjæmpet saa tung en Kamp for det daglige Brød og fundet sin Grav paa Havsens Bund, — og saa om mig, hvorledes jeg havde kjæmpet mig frem til den Stilling, jeg nu indehavde, hvorledes jeg repræsenterede ikke Rigdom og Embedsvælde, men netop Arbeidet, det intense, ihærdige Arbeide, hvor nær jeg stod Smaafolket o.s.v., o.s.v. Jo længere han holdt paa, desto mere fængslede han sine Tilhø-

rere; jeg maatte holde gode Miner til slet Spil og finde mig i at beskues af Publikum og behandles af Taleren, indtil der kom Bud om, at Qvam havde sluttet, saa at Yngvar Nielsen kunde ende sit Foredrag.

Saa havde vi da holdt ud Beleiringen og seiret. Og ved Valgmandsvalget i Glemminge vandt Høire en stor Seier.

Et Folkemøde i *Aal i Hallingdal* maa jeg omtale med et Par Ord.

Gol var en sikker Høirebygd; i *Hol* var Høire viss paa at skulle seire, medens Venstre havde Overtaget i *Aal*. I den senere Tid havde imidlertid Høire gjort saa megen Fremgang der i Prestegjældet, at Partiet var begyndt at fatte Haab om Seier, og til den Ende havde man besluttet sig til at tage et ordentligt Løft. Af Herredsstyret havde Partiets ledende Mænd leiet den store Tingstue paa Sundre til Afholdelse af et stort Folkemøde; de havde henvendt sig til det konservative Centralstyre i Kristiania med Bøn om at faa opsendt en Taler, der kunde samle Folk, og de havde gjort store Forberedelser til en Folkefest, der skulde afholdes ved Afslutningen af Mødet.

Men Modpartiet havde imidlertid ikke ligget paa Lad-siden. Da de ledende Venstremænd havde faaet Nys om, hvad der var igjære, havde de ogsaa vendt sig til Herredsstyret med Ansøgning om, efterat Høires Møde var endt, at faa leiet Tingstuen, først til Foredrag og siden umiddelbart derpaa til en festlig Sammenkomst. Og de havde faaet denne sin Ansøgning indvilget, saa alt var i Orden. De havde ogsaa anmodet det liberale Centralstyre i Kristiania om at sende en habil Mand, der kunde optræde som Modvægt mod Høire og gjendrive, hvad der maatte blive sagt i Høires Møde.

Det konservative Centralstyre valgte mig til at reise til Mødet i Aal. Centralstyret for Venstre udsaa Amtsskolebestyrer *Davidsen* til Talsmand for sit Parti. Og begge reiste vi samtidig fra Kristiania til Hallingdal.

Mødet begyndte. Den prægtige gamle Tingstue var bogstavelig talt fyldt af Folk, der var samlet ca. 400 Mennesker, omrent lige mange af hvert Parti. Amtsskolebestyreren stod der med Notitsbog i den ene Haand og Blyant i den anden, færdig til at notere, hvad han senere vilde imødegaa af min Tale.

Jeg ved ikke, jeg nogensinde har været greben slig at Situationen som ved denne Leilighed. Det var mig klart, at jeg maatte optræde med stor Ro og Forsigtighed for ikke at sætte Lidenskaberne i Bevægelse. Min Tale fik da ogsaa ligesaa meget Præget af en Opbyggelsestale som af et politisk Foredrag. Det gjordeaabent Indtryk, da jeg begyndte med at bede Forsamlingen betragte mig som en gammel Prest, der vilde gjøre Alvor af det hellige Bud om, at vi skal gjøre mod andre, hvad vi vil, at andre skal gjøre mod os, og at jeg derfor vilde omtale Venstre paa samme Maade, som jeg ønskede, at Venstre vilde omtale Høire. Og vi havde jo alle, enten vi tilhørte Venstre eller Høire, samme Moder, gamle Norge, og samme Fader, for hvem vi alle bøier Knæ og beder: Fader vor, du som er i Himmelten. Derpaa gik jeg over til at skildre Høires Syn paa de store Samfundsspørgsmaal og Høires Program ved de forestaaende Valg, idet jeg tilføiede, at dette var Høires Opfatning, dette var Høires Grunde for sin Opfatning i Modsætning til Venstres Synsmaader og Venstres Grunde for sine Synsmaader. Og saa fik Folket dømme mellem os. Som jeg var forvisset om, at Høire ud fra sit Standpunkt vilde Folkets Vel, saa var jeg ikke et Øieblik i Tvil om, at Venstre ud fra sit

Standpunkt ogsaa vilde Folkets Vel. Hvad der da vilde være til Folkets Vel, det fik da Folket selv afgjøre.

Jeg er taknemmelig over, at det blev mig forundt at tale saaledes, at Publikum var i en noksaa rolig Stemning, da jeg sluttede. Thi da begyndte det snart at se truende ud. Høire stod i den naive Tro, at naar de af Herredsstyret havde faaet leie Tingstuen til Afholdelse af Folkemøde, saa havde de dermed ogsaa faaet Ret til at disponere over Lokalet hele Aftenen, saa de kunde holde Fest efter Mødet. De blev derfor siddende og ventede paa, at Venstre skulde gaa sin Vei; men de tilstedevarende Venstreledere blev siddende ganske rolig, og ligesaa deres Meningsfæller. Og nu først kom det for Dagen, at Venstre sad der med Herrredsstyrets Tilladelse til først at holde Møde og saa Fest i Lokalet, saasnart som Høire havde endt sit Møde. Det var altsaa Høire, der havde at rømme Salen.

Og saa brød det løs med Ukvemsord paa begge Sider, de varmblidige Hallinger kogte af Sinne, og det saa en Stund rigtig stygt ud. Havde det været i gamle Dage, da havde de sikkerlig gaaet løs paa hverandre med Kniven. Nu var de, takket være Gud, kommet ud over det Standpunkt, Uveiret lagde sig lidt efter lidt, det blev stille efter Stormen; Høires Førere gik sin Vei med sine Meningsfæller for at holde sin Fest i et andet Lokale, medens Davidsen begyndte sit Foredrag og søgte at gjendrive, hvad jeg havde sagt, Punkt for Punkt.

Venstre beholdt saaledes Valpladsen, et Forbud, der varslede om Seier ved det forestaaende Valg.

Der var vel ikke noget Amt, hvor baade Høire og Venstre udfoldede en større Virksomhed end *Nedenes*. Rundt om i dette Amt holdt jeg flere Møder, som alle var godt besøgte. Samtidig med mig virkede *Løvland* for sit Parti.

Vi omgikkes hverandre i al Gemytlighed og var gode Venner. Naar vi forlod Dampskibet for at gaa i Land og holde Foredrag, ønskede vi hverandre gjensidig Uheld; naar vi mødtes ombord i et nyt Dampskib den følgende Dag, udtalte vi til hverandre Haabet om, at vi maatte have gjort Fiasko.

Min Opgave dernede var let. Mine Forfædre havde været Sjøfolk, og jeg selv havde roet Fiske i Lofoten. Mine Tilhørere saa da i mig en af sine egne, jeg havde Sympathien for mig, før jeg oplod min Mund. Og jeg var forsiktig, naar jeg kom ind paa Spørgsmaal, der angik Konsulatvæsen og Skibsfart. Det var det, som *Wexelsen* ikke havde gjort, da han optraadte dernede. Han havde talt om det Formynderskab, som Sverige øvede over Norge. Og som et Bevis herpaa havde han anført, at en stakkars Matros, der havde forlist ude paa Havet og var berget i Land i en eller anden Havn, ikke kunde faa sin Skibskiste sendt hjem paa anden Maade, end ved at den først maatte til *Stockholm!* Det skulde han ikke have sagt. Thi blandt hans Tilhørere var der mange, som havde forlist langt borte fra Fædrelandet og faaet baade sine Personer og sine Skibskister sendt direkte hjem uden at gjøre nogen Omvei om Sveriges Hovedstad.

Min Tourné dernede blev afsluttet af en mindeværdig Reise. Jeg havde holdt Møde i *Kragerø* og skulde tale den følgende Dags Aften i *Brevik*. En af Rigmændene i Kragerø havde stillet et lidet Dampskib til min Raadighed, forat jeg kunde naa frem til Brevik i rette Tid. Jeg havde sagt Farvel til mine Meningsfæller i Byen og var kommet et Stykke paa Vei, da vi blev overfaldt af en saa tyk og tæt Taage, at Kapteinen foreslog, at vi strax skulde vende tilbage til Kragerø, da han holdt det for at være ligefrem umuligt at naa

frem til Brevik. Jeg erklærede, at jeg vilde frem og maatte frem, og at det efter mit Skjøn ikke saa værre ud, end at vi nok kunde greie det. Det var stille Veir og ingen Strøm, saa vi maatte kunne seile efter Kart og Kompas, indtil vi naaede saa langt frem, at vi fik høre Signalklokken i Langesund. Kapteinen gav sig da saa vidt, at han lovede at gjøre et Forsøg. Han gik da med halv Fart en Stund, saa stoppede han, og saa atter en Stund med halv Fart. Det saa ikke rart ud, Taagen var saa tyk, at man ikke kunde se en Alens Længde til nogen Side, og smaat gik det; ude paa Kristianiafjorden hørte vi det ene Dampskib efter det andet tude med sin Taagelur; men fra den Kant, hvor vi troede at have Langesund, var ingen Lyd at mærke. Imidlertid, langt om længe faar vi endelig høre Signalklokken, og saa var vi berget. Vi sætter Kursen for Brevik og naar lykkelig og vel frem.

Det var Meningen, at Kapteinen skulde reise videre op til Skien for der at hente *Schweigaard*, der skulde tale i Kragerø om Aftenen. Men det dristede han sig ikke til at gjøre; han maatte blive liggende Natten over i Brevik.

Fra Folkemødet i denne By har jeg en ganske karakteristisk Erindring. De, som er kjendt i Brevik, ved, at en Bro forbinder Byens to Dele. Om Aftenen, da Mødet skulde holdes, og Publikum begyndte at samle sig, satte Venstre en af sine Mænd paa Broen, og han udfoldede en stor Energi; han stansede alle de Partifæller, som kom gaaende, og spurgte dem, om de agtede sig til Mødet. Dersom dette da var Tilfældet, bød han dem i meget bestemte Ordelag at vende tilbage; Venstrefolk havde ikke noget at gjøre paa Høiremødet. De fleste lystrede Ordre; enkelte mere selvstændige Individer fortsatte sin Vei, idet de erklærede, at de ikke skyldte ham noget Regnskab for, hvor de skulde.

Det var ikke bare Statsraader og Stortingsmænd, som deltog i Valgkampagnen i 1894; begge Partier gjorde selv-følgelig Brug af alle Kræfter, som stod til deres Raadighed, begge Partier sendte en Hærskare af Agitatorer ud over det hele Land. I Ferierne var der en hel Del Studenter, som meldte sig til Tjeneste i Høires Rækker. Disse Nybegyndere i det politiske Fag søgte man da at orientere, saa godt man kunde; man gjorde dem opmærksomme paa, hvad de særlig skulde søge at indhamre i sine Tilhørere, man medgav dem „*Citatsprøten*“ og sendte dem ud. Og de optraadte med Ungdommens Begeistring og med en Sagkyndighed, som var rent forbausende; man skulde tro, at de ikke havde gjort noget andet i hele sit Liv end at studere Politik. Al denne sin Viden havde de fra „*Citatsprøten*“. Det var en Samling af Citater, som gav Oplysning om, hvad Venstrepolitikere havde sagt, og hvorledes Venstreaviser havde udtalt sig med Hensyn til Dagens brændende politiske Spørgsmaal. Man havde samlet de mest vidtgaaende, de mest radikale Udtalelser, man havde faaet fat paa, for at gjøre det rigtig indlysende, i hvilken Grad Partiet vilde vende op og ned paa alle bestaaende Forhold. Det hele var lagt an paa at skræmme Folk bort fra Venstre.

Det var en Selvfølge, at „*Citatsprøten*“¹ vakte stor Forbitrelse. Som Parti kunde Venstre ikke gjøres ansvarlig for, hvad enkelte af deres Politikere eller deres Redaktører havde udtalt, ligesaaledt som Høirepartiet kunde overtage Ansvaret for Redaktør *Frieles* mange hensynsløse Udtalelser i „*Morgenbladet*“, hvoraf daværende Stipendiat, senere Professor *Amund Helland* havde foranstaltet en „*Blumenlese*“. Det er ikke ud fra private Udtalelser, men ud fra sit Program, at et Parti skal bedømmes og modarbeides.

¹ Den udkom i 1894; saavidt jeg ved, udkom der en ny Samling i 1897. Udgivet og forlagt af Høires Centralstyre; ikke i Boghandelen.

Der var andre Maader at agitere paa, som var mere effektive end Folkemøder.

Naar en lokal Høireforening rigtig for Alvor vilde gjøre et Forsøg paa at erobre sin Bygd, saa gik den undertiden frem saaledes, at den engagerede en brugbar Mand til at virke i Prestegjældet som et Slags Høire-Indremissionsemisær, der gik fra Hus til Hus, fra Gaard til Gaard og talte med Folk, uddelte politiske Smaaskrifter, holdt smaa Møder om Aftenen og agiterede paa alle mulige Maader, som bedst han kunde. Naar et sligt Arbeide blev fortsat en Maaneds Tid, havde det selvfølgelig en ganske anden Betydning end Afholdelse af et enkelt Folkemøde. At Høire ved denne politiske Indremissionsvirksomhed kunde vinde en Valgkreds for sit Parti, derpaa kjender jeg et Par Exempler.

Og saa maa jeg tilslut omtale en Agitationsmaade, som blev opfundet, sat igang og bekostet af en Rigmand etsteds paa Østlandet, en ligesaa ivrig Høiremand, som hans Broder tilhørte Venstre med Liv og Sjæl. Efterat han havde faaet fat paa en for Øiemedet brugbar Mand, udrustede han ham med Synaale, Knappenale, Silketørklæder, Buxesæler, islandske Uldtrøier og andre for Mænd og Kvinder passende Varer, og sendte ham ud i de nærmeste Bygder som Kramkar. Og det var en svært hyggelig og „gjemein“ Mand, som blev populær, hvor han kom. Han gav sig saa inderlig god Tid, gik intet Hus forbi, gjorde ikke Forskjel paa Folk og var lige blid, enten han fik solgt noget eller ikke. Og slig en Pratmager som han var; han havde Greie paa alt, han vidste Raad for alt; selv om man tilfældigvis kom ind paa Politiken, kunde han lægge sit Ord med i Laget. Tidligere, sagde han, havde han været en meget ivrig Venstremand; men i den senere Tid var han kommet ind paa den Tro, at han og andre Smaafolk vilde være

bedst tjent med at give Høire sin Stemme, saa man kunde faa et rimeligt Opgjør med Sverige og Fred i vort eget Land. Han havde nylig læst et lidet Skrift om denne Sag, og det vilde han gjerne lægge efter sig, da han ikke mere havde Brug for det . . . Overalt holdt man ham for en ægte Folkets Mand. Han solgte sine Varer til Spotpris, han betalte godt for sig, han gav endog Bøger atpaa, og hvad han sagde, det var nok vel værdt at lægge Mærke til. Han skal have gjort Underverker ved denne sin Maade at agitere paa.

Udfaldet af Valget i 1894 er alle bekjendt. Udvortes betragtet skyldtes Høires Nederlag og Venstres Seier flere sammenstødende Omstændigheder, som jeg ikke nærmere skal gaa ind paa. Men den virkelige Aarsag til Udfaldet af Valget laa visselig langt dybere. Det var i Kraft af Udviklingens Lov, at den historiske Bevægelse gik i Retning af Venstre som en mægtig Strøm, der ikke lod sig stanse.

Det var, som man ved, ikke mange Stemmer, som Høire manglede for at have Flertal i Tinget. Partiet havde taget Del i Valgkampagnen med stor Energi og mødte frem i Nationalforsamlingen med en stor Minoritet for at gjøre gjældende den Side ved Udviklingen, som det var dets Ære og Ret at repræsentere. Resultatet baade af Venstres og Høires Indsats i Udviklingen blev da 1905.

Hvorledes Forholdet artede sig ved Stortingets Sammentræde, hvorledes det ikke lykkedes Kongen at faa dannet en ny Regjering paa en for ham tilfredsstillende Maade, hvorledes vi blev siddende med indleverede, ikke indvilgede Afskedsansøgninger, alt dette er vel bekjendt; om alt dette indeholder samtidige Aviser tilstrækkelig Oplysning, og jeg har intet nyt at tilføie. Jeg skal blot gjøre en Bemærkning.

Vor Stilling i 1894 minder ikke lidet om Ministeriet *Michelsens* Stilling i 1905. Begge Regjeringer havde ind-

leveret sine Afskedsansøgninger, uden at faa dem indvilgede af Kongen. Vi blev staaende, medens Ministeriet Michelsen nedlagde sin Magt i Stortingets Hænder. Imidlertid er det at mærke, at sidstnævnte Ministerium handlede ud fra den Situation, at Kongen i Strid med dets indtrængende Raad havde negtet at sanktionere Konsulatloven. Det havde Ret til i et saadant Tilfælde at kræve sig entlediget, og Kongen var uden Ret til at negte at give det Afsked. Helt andrelæs stillede det sig med os; vi havde ikke givet ham noget Raad, som han havde undladt at følge. Den eneste Grund, hvorfor vi havde indleveret vore Afskedsansøgninger, var dette, at vi ikke havde Flertal i Nationalforsamlingen. Efterat det ikke var lykkedes for Kongen at faa dannet en ny Regjering, fandt vi det at være vor Pligt at fungere midlertidig som Forretningsministerium; vi fandt ikke, at Forholdene havde udviklet sig derhen, at det var forsvarligt at lade det komme til en Krise, hvis Udgang vi ikke kunde forudse. Men vi tog ikke tilbage vore Afskedsansøgninger, idet vi vilde markere, at vi snarest muligt ventede paa at blive afløste. Men det var klart for os alle, at hvis der paa en eller anden Maade skulde indtræde Omstændigheder, som gjorde det umuligt for os at regjere i Overensstemmelse med Forfatningen, saa havde vi intet andet Valg end at høre op med at fungere, for saa at overlade det til Stortinget at raade over Landets Skjæbne.

Fra Tiden omkring Paaske 1895 til Ministeriets Afgang var jeg Medlem af Statsraadsafdelingen i Stockholm. Kun min ældste Datter fulgte med; den øvrige Familie blev tilbage i Kristiania. Vi boede i første Etage i Ministerhotellet. Vagtmasterens Hustru stelte til Frokost og Aftens for os; Middag spiste vi ude i Byen paa Restauranter hist og her, sjeldent to Dage i Rad paa samme Sted. For at bruge et

Udtryk, jeg hørte af en *Studiosus perpetuus* i Leipzig, vi dyrkede den Videnskab, som heder „*Restaurationologi*.“

Strax efter Ankomsten til Stockholm havde jeg at aflægge en hel Del officielle Visiter. Det var Visiter hos den svenske Regjerings Medlemmer, hos de fremmede Magters Sende-mænd o. s. v. o. s. v. Det var en lang, meget lang Liste, jeg fik af Statsminister Gram, over alle de Herrer, hvem jeg skulde gjøre min Opvartning. Som Statsraad kunde jeg ikke gjøre disse Visiter paa almindelig Vis. Jeg maatte efter Skik og Brug lade mig føre omkring i en lukket Vogn med to Heste for og Tjener paa Bukken. Og det var ikke passende for mig personlig at aflevere mit Visitkort hos Ved-kommende, det var under min Værdighed! Der, hvor Vognen stansede, der gik Tjeneren ind med mit Kort, medens jeg blev siddende inde i Vognen som et Afguds-billede til Beskuelse. Jeg har ikke følt mig saa latterlig i nogen Situation som i denne.

Naar jeg ser tilbage paa mit Ophold i Sveriges Hovedstad, saa mindes jeg med Glæde mit Samvær med Statsminister *Gram* og hans Frue, en Datter af Kand. *H. H. Brodtkorb* til Kjørbo. Det var et underligt Træf, at min Velgjørers Svigersøn og jeg skulde mødes i det norske Ministerhotel i Stockholm, han som Statsminister, jeg som Statsraad. Det var mange hyggelige og lykkelige Aftentimer, jeg tilbragte sammen med Statsministeren og hans elskværdige Hustru oppe i Ministerhotellets tredie Etage. Jeg ser tilbage paa dem som Lyspunkter under det ofte noksaa triste Ophold i Stockholm.

Thi vi levede jo i Virkeligheden uafbrudt i Spænding; vi stod daglig pr. Telefon og Telegraf i Forbindelse med Kristiania, og hvad vi fik høre af politisk Nyt, var i Regelen af alt andet end glædelig Art. Ikke bedre var det med Hen-

syn til Udviklingen i Sverige, der mere og mere gik i norsk-fiendtlig Retning. I Rigsdagen kunde man høre Udtalelser, som maatte vække baade Harme og Sorg i enhver Nordmands Sjæl. Og i svenske Aviser var Stemningen alt andet end forsonlig. Hver Morgen kom der til Ministerhotellet 40—50 Aviser, som vi tre Medlemmer af Statsraadsafdelingen delte mellem os. Jeg var den yngste, og derfor fik jeg paa min Part 17 af de mest vidtgaaende Tidninger, som det var mit opbyggelige Morgenarbeide hver Dag at gaa igjennem, samtidig med, at mine Kollegaer gjorde sig bekjendt med, hvad der maatte være af Interesse for os i de Aviser, som faldt paa deres Part. Da vi selvfølgelig gjorde hverandre bekjendt med, hvad vi havde mærket os, saa havde vi til enhver Tid god Greie paa, hvordan den svenske Presse stillede sig til Norge og norske Forhold, og Resultatet af alt var — Bekymring. Engang sagde jeg til Statsminister Gram, at vi burde omdøbe Ministerhotellet og kalde det *Casa dei sospiri*.¹

Den antinorske Stemning, der blev mere og mere stærk udoer Aaret 1895, havde, saavidt jeg kunde skjonne, sin nærmestliggende ydre Grund i Udfaldet af Valget i Norge i 1894. Sverige havde tilbudt Norge Forhandling paa Grundlag af fuld Ligestillethed mellem de to Lande i unionel Henseende. Af Udfaldet af Valget i 1894 fik man det Indtryk, at Norge ikke vilde tage imod den udrakte Broderhaand, at Norge ikke vilde Forhandling og Opgjør og Fred, men Braak og Gräl og Strid. Og det satte ondt Blod; seet fra et svensk Synspunkt var dette ganske naturligt.

En af de nærmeste Følger af denne høisvenske Bevægelse var, at Udenrigsministerens Stilling blev undergravet. Grev Lewenhaupt stod i Almenhedens Bevidsthed som den fornemste Repræsentant for norskvenlig Politik med Forhand-

¹ *o: Sukkenes Hus.*

ling og Opgjør efter Ligestillethedens Princip. Høires Nederlag i Norge ved Valget i 1894 fremstillede sig da tillige som et Nederlag for Grev Lewenhaupts Politik; han var derved gjort umulig, han maatte falde.

Det var en Sorgens Dag i det norske Ministerhotel, da Grev Lewenhaupt fik sin Afsked; ingen følte dybere og forudsaa klarere end vi, hvad Følgerne deraf vilde blive i unionel Henseende. Jeg gav min Stemning Luft i et Digt, som jeg tænkte at lade indrykke i „Stockholms Dagblad“. Men da Statsminister Gram ikke fandt det at være tilraadeligt, at en norsk Statsraad offentlig udtalte sig i en Sag, der først og fremst angik Sverige, saa oversendte jeg Greven mit Digt, som han erklærede, at han satte stor Pris paa. Kanske det engang i Tiden bliver offentliggjort sammen med hans øvrige Papirer. Selv eier jeg ingen Afskrift af denne min poetiske-politiske Udgrydelse.

En anden Følge af den antinorske Stemning, der gik igjennem det svenske Folk, var *Opsigelsen af Mellemrigsloven*. Som denne Lov var til stort Gavn for begge Folk, saa var den ogsaa kanske det stærkeste Baand, der bandt de to Lande sammen, Rigsakten omsat i det praktiske Liv. Jeg tror ikke, jeg gjør Sveriges dengang ledende Mænd nogen Uret, naar jeg siger, at de havde liden Oversigt over, hvorledes Mellemrigsloven egentlig havde virket. De stod nok nærmest i den Formening, at den i flere Henseender havde været til Skade for Sverige, medens den udelukkende havde været til Nutte for Norge. Og de gik ud fra, at om man fra svensk Side sagde den op, saa vilde Norge i egen velforstaaede Interesse anholde om at faa indlede Underhandlinger med Sverige for at faa istand en ny Mellemrigslov, og da vilde man have det i sin Magt at gjøre den saa fordelagtig for Sverige, som man ønskede. At dette var en

feilagtig Betragtning, tror jeg alle svenske Politikere nu er enige i. Og at man tilføiede Unionen et Ulivssaar ved at gjøre den unyttig i økonomisk Henseende, derom kan der bare være én Mening.

Sammen med mine to Kollegaer deltog jeg i det historiske Statsraad, hvor Mellemrigsloven blev op sagt fra svensk Side. Det var for mig som gammel Unionsven en tung Stund. Jeg maatte tænke paa *Ibsens* bekjendte Udtryk om at „lægge Torpedo under Arken“; det var det, som dengang blev gjort ligeoverfor Unionen mellem de to Broderfolk.

Under roligere Forhold vilde Opholdet i Stockholm have været en herlig Hviletid, hvad det ogsaa var for de norske Statsraader i gamle Dage. I Almindelighed holdt Kongen Statsraad én Gang om Ugen. De Sager, der skulde foredrages, havde vi god Tid til at sætte os ind i om Eftermid-dagene, saa vi gjennemgaaende havde fem Formiddage i Ugen til vor egen Raadighed. Jeg nytteede Tiden til Arbeide i det svenske Rigsarkiv og i Rigsbibliotheket, hvor jeg gjorde de afsluttende Forarbeider til mit Skrift: *Den norske Kirkes Geistlighed i Reformationsaarhundredet*.

Rigsarkivar *Hildebrand* havde gjort mig opmærksom paa, at der i det til hans Museum hørende Bibliothek var en betydelig Samling af *Hexeformularer*, istandbragt af en i sin Tid bekjendt Kammerherre *Rääf*. Da jeg i saa mange Aar havde været sysselsat med at samle lignende Produkter hjemme i Norge, fik jeg selvfølgelig Lyst til nærmere at gjøre mig bekjendt med, hvad Sverige havde præsteret paa dette Omraade, og efter nærmere Aftale med Rigsarkivaren indfandt jeg mig da i Museet for at begynde mit Arbeide. Da han overlevere mig Samlingen, rettede han til min store Forbauselse følgende Spørgsmaal til mig: „*De tør vel sige om Dem selv, at De er en oprigtig Kristen?*“ I Væk-

kelkestiden hjemme i Norge havde jeg nok ofte faaet lignende Samvittighedsspørgsmaal; men at Rigsarkivar Hildebrand skulde henvende sig til mig paa denne Maade, det var det underligste af alt underligt! Men der var for mig ingen Grund til at svare andet end ja paa hans Spørgsmaal. Og saa overleverede han Samlingen til mig, idet han fortalte mig, hvorfor han havde rettet ovenfor gjengivne Spørgsmaal til mig.

Kammerherre *Rääf* havde levet og var død i den Overbevisning, at Hexeformularerne var effektive. Blev de brugt af en ondskabsfuld, samvittighedsløs Mand, saa vilde han ved de onde Aanders Hjælp kunne gjøre sine Medmennesker meget ondt og tilføie dem stor Skade paa Legeme og Sjæl. Ud fra denne Opfatning havde Kammerherren skjænket sin Samling til Museet paa den Betingelse, at den ikke under nogen Omstændighed maatte blive brugt af andre end saadanne, der turde sige om sig selv, at de var oprigtige Kristne. Paa denne Maade havde han da villet sikre sig mod, at hans med stor Flid og Møie istrandbragte Samling skulde blive misbrugt. Rigsarkivaren meddelte mig, at i hans Tid havde tidligere kun én Videnskabsmand afgivet den foreskrevne Bekjendelse og faaet Adgang til at gjøre sig bekjendt med den Rääfske Samling, nemlig Tyskeren *Mannhardt*¹.

Saavidt jeg kunde se ved et flygtigt Gjennemsyn, var Samlingen af noget nær samme Indhold som de af mig senere udgivne norske Hexeformularer og Trylleraad.

Statsminister *Gram* førte et meget selskabeligt Hus. Han repræsenterede Norge paa en værdig Maade, hvad der kostede ham mange Penge af hans private Formue. Vort Land staar i en stor Taknemmelighedsgjæld til ham.

¹ Han var, som man ved, Mennonit.

Blandt hans mange personlige Venner i Stockholm skal jeg nævne Præsident, forhenværende Statsraad *H. Forsell*, med hvem Statsministeren førte mig sammen, og som jeg fik den Lykke ogsaa at tælle blandt mine Venner.

Han var en saare tiltalende Skikkelse, en høit begavet Mand, med alsidige og grundige Kundskaber, særlig i Statsret og Finansvæsen, liberal i Ordets bedste Betydning, varmhjertet og tro som Guld. Blandt hans Landsmænd var der sikkerlig meget faa, der i den Grad som han var *Unionsven* med Liv og Sjæl.

Der gik knapt nogen Uge, uden at vi kom sammen. Snart saa han indom til os i Ministerhotellet, snart besøgte vi ham i hans Hjem ude paa Strandvägen, hvor han og hans elskværdige Frue modtog os med aabne Hjerter, og hvor vi tilbragte saa mange uforglemelige Timer.

Blandt andre Mænd, jeg kom sammen med under mit Ophold i Sveriges Hovedstad, skal jeg nævne „Aftenposten“s mangeaarige Korrespondent, *Winterhjelm*. Han var født Journalist, han var altid og allesteds paafærde, han var inde i alt, han vidste Besked om alt. Man forlod ham aldrig uden at have lært noget. Før han reiste fra Norge for at bosætte sig i Stockholm, udgav han under Titelen: „*Farvel, Hansen*“ en Novelle, som jeg føler Trang til at opfriske Mindet om. Det er en Bog af ikke ringe historisk Værdi; den sætter os levende ind i den Brydningstid, da det unge, paagaaende, hensynsløse Venstre brød frem og seirede over det gamle, fornemme, aristokratiske Høire.

Under Opholdet i Stockholm nyttede jeg et Par Gange Leiligheden til at besøge gamle Venner i *Upsala*, trofaste Mænd, hvem jeg skylder Tak for prøvet Venskab gjennem en saa lang Række af Aar. Jeg nævner blandt dem Professor, nu Domprovst *Berggreen* og Professor, nu Erke-

biskop *Ekman*; jeg mindes Kirkehistorikeren *Sundelin*, der saa snart skulde blive bortkaldt ved en braa Død.

Under tidligere Besøg i Upsala havde jeg lært Erkebiskop *Sundberg* at kjende. Han havde været Professor i Kirkehistorie ved Lunds Universitet, før han blev Biskop i *Karlstad*, og han omfattede fremdeles sit gamle Fag med Interesse. Jeg havde fornylig udgivet mit Skrift: „*Kirken og Romerstaten*“, der var blit omtalt med megen Anerkjendelse i den svenske Presse. Erkebiskopen havde læst min Bog og følt sig særlig tiltalt af den. Dette var da Aarsagen til, at han viste mig en for mig i Sandhed overraskende Opmærksomhed, da jeg første Gang kom til Upsala og aflagde ham Visit. Jeg var dengang Prest ved et Sindssygeasyl, og han var Sveriges Riges Erkebiskop; men han modtog mig som sin Ligemand og behandlede mig som sin Ligemand. Det traf sig saa, at der dengang — jeg husker ikke ved hvilken Leilighed — var samlet i Upsala en Flerhed af Sveriges mest fremstaaende Mænd. Disse havde han da en Aften indbudt til Selskab i Erkebiskopsgaarden; der var et saa fint Lag, at ingen fra Upsala By kunde blive indbuden, naar undtages Lenshøvdingen og Universitetets Rektor. At han fandt mig værdig til at være med i denne aristokratiske Kreds, maa jeg selvfølgelig skrive paa Kirkehistoriens Regning. Man havde gjort mig opmærksom paa den Egenhed ved Erkebiskopen, at han tog det meget ilde op og lod ondt fra sig, hvis nogen af hans Gjæster kom for sent. Jeg gav mig da paa Veien i god betids. Da jeg kom frem til Erkebiskopsgaarden, faar jeg se et Snes Mænd, hvoraf de fleste var Serafimerriddere, gaa frem og tilbage paa Gaardspladsen, hver med sit Ur i Haanden, for at de nøiagtig til den fastsatte Tid kunde træde ind gjennem Døren. Slig Respekt stod der af Erkebiskopen! Jeg traf

ham igjen ved flere Leiligheder baade i hans Stiftsstad og i Stockholm; sidst talte jeg med ham en Maaneds Tid før hans Død, da jeg sagde ham mit sidste Farvel.

Erkebiskop *Sundberg* var uden al Tvil Sveriges mest populære Mand. Han var vistnok ikke i dybere Mening nogen udpræget religiøs Personlighed. Men at han forkyndte Evangeliet ud fra en stærk personlig Overbevisning, derom er jeg forvisset. Alt, hvad jeg hørte af ham fra Prædikestolen, samlede sig inden i mig i dette store Indtryk: *Jeg tror, derfor taler jeg.* Og jeg tviler ikke paa, at han, hvad Øieblik det skulde være, vilde kunne gaa i Døden som Martyr for sin Tro.

Hvad der gjorde ham saa populær, det var hans overdaadige Begavelse, hans glimrende Veltalenhed, hans fremragende Dygtighed som Politiker, hans djerve Fremtræden, hans mandige, fribaarne, retlinjede Personlighed. Og det var maaske fremfor alt dette, at han altid var den samme, en Ridder uden Frygt og uden Flård, ligesaa frygtløs, ligesaa fritalende, enten det gjaldt Kongen eller den usleste Tigger.

Han er blit en Sagnfigur i sit Fædreland. Hvad der fortælles om ham, det er vistnok en Blanding af Sandhed og Digtning, men altid karakteristisk, altid samsvarende til den mærkelige Mands mærkelige Personlighed.

Sommeren var kommen. Hans Majestæt gik ombord i „Drott“ og reiste til *Marstrand*, did Statsraadsafdelingen ogsaa begav sig for at være i Kongens Nærhed. Det var dræbende kjedeligt dernede paa det celebre Badested. Jeg fik imidlertid Tiden til at gaa ved flittig at arbeide fra Morgen til Kveld. Som ovenfor oplyst, blev jeg i Stockholm færdig med de omfattende Forarbeider til „Den norske Kirkes Geistlighed i Reformationsaarhundredet“; mine Sam-

linger fyldte en hel Kuffert, som jeg havde med til Marstrand. Jeg tog mig nu fore at udarbeide dette mit Skrift, jeg udnyttede det nødtvungne Otium dernede paa bedste Maade og blev paa det nærmeste færdig med mit Arbeide, før jeg forlod Byen.

Under Opholdet i Marstrand blev jeg gjort til Gjenstand for et simpelt Angreb i en af Stedets Aviser.

Kongen skulde deltage i en festlig Sammenkomst i „Societeten“. Da han kom iland, mødte hele Marstrand paa Bryggen for at tage imod ham. I Folketrængselen var jeg kommet fra mine Kollegaer og stod saaledes for mig selv nede paa Landgangsbryggen, hvor jeg som alle andre Mænd blottede mit Hoved og stod med Hatten i Haanden ved Kongens Ankomst. Da hans Majestæt var steget iland og havde hilset paa Publikum, fik han Øie paa mig. Han gik da bort til mig, bad mig sætte Hatten paa Hovedet, tog mig under Armen og gik saa videre med mig opover. En af de tilstede værende Redaktører fik da se mig og blev i sit svenske Hjerte oprørt over, at den norske Statsraad gik ved Siden af Kongen med Hatten paa sit Hoved og saaledes ikke viste Hans Majestæt skyldig Opmærksomhed og Ærbødighed. Og han gav sin Harme Luft, idet han den følgende Dag rettede et voldsomt Angreb paa mig i sit Blad. Naturligvis fik da ogsaa Norge, det ukultiverede, hensynsløse, illoyale Norge, sin Bekomst ved samme Lejlighed. Kongen blev meget opbragt over dette simple Angreb paa en af sine norske Statsraader; han kaldte vedkommende Bladmand for sig, skjændte ham Hudens fuld og paalagde ham i næste Numer af sit Blad at gjøre mig sin Undskyldning. Dette gjorde han da ogsaa, men paa en saa infam og ondskabsfuld Maade, at Undskyldningen i Grunden var værre end Angrebet.

Kongen tog tilbage til sin svenske Hovedstad, og Statsraadsafdelingen fulgte efter. Tiden gik, alt var i sit gamle Gjænge, intet varslede om nogen Forandring, da vi pludselig blev kaldt hjem til Norge. Og vi reiste med førstgaaende Hurtigtog, uden at sige Farvel til nogen, uden at tage Afsked med Kongen, da han om et Par Dage ogsaa skulde reise til Norge. Underveis fortalte min Kollega, Statsraad *Furu* mig, at den Stangske Regjering antagelig meget snart vilde blive afløst af et Ministerium *Hagerup-Gram*, et Koalitions-Ministerium, hvori Mænd af alle Partier — Høire, Venstre og Moderate — skulde faa Plads. Man havde i al Stilhed forhandlet med Kongen om en saadan Ordning, det nye Ministerium var nok paa det allernærmeste færdigdannet, saa vi kunde vente vor Afsked om kort Tid.

Dette skede da ogsaa. Kongen kommer til Kristiania om nogle Dage, det *andet Stangske Ministerium* faar sin Afsked, de af dets Medlemmer, som ikke skal være med i den nye Regjering, betroes de Embeder, hvortil de har meldt sig som Ansøgere, og det *Hagerup-Gramske Ministerium* udnævnes af Kongen. Min Statsraadstid var tilende.

Det var vemodigt at tage Afsked med Kong *Oscar*, som jeg havde faaet mere og mere kjær, og som havde givet mig saa mange Beviser paa Yndest og kongelig Naade. Efterat jeg havde faaet min Afsked som Statsraad, viste han mig den særlige Opmærksomhed at dekorere mig med sin Belønningsmedalje for Videnskab og Kunst; han oversendte mig den ledsaget af en egenhændig Skrivelse, hvori han i anerkjendende Ord takkede mig for den Tid, jeg havde været Medlem af hans Raad, og endte med at betegne sig som min stedse oprigtige Ven. Og i min Statsraadstid viste han mig megen Fortrolighed. Et Par Gange havde jeg meget lange Samtaler med ham paa Tomandshaand, og jeg fik ved

disse Leiligheder altid det samme Indtryk som i Statsraads-møderne i Kristiania og Stockholm, at Norges Vel laa ham varmt paa Hjerte. Han tænkte og følte paa Norsk, saavidt-som det overhovedet var muligt for en Mand med hans Opdragelse og i hans Stilling. I Stockholm hørte jeg ofte hans svenske Statsraader halvt i Spøg og halvt i Alvor klage over, at han var altfor norsksindet. Hertil kunde jeg da blot bemærke, at Hans Majestæt jo var ligesaavel norsk som svensk Konge. I sammensat Statsraad, hvor norske og svenske Synsmaader kunde staa i Strid med hverandre, fandt jeg altid, at han med sikker Takt optraadte som Mægler mellem de stridende Partier og gav det Ret, som havde Ret.

I offentlig Opræden var Kong Oscar en saare tiltalende Skikkelse, i privat Omgang en ligefrem „*Tjusare*“. Han var, som alle ved, en rigt udrustet Personlighed, begavet som Digter, som Taler, som Musiker, en aandfuld Mand med et dybt Gemytsliv og varme Følelser. Han havde brugt sin Tid godt, havde gjort grundige Studier og tilegnet sig ligesaa dygtige som alsidige Kundskaber, han havde en lykkelig Hukommelse, der holdt fast paa alt og glemte intet, han talte flydende flere fremmede Sprog og var ret dygtig i Latin. Og han var i det hele en impressabel Natur, der gav sig helt hen i det, som optog ham; til sine Tider kunde han ligefrem inspirere og opgløde sine Omgivelser ved sin af Aand og Varme fyldte Konversation. Lægger man saa hertil den Charme, der omgav ham i Egenskab af Konge, saa vil man forstaa, hvor han kunde være ligefrem bedaa-rende i sine bedste Stunder.

Fra Kong Oscar vender jeg mig til Kirkedepartementet. Jeg havde der at sige Farvel til de mange dygtige og tro-faste Tjenestemænd, hvem jeg skyldte Tak for godt Sam-arbeide.

Tilsidst tog jeg Afsked med Departementets gamle Vagtmester; saavidt jeg mindes, hedte han *Hansen*.

Han var en Barndomsven af Statsraad *Riddervold*; de to var voxet op sammen, havde legt sammen og havt megen Moro sammen. Saa skiltes deres Veie; Hansen blev tilbage Riddervold drog ud i Verden og gjorde sin glimrende Karriere som Prest, Biskop og Stortingsmand. Da han var blit udnævnt til Medlem af Kongens Raad og havde overtaget Stillingen som Kirkedepartementets Chef, kaldte han sin gamle Legekamerat til sig og gjorde ham til Vagtmester i sit Departement. Og nu oprandt der da en lykkelig Tid for Hansen; han fik jo se Statsraaden hver Dag og høre af hans Mund saa mangt et venligt Ord; og det var Høidepunktet af hans Lykke, naar han fulgte ham til Stiftsgaarden og bar hans Portefølje.

Statsraaden havde taget Afsked og var gaaet hjem til Gud, Vagtmesteren blev tilbage i Departementet.

Jeg saa indom til ham en og anden Gang; det morede mig at høre ham fortælle om Riddervold, hvem han med Stolthed kaldte sin gamle Ven og elskede saa høit. Hvad han kunde fortælle om den gamle Statsraad, var jo ikke af stor Betydning. Følgende turde dog ikke være uden Interesse.

Det gamle, prægtige *Mahogniskab*, der nu staar i Kirke-departementets Statsraadsværelse, havde, saa fortalte han, oprindelig tilhørt det norske Selskab i Kjøbenhavn og staaet i det Lokale, hvor Selskabet havde sine Sammenkomster. Nogen Tid efter 1814 var Skabet kommet op til Norge, paa hvad Maade, vidste han ikke. Saavidt han kunde mindes, var det paa en Auktion efter et Dødsbo, at Statsraad Riddervold havde kjøbt det; han havde anbragt det i sit Statsraads-værelse og brugt det i sin Statsraadstid. Da han tog Afsked,

lod han Skabet blive staaende efter sig, idet han skjænkede det til Departementet.

Vagtmeester Hansen fattede efterhaanden stor Godhed for mig. Jeg glemmer ikke, hvilket Indtryk følgende karakteristiske Tildragelse gjorde paa mig.

Jeg skulde til Stiftsgaarden i forberedende Statsraad Hansen fulgte med og bar et Par svære Pakker Dokumenter. Da vi var komne ud i Gaardsrummet, stanser han og siger til mig lidt forlegen og meget ærbødig: Jeg tillader mig at foreslaa, at Hr. Statsraaden gaar til Stiftsgaarden den samme Vei, som Riddervold altid gik; det er en god Vei. For at glæde den gamle Mand gjorde jeg, som han bad om, og da straalede hans Ansigt af Lykke, det var lige-som han levede op igjen den Tid, da han fulgte sin Statsraad opigjennem Toldbodgaden til Kirkegaden, saa tilvenstre til Raadhusgaden og derfra opover til Stiftsgaarden.

Det var ikke uden Vemod, jeg sagde Farvel til den gamle, trofaste Mand. Det er nu mange Aar, siden han afgik ved Døden. Det er jeg overtydet om, at han har gjenfundet sin Ven og Velgjører der, hvor der ikke er nogen anden Forskjel mellem en Statsraad og en Vagtmeester end den, der betinges af Personlighedens evige Værd.

IX.
BISKOP.

Min Professorpost var inddraget, Tilbageveien til Universitetet stængt. Gud ske Tak, Kirkens Dør stod mig aaben. At jeg lod mig udnævne til residerende Kapellan ved Trefoldighedskirken i Kristiania samtidig med, at dette Embedes mangeaarige, dygtige Indehaver blev betroet Stillingen som Menighedens Sogneprest, vil det altid være mig en Glæde at komme ihu. Jeg blev modtaget med aabne Hjerter, jeg havde den Glæde altid at kunne prædike for fyldt Kirke, jeg nød mange rørende Beviser paa Tillid og Kjærlighed, jeg blev overøst med Pengegaver, saa jeg ikke alene havde rigeligt Underhold for mig og mine, men endog blev sat istand til at betale Mesteparten af den Gjæld, jeg havde gjort som Statsraad. Jeg ser tilbage paa de Maander, jeg tjente som Prest i Trefoldigheds Menighed som en god og velsignet Tid. Og jeg vil altid føle mig at staa i en dyb Taknemmelighedsgjæld til denne mig saa kjære Menighed for alt, hvad den gav mig, og for alt, hvad den var for mig i denne Tid.

Biskop Dr. Bugge afgik ved en braa Død. Kristiania Bispestol var atter ledig, og ny Biskop skulde vælges. Saa var det en Dag, at nogle Prester vendte sig til mig med det Spørgsmaal, om jeg i Tilfælde vilde lade mig udnævne til Biskop; under denne Forudsætning vilde de, og de antog flere, give mig sin Stemme. Jeg svarede dem, at jeg jo i mit stille Sind havde tænkt, at saadant Spørgsmaal muligens

kunde blive rettet til mig, og at jeg havde fundet ikke at burde svare benegtede.

Og saa begyndte Bispevalget med den vanlige Agitation i Pressen. Jeg kan ikke sige, hvor jeg blev overrasket, da jeg en vakker Dag fik Besøg af Stortingsmand *H. N. Hauge*. Han kom som Udsending fra Kirkekomiteen for at spørge mig, om jeg skulde være villig til at gaa tilbage til Universitetet; saa skulde Stortinget bevilge mig høieste Professorgage, 6 000 Kroner aarlig. Jeg kunde ikke svare andet, end at dette Spørgsmaal kom for sent, da jeg allerede havde lovet at modtage Valg til Biskop, om Stemmerne faldt paa mig. Og desuden, Stortinget havde nu engang, for at straffe mig og til Skræk og Advarsel for ligesindede, fjernet mig fra Universitetet; det var kanske bedst og mest værdigt for begge Parter, at det dermed havde sit Forblivende.

Et Par Dage senere indløb der in optima forma Kaldelse til mig om at overtage Stillingen som Professor i Theologi (Kirkehistorie) ved *Universitetet i Upsala*. Jeg takkede for det ærefulde Tilbud og bad om at faa Udsættelse med at svare, indtil Bispevalget var afgjort.

Som det maaske vil erindres, fik Valget det Udfald, at Stiftsprovst *Gustav Jensen* fik de fleste Stemmer og jeg de næst fleste. Da han ikke ønskede at overtage Stillingen som Biskop i Kristiania Stift, blev da jeg udnævnt til dette Embede og indviet i „Vor Frelsers Kirke“ af Biskopen i Trondhjem, *J. N. Skaar*.

Naar jeg kaster Blikket tilbage paa den Tid, jeg har virket i min nuværende Stilling, saa kommer jeg til at mindes de Reiser, jeg har gjort i Egenskab af Repræsentant for den norske Kirke.

Det var, saavidt jeg husker, i Slutningen af August eller

Begyndelsen af September 1898, at jeg visiterede i Rakkestad. Under mit Ophold paa Prestegaarden der faar jeg et Telegram fra Kirkedepartementet, indeholdende Forespørgsel om jeg maatte være villig til at reise til *Jerusalem* for at repræsentere den norske Kirke ved Indvielsen af den tyske „Erlöserkirche“ sammesteds. Det var naturligvis umuligt at sige nei til et sligt Tilbud; det faldt jo ikke i enhver Biskops Lod at foretage en Jorsalafærd under slige Omstændigheder. Jeg gav da selvfølgelig det Svar, at jeg var villig til at reise, naar Tiden dertil var kommen.

Med denne Reise forholdt det sig saaledes:

I Egenskab af Konge af Preussen eiede den tyske Keiser Ruinerne af en middelaldersk Korsfarerkirke i Jerusalem. Denne Kirke var blit omhyggelig restaureret og skulde nu indvies. Det var vel baade religiøse og politiske Hensyn, som gjorde, at den tyske Keiser fandt at burde nytte denne Leilighed til personlig at optræde med fuld Glans som Repræsentant for det mægtige Tyskland og for den tyske Protestantisme. Han havde derfor henvendt sig til alle Europas evangeliske Fyrster og Kirkesamfund med Indbydelse til at lade sig repræsentere i Jerusalem ved denne høitidelige Leilighed, for at Protestantismen kunde træde frem som en historisk Verdensmagt.

Kirkeindvielsen i Jerusalem skulde foregaa den 31te Oktober. Efter at have rustet mig til Reisen, tog jeg i Slutningen af September til Stockholm, did jeg var indbudt af Kongen for at overvære Kronprinsens ældste Søns, Prins Gustav Adolfs Konfirmation. Saavidt jeg ved, havde det tidligere været Skik og Brug, at en kirkelig Repræsentant fra Norge havde været tilstede ved lignende Leiligheder.

Den høitidelige Handling foregik i Slotskapellet, der var smagfuldt dekoreret med Palmer og Blomster; bagenfor

Alteret var Baggrunden virkningsfuldt oplyst af et mat, gulagtigt Lys. Og en i bogstavelig Forstand glimrende Forsamling fyldte det smukke Kapel. Saa kommer de Kongelige, Prinsen tager Plads i en Stol foran Alterringen, bag hvilken Overhofprædikant Biskop *Billing* stiller sig, og Forretningen tager sin Begyndelse. Efterat Salmeverset i den svenske Salmebog: „Kom, o Jesu, väck mitt Sinne“, var afsunget, talte Biskopen dygtig og alvorlig over Ordene: „*Vær tro indtil Døden*“, hvorefter Katekisationen, udført af Prinsens Religionslærer, Pastor *Åfelt*, tog sin Begyndelse. Han præsterede et meget dygtig kateketisk Arbeide og lagde for Dagen stor Takt, idet han paa en tiltalende Maade forenede Presteńs Værdighed med den Ærbødighed, han skyldte sin Katekumen.

Efterat Katekisationen var afsluttet, foregik den egentlige Konfirmationshandling, der udførtes af Biskop *Billing* i Overensstemmelse med den svenske Kirkes Ritual.

Efterat derpaa Fadervor var læst og Velsignelsen lyst, istemte Forsamlingen Slutningssalmen: „Nu tackar Gud, alt Folk“.

Konfirmanden gjorde paa mig et meget tiltalende Indtryk. Han svarede paa de til ham rettede Spørgsmaal greit og støt, uden nogensomhelst Famlen, med Alvor og personlig Forstaaelse. Jeg har sjeldent hørt en Konfirmand gjøre Rede for sin Kristendomskundskab paa en mere tiltalende Maade.

Under dette mit Ophold i Stockholm traf jeg sammen med min gamle kjære, trofaste Ven, Dr. theol. *H. G. von Schéele*, Biskop af Gotland, tidligere Professor ved Universitetet i Upsala. Det var ham, der var udseet af Kongen til at repræsentere den svenske Kirke ved den forestaaende Høitidelighed i Jerusalem. Han var en varmhjertet svensk Patriot og en oprigtig Unionsven. Under flere Besøg i

Norge var han blit godt kjendt i vort Land, og der var vistnok ingen svensk Mand, som forstod Norge bedre end han. Jeg havde staaet i Venskabsforhold til ham gjennem en lang Række af Aar; det var mig saare kjært at skulle faa være sammen med ham under Reisen til det hellige Land.

Paa Konfirmationsdagen var han og jeg tilslagte til at indfinde os hos Kongen en Stund før Kirketid. Hans Majestæt modtog os meget venlig og erklærede, at han i Anledning af vor forestaaende Reise intet særligt havde at bemærke, idet han var forvisset om, at vi med Takt vilde forholde os saaledes, som vi efter Omstændighederne og efter Samraad med hverandre maatte finde passende. Han vilde dog udtrykkelig have os paalagt, at vi til enhver Tid ved en værdig og bestemt Opræden skulde hævde vor Stilling som sendte af ham efter særlig Indbydelse fra den tyske Keiser.

Jeg forlod Biskop v. Schéele i Stockholm for at samles med ham i *Genua*; jeg reiste i Forveien, da jeg vilde op holde mig et Par Dage i *Berlin* for at gjøre nogle afsluttende Studier vedrørende den Lutherske Katekismes Historie. Fra det tyske Riges Hovedstad reiste jeg saa til *Genua*, hvorfra Dampskibsreisen til Palæstina skulde tage sin Begyndelse, og hvor de mange Jorsalafarere efterhaanden samlede sig.

Ordningen med vor Reise var overdraget til *Hugo Stangens* Reisebureau i Berlin, og det løste sin ingenlunde lette Opgave i det hele og store taget til almindelig Tilfredshed. Vor Reise var planlagt saaledes, at vi skulde ankre i *Alexandria*, for derfra at gjøre en kort Udflugt til *Kairo*, og at vi saa skulde drage videre til *Jaffa*, hvor Dampskibet skulde blive liggende, medens vi var i *Jerusalem*. Paa

Tilbageveien skulde vi sætte Kursen mod Nord til *Haifa* ved Karmel, forat de, som ønskede det, derfra kunde gjøre en Aftikker ind i Landet, medens vi andre skulde fortsætte. Reisen til *Beirut* i Syrien og derfra reise videre pr. Jernbane til *Damaskus* og saa tilbage igjen til Beirut; derefter skulde vi drage ned til Haifa for at tage ombord dem, som vi der satte i Land, og saa vende tilbage til vort Udgangspunkt, Genua.

Det var et engelsk Dampskeb ved Navn „*Midnatssolen*“, som Bureauet havde leiet for at føre os frem og tilbage, et af de flydende Hoteller, som var beregnet paa at føre engelske Lystreisende til Norge om Sommeren. Man kan ikke sige, det var nogen Hurtigløber; det brugte 5 Døgn fra Genua til Alexandria.

Bureauet havde overtaget Forpleiningen ombord. I Orienten bar det Udgifterne ved Reiser paa Jernbaner og Ophold i Hoteller. For hele Reisen havde da hver af Deltagerne at betale én Gang for alle et Beløb af, om jeg ikke husker feil, omkring 800 Mark.

For at kunne faa gjort Reisen saa billig som muligt for Deltagerne havde Bureauet faaet Tilladelse til medtage saa mange *Johanniterriddere*, som der var Plads for. Jo større Følget var, desto mindre blev Udgifterne for hver enkelt.

Det var i et efter mine Begreber godt Veir, at „*Midnatsolen*“ med sine mange Passagerer satte ud paa Middelhavet fra Genua. Men det varede ikke længe, før den ene Tysker efter den anden blev sjøsyg og maatte ofre til Neptun. En Prestefrue faldt overende og forvred sit høire Ben slig, at hun maatte holde Sengen i mange Dage. Da vi den følgende Dag var komne til Messina, maatte vi der sætte i Land en gammel Greve med sin Grevinde; han var blit saa betænkelig medtaget af Sjøsygen, at han ikke fandt det

tilraadeligt at fortsætte Reisen. Og Sjøsygen forfulgte de tyske Landkrabber hele Tiden. Det var Dage, da det var aldeles blikstille som Vand i et Glas — og endda saa jeg flere liggende eller siddende paa Dækket, i den bekjendte stuporøse Tilstand, hvori Sjøsygen hensætter en.

Ombord paa et Dampskib bliver man snart kjendt med hverandre. Jeg stiftede efterhaanden Bekjendtskab med flere af de mange høitstaaende og betydelige Mænd, der som Repræsentanter for et eller andet Kirkesamfund eller paa Embeds Vegne skulde være tilstede ved Kirkeindvielsen i Jerusalem. Jeg skal nævne nogle af dem.

Dr. juris *Bosse* var til sagt at møde i Egenskab af preussisk Kultusminister. Han var en grei, ligefrem Mand med et varmt Gemyt og en kraftig Fremtræden; mig viste han megen Fortrolighed, formodentlig fordi jeg tidligere ogsaa havde været Kultusminister. I en Beskrivelse, han har udgivet om sin Reise til Orienten, har han omtalt mig paa en ufortjent anerkjendende Maade.¹

Hans Excellence Dr. *Barkhausen*, Formand i Kuratoriet for Jerusalems-Stiftelsen, reiste ogsaa paa Embeds Vegne. Nominelt var denne Stiftelse Bygherre for den tyske Erlöserkirche i Jerusalem; af den Grund var han da Ordfører og Husfader paa Reisen. Baade kristelig og socialt betragtet var hans Excellence en fint dannet ældre Herre, altid den fornemme Mand, altid en repræsentativ Skikkelse.

Friherre *von der Goltz*, Professor i Theologi ved Berlins Universitet, reiste som Repræsentant for Det evangeliske Overkirkeraad i Berlin i Egenskab af dets Vicepræsident. I sine yngre Aar havde han gjort Tjeneste som tysk Legationsprest i *Rom*, hvor han var blit kjendt med Professor *P. A. Munch* og hans Familie; det var som Ven af Familien,

¹ Dr. K. Bosse, Eine Dienstreise nach dem Orient, Side 13—14.

at han forrettede ved Professorens Begravelse. *Von der Goltz*, der tilhørte en høiadelig Familie, var en fint dannet Mand, en varm kristelig Personlighed af en irenisk Natur, en typisk Repræsentant for de bedste Sider ved den preussiske Union.

For den preussiske Generalsynode skulde *Dr. theolog.*, Superintendent *Holtzheuer* møde i Jerusalem. Han var en meget tiltalende Personlighed, sad inde med gediegen Lærdom og var en meget dygtig Prædikant. I mine Øine var han en af de mest tiltalende Geistlige, der var ombord.

En anden fremragende Skikkelse var *Dr. theolog. Nebe*, Generalsuperintendent i Westphalen, Broder af den bekjendte „*Perikope-Nebe*“; han var en meget begavet Mand, udrustet med et rigt Fond af ægte tysk sprudlende Humor. Saavel i Konversation som i sin Prædiken fremmannede han hos mig Billedet af *Matthias Claudius*, den berømte „Vansbækkerbote“.

Den originale Prælat bar under hele Reisen, ombord som paa Land, en gammel, meget høi Floshat, der gav Anledning til mange spøgefulde Bemærkninger. En kunde sige, at om Hatten var daarlig, saa var Hovedet godt, en anden paastod, at om Hatten var slidt, saa var Hovedet uslideligt, en tredie udtalte, at vistnok var Hatten til liden Pryd for Hovedet; men saa var Hovedet til desto større Pryd for Hatten.

En anden fremragende Repræsentant havde Westphalen i Overpræsident *Dr. juris Studt*. Baade han og hans Hustru, der fulgte ham paa Reisen, havde besøgt Norge, som de udtalte sig meget begeistret om. Og begge havde de paa egen Haand lært sig Norsk for at kunne læse *Ibsen* i Originalsproget.

Blandt de mange Johanniterriddere i vort Følge skal jeg nævne Geheimeraad *Grev von Lewetzow*, der skulde op-

træde i Jerusalem som Repræsentant for Ordenens Stor-mester, Prins *Albert* af Preussen. I Egenskab af mange-aarig Præsident i den tyske Rigsdag havde han spillet en glimrende og indflydelsesrig Rolle som Politiker. Han op-traadte altid som den høifornemme og fint dannede, selv-bevidste og overlegne adelige Herre.

I det hele taget bør det siges, at de Mænd, der var ud-sendte til at møde i Jerusalem, var betydelige Personligheder. Det har visseleg aldrig hændt, at saa megen Intelligens, saa megen Dannelse, saa megen aandelig Dygtighed har været samlet ombord i et Skib, som Tilfældet var denne Gang. „Midnatssolen“ havde i Sandhed en kostbar Ladning. Og alle Reisens Deltagere var i en høitidelig Stemning; de kaldte sig selv „Pilegrimme“ og hverandre „Medpilegrimme“. Mange troede, at Besøget paa de hellige Steder i det hellige Land skulde virke vækkende og befrugtende for deres Kristenliv. De faa, der ikke var særlig religiøst grebne, maatte dog — for at bruge et ægte tysk Udtryk — betegnes som „christlich angehaucht“..

Dagene ombord gik sin ensformige Gang. Om Morgen-en Kaffe mellem Klokken 7—8, hvorefter man samles i Røgelugaren til Morgenandagt, der bliver holdt af en af de ombordværende Geistlige. Efter Andagten sætter de fleste sig ned for at skrive Adresse og Hilsen til Hjemmet paa Prospektkort fra Jerusalem, som, fabrikerede i Tyskland, sælges ombord i Skibet og dér gjøres færdige for at sendes i Posten strax efter Ankomsten til den hellige Stad. Andre taler sammen, og andre bestiller ingen Ting. Et Forsøg paa at danne en Kvartet mislykkedes. Nogen anden fælles Underholdning var det ikke muligt at faa istand, da Reiseselskabet bestod af saa uensartede Elementer; Modsætningen mellem Adelige og Uadelige virkede ogsaa hemmende i denne Hen-

seende. Kl. 12 samles man til Frokost i den store Spisesal. I Egenskab af Husfader holder Excellensen *Barkhausen* en kort Bordbøn, og man spiser saa bort et Par Timer, for derefter at fortsætte slig, som man begyndte om Morgenens.

Middagen spiller en stor og væsentlig Rolle i Dagens Historie; det mærkes, at der forestaaer en vigtig Begivenhed, naar der gives Signal til at gaa tilbords. Atter holdes Bordbøn af vor „Husfader“, og atter gaar der et Par Timer under hyggelig Samtale, medens man faar sig Mad. Jeg var saa heldig at faa til Sidemand Professor *von der Goltz*, i hvis Selskab jeg tilbragte mangen hyggelig og lære-rig Stund.

Klokken 8 samles man til Aftenandagt, hvorefter det bliver meget livligt, saafremt Veiret er nogenlunde stille. Samtalen bliver mere og mere animeret, man synger patriotiske Sange og drikker sine Seidler af det gode Münchenerbier, der serveres ombord, „frisch vom Fass“. Saaledes gaar da Tiden, til nogle begiver sig tilsengs omkring Klokken 10, medens andre bliver siddende oppe lige til Midnat.

Ombord paa „Midnatssolen“ havde Biskop von Schéele og jeg god Tid til at forhandle med hverandre om vor Opræden i Jerusalem. Ifølge Aftale mellem Kong *Oscar* og Keiser *Wilhelm* var det bestemt, at ved Høitideligheden i Jerusalem skulde den svenske Repræsentant tale paa begge Landes Vegne. Dette fik jeg først Besked om, da jeg kom til Stockholm; det var da for sent til at faa gjort nogen Forandring i dette Stykke. Med vanligt Høisind og med fuld Forstaaelse af Situationen erklærede min gamle Ven, at han efter Samraad med mig skulde forme sin Henvendelse til Keiseren saaledes, at Norges Stilling som et souverænt Rige, ligestillet med Broderlandet Sverige, kom til sin fulde Ret, idet han som den ældste af os to Biskoper førte Ordet og

frembragte Hilsen fra Konge og Dronning, Kronprins og Kronprinsesse.

Det var da om denne for os begge saa vigtige Sag, at vi forhandlede med hverandre underveis paa Reisen over Middelhavet. Jeg kan ikke noksom rose og takke min kjære Ven og Kollega for hans Holdning i dette delikate Spørgsmaal. Han formede sin Tale saaledes, at ligesaa lidt som nogen svensk Mand skulde kunne finde noget at bemærke ved den, ligesaa lidt indeholdt den noget, som ikke kunde akcepteres fra norsk Side. Den var et Mesterstykke i unionel Politik.

Efter i 5 Døgn at have ruslet frem over Middelhavet, ankom vi til *Alexandria*. Det varede 3 à 4 Timer, før alt kunde blive ordnet, saa vi fik gaa iland, da vi havde et *Lig ombord*. Hermed forholdt det sig saaledes.

Blandt vort Reisefølge var der en i *Basel* bosat Boghandler ved Navn *Kober*, som var gift med en Datter af den bekjendte Biskop i Jerusalem Dr. *Gobat*. Han var en dygtig og anseet Mand, der som den bekjendte *Spittlers* Medarbeider og Årvtager havde udfoldet en betydelig Virksomhed for Guds Riges Udbredelse. Han havde lidt af Sjøsygen, lige fra vi forlod *Genua*. Et Par Dage før Ankomsten til *Alexandria* fik han et nyt Anfald af et gammelt Tilfælde, hvorav han tidligere havde lidt flere Gange, nemlig Melankoli, og hans Tilstand blev mere og mere betænkelig og alvorlig, indtil han efter et Døgns Forløb afgik ved Døden som Følge af det Hjertetilfælde, der var den egentlige Aarsag til hans Sindssygdom. Og saaledes kom vi da til *Alexandria* med et Lig ombord.

Medens vi ventede paa at faa gaa iland, holdt vi Sørgeandagt. Overkirkeraad Dr. *Baur* holdt en gribende Mindestale over den afdøde.

Vi fortsatte Reisen med Jernbane til *Kairo*, hvor vi opholdt os et Par Dage og saa, hvad Reisende der pleier at se. En af de Aftener, vi tilbragte i denne saa interessante og morsomme By, feirede vi den tyske Keiserindes Fødselsdag under megen Jubel med Taler og Sang, Sang og Taler. Saa tilbage til *Alexandria*, og vi forlod Ægypten for at drage videre.

For en gammel Kirkehistoriker var det trist at besøge Ægypten og blive Vidne til, hvorledes Muhamedanerne i den Grad har udryddet den her engang saa blomstrende Kristen-dom, at man maa lede med Lys og Lygte for at finde en og anden forkørblet Levning blandt de saakaldte koptiske Kristne. Og det var det Land, hvor Evangelisten *Markus* grundlagde Kristendommen, hvor *Origenes* virkede og *Athanasius* vidnede.

Under mit Ophold i *Kairo* kunde jeg ikke undgaa at lægge Mærke til, hvor tysk Indflydelse var begyndt at gjøre sig gjældende. Tidligere kjendte man af europæiske Sprog bare Fransk. Nu kunde man, ret som det var, høre de Indfødte forsøge at tale Tysk. Ude ved Pyramiderne var der en Araber, der vendte sig til mig med disse Ord: „*Musiu Barun! Pyramide sehen, gut, schneidiges Lokal!*“

Sidste Dag, vi opholdt os ombord, var der megen Uro i Gemytterne. Det var nemlig bestemt, at under vort Ophold i Jerusalem skulde efterhaanden samtlige „Pilegrimme“, fordelte i 3 Partier, gjøre en Udflugt til det døde Hav, og der var i den Anledning udlagt 3 Lister, hvorpaa man kunde tegne sig som Deltager, saa de fik være sammen, der vilde være sammen. En Snob af en Kammerherre, hvis Navn jeg har glemt, havde da fyldt Liste No. 2 udelukkende med adelige Navne, hele 80 i Tallet. Dette vakte stor Forbitrelse. Ved Dineren fremstod Excellensen Barkhausen og erklærede Listerne for ugyldige, idet han tilføiede, at der

skulde udlægges nye Lister; forsaavidt nogen Liste blev overtegnet, skulde Lodtrækning være det afgjørende. — Professor *von der Goltz* ytrede til mig, at det muligens havde været heldigere at ignorere denne adelige Dumhed, saa den ikke havde vakt saa stor Opmærksomhed.

Endnu en Historie fra samme Dag har jeg at fortælle.

Hr. *Hugo Stangen*, Chefen for det bekjendte Reisebureau i Berlin, fulgte med paa Reisen for at paase, at alt gik i sin gode Orden. Han bragte os om Formiddagen den Besked, at vi efter Ankomsten til Jerusalem skulde vende os til Grev *Lewetzow* for at faa Adgangstegn til den tyske „Erlöserkirche“. I den Anledning vendte jeg mig til Greven med det Spørgsmaal, om ikke det fra Berlin til Kristiania sendte Indgangskort var tilstrækkeligt. Hertil svarede han temmelig overlegent, at forsaavidt som jeg ønskede reserveret Plads, maatte jeg have et specielt Adgangskort. Jeg havde dertil intet andet at sige, end at det var mig personlig fuldkommen ligegyldigt, hvad Slags Plads jeg fik i Kirken; men da jeg var udsendt af min Konge efter Indbydelse fra den tyske Keiser, saa antog jeg at maatte have Ret til at kræve, at der blev anvist mig en dertil svarende Plads i Kirken. Hertil havde han da intet at sige. Senere talte jeg med Biskop *von Schéele* om, hvorledes vi skulde forholde os i Anledning af denne Historie, og vi blev strax enige om, hvorledes vi burde optræde for i Overensstemmelse med vor Konges Paalæg at hævde vor Stilling. Jeg overlod det til min biskoppelige Reisefælle som den ældste af os to at føre Ordet og give fuld Besked. Han kaldte da *Hugo Stangen* for sig og bad ham hilse rette Vedkommende med, at vi ikke under nogen Omstændighed vilde hente Adgangskort til Kirken, men at vi krævede, at der blev sendt et Adgangskort til hver af os. Hvis ikke det skede,

da vilde vi paa Indvielsesdagen iføre os vor Embedsdragt og møde ved Kirken, og hvis vi ikke kom ind, da gaa vor Vei. Og saa fik Vedkommende overtage Ansvaret for en slig Skandale.

Og det hjalp! Excellensen *Barkhausen* vendte sig til von Schéele og sagde til ham, at det var en Selvfølge, at vi to fik os tilsendt Adgangskort til Kirken, hvad der da ogsaa skede. Længere ud paa Dagen traf jeg Grev *Lewetzow*, der nu var yderst elskværdig.

Det var, saavidt jeg mindes, om Morgen den 25de Oktober, at vi naaede frem til *Jaffa* og ankrede ude paa Rheden. Der er egentlig ikke nogen Havn, men bare en aaben Kyst, hvor der bliver grundere og grundere op imod Land. Strøet ud over Bunden ligger der en Masse store Stene, Levninger af en gammel Molo, som Fønikerne har bygget og Havet har ødelagt. Naar Vinden staar paa Land, og det grundbryder deroppe langs Kysten, er det absolut umuligt at komme iland eller ombord; i Sjøgangen bliver de store, fladbundede Baade, som bruges ved disse Leiligheder, knuste i det urene Farvand. Det kan hænde, at et Skib bliver liggende ude paa Rheden 8—14 Dages Tid, indtil Sjøen bliver saa vidt rolig, at det kan faa Forbindelse med Land. Vi var saa heldige, at det var blikstille ved vor Ankomst, saa vi strax kunde blive sat paa Land for efterhaanden at samle os oppe i Byen i et tarveligt tysk Hotel. Thi det tog lang Tid, før saa mange Mennesker og en slig Masse Bagage kunde blive anbragt i Baadene og roet i Land.

Saa var jeg da paa hellig Grund i det hellige Land — til liden Glæde, til liden Opbyggelse. Aldrig saasnart har man sat sin Fod paa den historiske Grund, før man omringes af det orientalske Ukrud og forarges over det orientalske Skrig og Spektakel.

Endelig var alt i Orden, saa vi kunde forlade Jaffa for at drage op til Jerusalem pr. Jernbane. Det er en elendig, smalsporet Bane, som er bygget af franske Ingeniører for tyrkiske Penge og drives for tyrkisk Regning af tyrkiske Tjenestemænd. Først gaaar Toget over Lavlandet langs Kysten, den gamle frugtbare Saronslette, som nu ligger der vandsyg og frembyder et sørgeligt Udseende; hist og her saa jeg nogle Kjør, der gik paa Græs. Saa kommer man op i *Judæas* Bjergland, Jernbanen gaar i Zigzag fra den ene Dalsænkning til den anden; for at spare Penge har man saavidt muligt undgaaet at føre Banen gjennem Tuneller. Hvor man ser, er det øde, Berg og atter Berg; i en eller anden Sprække vokser lidt Græs eller et Par forkrøb-lede Buske, hist og her ser man en elendig Hytte ligesom klinet op til en lav Fjeldvæg, mere passende til Hus for Hunde end til Bolig for Mennesker. Det Land, der tidligere „flød af Melk og Honning“, er nu en komplet Ørken. Endelig, langt om længe, stanser Toget ved Stationen uden-for Jerusalem i Aftenskumringen. Jeg har aldrig i mit Liv oplevet noget saa uhyggeligt som ved denne Leilighed. Om-hvirvlet af rygende Støv, omringet af de vilde Orientaleres vanvittige Raab og afsindige Skrig var det mig umuligt at samle mine Tanker. Det var ikke hellig Jord, jeg stod paa, det var et Sindssygehospital, jeg var kommet til. Endelig fik jeg fat paa den Vogn, hvis Numer man havde givet mig underveis, og nu bærer det afsted. En Orientaler kan ikke kjøre uden at skrige, to Orientalere kan ikke kjøre uden at kapkjøre, som om det gjælder Livet. Saaledes ogsaa ved denne Leilighed. Men alting har heldigvis en Ende; efter en i ikke god Mening uforglemmelig Kjøretur naar jeg frem til *det franske Hospits*, hvor jeg tilligemed en stor Mængde af mine Medreisende var indlogeret. Det

var et smukt og rummeligt Værelse, som der blev anvist mig. Og det var en ligefrem Nydelse at faa være alene i Stilhed og Ro nogle Minuter. At være kommen til Jerusalem, det giver ethvert alvorligt Menneske noget at tænke paa. Og saa var alle samlede, og vi kunde afslutte Dagen med et fælles Maaltid og en fælles Andagt.

Vi var komne til Jerusalem fem Dage, før Kirkeindvielsen skulde finde Sted. Reisen var saaledes planlagt, for at Deltagerne skulde faa Anledning til at gjøre sig bekjendt med den hellige Stad og dens Omegn i den Udstækning, det lod sig gjøre.

For at fæstne i Erindringen, hvad jeg oplevede i denne Ventetid, holdt jeg Dagbog, hvori jeg hver Aften noterede, hvad der i særlig Grad havde vakt min Interesse. Idet jeg nu gaar over til at skildre mine Oplevelser og mine Indtryk under Opholdet i Jerusalem, skal jeg gjøre det saaledes, at jeg meddeler et frit Uddrag af mine Optegnelser i disse Dage.

Jerusalem den 26de Oktober.

Det er interessant og lærerigt at rusle omkring i Gaderne i Jerusalem og se paa det ægte orientalske Folkeliv. Overalt myldrer det af Mennesker: Æseldrivere med sine Dyr, Vandbærere med sine af Vand fyldte Skindsække, Handlende, der frembyder sine Varer, Kvinder, som bærer sine Børn, alt er Liv, alt er i Bevægelse, den lumre Luft fyldes af Skrig, idet nogle søger at trække Folk ind i sine Butikker, medens Kjørende eller Ridende raaber Varsko for at faa Folk til at gaa af Vei, og atter andre er inde i høirøstet Samtale eller lidenskabelig Trætte. Tænker man sig Gaderne udstyrede med Farisæere og Sadducæere i Stedet for armeniske Prester, romerske Munker og russiske Poper, saa vil man have et Billede af Gadelivet i Jerusalem paa

Kristi Tid, der vistnok vil være meget nær svarende til Virkeligheden. Med dette for Øie gribes man af Alvor, og man føler dybere end noget andet Sted, at man staar paa hellig Grund.

Jerusalem holder paa at klæde sig i Festskrud for paa værdig Maade at tage imod Vestens mægtige kristne Imperator. Det er noksaa underligt at se den ene Gade efter den anden dekoreres med et Utal af Vimpler og Faner, hvorpaa man har anbragt dels Halvmaanen, dels den tyske Ørn med Rigsæblet og Korset!

Har idag besøgt *Tempelpladsen*, gaaet gjennem *Via dolorosa* og været inde i *Gravkirken*.

Hvormeget der end er usikkert i Jerusalem, saa er dog det sikkert, at paa Tempelpladsen var reist baade Salomons og Herodes' Tempel, og at Herren saa mangen Gang vandrede her, indtil han udtalte Dommen over By og Folk, en Dom, hvis Opfyldelse ligger en lige for Øinene med forfærdeligt Alvor. Tempelpladsen er der, men Templet er borte, der er ikke tilbage Sten paa Sten. *Klippedomen*, i hvilken Korsfarerne saa Salomons Tempel, er et herligt Bygverk, reist af en græsk Arkitekt, Forbilledet for de muhamedanske Moskeer. Muhamedanismen har ikke skabt noget nyt, den har fra første Stund levet af at laane, plyndre, stjæle.

Det er underligt at tænke paa, at denne ottekantede muhamedanske Kuppelbygning — gjennem mange Mellemled — er blit Forbilledet for Oktogonen i Trondhjems Domkirke.

Via dolorosa med sine Stationer formaaede ikke at gjøre noget Indtryk paa mig. Den hele Historie er laget i senere Tider, da man har lokaliseret fast alle i Det nye Testamente omtalte hellige Steder.

Gravkirken er i sin nuværende Skikkelse et sørgeligt Misfoster af aandløs, barbarisk, smagløs Pragt. Efter alt, hvad jeg har seet, og alt, hvad jeg har læst, maa jeg imidlertid anse det for utvilsomt sikkert, at Kirken virkelig er reist over Kristi Grav. Nogen Opbyggelse ved at besøge Kirken fandt jeg ikke. Jeg kom uvilkaarlig til at mindes det hellige Ord: „Hvorfor søger I den levende blandt de døde?“ Og da jeg gik ud af den menneskefyldte, urolige, larmende Kirke, var det med Jubel, jeg kom Engelens Ord ihu: „*Han er opstanden, han er ikke her.*“

Det var en Lykke, at jeg imorges forsov mig, saa jeg ikke blev med paa Udflytten til *Det døde Hav*. Jeg hører nu, at Turen har været meget anstrengende og Heden dermede frygtelig, lige op til 45 Grader Reaumur. Enkelte har væltet og forstuvet Arme eller Ben.

I denne Anledning har jeg nu fattet den Beslutning ikke at være med paa nogen Udflygt. Jeg er jo sendt hid af Konge og Regjering for at repræsentere mit Lands Kirke ved den store Høitid om nogle Dage, og Reisen har kostet mange Penge. Det vilde være en Skam og Skjændsel, om jeg ikke kunde være tilstede ved denne Leilighed af den Grund, at jeg havde ødelagt en Arm eller et Ben paa en Udflygt, der ikke stod i nogen Forbindelse med Maalet for min Reise.

Jerusalem den 27de Oktober.

Det bliver varmere og varmere, alle lider af den trykkende Hede. Efter Aaarstiden skulde man nu vente kjøligt Veir ved den begyndende Regntid. I Stedet derfor er der indtraadt en Varmeperiode, hvis Mage man ikke har havt her i de sidste 30 Aar. Alt er varmt, Luften er varm, Støvet, der hvirvles op af svage Vindpust, er varmt, Murvæggene i Husene bliver varmere og varmere, Natten er

værre end Dagen. Jeg skal aldrig i mit Liv klage over Kulden; den kan man da berge sig imod; men Varmen!! Det er ingen Raad med den!

Idag er der ankommet hid et Reisefølge, der har reist pr. Jernbane til Konstantinopel, derfra med Dampskeb til Beirut for saa at fortsætte sin Reise gjennem Syrien og Galilæa. I den sidste Tid har de lidt noget ganske forfærdelig af Varme og Vandmangel; engang havde de i over 7 Timer ikke kunnet faa fat paa en eneste Draabe Vand, og flere var saa medtagne, at de i sin Fortvilelse vilde lægge sig ned paa Jorden for at dø. Alle kom de dog frem ilive.

Har ikke bestilt noget andet end at se mig om i Byen; jeg har besøgt flere Butikker, særlig har jeg søgt at faa et Overblik over den haandverksmæssige Industri, som drives her. Jeg har været inde i ret betydelige Verksteder, hvor der forfærdiges Messehagler og andre liturgiske Klædningsstykker, som finder rivende Afsætning blandt den Mængde russiske Pilegrimme, der besøger den hellige Stad. Ligesaa har jeg besøgt flere Snedkerværksteder, som gjør god Forretning med at producere smaa Æsker og andre Nipssager af Cedertræ, forsynede med Navnet Jerusalem i hebraisk Form, Minder om den hellige Stad, der særlig kjøbes af protestantiske Reisende.

Har idag truffet den ungarske Biskop *Zelenka*, der gjorde Indtryk af at være en fin Herre. I hertil netop ankomne tyske Aviser paatales meget skarpt den Taktløshed, man har vist ved at sende ham hid som sin Kirkes Repræsentant. Han skal nemlig være en chauvinistisk Madjar af værste Sort, en fanatisk Tyskhader af det reneste Vand. Gud ske Tak, slige skarpe nationale Modsatninger har vi da ikke at lide under i mit kjære Fædreland. Vi kan være uenige, vi kan slaas, vi kan stride om smaa Ting og store Ting; men

vi føler os dog alle som Nordmænd, alle som Sønner af vor fælles kjære Moder, gamle Norge.

Saa er da denne Dag tilende; jeg takker Gud for hver Time, der gaar i dette Klima à la Bagerovn.

Jerusalem, den 28de Oktober.

En Dag med interessante Oplevelser og rige Minder.

Kl. 8 imorges pr. Æsel til Oljebjerget. Luften deroppe frisk, usigelig vederkvægende. Det Vand, jeg fik fat paa af en Cisterne ved Siden af det russiske Kapel, var mig den bedste Drik, jeg nogensinde har nydt i hele mit Liv.

Fra Toppen af Oljebjerget har man en ligesaa henrivende som orienterende Udsigt til alle Sider.

Mod Øst ser man *Det døde Hav* med *Moabs Bjerger* i Baggrunden. I Forgrunden skraaner Landskabet ganske sagte nedover i en Længde af omkring 2 Mil. Hist og her ser man et forkrøblet Træ, forresten er alt øde, lig *Høifjeldet* oppe i Jotunheimen. Men Luften er vidunderlig klar og ren.

Vender man sig mod Vest, da har man foran sig Jerusalem med sine Mure, sine Huse, sine Kirker og Kapeller, et betagende, et gribende Syn. Hvordan maa saa ikke Jerusalem have taget sig ud herfra i den Tid, da Byen laa der i sin fulde Glans, da Templet med omkringliggende Bygverker straalede derborte paa Zion, i den Tid, da Folket ublede og Herren græd over Jerusalem. Lyst til at græde, det var den Stemning, der greb mig deroppe, da jeg paa Zion ikke skuede Templet, men Klippedomen med sin vældige Kuppel, da jeg saa en By og et Land, hvis Folk ikke mere er der uden som usle Tiggere, hvis Sprog er uddød, hvis Nationalitet er en Saga blot.

Det russiske Kapel er et i sin Stil vakkert Bygverk. Idet jeg gaar ind der, faar jeg se et fornemt russisk Ægte-

par, som forretter sin Andagt, idet de næsten lidenskabelig kaster sig foran et Helgenbilled og kysser det med brændende Andagt.

Fra Oljebjergets Top nedover til en Have, der bærer Navnet „*Getsemene*“, og som i hvert Fald ikke kan ligge langt fra det gamle Sted af dette Navn. Haven er tilplantet med vakre Trær og velstelt. Det var et stille, fredeligt Sted, vel skikket til at vække alvorlige Minder. Jeg traf dernede nogle af mine tyske Reisefæller, som afsang et Par Salmer, hvorefter Superintendent *Holtzheuer* holdt en varm Bøn.

Det Indtryk, jeg har faaet af, hvad jeg har seet og oplevet idag, samler sig inden i mig i *Kingos* Ord:

„Jeg er ikke værd at staa
paa den Jord, du traadte paa,
eller i dit Fodspor gaa.“

Gud ske Tak! Saa er da denne Dag tilende. Alle sukker vi under Heden, alle plages vi af en ulidelig Tørst, alle lider vi af Slaphed og Ildebefindende.

Jerusalem, den 29de Oktober.

Besøgt „*Klagemuren*“, hvor der var samlet en Masse Jøder fra forskjellige Lande, tilhørende forskjellige Sekter. Fredag er jo ogsaa den Dag, da Stedet har de fleste Besøgende.

De staar i Rækker lige indved den gamle Mur og fremfører sin Klage, nogle i Grupper, andre alene, for sig selv. Det er et Slags Blanding af Sang og Recitativ, Munden holdes lukket, medens den ensformige Lyd baner sig Vei ud igjennem Næsen, og Hovedet bevæger sig frem og tilbage, paa samme Tid som de mest ivrige kysser Muren. Det er det mest hjerteskjærende Syn, jeg har seet, dette at spredte Levninger af den engang saa blomstrende jødiske

Nation samler sig fra alle Verdens Kanter ved de sidste Levninger af sine gamle Mure og staar der og klager over, at Jerusalem er falden, at Templet er lagt i Grus, at Folket er jaget i Landflygtighed. Og saa er dette det mest gribende, at Klagen er haablos, at der gives intet Fremtidshaab, saalænge Jøderne vil være Jøder.

Der var et lidet Oprin, der særlig slog mig. I Mængden kom jeg til at lægge Mærke til en jødisk Dame, klædt i europæisk Dragt og af et fornemt Udseende. Hun ser sig om for at forvisse sig om, at ingen lægger Mærke til hende, hvorpaa hun tager en liden Sten ud af Muren, kysser den med stor Lidenskabelighed, putter den i sin Lomme og skynder sig bort med Taarer i Øinene. Det var aabenbart, at hun paa én og samme Gang følte sig greben af sit Folks Elendighed og skammede sig over dets Fornedrelse.

Hvor man gaar, myldrer Gaderne af Fremmede, Turister fra alle Lande i Europa har indfundet sig. En Masse tyrkisk Militær er ankommet, ligesaa et Musikkorps fra „Hohenzollern“. Byen fremtræder mere og mere i festligt Skrud.

Med Guds naadige Hjælp er den varme Dag tilende. Paa Himmelten har jeg seet ligesom en Antydning til Skyer. Maaske nærmer Regntidens Regn sig, maaske tager det snart Slut med den abnorme Hede. Hvad det vilde sige, at der i Jødeland ikke regnede i tre og et halvt Aar, det har jeg først nu tilfulde forstaet.

Det er Dagens store Begivenhed, at den tyske Keiser med Følge har gjort sit Indtog. Som man ved, har han reist Sjøveien til Haifa, hvor han med Keiserinde og Følge gik iland for derfra at drage gjennem Galilæa til Jerusalem, medens Keiserskibet „Hohenzollern“ damper ned til Jaffa, hvor Majestæterne skal gaa ombord for at tiltræde Tilbagereisen. Den keiserlige Karavane var arrangeret af det Stan-

genske Reisebureau i Berlin, og alt skal have været i den bedste Orden. Imidlertid omtales Reisen nedigjennem Galilæa som meget besværlig; de høie Herskaber skal have lidt meget af Heden.

Det keiserlige Indtog foregik, som det sømmede sig, i al Stilhed. Vi mødte ved Jaffaporten og ledsagede Keiseren og Keiserinden ind i Byen, hvor de skal bo i sit store Telt.

Ved Aftensbordet holdt Professor *von der Goltz* en høistemt Tale for Keiserparret, hvorefter man istemte tre Gange „*Hoch*“ og afsang Keiserhymnen: „*Heil dir im Siegeskranz*“. Alle Tyskere i løftet, patriotisk Stemning.

Jerusalem den 30te Oktober.

Stor Udflygt idag til Bethlehem, hvor det nye tyske Waisenhus skal indvies og tysk Gudstjeneste skal afholdes. Jeg blev tilbage for at nytte Tiden til at gjøre topografiske Studier i Byen.

Først tog jeg til St. Anna Kirke, der i sin Tid blev skjænket af den tyrkiske Sultan til Keiser *Napoleon III* og af denne overladt til *Brødrene af den franske Mission i Algier*. Chefen for denne Korporation, Kardinal *Lavigerie*, har, som det vil være bekjendt, foranstaltet betydelige Udgravninger paa det til St. Anna Kirke hørende Stykke Land under den Forudsætning, at man nede i Dybet vilde støde paa Levninger af *Bethesda Dam*.

Disse Udgravninger frembyder stor Interesse. De viser os, hvorledes det ser ud under Husene og Gaderne paa de fleste Steder i det nuværende Jerusalem. Mangen Katastrofe er gaaet over den hellige Stad, flere Gange er den blit lagt i Ruiner og flere Gange bygget op igjen. Dette er skeet ikke paa den Maade, at man har ryddet Grunden, fjernet Sten og Grus og saa bygget op et nyt Hus paa den

gamle Grund, men saaledes, at man bare har jevnet Ruinerne og saa gaaet igang med at bygge ovenpaa. Saaledes er det ene Lag af Grus og Sten blevet liggende ovenpaa det andet; der er de Steder i Byen, hvor Gadeniveauet har hævet sig ca. 30 Alen siden Kristi Tid. Man ser dette paa det allerklareste her. Da Kardinal Lavigeries Arbejdere havde gravet omkring 15 Alen, stødte de paa en *Kirketomt*; saa grov de videre ca. 15 Alen, og saa kom de ned paa en *stor Dam*, som de ikke kunde blotlægge i hele sin Udstrækning, da den strakte sig ind under Nabotomten.

Saaledes ligger Dammen dernede den Dag idag; det er et betydeligt Parti af den, som er kommet for Lyset; paa flere Steder ser man Søilestumper, som rager op over Vandfladen. Kardinalen var overtydet om, at han her havde opdaget *Bethesda Dam*, der efter Evangeliets Beretning jo havde „5 Buegange“. Jeg indser ikke, at der kan indvendes noget af Betydning mod denne Antagelse.

Jeg forlod disse lærerige Udgravninger for at realisere en Plan, jeg længe havde næret, nemlig at gaa rundt om Jerusalem paa Sydsiden udenfor Murene. Jeg havde paa Forhaand forvisset mig om, at der ikke var nogen Fare forbundet ved en saadan Vandring. Vi havde nemlig faaet et Merke, som vi bar under Opholdet i Palæstina, og som var et Tegn paa, at vi hørte til Keiserens Følge. Og det var et rent Tryllemiddel. Med det kunde vi uden særlig Tilladelse, uden Følge af Dragoman eller Konsul, gaa, hvor vi lystede, ved Dag eller Nat kunde vi trygt indfinde os paa Steder, hvor vi ellers øieblikkelig vilde være blit slaaet ihjel. Slig Respekt stod der af den tyske Keiser!

I fuld Fortrøstning til denne Talisman tiltraadte jeg min Vandring. Jeg gik ud af den Port paa Østsiden, hvorfra Veien gaar nedover mod Oljebjerget, og vandrede derfra syd-

over langs Muren. Først kom jeg ind paa en muhamedansk Begravelsesplads, der var sørgelig trist og uhyggelig, og saa videre ud paa en Kaalaker; der var der en Kjærring, som fik se mig, og som i den Anledning udstødte et rasende Skrig. Jeg svarede hende med at pege paa mit Reisemærke, og da behagede det hende øieblikkelig at holde sin Mund. Det var det eneste Menneske, jeg saa under hele Turen. Paa Sydsiden udenfor Muren har man for sig en liden Slette; den er forholdsvis godt dyrket og vandet og giver os en god Forestilling om, hvad Landet var i gamle Dage. Da jeg havde vandret langs Sydmuren, gik jeg saa mod Nord langs Vestmuren, indtil jeg kom til Jaffaporten, hvorigjen- nem jeg begav mig ind i Byen.

Der var et topografisk Spørgsmaal, som jeg nærmere søgte at orientere mig i under denne Vandring.

Jerusalem var og er bygget paa to Høie, der skilles fra hverandre ved en mod Syd hældende Dalsænkning. Det i historisk Henseende vigtigste Parti af Byen er *Østhøien*, Moria, Zion, hvor Israels aandelige Midtpunkt, Jerusalems Tempel, var bygget. Jeg ved ikke, til hvilken Tid den Mening begyndte at gjøre sig gjældende, at Zion og Templet ikke var at søge paa *Østhøien*, men paa *Vesthøien*, en Anskuelse, der har afstedkommet megen Forvirring og, ret som det er, dukket frem paanyt lig en Gjenganger. Hvad jeg idag har havt Anledning til at iagttagte ved Selvsyn, har end yderligere overtydet mig om, at det er en Daarskab at henlægge Zion og Templet paa *Vesthøien*.

Har talt med en af mine tyske Medreisende, der er vel indviet i Politiken. Han fortalte mig, at Forholdet mellem Frankrige og Tyskland for Øieblikket er saa spændt, at det kan komme til Brud hvert Øieblik. Han sagde, at han takkede Gud for hver Dag, som gik, uden at Keiseren af-

brød sin Reise og vendte hjem. Thi da vidste han, at en blodig Krig vilde begynde.

Idag har jeg ogsaa hørt, at Keiseren har opgivet den Plan at besøge *Ægypten* paa Tilbageveien fra Palæstina. De tyrkiske Autoriteter skal have opdaget, at italienske Anarkister har planlagt et Attentat paa Keiseren under hans Ophold i Faraonernes Land, og skal derfor have tilraadet ham at besøge *Ægypten* en anden Gang.

Tyrkerne er blit opskræmte. Ved de tre Havnebyer *Beirut*, *Haifa* og *Jaffa* søger de med den allerstørste Omhygge-
lighed at hindre mistænkelige Personer fra at komme iland. Og mistænkelige er alle *Italienere* uden nogen Undtagelse; ingen Italiener faar Tilladelse til i denne Tid at besøge det hellige Land.

Fra Genua havde vi med os nogle Kelnere, som foruden paa Skibet ogsaa skulde gjøre Tjeneste paa de Steder i Jerusalem, hvor vi var inkvarterede. Men det var absolut umuligt at udvirke Tilladelse til at faa dem iland; de maa den hele Tid blive ombord paa „Midnatssolen“.

Herren være priset, denne Dag er lykkelig tilende. Imorgen foregaar den store Høitidelighed, og i overmorgen drager vi herfra mod Norden, til Hjemmet, fra Heden, fra Støvet, fra al Elendighed i dette elendige Land.

Jerusalem, den 31te Oktober.

Tilende er den store Dag med sine rige Minder; alt er gaaet godt, uden Uhed, uden Mislyd.

En god Stund før Kirketid gik samtlige Jorsalafarere herfra i Procession til Kirken. En Tjener bar Biskop von Schéeles og mit Bispeskrud, som vi iførte os i Sakristiet. Han optraadte med Mitra og Krumstav, jeg i Kristiania

Bispeembedes Korkaabe af Guldmor¹⁾). Den tog sig godt ud; en af de tyske Generalsuperintendenter sagde til mig, at ingen havde paa en saa „glimrende“ Maade repræsenteret den evangeliske Kirke som jeg. Da vi havde fuldført vor Paaklædning, stillede vi os op ude i Gaden foran Kirkens Indgangsportal sammen med de andre, som efter Programmet skulde modtage Majestæterne. Her blev vi da staaende og ventede en god Stund.

De tyrkiske Autoriteter havde ved de mest energiske Foranstaltninger søgt at hindre muligens planlagte Attentater mod Keiseren fra europæiske Nihilisters Side. Gaderne, han skulde passere fra sit Telt til Kirken, var paa begge Sider besatte med Militær, hvert Hus havde man omhyggelig undersøgt, hver mistænkelig Person havde man ubarmhjertig fjernet.

De Huse, som vender lige mod Kirken, havde været Gjenstand for særlig Opmærksomhed. Jeg kunde tydelig se, at der indenfor hvert Vindu stod en Soldat paa Vagt. Fra et af disse Vinduer vilde det jo ellers have været meget let at kaste en Bombe ned paa Keiseren, medens han stod der iblandt os, og da vilde vel ingen af os være sluppet derfra med Livet. Jeg var forberedt paa en saadan Eventualitet og havde derfor skrevet i min Dagbog en Afskedshilsen til min Hustru og mine Børn, idet jeg forlod mit Værelse.

Endelig kommer Keiseren og Keiserinden med Følge. I et Par hjertelige Ord hilses de paa Jerusalems-Stiftelsens Vegne af Grev *Zieten-Schwerin*, en fin, kristelig Personlighed, der optræder paa en meget tiltalende Maade. Professor *Adler*, den geniale Arkitekt, der har planlagt og ført Over-tilsynet med Kirkens Restauration, overgiver nu Kirkens

¹⁾ Anskaffet til Carl den femtendes Kroning til en Pris af 3200 Kroner.

Nøgle til Keiseren som Tegn paa, at det gjenreiste Gudshus staar færdigt til at tages i Brug. Keiseren modtager Nøglen, som han giver til Excellensen *Barkhausen* med de Ord: „Jesus Kristus, igaar og idag den samme, ja til evig Tid.“ Efterat saa Barkhausen havde holdt en længere Tale til Keiseren, rækker han Nøglen til Hofprædikant *Dryander* med Anmodning om at lade Kirken aabne og at indvie den paa evangelisk Vis. Nu aabnes Kirkens Indgangsdør, et Kor af Matroser fra „Hohenzollern“ istemmer den pompøse Hymne: „Tochter Zion, freue dich“ under Ledsagelse af Blæseinstrumenter og Orgel, og man træder ind i Kirken med Presterne, som bærer de hellige Kar, i Spidsen, hver indtager sin Plads, Majestæterne sætter sig paa dertil anbragte Tronstole midt i Kirken. Saa begynder Indvielseshandlingen. Hofprædikant *Dryander*, Keiserens Ven fra Studenteraarene i Bonn, holder sin høistemte Indvielsestale over den af Keiseren valgte Text: „Ingen kan lægge en anden Grundvold end den, som er lagt, nemlig Jesus Kristus.“ Han er øiensynlig dybt greben af Situationen og taler med Varme og hænførende Begeistring. Generalsuperintendenten af Berlin, *Dr. Faber*, forretter saa Indvielseliturgien efter preussisk Ritus, hvorefter Forsamlingen afsynger: „Vor Gud han er saa fast en Borg“ i den mest løftede Stemning, en høiere Forening af religiøs og patriotisk Begeistring.

Kirken har faaet sin Vigsel og tages nu i Brug af Menighedens Sogneprest, Pastor *Hoppe*, som er blit udnævnt til Provst i Anledning af Høitiden; han stiger op paa Prædikestolen og holder sin Prædiken over den ligeledes af Keiseren selv valgte Text: „Der er én Gud og én Mellemmand mellem Gud og Mennesker, Mennesket Jesus Kristus, han som gav sig selv til Løsepenge for os, et Vidnesbyrd i sin

Tid.“ Den Prædiken, han holdt over denne herlige Text, var dybt tænkt og dybt følt, men havde den utilgivelige Feil, at den var altfor lang. Jeg — og jeg tror hele Forsamlingen med mig — var saa fyldt af, hvad vi tidligere havde hørt, at vi rummede ikke mere. Hvad jeg derfor ubetinget likte bedst af hans Prædiken, var det „Amen“, hvormed den sluttede.

Saa tilslut et Efterspil, der var det mest gribende af det hele.

En lidet Læsepult anbringes foran Alterringen. Keiseren træder frem, knæler og holder en kort Bøn, reiser sig og stiller sig bag Læsepulften, folder ud sit Manuskript og op læser sin saavel fra Indhold som Form saare vellykkede, alle gribende Tale. Det var en fuldtonende, lys og varm kristelig Bekjendelse fra Begyndelsen til Enden, og den gjorde paa os alle et dybt Indtryk. Men endnu mægtigere var Indtrykket, da han efter Afslutningen af sin Tale ligesom instinktsmæssig kaster sig paa Knæ foran Alterringen og bliver liggende der i flere Minuter hensunken i stille Bøn. Alle var grebne, man blev det i den Grad, at man ligesom ikke havde Tid til at trække Aande, det var saa stille i Kirken, at om en Knappenaal var faldt ned, saa vilde man have hørt det.

Saa er Gudstjenesten afsluttet, og man samler sig i det vakre Kapel i det til Kirken hørende og ligeledes restituerede Kloster. Her oplæser Barkhausen et Dokument, der indeholder en i Keiserens Mund lagt Beretning om Kirkens Historie og Indvielse, et Dokument, der underskrives af Keiseren og Keiserinden.

Derpaa frembærer Repræsentanterne for de forskjellige kirkelige Korporationer sine Lykønskninger. Til Minde om Dagens Høitidelighed overrækker Keiseren egenhændig hver

af de Deputerede et Etui, hvori laa en Bronzeplatte med Billeder i Relief af Keiseren paa den ene Side og Kirken paa den anden Side.

Biskop von Schéeles Lykønsningstale blev fremført paa en smuk og værdig Maade; den gjorde et godt Indtryk og faldt aabenbarlig i Keiserens Smag. Han var meget naadig mod os begge to; ligesaa Keiserinden, der til mig udtalte sin Glæde over at se en Repræsentant for Norge, det Land, som Keiseren holdt saa meget af, og hvor han befandt sig saa vel.

Ved Nitiden var vi budne til The hos Keiseren. Vi samledes paa den aabne Plads foran det keiserlige Telt; det var friskt i den deilige Aftenluft, saa stille, at de Stearinlys, der oplyste Pladsen, ikke kunde sees at røre sig. En offentlig Bygning i Nærheden var pragtfuldt illumineret til Ære for Majestæterne; et glimrende Fyrverkeri fra Taget fyldte Luften med sit stemningsfulde Lys. Tjenerne gaar omkring og byder Gjæsterne Forfriskninger, medens de høie Herskaber samtaler med sine Gjæster. Keiseren er øiensynlig i et brilliant Humør, han er meget livlig under Samtalen, somme Tider kan man høre ham le saa inderlig godt. Han er i det hele en saare tiltalende Personlighed; hans Øine er rent bedaarende; naar man ser ind i dem, saa er det, som man skuer ned i et bundløst Dyb af noget usigelig godt og lyst. Keiserinden er, som man ved, overmaade populær i Tyskland, hvor hun baade i Tale og Skrif, baade i Vers og Prosa, prises som et Mønster paa „eine ächt deutsche Hausfrau“, hvad hun nok i Sandhed fortjener. I sin Freemtræden er hun naturlig og ligefrem, en, jeg havde nær sagt, fuldendt Fremsyning af en fin, fuldendt Kvinde.

Jeg forlod Selskabet saa tidlig jeg kunde, for at faa slutte Dagen med at være alene her, jeg nu sidder i mit Værelse.

Jeg har oplevet en historisk Dag og kan sige med Digteren *Edvard Storm*:

„Os har gjort, kva gjerast skulde.“

Det er bare ét, som nu staar tilbage, og det er at drage hjem.

Jerusalem den 1ste November.

Endnu er vi her, endnu er vi ikke komne afsted. At Ventetiden er lang, det er en triviel Sandhed, som vi idag har faaet grundig stadfæstet.

For et Par Dage siden havde man et lidet Uhed paa Banen herfra til Jaffa, idet et Lokomotiv gik af Sporet og oprev Baneskinnerne i en Strækning af nogle Alen. Det var nu en ringe Skade, som der efter europæiske Begreber ikke skulde lang Tid til for at udbedre. Men disse elendige, indolente Tyrkere har naturligvis bare gaaet og sølet bort Tiden. Vi har ventet og ventet den hele Dag og faaet den Besked, at Banen endnu ikke er færdig. Imidlertid hører vi fra Jaffa, at Sjøen er begyndt at blive urolig, at Skibene har lagt sig længere ud paa Rheden paa Grund af Sjøgang, og at Uveir truer med at bryde løs. I Sandhed glimrende Udsigter!

Stemningen bliver mere og mere trykket. Nogle giver ondt fra sig over det tyrkiske Vanstyre, andre sidder i stille Resignation og læser eller skriver, og atter andre gaar ud for at drive bort nogle Timer.

Det var det, som Biskop von Schéele og jeg greb til. Vi gav os først paa Veien til Gravkirken, hvor der netop blev holdt en latinsk Tjeneste i Anledning af, at der var ankommet en Flerhed af Pilegrimme, der skulde forrette sin Andagt paa de hellig Steder. Idet vi traadte ind, saa vi dem staa rundt om den saakaldte „*Salvingssten*“; den ligger

over det Sted, hvor Kristi Legeme angives at være blit salvet, og som holdes for at være saare helligt. Skjønt den nuværende Sten ikke er ældre end fra 1808, tror nok de fleste, at det var paa den, at Frelserens afsjælede Legeme blev lagt, dengang da det blev balsameret af *Nikodemus* med vellugtende Urter (Joh. 19, 39—40).

De Pilegrimme, vi saa der rundt om „Salvingsstenen“, tilhørte forskjellige Nationaliteter; de fleste var fra *Abyssinien*. De forretter sin Andagt saaledes, at de gjentagne Gange korser sig og kysser Stenen med større eller mindre Liden-skabelighed.

Blandt de abyssinske Pilegrimme var der en, som tiltrak sig min særlige Opmærksomhed. Det var en Mand paa omkring 50 Aar, skidden og styg, barbent og fillet. Han havde vandret barfodet den hele Vei fra sit Hjemland til Jerusalem. Som han stod der foran „Salvingsstenen“, var han i fuld Ekstase. Han kysser Stenen og korser sig paa forskjellige Steder af Kroppen Gang paa Gang, Gang paa Gang, i vildere og vildere Tempo, mere og mere afsindig, saa Sveden hagler fra Ansigtet, og Fraaden staar ham ud af Munden. Han vil vist efter Hjemkomsten blive holdt for en hellig Mand. I mine Øine var han ikke andet end en raa Afgudsdyrker.

Vi havde faaet nok. Fra Gravkirken ruslede vi gjennem de trange Gader og Smug ud paa Tempelpladsen. Det var blit temmelig mørkt, og det vilde under vanlige Omstændigheder have været ligefrem livsfarligt paa egen Haand og i Utide at besøge et saa helligt Sted. Men vi stolede paa vort Reisemærke og gik ind paa Pladsen; den tyrkiske Vagt præsenterede Gevær for os, og vi følte os fuldkommen sikre. Vi tog nedover til Venstre, hvor vi saa et Dusin Mænd staa og gjøre mange underlige Gebærder. Da vi kom

nærmere, opdagede vi, at det var muhamedanske Pilegrimme, som forrettede sin Andagt foran en Sten, der var reist over en muhamedansk Helgen. Det var fuldstændig den samme Stendyrkelse, som vi havde seet i Gravkirken; det var bare den Forskjel, at medens man i Gravkirken kysser Stenen, saa lægger man her sin Pande mod Stenen. Vi stod og saa paa dem en Stund, indtil vi fandt det raadeligst at gaa vor Vei. Thi de blev vildere og vildere og kom mere og mere ind i fanatisk Ekstase.

Vi havde faaet nok ogsaa her, vi havde ogsaa her seet raa Afgudsdyrkelse, Fortsættelse af Stendyrkelsen fra Urtiden.

Da vi kom hjem fra denne vor sidste Vandring i den hellige Stad, blev vi mødt af den glædelige Tidende, at Jernbanen endelig var sat i brugbar Stand, og at vor Afreise skal finde Sted imorgen tidlig. Extratog var vistnok ikke at faa. Der var imidlertid truffet den Aftale med Jernbanedirektøren, at vi ved Tiden omkring halvsex imorgen skal indfinde os paa Stationen og okkupere det hele Tog og blive siddende paa vore Pladse, til det bærer afsted Kl. 7. Skulde der komme nogen senere end os for at være med, saa vil de blive afviste med den Besked, at alle Pladse er optagne.

Glædelige Budskab! Imorgen tiltræder vi Tilbagereisen, det er den sidste Nat, vi skal tilbringe i det franske Hospits. Opholdet her har ladet meget tilbage at ønske. Vore Soverum har været bra, men alt andet daarligt. Sultet har vi rigtignok ikke; men den bedste Mad, vi har faaet, har været gammelt, seigt Hønsekjød. *Hugo Stangen* har visselig gjort, hvad der kunde gjøres; men det har ikke staaet i hans Magt at gjøre det bedre. De ydre Bekvemmeligheder kan ikke betegnes anderledes end som Svineri. Hvordan de

tyske Damer har kunnet greie sig, er mig uforklarligt. Vi har kun havt én Trøst, hvormed vi har trøstet hverandre under alle Viderværdigheder, og det er, at vi er sunkne ned til Naturstanden, og der faar vi blive, til vi kommer ombord i „Midnatssolen“.

Ombord i „Midnatssolen“,

Eftermiddag den 2den November.

Det er ikke at udsige, hvilken Nydelse det er at være kommet ombord, at faa kjende den friske, rene, vederkvægende Sjøluft, at faa være i Fred og Ro blandt civiliserede. Omgivelser og at faa spise og drikke paa europæisk Vis. Man kunde være fristet til at sige, at Europa staar ligesaa høit over Asien, som Himmelnen er over Jorden.

Vor Afreise fra Jerusalem foregik efter Programmet. Vi samledes til fastsat Tid paa Stationen, indtog vore Pladse og besatte det hele Tog. De, som kom efter os, havde intet andet at gjøre end at vende om og vente til næste Tog. Der blev kun gjort én Undtagelse. Guvernøren af Jaffas to Hustruer havde været i Jerusalem og moret sig under Keiserens Besøg. I Betragtning af deres Mands høie Embedsstilling fik de nyde den Begunstigelse, at det blev dem tilladt at være med. Efter tyrkisk Betragtning maatte de vist betegnes som meget emanciperede Damer. Det Slør, de bar, var saa lidet, som det gik an. Efter at være kommet ind i Vognrummet, tog de det uden videre af sig, saa vi fik se deres stygge Ansigter. De talte lidt Fransk, saa vi kunde underholde os med dem om, hvad de havde oplevet i Jerusalem. Indbyrdes lod de til at være Venner og vel forligte.

Tilbagereisen med Jernbanen foregik uden nogensomhelst Viderværdighed. Men da vi var komne til Jaffa, fik jeg

et alvorligt Sammenstød med Grev *Lewetzow*. Der kom nemlig den Besked fra ham til os, at vi skulde vente i det tidligere omtalte tyske Hotel, medens han og nogle andre Johanniterriddere indviede et nyt Hospital der i Byen og deltog i en Fest bagefter sammen med de tyske Diakonisser fra Kaiserswert. Jeg vil ikke bruge saa fint et Udtryk, at jeg blev harm over en slig hensynsløs Behandling, jeg faar nok sige, som sandt er, at jeg blev sint. Og det saa meget mere, som det for mine gamle Sjømandsøine saa ud til, at en Storm fra Vest var lige ved at bryde løs, saa det vilde være meget usikkert, om vi efter nogle Timers Forløb vilde kunne komme ombord. Jeg vendte mig derfor til Greven og sagde til ham, at jeg følte mig meget ilde berørt over den Besked, vi havde faaet. Jeg bad ham lægge Mærke til, at „Midnatssolen“ var leiet for at føre de tyske og ikke-tyske kirkelige Deputerede til og fra det hellige Land, og at det kun, forsaavidt som der var Plads tilovers, var indrømmet Johanniterridderne Tilladelse til at blive med. Vi havde nu fuldført vort Erinde, vi havde intet mere at gjøre i det hellige Land, jeg maatte med Bestemthed kræve, at vi blev sat ombord for strax at tiltræde Tilbagereisen. Hvis ikke det øieblikkelig skede, saa maatte jeg gjøre Greven ansvarlig for Følgerne. Og det Ansvar kunde blive tungt nok, om der, medens vi ventede paa ham og de øvrige Herrer, brød løst et Uveir, saa vi blev gaaende 8—14 Dage i Jaffa, før vi kom afsted.

Den ædle Greve havde vist aldrig hørt en Geistlig føre et saa frit Sprog. Men det være sagt til hans Ære og Ros, han indsaa strax, at Retten var paa min Side, og han böiede sig uden Modsigelse for Logiken og den sunde Menneskeforstand. Det Ansvar, jeg mindede ham om, turde ogsaa have øvet sin Virkning. Hvis vi var blit liggende i Jaffa

8—14 Dage længere, end nødvendigt var for Reisens egentlige Formaal, da havde sikkerlig Hugo Stangens Reisebureau afkrævet ham Godtgjørelse for de dermed forbundne øgede Udgifter. Og det var blit en noksaa dyr Historie. Nok er det, han gjorde strax Tilbagetog, og jeg kom ham selvfølgelig imøde paa Halvveien. Og saa endte det med, at vi indgik følgende Kompromis: Vi andre skulde strax gaa ombord og vente 2—3 Timer, indtil han og de, som skulde være med ham, blev færdige med Indvielsen og Festen. Opstod der imidlertid et Uveir, som gjorde det umuligt for dem at komme ombord, da skulde vi, uden at vente længere, reise vor Vei, og saa fik da han og hans Følge se til at komme hjem, paa hvad Maade de kunde.

Tiltrods for det truende Udseende har Veiret holdt sig. Alle er komne ombord, vi har lettet Anker, forladt Jaffa og sat Kursen mod Nord til Haifa. Det jubler inde i mig ved Tanken paa, at det nu bærer mod Hjemmet. Jeg har faaet nok af Jødeland; ingen menneskelig Magt paa Jorden skal faa mig oftere til at sætte min Fod paa palæstinensisk Jord.

Jeg forlader nu Dagbogen for i Korthed at skildre Tilbagereisen.

Ankomne til Haifa, lige ved Foden af *Karmel*, satte vi paa Land det Parti, der havde meldt sig til den planlagte Udflygt til Galilæa, hvorefter vi dampede nordover til *Beirut*, den gamle, berømte By med sin herlige Havn. Efterat vi var komne iland, gjorde vi en ret interessant Kjøretur rundt om i Byen, hvorefter vi satte afsted med Jernbanen for at drage til *Damaskus*. Banen gaar først bortover en meget frugtbar Slette, hvor man ser den ene Have efter den anden med allehaande tropiske Vækter, kilometerlange Plantager, hvor Appelsintrær staar i Række og Rad med modne Frug-

ter. Saa opover *Libanon*, det vakre, grønklædte, med Landsbyer oversaaede Fjeld, der hæver sig til en Høide af ikke fuldt 5000 Fod. Banen gaar i Zigzag, flere Steder stiger den saa brat, at Lokomotivet kun kan komme opover ved Hjælp af Tandhjul. I de tre Timer, Opstigningen varer, ser man nedenfor sig den frodige Slette, den betydelige By og det herlige Middelhav med sine i Blaat, Grønt og Violet spillende Farver, som jeg blot paa Gjendin i Jotunheimen har seet Magen til. Er man kommet op paa Fjeldplateauet, saa har man midt foran sig en med Libanon parallelt løbende Fjeldkjæde, der bærer Navnet Antilibanon¹; begge disse Fjeldkjæder skilles fra hverandre ved den brede Dalstrækning, der i Oldtiden blev kaldt „*Cøle-Syrien*“, det hule Syrien. Paa Østkanten er Libanon, saavidt jeg kunde se fra Jernbanen, en sammenhængende Vinplantage. Det gaar ganske jevnt nedover, til Toget stanser en halv Times Tid ved den lille muhamedanske By *Muallaka*. Ikke faa af vort Følge steg ud der for at gjøre en Udflugt til *Baalbæk*, den gamle By *Hieropolis*, der er berømt for sine herlige Ruiner af antike Bygninger fra Romertiden. Toget gaar derfra nedover; man kommer ud paa „*Cøle-Syriens*“ frugtbare Slette, man ser paa begge Sider af Banen velstelte Haver og frodige Havnegange, hvor Hornkvæg eller Kameleer gaar paa Græs. Man gaar videre over Antilibanon gjennem et noksaa dybt Skar og kommer saa ud paa et stort og vakkert Sletteland, som i gamle Dage hedte *Abylene*, og hvor Fjerdingsfyrsten *Lysanias* regjerede paa Kristi Fødsels Tid (Luk. 3, 1). Banen gaar mere og mere mod Syd, Landskabet bliver mere og mere tiltalende. Vi er imidlertid saa uheldige, at vi faar Axelbrand i et af Vogn-

¹ ò: „*Mod-Libanon*“. „Anti“ er det samme Ord som „and“ i Norsk, f. Ex. „and“-føtes, „And“-ror o. s. v.

hjulene; et Par Gange stanser man og forsøger at slukke Branden med Vand, dog uden Resultat. Vi maatte da blive siddende i Vognen, det blev mørkere, Brandlugten mere og mere gjennemtrængende. Paa denne Vis naaede vi frem til Stationen *Tidsche*, hvor vi stansede for at udrangere Vognen. Medens vi staar der, ser vi et Lokomotiv komme brusende i fuld Fart lige bag vort Tog, og vi hører, der bliver raabt til os: *Alle Mand ud af Vognene!* Jeg har altid hørt, at man skal tage det med Ro under saadanne Omstændigheder, hvorfor jeg blev siddende paa min Plads, medens de andre trykkede hverandre og faldt ovenpaa hverandre og holdt et ynklig Spektakel, indtil de efterhaanden kom ud af Kupeen i god Behold. Værst gik det med en af vore Medpassagerer ved Navn *Smidtmann*, ansat i det preussiske Kultusministerium som foredragende Raad i Medicinalanliggender. Han blev i den Grad greben af den opstaaede Panik, at han aabnede Vinduet, kastede sig ud, faldt ned paa Platformen og brækkede sit høire Ben. Heldigvis havde vi med os et Par Læger, som strax tog sig af ham og provisorisk forbandt hans Ben, saa godt som det paa Stedet lod sig gjøre. Imidlertid var det uanmeldte Lokomotiv stanset, al Fare var over; lidt efter lidt kommer der Ro i Gemytterne, vor Vogn udrangeres, den syge Medicinalraad lægges ind i en Brækvogn paa en opredt Seng, Passagererne fordeles i Vognrummene, hvor der var nogenlunde god Plads, da saamange af vort Følge var stegne af i Muallaka; og nu gaar det videre i Mørket, Lokomotivet piber hvert Minut for at forebygge Sammenstød, vi nærmer os mere og mere vor Reises Maal, indtil vi stanser i *Damaskus* og dér mødes af det samme orientalske Skrig og Spektakel, som vi saa godt kjendte fra Jerusalem.

I Dasmaskus blev Passagererne fordelt i tre Hoteller.

Jeg var blandt dem, der blev anbragt i Hotel *Bisrawi*, der har sit Navn efter Eieren Selim Bisrawi¹. Det var et godt Sted at komme til, der var lyse og rummelige Værelser, god Mad og gjennemført Renlighed.

Om Aftenen var der adskilligt Røre blandt mine tyske Medpassagerer. Det viste sig nemlig, at den tidligere omtalte Snob af en Kammerherre havde faaet Hugo Stangen til at skille Faarene fra Bukkene. I de to andre Hoteller, som holdtes for at være de bedse, var anbragt lutter *Adelige*, medens han havde samlet de andre i Hotel Bisrawi, der havde Ord for at være mindre godt, men som selvfølgelig kunde være godt nok for den uadelige Hob, — slige Mænd som Excellensen Bosse, Excellensen Barkhausen, Excellensen Helldorf, Excellensen Giese o.s.v o.s.v. I Virkeligheden var nok vort Hotel det bedste, og saa havde vi da iblandt os én Adelig, som ikke havde fundet det under sin Værdighed at være sammen med os, nemlig von *Lewetzow*.

Damaskus er en af Verdens ældste Byer; den var til paa Abrahams Tid og har en ligesaa lang som mærkelig Historie. Den ligger paa en Slette paa Sydøstsiden af Antilibanon og gjennemstrømmes af Elven *Barada*, der gjør Omegnen saa frugtbar ved sit friske, kjølige Vand. Haverne ved Damaskus har været navnkundige til alle Tider. Folkesagnet fortæller, at da *Muhamed* paa sit første Tog til Damaskus fik se disse Haver, udbrød han: Dette er Paradiset, her er jeg ikke værdig at gaa ind. Saa vendte han hjem og tog flere Folk med sig, og da var han stærk nok til at indtage Byen og værdig til at gaa ind i Paradiset. Det er et Sagn, som fuldt stemmer overens med Muhameds Karakter, men som er ganske uhistorisk. Det var ikke Islams

¹ Bisrawi betyder paa Arabisk en Mand fra Byen Basra, en Basraenser.

berømte Religionsstifter, men det var *Chalid Ibn Welid*, den store arabiske Feltherre, som indtog Damaskus (635).

I Kraft af den orientalske Konservatisme er Byen vistnok nu i alt væsentligt den samme som paa *Pauli* Tid. Den har nu som da kun én Gade, som gaar i lige Retning gjennem hele Byen, og som fremdeles bærer Navnet „*den rette*“ (Ap. Gj. 9, 11). Nu som da er Byen omringet af høie Mure; det nederste Parti af dem er samtidig med Paulus. Nu som da bruger man Kurve for at heise op eller fire ned tunge Gjenstande (Ap. Gj. 9, 25). Og Livet paa Gaderne, den brogede Samling af Folk fra alle Kanter af Asien, Haandverkerlivet i Verkstederne, Forretningslivet i Basarerne og Magasinerne, alt dette frembyder i vor Tid i det hele og store taget det samme Billede som paa Kristi Tid. Og det er dette gamle orientalske Præg, som gjør Byen saa interessant.

Vi havde kun én Dag til vor Raadighed, og den blev godt udnyttet, idet vi før omkring dels tilfods og dels med Vogn for at tage i Øiesyn, hvad der var værdt at se. Den berømte Dragoman, Østerrigeren *Franz* var os til stor Nutte. Han har boet i Damaskus i omkring 30 Aar, taler Tyrkisk og Arabisk som en Indfødt og ved Besked om alle mulige Ting og ikke mindst, hvad der angaaer Folkeliv og Folketradition.

Jeg skal nærmere omtale et Par af de Seværdigheder, som nu staar mest levende for min Erindring.

Først *Asad Paschas* Hus.

Asad Pascha var tyrkisk Guvernør over Syrien og levede for omrent 200 Aar siden. Han var en fint dannet, rig og leveysten Mand, hvis berømte Hus giver os et stærkt Indtryk af det raffinerede Nydelsesliv, hvortil de mægtige og rige Orientalere hengav sig i sit Hjem, tilbagetrukne fra Yderverdenen.

Vi blev viste omkring af Eieren, der nedstammer fra den berømte Asad Pascha; han havde i Anledning af den tyske Keisers forestaaende Besøg ladet oppudse og istandsætte det gamle Hus, saa det nu præsenterede sig for os i sin oprindelige Glans og Herlighed.

Mest pragtfuld var en stor Sal med kassetteret Tag i arabisk Stil, og med Vægge, der straaledes af Mosaik og brogede Farver; rundt om alle fire Vægge stod lave Sofaer, hvorpaa var anbragt bløde Silkehnyder. Midt paa Gulvet bobledes et herligt Springvand, der afkjølede Luften og holdt den frisk og ren.

Fra denne Sal blev vi ført ind i et stort Værelse, der indeholdt Asad Paschas berømte Samling af kinesisk Porcelæn. Han levede i den gode gamle Tid, da det var let at samle, og han havde havt kunstforstandige Agenter i Kina, som havde gjort sine Indkjøb med Skjønsomhed og Smag. Resultatet saa vi for vore Øine: det var en saa vidunderlig storartet og herlig Samling, at der ikke findes Magen i noget Museum i Europa.

Medens Eieren førte mit Følge ind i andre Værelser, gik jeg ud for at se mig om paa egen Haand; jeg vandrede da fra Rum til Rum, indtil jeg kom ud i en aaben Søilehal. Mellem Søilerne myldrede det af Børn, Unger af forskjellig Alder og forskjelligt Udseende, med lyse og mørke Ansigter, af semitisk Type og af Negertype. Jeg gik nærmere, til jeg fik se gjennem en anden Dør ind i et Værelse, hvor der var samlet en Flerhed af Kvinder; et Par af dem stod lige ved Døren og saa ud. Det var Husherrens *Harem*, det styggeste Syn, jeg har seet. De Haremstkvinde, som der var samlede fra Afrika og Asien, lignede mere Dyr end Mennesker, slig som de var, fede, fleskede og saa fælt stygge, bare Kjød uden Aand.

Det var interessant for én Gangs Skyld at have seet et orientalsk Harem. Men det var ikke raadeligt at dvæle der længere. Naar det gjælder et Harem, da er Orientale-
ren ikke at spøge med.

Jeg sluttede mig atter til mit Følge og forlod Asad Paschas Hus for at aflægge et Besøg i Asad Paschas *Chan*.

En orientalsk Chan er en overhvælvet eller overkuplet Bygning med en i Forhold til Høiden meget stor Grund-
flade; dens Bestemmelse er at bruges som Lagerrum og Udsalgssted for reisende Kjøbmænd.

Handelen mellem Byerne inde i Asien foregaar frem-
deles paa gammel Vis. Kjobmanden maa begynde med at kjøbe sig saamange Kameler, som han trænger, lad mig sige omkring 100. Naar han saa har gjort Indkjøb af Varer paa Produktionsstedet og kløvjet dem paa sine Kameler, reiser han afsted med sin Karavane did, hvor han haaber at faa afsat sine Varer med største Fordel. Ankommen til sit Be-
stemmelsessted finder han ikke nogen Forretningsmand en gros, til hvem han kan afhænde sine Varer under ét; han maa selv sælge dem ud i større eller mindre Partier. Han maa derfor leie en saa stor Gulvflade i en *Chan*, som han trænger for at faa Plads for sine Varer, og der maa han da blive sammen med sine Medhjælpere, indtil han har faaet realiseret hele sin Beholdning. Saa gjor han Indkjøb paan-
yt, og saa drager han afsted gjennem Ørkener og uveis-
somme Landstrækninger til den By, hvor han venter at finde et fordelagtigt Marked for sine Varer. Og saaledes gaar det da fra Land til Land, f. Ex. fra Syrien til Indien, fra Damaskus til Samarkand. Det var paa lignende Maade, Handelen dreves i Europa i de Dage, da „*Farmændene*“ var ude paa Kjøbfærd.

Det var livligt inde i Asad Paschas *Chan*, der afgav

Plads for flere Kjøbmænd paa én Gang. Der havde indfundet sig mange Kunder, og man kjøbslog med den største Lidenskabelighed. Naar det gjælder at tjene Penge, saa kommer der Liv i Orientalerne, det gaar dem som en elektrisk Strøm gjennem Marv og Ben.

Det er Skik og Brug, at Kjøbmændene trakterer de Besøgende med Kaffe; det er derfor, at Kaffekjedelen staar og koger hele Dagen. Man serverede os Kaffe i meget smaa Kopper, hvori der paa Bunden var meget Grud og meget lidet af den ædle Drik ovenpaa. Det var ægte Mokkakaffe, som smagte fortrinlig, endda den var altfor sød. Orientalerne staar nemlig i den Tro, at Europæerne vil have sin Kaffe paa saadan Vis, og derfor sukrer de den saa stærkt, naar de har Europæere til Gjæster.

Fra Asad Paschas Chan begav vi os paa Veien til *Omai-jadernes Moske*.

Paa dens Plads stod engang et hedensk Tempel, som Keiser *Arcadius* omkring Aar 400 skal have ladet ombygge til en kristen Kirke; den blev kaldet *Johanneskirken* af den Grund, at den blandt sine andre Relikvier ogsaa holdtes for at have i Eie Johannes den Døbers Hoved, der laa i et pragtfuldt udstyret Skrin. Efterat Araberne havde indtaget Damaskus i 635, maatte de Kristne afstaa Halvdelen af denne sin Kirke til Seierherrerne; i den østlige Del holdt Araberne muhamedansk Gudstjeneste, medens de Kristne kom sammen for at forrette sin Andagt i den vestlige Del. Denne Tingenes Orden varede i over 60 Aar. Begge Partier skal have været Venner og vel forligte, iafald i det Ydre; gjennem den samme Dør gik de hver til sit Rum for at dyrke sin Gud hver paa sit Vis. Men Enden blev selv-følgelig den, at de Kristne blev jagede ud, og at Muhamedanerne raadede Grunden alene. Da var det, at den sjette

Kalif af Omajadernes Dynasti, *Welid*, Søn af *Abd-el-Melik* (705—715), lod ombygge Kirken til en *Moske*, der omtales af arabiske Forfattere som et af Verdens Underverker. Det var græske Arkitekter, som planlagde og forestod Arbeidet; 1200 Kunstnere af forskjellig Slags skal være blit forskrevne fra Konstantinopel for at medvirke ved Bygverkets Udsmykning.

Efter forskjellige Skjæbnens Omskiftelser blev Moskeen for den største Del ødelagt af en herjende Ildebrand i 1893; ved vort Besøg var man imidlertid i fuld Gang med at restaurere den. Saasnart som Midlerne kunde tilveiebringes, var man begyndt at sætte Bygningen istand af følgende Grund, efter hvad vor Dragoman, Hr. Franz, vidste at fortælle os.

Til Moskeen hører flere Minareter; den ene af disse bærer Navnet *Jesu Minaret*, paa Arabisk *Madinet Isa*¹, fordi Muhamedanerne har den Tro, at paa Dommens Dag vil Jesus aabenbare sig deroppe, og da vil han kræve tilbage sin Kirke, som man havde taget ifra ham. Derfor havde man skyndt sig at restaurere Moskeen; thi det gik ikke an, at Huset var i Ustand, naar Jesus kom og krævede det tilbage.

Da vi forlod Moskeen, skiltes jeg fra mit Følge for at rusle omkring i Byen paa egen Haand. Jeg besøgte en Mængde *Basarer*, Butiker, hvor Detaljehandelen foregaar. Man har saaledes Basarer for Silketøier, Basarer for Sadelmagerarbeider, Basarer for Skindvarer, Basarer for Metalarbeider o. s. v. Den hjemlige Industri i Damaskus er gaaet meget tilbage. Kunsten at forfærdige Damascenerklinger er forlængst glemt. Og Væverierne er nok intet imod, hvad de engang var. Det meste af, hvad der sælges i Basarerne,

¹ „Isa“ er Navnet „Jesus“ paa Arabisk.

er indførte Varer, enten fra Europa eller fra Indien eller fra Mellemasien. Hvad jeg blev mest tiltalt af, det var persiske Tepper, Skindvarer fra det Indre af Asien og Metalarbeider i Kobber, Messing og Staal fra Indien. For en Myntsamler vilde Damaskus være en ren Guldgrube. Af den Mængde antike græske og romerske Mynter, som blev frembudt til Salg i en af Basarerne, var kanske nogle uægte; men saavidt jeg kunde se, var visselig de fleste ægte; flere af dem var myntet af *Alexander den store*.

Damaskus er en By paa mellem to og tre Hundrede Tusind Indbyggere, Kristne, Jøder og Muhammedanere, der bor hver i sit Kvarter og hver har sin Levevei. Saaledes er alle Murarbeidere og Stenhuggere Kristne. I Omaijademoskeen saa jeg en vakker ung Mand ifærd med at tilhugge et Søilekapitæl. Jeg stillede mig foran ham og gjorde Korsets Tegn. Jeg glemmer ikke, hvor det lyste i hans Øine, og hvor forstaaelsesfuld han nikkede med sit Hoved som Svar paa, at han havde forstaaet mig.

I den hellige Historie hører Damaskus og *Apostelen Paulus* nøie sammen. Den „rette Gade“ ser man for sine Øine den Dag idag. De Kristne er stolte af at fremvise det Hus, hvor Apostelen nød Nadverden efter sin Daab, og det Hus, fra hvis Vinduer han blev heiset nedover Muren i en Kurv; at disse Huse tilhører en langt senere Tid, lader man selvfølgelig helt ud af Betragtning. I Middelalderen blev Pauli Omvendelse henlagt til Landsbyen *Koeb*, et Par Mil udenfor Byen. Paa Korsfarernes Tid blev der opført en Kirke i Koeb til Minde om denne verdenshistoriske Begivenhed; Grundmuren til denne Kirke var kort før vort Besøg blit udgravede af Franskmændene. Da imidlertid Koeb laa for langt fra Damaskus, saa har man for vel Hundrede Aar siden uden videre henlagt Pauli Om-

vendelse til de Kristnes Kirkegaard lige udenfor Bymuren. Det var jo en stor Lettelse for de fremmede Pilegrimme at slippe for at gaa den lange Vei ud til Kokeb.

Det var en overmaade interessant Dag, jeg tilbragte i Damaskus. Blot Skade, at Tiden var saa kort. Den følgende Morgen forlod vi vort Hotel for at tiltræde Tilbage-reisen. Min svenske Embedsbroder og jeg fik endelig fat paa en med to Heste forspændt Vogn, og saa begyndte da den gamle Historie, Kusken kjørte som en gal Mand, uden at ænse, hvad der var i Veien; foran os saa jeg en Mand ridende paa et Æsel, vor Kusk farer lige paa ham og kjører baade ham og hans Æsel overende; som Følge af dette Sammenstød bliver en af vore Heste liggende i Gaden og faar det ene Bagben ind imellem Trækremmene, medens den anden Hest truer med at træde den under sine Fødder. Vi tog vor Haandbagage og sprang ud i Gaden, fik os en anden Vogn og kom lykkelig og vel frem til Stationen.

Og saa bærer det afsted. Da vi imidlertid var komne til *Tidsche*, stod atter Vognaxelen i Brand. De orientalske Kjeltringer havde ladet Vognen hente til Damaskus og der uden videre sat den ind i Toget uden at gjøre det mindste med den. Atter maatte man udrangere Vognen; de af Passagererne, som ikke kunde stuves sammen i de to andre Vogne, maatte nøie sig med at faa Plads i Brækvognene. Blandt dem var da ogsaa jeg. De fleste maatte staa. Midt paa Gulvet var der en lang og lav Kuffert; paa den satte Keiserens Husminister *Grev v. Wedel* sig med sin Svigersøn *Baron Bismarck-Bohlen* paa sin venstre Side, medens jeg fik Plads paa hans høire Side. Vi havde tidligere ikke vexlet et Ord sammen. Hans grevelige Excellense var en overlegen, stram Herremænd; hverken ombord paa „Midnats-solen“ eller under Opholdet i Jerusalem havde han talt til

mig, og jeg havde foresat mig, at jeg heller ikke vilde tale til ham. Men nu brød han Tausheden, og vi kom snart ind i en livlig Passiar. Han havde besøgt Norge sammen med Keiser Wilhelm, saa vi havde da et fælles Berøringspunkt. Og saa gik da Tiden sammen med Toget, indtil vi kom til Muallaka; der skulde vi tage med dem, som havde besøgt Baalbæk; trangt havde det været før, og værre blev det nu; overalt sad man stuvet sammen som Sild i en Tønde, men alle kom vi da frem til Beirut. Derfra blev *Smidtmann* transporteret til det tyske Hospital, hvorfra han om nogle Uger reiste helbredet hjem, medens vi andre kjørte ned til Havnen i en Hvirvel af Støv, som var værre end det værste, vi tidligere havde været ude for.

Paa Havnen laa den keiserlige Eskadre, „*Hohenzollern*“, „*Hertha*“ og „*Loreley*“; Majestæterne var ankommet fra Jaffa for den følgende Dag at besøge Damaskus.

Beirut præsenterer sig i festligt Skrud for paa værdig Maade at modtage Keiseren. Overalt vaier tyrkiske og tyske Vimpler og Flag, Byen er illumineret paa det mest pragfulde, Omegnen ligesaa. Landsbyerne opover Libanon staar ligesom i Brand, fra alle Kanter bruser det ene Fyrverkeri efter det andet op i Luften og farver Aftenskumringen med sit straalende Lys. Og medens man rundt omkring paa Land hører begeistrede Jubelraab, lyder der Sang og Musik paa Havnen fra Krigsskibene, der straaler i elektrisk Belysning.

I sagte Fart glider vort Skib ud fra Havnen forbi „*Hohenzollern*“, hvor vi tydelig kan se Keiseren og Keiserinden staa paa Broen og betragte det betagende Skuespil, medens Tonerne af „*Die Wacht am Rhein*“ bruser os imøde. Der var Jubel, høistemt Jubel, ombord blandt Tyskerne, da vi forlod Beirut og dampede sydover mod Haifa.

Den følgende Dags Morgen ankrede vi paa Rheden udenfor Haifa og blev liggende der til henimod Aften. Flere gjorde Brug af Tilbudet om at reise op paa Karmel for der at møde det Parti af vort Følge, som havde gjort Udflygt ind i Landet omkring i Galilæa. Jeg blev tilbage paa „Midnatssolen“ og nød i Ro og Fred den forfriskende Sjøluft.

Ud paa Eftermiddagen kom alle ombord. „Galilæerne“ var vel tilfredse med sin Reise, endda de havde slidt ondt, flere Vogne havde væltet, en Dame havde forstuvet sine Arme. Blandt dem, der havde været oppe paa Karmel, havde en Diakonisse forvredet sit høire Ben.

Det var i glad Stemning, vi forlod Haifa for at vende tilbage til Europa, til Civilisationen, til Hjemmet.

Ved Frokosten den følgende Dag kunde jeg ikke undgaa at blive Vidne til, hvorledes Kultusminister *Bosse* anmodede Præsidenten for det evangeliske Overkonsistorium i Bayern, Hr. *von Schneider* om at formaa de sydtyske Deputerede, som han havde Indflydelse paa, at underskrive en Takadresse til Barkhausen, forsaavidt som de ikke allerede havde gjort det.

Med denne Adresse forholdt det sig saaledes:

Sidste Gang, vi var samlet i det franske Hospits i Jerusalem, blev vi opfordret til at underskrive en Takadresse til Barkhausen og hver at erlægge 2 Mark som Bidrag til at betale, hvad den havde kostet. Selve Adressen var pragtfyldt udstyret, et Mesterwerk af kaligrafisk Kunst. Permene, hvori den laa, var af Træ og meget smukt udskaaret; Forsiden var prydet med en vakker Udskjæring af Erlöserkirche i Jerusalem. Det blev sagt, at den var laget istand i Berlin længe før Afreisen, og før det endnu var afgjort, enten Barkhausen havde fortjent nogen Takadresse eller ei.¹

¹ Minister *Bosse* siger (Eine Dienstreise nach dem Orient, Leipzig 1900, Side 166), at han havde ladet den forfærdige i Jerusalem.

Jeg underskrev Adressen og betalte mine to Mark, uagtet jeg jo i mit stille Sind maatte erkjende, at Barkhausen ikke havde fortjent nogen særlig Anerkjendelse som Husfader under vor Reise. Han var en velvillig og snil Mand; han havde ikke lagt for Dagen nogen Administrationsdygtighed, men overladt til Hugo Stangen at skalte og valte, som han vilde. Og det var dette, som havde vakt megen Misnøie blandt mange af de geistlige Deputerede. Thi Hr. Stangen havde aabenbarlig sat sig det til Opgave at være saa imødekommede som muligt mod de adelige Johanniterriddere, som det paa nogen Maade kunde gaa an, men han havde taget saare lidet Hensyn til dem, der paa Embeds Vegne reiste som Repræsentanter for kirkelige Korporationer, og for hvis Skyld Reisen jo var kommet istand. Det var vistnok saa, at de allerfleste af dem var af borgerlig Byrd; de havde ikke andre end sig selv at takke for, hvad de var, og hvad de havde virket, alle disse fremragende, høit begavede og høit fortjente Mænd. Ved flere Leiligheder havde de havt Grund til at klage over, at der var blit vist dem liden Hensynsfuldhed. Særlig var dette Tilfældet med Hensyn til Fordelingen af Køiepladsene ombord. Thi medens Gyplinger af Johanniterriddere med sine Damer havde faaet gode og luftige Lugarer, saa maatte de geistlige Deputerede tage tiltakke med Soverum i Kabinetter nede paa Skibets Bund, hvor Luften var daarlig og Heden ofte uudholdelig. Det var da intet Under, at mange var misfornøiede, og at deres Misfornøielse vendte sig mod Reisens „Husfader“, hvis Pligt det havde været at hindre slig Uretfærdighed. Imidlertid, for at undgaa Skandale havde den ene efter den anden underskrevet Takkeadressen; det var nu blot 12 sydtyske Deputerede, som manglede; saavidt jeg ved, endte det med, at ogsaa disse gav efter.

Det var fra først af ikke bestemt, at vi skulde besøge *Athen* paa Tilbageveien. Mod et Tillæg af 40 Mark pro Persona havde vi imidlertid faaet overtalt Hugo Stangen til at arrangere et kort Besøg i Grækenlands navnkundige Hovedstad; vi satte da Kursen for Piræus, Athens Havnby, hvor vi ankrede tidlig om Morgen. Jeg mindes endnu levende to Ting, der slog mig, da jeg var kommet op paa Dækket. Det første var, at Vinden, der blæste ned over os fra de græske Bjerger, føltes saa bidende kold, endda Thermometret viste ca. 20 Grader Celsius. Baade jeg og mine Reisefæller maatte tage paa os tykkere Overfrakker, før vi forlod Skibet; i den Grad var vi blit vænnet til Varmen i Orienten. Og det andet var, at der herskede en slig velgjørende Stilhed rundt omkring os. Baadene lagde til Skibet og førte os iland i al Stilhed; det Publikum, der stod ved Landgangsbryggen, modtog os i al Stilhed; Kuskene kjørte afsted i al Stilhed uden at forpeste Luften med Skrig og Spektakel. Det var Vestens Civilisation, der traadte os imøde. Jeg maatte tænke paa, hvad Profeten siger om Messias: Han skal ikke trætte eller raabe, og ingen skal høre hans Røst paa Gaderne.

Fra Piræus kjørte vi til Athen, den antike By med sine rige Minder. Det nuværende Athen er en lys og venlig By; det mærkligste ved den er Ruinerne fra gamle Dage. Vi havde ikke mange Timer til vor Raadighed; men vi nyttede Tiden godt og fik da, om end overfladisk, se, hvad Reisende pleier at se. Det var et interessant, men trist Syn, som det altid er trist at se Levninger af en Verden, som er gaaet tilgrunde.

Indbyggerne i Athen havde lidet eller rettere sagt intet, der kunde minde en om det gamle græske Skjønhedsideal. Det var gjennemgaaende smaa Folk, som visselig ikke havde

meget af gammelt græsk Blod i sine Aarer, men nok mere af tyrkisk og slavisk.

Ud paa Eftermiddagen forlod vi Athen, kjørte tilbage til Piræus, lod os sætte ombord i vort Skib og fortsatte vor Reise. Vi havde hele Tiden, baade Dag og Nat, det herligste Veir, medens vi dampede afsted for at naa vort foreløbige Maal *Neapel*, hvor omkring Halvparten af vort Følge skulde gaailand for at fortsætte Reisen opigjennem Italien til Hjemmet.

Den næstsidste Aften, vi var samlet ombord, holdt jeg Aftenandagt efter Anmodning af Barkhausen. Først sang vi den vakre tyske Salme: „Ach bleib' mit deiner Gnade“, hvorefter jeg læste op Luk. 24, 28—29: „Og de kom nær til Byen, som de gik til, og han lod, som han vilde gaa videre. Da nødte de ham og sagde: Bliv hos os, thi det stunder til Aften, og Dagen hælder! Og han gik ind for at blive hos dem.“

Jeg havde omhyggelig forberedt mig; jeg var greben af Situationen, og Bønnens Aand var over mig, idet jeg holdt min Andagt paa Grundlag af disse hjertegribende Ord, saa det blev os en opbyggelig Stund.¹ Grev Lewetzow kom til mig, efterat jeg havde sluttet, rakte mig sin Haand og sagde: „Modtag en varm Tak fra en Medkristen!“ Og hans

¹ I sit Skrift: „Die evangelisch-kirchliche Jerusalemsfahrt“ af General-superintendent O. Holtzheuer (Berlin 1899) Side 34 udtales han sig saaledes herom: „Dem Bischof von Christiania, wurde es gegeben an dem Abend, an welchem er die Andacht hielt, in herrlichem aus dem Wort: „Bleibe bei uns, denn es will Abend werden“ sich entwickelndem Gebete die Gnade, die freie, unverdiente, all unser Eigenes zudeckende, lauter Heil bietende und mittheilende Gnade Gottes in Christo Jesu so auf uns herab- und in uns hineinzuflehen, dass der Segen jener Viertelstunde Allen, die mitgebetet haben, unvergeszlich bleiben muss.“

Gemalinde vilde endelig, at jeg skulde skrive mit Navn og min Text i hendes Album til Erindring om vort Samvær.

Den følgende Dag var Dineren arrangeret til en høitidelig Afskedsfest. Hovedtaleren ved denne Leilighed var Biskop *von Schéele*, der gjorde stormende Lykke med sin Takke-toast til Tyskerne i de ikke-tyske Deputeredes Navn. Med glødende Begeistring og i veltalende Ord mindede han om, hvorledes Sydgermaner og Nordgermaner, Tyskere og Skandinaver ikke blot er forbundne ved Blodets Baand, men ogsaa, og det end stærkere, knyttede sammen ved Evangeliet, det verdensomspændende, verdensfornyyende Evangelium, som *Luther* gjengav os, og som *Gustav Adolf* gav sit Liv for.¹

Blandt andre, der havde Ordet ved denne Leilighed, skal jeg nævne Kultusminister *Bosse*, hvis versificerede Tale gjorde et stærkt Indtryk paa os ved sit sprudlende Humor og sit gribende Alvor. Ligesaa bør jeg nævne Minister *Wedel*, hvis humoristiske Tale for Kapteinen og Hugo Stangen gjorde stor Lykke.

Vi havde været saa længe sammen, at det var noksaa underligt at tænke paa at skilles. Afskedsfesten blev derfor præget af Alvor. Al Mislyd var forsvunden, al Forskjel mellem Adelige og ikke Adelige var udjævnet, vi havde aldrig ved nogen tidligere Leilighed i den Grad som nu følt os som ét.

¹ I nævnte Skrift (Side 33 - 34) omtaler Holtzheuer Biskopens Tale saaledes: „Der schwedische Bischof, eine geistlich-aristokratische Erscheinung, verstand es in einem feierlichen Moment, in flammender, Alle hinreizender Rede, den Ausdruck zu geben, dass sie in den nordischen Reichen und wir in Deutschland in dem lauteren Evangelium eine grosze, über die Grenzen der Länder und Völker hinüberreichende Gemeinschaft haben, und dass die Skandinavier mit den Deutschen als Stammverwandte germanischen Blutes wie Brüder zusammengehören.“

Efter Festen samlede vi os oppe paa Dækket. Vi var nu komne ud paa det herlige Basin mellem Sicilien, de lipariske Øer og Italiens Fastland. Solen gaar ned og sætter baade Himmel og Hav i Brand; det er et Spil af Lys og Farver og Ild, hvortil der antageligvis kun gives ét Side-stykke: Midnatssolen oppe i Finmarken.

Det var omkring et Hundrede af vore Reisefæller, som gik iland i Neapel. Vi, som blev igjen, fortsatte vor Reise i det allerbedste Veir og naaede Genua ud paa Eftermid-dagen den 13de November. Den sidste Diner ombord var meget belivet; jeg mindes blandt andet, at Grev von Le-wetzow udbragte en Skaal for Kong Oscar i meget vakre Ord. Den sidste Morgenandagt blev holdt af Generalsuper-intendent *Nebe*, uforglemmelig ved sit originale og gribende Indhold. Siden vi forlod Genua, havde flere af vore Med-reisende været utsatte for større eller mindre Uhedl:

1. En Prestefrue havde forstuvet sit Ben og været længe daarlig.
2. En gammel Greve maatte sættes iland i Messina sammen med sin Gemalinde.
3. Boghandler Kober var død ombord.
4. En Herre blev ombord angrebet af Dysenteri i den Grad, at vi maatte lade ham tilbage i Alexandria.
5. Under Opholdet i Jerusalem havde en Herre ligget syg af Dysenteri hele Tiden.
6. Ligesaa under Opholdet i Jerusalem havde en ældre Herre faldt og stødt sin Pande noksaa stygt.
7. Paa Reisen til Damaskus havde Medicinalraad Smidt-mann brukket et Ben og maatte lægges ind paa Hospi-talet i Beirut.
8. En Dame havde forstuet sin Arm under Reisen i Galilæa.

9. En Diakonissee havde forvredet et Ben under Udfugten op paa Karmel.
10. Paa Tilbagereisen til Europa var to Herrer blit saa syge, at de maatte lægges ind paa Hospitalet i Genua.

Den følgende Morgen reiste von Schéele og jeg sammen, indtil vi om Aftenen skiltes i *Basel*, hvor jeg overnattede, medens han tog videre med Nattoget. Det var vemodigt at skilles fra denne min trofaste Reisefælle. Det mangeaarige Venskab, der tidligere havde forenet os, var styrket og uddybet under Samværet ombord og Opholdet i Jerusalem. Og det har siden staaet sin Prøve, ogsaa i den alvorlige Tid, da saa mangt et Baand heroppe i Norden kom til at briste.

Om min Reise nordover er intet af Interesse at melde. Jeg tog fra Basel til Strassburg for at faa se den navnkundige Domkirke der, reiste saa siden til Berlin og derfra over Warnemünde—Gedser til Kjøbenhavn og Kristiania, hvor jeg, Gud ske Tak, fandt alle mine Kjære i god Behold. Aldrig, hverken før eller siden, har jeg saa dybt som denne Gang følt, at Hjemkomsten er Reisens Glanspunkt.

Jeg gaar nu over til at omtale min Reise til Kirkefesten i Paris 1903.

Det var under mit vanlige Sommerophold ved Eidsvold Bad i 1902, at jeg fik Besøg af Presten ved den svenske Kirke i Paris, *Sam. Stadener*; hans Erinde var foreløbig at indbyde mig til sin Kirkes Femogtyveaarsfest, der skulde feires den 3die November 1903. Den Menighed, der samlede sig til Gudstjeneste i Kirken, bestod ikke bare af Svensker, men ogsaa af Nordmænd, og det samme var ogsaa Tilfældet med Menighedens Kirkeraad. Da Sveriges Erkebiskop havde lovet at være tilstede ved den forestaaende

Høitidelighed, var det blandt Menighedens norske Medlemmer et almindeligt Ønske, at den norske Kirke maatte blive repræsenteret ved denne Leilighed af Kristiania Biskop. Hertil kom nu ogsaa en anden Omstændighed. Pastor Stadener og flere med ham omgikkes nemlig med den Plan at sælge den gamle Kirke og i dens Sted at bygge en ny Kirke paa et mere centralt beliggende Sted. Til at realisere denne Plan trængtes der mange Penge; man nærede det Haab, at den forestaaende Kirkefest skulde vække Interesse for denne Plan baade i Sverige og i Norge, og at der vilde indkomme Bidrag fra begge de forenede Riger til Løsningen af dette for Menigheden dernede saa vigtige Fremtidsspørgsmaal. Dette var ogsaa en medvirkende Grund til, at man ønskede begge Landes Kirker repræsenterede ved Jubelfesten af sine første Geistlige. Jeg svarede ham, at det skulde være mig en Glæde at gjøre alt, hvad der stod i min Magt for at imødekomme et saadant Ønske. Men med Hensyn til Bidrag fra Norge maatte jeg paa Forhaand gjøre ham opmærksom paa en formel Vanskelighed. Saavidt jeg vidste, var hans Kirke i Paris den svenske Stats Eiendom; det samme vilde vel blive Tilfældet, om man solgte den og for Salgssummen tilligemed frivillige Bidrag byggede en ny Kirke. Jeg antog, at dette Forhold vilde gjøre det vanskeligt at faa Bidrag fra Norge. En anden Sag vilde det være, om den nye Kirke blev Menighedens Eiendom; da vilde man vistnok kunne have Grund til at vente, at det norske Kirkefolk vilde træde støttende til. Jeg blev da enig med Pastor Stadener om, at vi senere fik drøfte dette Spørgsmaal nærmere i Haab om, at der maatte findes en for alle Parter tilfredsstillende Form. Personlig gjorde Pastor Stadener et overmaade godt Indtryk paa mig. Jeg kunde ikke andet end at se i ham en energisk, for sin Gjerning varmt interesseret Mand, der vidste,

havd han vilde, og havde Evner til at sætte igjennem, hvad han havde sat sig fore.

Senere indløb der da fra Paris høitidelig Indbydelse til Festen, og jeg tog afsted i betimelig Tid. I Paris blev jeg modtaget paa en for mig ligefrem rørende Maade af svenske og norske Mænd og henvist til at bo i Hotel Magellan, lige-overfor det svenske Ministerhotel, Avenue Marceau. Der blev ogsaa Erkebiskop Ekman inkvarteret. Vi havde fælles en stor Sal til Arbeidsværelse og Modtagelsesrum, og paa hver Side vort Soveværelse. Det var mig saare kjært at træffe sammen med denne min gamle trofaste Ven, en dyb kristelig Personlighed med en fordringsfri Fremtræden.

Da jeg var kommen til Paris et Par Dage før Festen, havde jeg god Tid til baade at gjøre de nødvendige Visiter og til nærmere at sætte mig ind i Forholdene. Alle Nordmænd, jeg talte med, bad mig om ved Jubelfesten at frembære en hjertelig Lykønskning fra mine Landsmænd og en varm Tak fra alle dem, der havde nydt saa rig Velsignelse af det kirkelige Fællesskab med de svenske Brødre.

Alle, baade Svensker og Nordmænd var enige i, at Kirken havde faaet en meget uheldig Beliggenhed. Dengang man besluttede sig til at bygge den paa Boulevard Ornano, gik man ud fra, at dette nye Strøg af Paris vilde blive beboet af Haandverkere og mindre Handlende, og at Størsteparten af dem, der antoges at ville søge Kirken, kom til at bo der i Nærheden. Denne Forudsætning havde slaaet aldeles feil. Boulevard Ornano var blit befolket bare med Arbejdere; de, der indfandt sig ved Gudstjenesten i den svenske Kirke, boede allesammen paa ganske andre Kanter af den store By og havde meget lang Kirkevei. Fra Hotellet, hvor jeg boede, antager jeg, det er ligesaa langt til Boulevard

Ornano som fra Kristiania til Sandviken. Med disse uheldige Forhold for Øie havde Pastor Stadener, som ovenfor oplyst, fattet den Plan at sælge den gamle Kirke for at faa reist en ny Kirke paa et mere centralt beliggende Sted. Og han var kommet et godt Stykke paa Vei. Han havde faaet et godt Bud paa Kirken af et fransk protestantisk Kirkesamfund. Og han havde fundet en meget heldig beliggende Kirketomt; det var en ikke liden, ubebygget Grund lige ved Siden af det svenske Ministerhotel. Og den stod allerede til fuld Disposition; den var blit indkjøbt for Øiemedet af et Konsortium, bestaaende af flere til Menigheden hørende Rigmænd. Den nye Kirke var planlagt; Tegninger var udarbeidede af den unge, begavede Arkitekt *Herlofson*, Søn af Nordmanden, Grosserer Herlofson. Tilbage stod nu blot at skaffe de fornødne Penge tilveie. Hvad Salget af den gamle Kirke kunde indbringe, strak ikke paa langt nær til; der krævedes ydermere en Sum af omkring 160,000 Kroner, som man haabede at faa ind i Form af frivillige Bidrag fra Menigheden selv og fra Sverige og Norge. Og man havde saare godt Haab om, at dette vilde lykkes; under Festen indløb der Meddelelse fra en svensk Rigmand om, at han havde skjænket en meget betydelig Sum til den paatænkte nye Kirke. Det var en almindelig Tro, at den for alle ædle Formaal saa varmt interesserede forhenværende Generalkonsul *Børs* vilde støtte Kirkeplanen paa kraftig Maade. Efter hvad han mundtlig udtalte til mig, var det ogsaa hans Hensigt at gjøre dette under den Forudsætning, at Kirken blev Menighedens Eiendom.

Som Kirken var svensk, var Menigheden ogsaa svensk i retslig Heenseende, hvorfor den ogsaa stod under Over tilsyn af Sveriges Erkebiskop, saaledes som Tilfældet er med alle svenske Menigheder i Udlandet. Men faktisk var Me-

nigheden i Paris svensk-norsk, idet — som tidligere oplyst — dens Medlemmer bestod af svenske og norske Mænd og Kvinder med lige Rettigheder, ligesom der ogsaa i Kirke-raadet sad Nordmænd ved Siden af Svensker. Den Sam-følelse og Samfundsaaand, der havde udviklet sig paa Grund-lag af det kirkelige Fællesskab, var i mine Øine en af de mest tiltalende Virkninger af den svensk-norske Union. Og saavidt jeg kunde forstaa, følte begge Landes Børn det som en Lykke at være forenede med Fredens Baand i Aandens Enhed.

I nær Forbindelse med Menigheden stod Understøttel-sesforeningen, der dog i retslig Henseende var en selvstændig Korporation med sit selvstændige Styre. Den var blit omfattet med megen Sympathi fra svensk og norsk Side og havde efterhaanden samlet et Fond af omkring 100,000 Francs, hvis Renter brugtes til Understøttelse af Trængende. Dens Statuter indeholdt blandt andet den Bestemmelse, at saafremt Foreningen blev opløst, skulde den svenske Gesandt i Paris forvalte dens Midler.

Det var med lyse Udsigter, at Menigheden kunde feire sin Kirkes Femogtyveaarsfest. Man havde Grund til at se Fremtiden imøde med Frimodighed og Haab. Til Mindet om Jubelfesten havde man faaet den dygtige svenske Medaljør *S. Nilson*, som dengang opholdt sig i Paris, til at forfærdige en Platte, hvoraf der blev taget Afstøbninger baade i Sølv og i Bronce, og paa hvis Forside var modeleret Relief-Billeder af de 4 Prester, som havde været an-satte ved Kirken, nemlig Provst *E. Flygare*, Provst *J. Hemberg*, Professor *Nathan Søderblom* og Pastor *Sam. Stadener*, og paa hvis Bagside var anbragt disse Herrers Navne. Man var saa venlig at overrække mig et Exemplar i Sølv; jeg har bevaret det som et kjært Minde om dette Besøg.

De kirkelige Festligheder begyndte Allehelgensdag den 1ste November med — lad mig kalde den en Indlednings-gudstjeneste. Ved denne Leilighed indsatte Erkebiskopen Pastor Stadener i sit Embede, hvorefter han holdt Visitats i Menigheden paa svensk Vis; Pastor Stadener prædikede over Allehelgensdagens Text, alvorlig, opbyggelig og til-talende.

Og saa oprandt den store Dag, den 3die November, da 25 Aar var ledne, siden Kirken havde faaet sin Indvielse. Jubel-Gudstjenesten til Minde om Kirkens femogtyveaarige Bestaaen blev feiret med stor Høitidelighed og under megen Deltagelse; Kirken var fyldt til Trængsel. Erkebiskopen, den fransk-lutherske Prest *Pfender* og jeg tog Plads foran Alteret. Provst *J. Hemberg* holdt en kort Intimationstale; ved sin bramfrie Fremtræden og sin tillidsvækkende Person-lighed gjorde denne solide Mand et meget godt Indtryk. Derefter talte Erkebiskopen over Ordet i 1 Sam. 17: *His indtil har Herren hjulpet os.* Som Menigheden havde stor Grund til at takke og prise Gud for saa rig Velsignelse i de forløbne fem og tyve Aar, saa skulde den ogsaa være for-visset om, at Herren vil være med den i de kommende Dage og lade Gjerningen lykkes til rig Velsignelse. Og derpaa endte han med en varm Bøn, der greb os allesammen.

Saa var Raden kommen til mig, idet jeg i den norske Kirkes Navn og paa tilstedevarerende Landsmænds Vegne bar frem en varm Lykønskning i Anledning af de fem og tyve Aar, og en inderlig Tak til de svenske Brødre for det Høisind, de havde vist mine Landsmænd ved at optage dem i Menigheden og give dem Brødres Kaar og Brødres Ret. „Hvad I gav, det skal I faa, I gav os Kjærlighed, I skal faa Kjærlighed af os igjen, vi skal efter Guds Ord ikke blive hverandre noget skyldige uden dette ene: at elske hver-

andre.“ Efter hvad siden erfarede, har jeg Grund til at tro, at det lykkedes mig at faa udtalt, hvad mine Landsmænd ønskede, der skulde siges ved denne Leilighed.¹

Saa fik Pastor *Charles Pfender* Ordet. Han optraadte som Stedfortræder for Hr. *F. Kuhn*, Præsidenten i Konsistoriet for den lutherske Kirke i Frankrig, der paa Grund af Embedsforretninger var hindret fra personlig at være tilstede.

Pastor Pfender læste op sin Tale af Papiret med ganske lav Røst, uden at lægge nogen Varme eller Kraft i sine Ord. Han ønskede de svenske Brødre tillykke med Dagen, idet han bar frem sin Kirkes Tak for alt, hvad den svenske Kirke i Paris havde været for de franske Protestanter i den lange og tunge Tid, de var blit forfulgte for sin Tros Skyld.²

Derpaa besteg Provst Flygare Prædikestolen og talte over Ap. Gj. 20, 32. Hele Forsamlingen var dybt greben af den Kraft og Varme, der bar denne veltalende Mands gedigne Forkyndelse — det blev en uforglemmelig Stund for os allesammen.

¹ I det fransk-protestantiske Blad: *Le Christianisme du XXe Siècle*, 13 Nov. 1903 omtales Erkebiskopen og jeg saaledes: „Il se dégage de cet homme de bien qu'est Mgr Ekman l'impression que voilà un chrétien qui s'est conquis lui-même, il est devenu libre en son maître, libre par une foi, fermé et très humble à la fois. M. Bang . . parle avec une grande sincérité et puissance. C'est un chef d'église incontestable et l'on comprend en somme que des hommes de cette race norvégienne, si fortement trempée, ont fait si bien leur œuvre à Madagascar, des qu'ils se sont mis au service du Prince de la paix.“

² Kapellet i det svenske Legationshotel i Paris (Hjørnet af Rue de St. Jacob og St. Benoit) var i mange Aar det eneste Sted i Frankrig, hvor det var tilladt at holde eyangelisk Gudstjeneste. Denne svenske „Ambassadekirke“ betragter de franske Lutheranere som sin Moderkirke. Der holdtes Gudstjeneste i den fra 1626 til 1808, da den blev indstillet paa Grund af Fredsbruddet mellem Frankrig og Sverige.

Jubelfesten blev afsluttet den 8de November med en Gudstjeneste efter norsk Ritus. Jeg forrettede Altertjenesten og holdt Skriftetalen, Professor *Nathan Søderblom* prædikede — dybt tænkt og varmt følt —, hvorefter jeg, assistert af den norske Sjømandsprest i Havre, uddelte Nadverden og afsluttede Tjenesten.

Det var en stor Skare, som gik til Alters ved denne Leilighed, Svensker og Nordmænd, Nordmænd og Svensker om hverandre, ved Siden af hverandre. Og denne Altergang dernede i det fremmede Land, midt i Verdensstadens bevægede Liv, blev — derom er jeg overtydet — til rig Velsignelse for mange, og maaske særlig for dem, der ikke havde været Gjæster ved Herrens Bord, siden de forlod Fædrelandet for en 30 Aar siden.¹

I Ugen fra 1ste til 8de November var jeg udbuden i Selskab hver eneste Aften. Franskmændenes Hovedmaaltid, den saakaldte „Diner“, som engang saa omtrentlig svarede til vor Middag, er efterhaanden blit henlagt længere og længere udover Eftermiddagen. Naar det skal være rigtig fint, kan den nu ikke begynde før omkring Klokken 9 for saa at slutte Klokken 12 om Natten, da Gjæsterne bryder op. Man er imidlertid blit for urolig i Sindet til strax at lægge sig; paa Hjemveien gaar man i Regelen ind i en Restaurant og faar sig et Glas Selters eller et Glas Øl og blir siddende der en halv Times Tid for at komme i Ro og samle Kræfter til at faa sove. Saaledes kommer man i Regelen ikke i Seng før omkring Klokken 1. Selvfølgelig

¹ Alle ved Jubelfesten holdte Prædikener og Taler i den svenske Kirke er trykte i: *Från svenska Kyrkans i Paris Minnefest*. Lund 1904. Med Hensyn til Kirkens Historie m. v. henviser jeg til det af Kirkeraadet udgivne Festskrift: *Vid Svenska Kyrkans i Paris Minnefest*. Stockholm 1903.

maa man tage sin Mon igjen udover Morgenens; jeg kom i al Fald ikke i Klæderne før Klokken 10 Formiddag. Det er ikke noget sundt Liv saaledes at gjøre Natten til Dag og Dagen til Nat. Men for en Uges Tid kunde det jo gaa.

Det vilde føre mig for langt og ikke være af nogen almen Interesse, om jeg vilde nævne alle dem ved Navn, i hvis gjæstfri Huse jeg havde den Glæde at tilbringe saa mange uforglemelige Timer. Et Par Selskaber af mere officiel Art maa jeg imidlertid nærmere omtale.

Det var saa at sige en Selvfølge, at den svenske Sende-mand i Paris, Hans Excellense *H. Åkerman*, samlede Ministerraadet og de ved Festgudstjenesten tjenestegjørende Geistlige til en selskabelig Sammenkomst i det svenske Legations-hotel den 3die November. Han var jo ikke blot Kong *Oscars* Repræsentant ved Jubelfesten for en Kirke, der bærer Dronning *Sophies* Navn, han var tillige en for Kirkens Gjerning interesseret Mand, der ved flere Leiligheder havde været til Støtte baade for Menigheden og dens Prester. Jeg ser med Glæde tilbage paa den stemningsfulde Fest i det svenske Legationshotel om Aftenen den 3die November. Hans Excellense var en energisk, aaben og ørlig svensk Mand af den gamle Skole, som det var mig en Glæde nærmere at stifte Bekjendtskab med. Hans Gemalinde, en født Comtesse N. N., gjorde les honneurs som den fuldendte Verdensdame. Hun var en stor Beundrer af *Henrik Ibsen*, hvis Digte var hendes daglige Læsning. Det var vel af den Grund, at hun senere indbød mig til Frokost sammen med sig og sin Mand i sit yndige Hjem. Ved denne Leilighed fik jeg Anledning til nærmere at se mig om i det svenske Legationshotel og til nærmere at beundre den Rigdom af gamle, meget sjeldne og kostbare franske Gobeliner, som pryder Væggene i flere

Rum, og som den franske Stat forgjæves havde søgt at erhverve ved at byde 1 Million Francs for dem.

Den 6te November gjorde Spidserne for den svensknorske Koloni i Paris et meget fint Selskab for os i Palais d'Orsay, hvor der samlede sig omkring 100 Deltagere af alle Samfundsklasser, Mænd og Kvinder. Da Raden var kommet til mig at tale, fik jeg en heldig Indskydelse ved at kaste Blikket paa den Menu, der laa ved min Couvert. Jeg begyndte da med at sige, at det vilde jo være noksaa naturligt, om jeg som Biskop tog Texten for min Tale af Bibelen. Men det vilde jeg ikke gjøre denne Gang, jeg vilde tage min Text af den mærkelige Menu, jeg holdt i min Haand. De, som havde sat sammen denne Menu, de havde løst en Opgave, som flere Unionskomiteer deroppe i Norden ikke havde magtet at løse, trods alt Arbeide og alle Forhandlinger, nemlig at gjennemføre fuld Ligestillethed mellem Norge og Sverige. Thi paa denne Menu kunde vi læse:

Poulardes à la Suedoise,

Langouste à la Norwegienne.

Og saa blev jeg varm og talte om Unionen og den bydende Nødvendighed af at faa én Gang for alle et fuldt og helt Opgjør, en Union, der afgav Betingelser for og fandt sin Styrke deri og derved, at hvert af de to sambundne Folk fik udvikle sig efter sine Eiendommeligheder, saaledes, at Svenskerne blev mere og mere svensk og Nordmændene mere og mere norsk.

Jeg fik sige, hvad der laa mig paa Hjertet. Jeg havde den Glæde, at jeg blev forstaaet. Generalkonsul *Børs* siger i et Brev, som jeg har liggende for mig, at min Tale gjorde et dybt Indtryk og rev alle med.

Den 7de November indbød Generalkonsul *Gustav Nordling* os til en Udflygt til *Versailles*, hvor vi først skulde faa

se os om i Slottet med dets rige Samlinger og derpaa samles til Diner i Hotel des Réservoirs, Madame Pompadours gamle Palais. Vi tog da afsted med Extratog fra Gare des Invalides omkring Klokken 11; ved Indgangen til Slottet i Versailles blev vi mødt af en af de ved Samlingerne ansatte Assistenter, der førte os omkring og gav os alle fornødne Oplysninger, saa vort Besøg blev ikke blot interessant, men ogsaa meget lærerigt. Slig som Versailles nu staar der, fyldt af Kunstverker og selv et Kunstverk, præsenterer det sig for os som en glimrende Aabenbarelse af den franske Aands skabende Evne paa Kunstens og Kunsthåndverkets Omraade. Jeg var lidet i stand til at nyde al den betagende Skjønhed i Arkitektur, Maleri og Skulptur, der traadte mig imøde i hvert et Rum, hvor jeg gik. Jeg var hele Tiden forfulgt af Mindet om Ludvig den fjortende og Ludvig den femtende, det var, som jeg bag al denne Herlighed saa et udsuget, forpint Folk, det var, som jeg hørte de franske Protestanter Skrig til Retfærdighedens Gud under de blodige Forfølgelser. Og hvor jeg vendte mig, var det, ligesom jeg saa Guds Dom, det var Døden, der mødte mig overalt, tomme Sale, livløse Kunstverker, de franske Kongers engang af myldrende Liv og forfinet Nydelse og raffineret Synd fyldte Slot var omeskabt til et Museum. Det var mig en Lise at komme ud i Guds frie Natur.

Til Minde om denne interessante Udflugt til Versailles viste Indehaveren af Nilssons Boghandel i Paris, Hr. *Per Lamm*, mig den Artighed at forære mig et Exemplar af det af ham forlagte Pragtverk: *Versailles* af *Gustave Geffroy*.¹

Hermed var da de officielle Fester afsluttede. Efterat

¹ Paa første Blad er trykt: „Cet exemplaire a été tiré spécialement pour Monseigneur Bang, Evêque de Christiania, en souvenir de la journée du 7 novembre 1903 à Versailles.

Gudstjenesten den 8de November var afholdt og jeg havde taget Afsked med de mange, som jeg var kommen i nærmere Berøring med, kunde jeg give mig paa Hjemveien, taknemmelig over den vistnok korte, men ikke desto mindre uforglemelige Tid, jeg havde tilbragt i Frankriges Hovedstad.

Det var Aftale mellem Pastor Stadener og mig, at han skulde give mig nærmere Besked om, hvorledes det kom til at stille sig med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der nominelt skulde staa som Eier af den paatænkte nye Kirke i Paris, enten Menigheden eller den svenske Stat. Hvordan end denne Sag maatte blive ordnet, saa fandt jeg, at der maatte bringes fuld Klarhed over Eiendomsforholdet, før jeg kunde forsøge at faa samlet Bidrag fra Norge til Opførelse af den nye Kirke. Men Tiden gik, uden at hverken Presten eller Kirkeraadet lod høre fra sig. Gjennem en i Paris bosat Landsmand fik jeg endelig vide, at Pastor Stadener havde forladt Paris for at overtage en ny geistlig Stilling i sit Hjemland, og at Kirkesagen indtil videre var stillet i Bero. Hvad der var den egentlige Aarsag til dette beklagelige Resultat af det energiske Arbeide for at skaffe Menigheden en heldigere beliggende Kirke, det har jeg ikke faaet fuld Greie paa. Man har antydet for mig, at ialfald en af Grundene skulde være den, at der var opstaaet Uenighed mellem Minister Åkerman og Pastor Stadener med Hensyn til Planen for den paatænkte nye Kirke ved Siden af det svenske Legationshotel.

Saa kom det skjæbnesvangre Aar 1905. Det Baand, der bandt Svensker og Nordmænd sammen dernede, holdt ikke længere, Menigheden blev sprængt, Understøttelsesforeningen opløst. Det er med Sorg, jeg tænker paa *denne* Følge af Opløsningen af Unionen mellem Sverige og Norge.

Halvandet Aar efter Reisen til Paris blev jeg sendt til Berlin som Repræsentant for den norske Kirke ved Indvielsen af Domkirken i det tyske Riges Hovedstad den 27de Februar 1905.

Det var i Begyndelsen af Februar nævnte Aar, at jeg var indom i Kirkedepartementet for at samtale med Statsraad *H. N. Hauge*, jeg husker ikke, i hvilken Anledning. Da jeg var færdig med mit Erinde, fortalte Statsraaden mig, at der gjennem Udenrigsministeren var kommet Indbydelse fra den tyske Keiser baade til Sverige og Norge om at lade sig repræsentere ved den forestaaende Indvielse af den nyreiste Domkirke i Berlin. Den svenske Regjering havde allerede modtaget Indbydelsen og bestemt sig til at sende Erkebiskopen og to Domprovster til Berlin som Repræsentanter for den svenske Kirke ved den forestaaende Høitid. Det var da en Selvfølge, at den norske Regjering fattede en lignende Beslutning; den havde udseet som den norske Kirkes Repræsentanter Stiftsprovsterne *Skavlan* og *Brochmann* samt Biskop *Erichsen* i Bergen, hvem man fandt selvskreven, fordi *Aalesund* ligger i hans Bispedømme. Jeg fandt, at dette var et meget heldigt Valg i enhver Henseende. Jeg tillod mig kun at bemærke, at man paa Forhaand burde faa det fastslaaet, at de fra Norge sendte Deputerede ikke skulde slaaes sammen med dem, der repræsenterede Sverige, men faa optræde som en selvstændig, med den svenske fuldt ligestillet Deputation. Og heri erklærede Statsraaden sig enig.

Et Par Timer senere blev jeg pr. Telefon tilkaldt til Kirkedepartementet af Statsraad *Hauge*. Han oplyste, at Biskop *Erichsen* havde bedet sig fritaget for at reise til Berlin, hvorfor han anmodede mig om at overtage denne Mission. Hertil erklærede jeg mig villig, dog kun paa den Betingelse, at Ligestillethedens Princip mellem den svenske og norske

Landskirkes Repræsentanter blev fuldt ud gjennemført. Idet han erklærede, at han kun under denne Forudsætning vilde sende nogen norsk Deputation til Berlin, bad han mig vente, indtil han havde faaet sat op en Skrivelse til Statsminister *Ibsen* i Sagens Anledning. Da han var færdig med denne Skrivelse, læste han den op for mig; den var grei og klar, saa jeg intet havde at bemærke; den sammenfattede i en Sum alt, hvad man maatte kræve fra norsk Side uden paa nogen Maade at være fornærmelig mod Sverige.

Et Par Dage senere fik jeg Besked fra Kirkedepartementet om, at alt var bragt i Orden. Statsminister *Ibsen* havde telegraferet Indholdet af Statsraad Hauges Brev til Legationen i Berlin og af denne faaet den kategoriske Erklæring, at den norske Deputation skulde blive ligestillet med den svenske i enhver Henseende. Det af mig reiste Spørgsmaal var da saaledes løst, at hver Anledning til Misforstaaelse fra norsk eller svensk Side maatte være udelukket.

Tilbage stod nu blot at faa ordnet alt vedrørende Reisen. Da det var at forudse, at der vilde strømme sammen til Berlin en Mængde Mennesker fra alle Kanter af Tyskland i Anledning af Kirkeindvielsen, saa der maaske kunde blive trængt om Plads i de bedre Hoteller, vendte jeg mig pr. Telegraf til min gamle Bekjendt Hr. Direktør *Hartmann*, der tidligere havde styret Missionshotellet i Mohrenstrasse No. 27 og senere var blit Indehaver af det fortrinlige „Alliance-Hotel“, og bestilte hos ham Plads for os alle tre. Paa samme Tid skrev jeg til Skavlan og Brochmann og foreslag, at vi skulde mødes i nævnte Hotel i Berlin et Par Dage før Kirkeindvielsen, saa vi kunde have Tid til at gjøre de nødvendige Visiter o. s. v.

Før jeg tiltraadte Reisen, fik jeg Brev fra Pastor Blessing Dahle i Berlin med Anmodning til mig om at holde Prædiken

for vore Landsmænd dernede i Tysklands Hovedstad Søndag Sexagesima, Dagen før Domens Indvielse. Jeg svarede selvfølgelig, at jeg skulde efterkomme denne Anmodning, forsaavidt som intet maatte stille sig hindrende i Veien.

Til aftalt Tid samledes jeg med mine Meddeputerede i Berlin. Direktør Hartmann havde indrettet alt paa det allerbedste for os. Vi boede standsmæssig i hans Hotel, og han hjalp os paa alle Maader med Ekvipager, Tjenere o. s. v.

Omtrent samtidig med os kom den svenske Deputation, bestaaende af Erkebiskop Ekman og to Domprovster. De tog ind i et af Missionshotellerne, hvor de ikke boede bedre, men vistnok adskillig dyrere end vi.

Det var mig kjært atter at træffe sammen med min gamle Ven, Erkebiskop Ekman, hvem jeg ikke havde seet siden Kirkefesten i Paris i 1903. Og det var mig kjært gjennem ham at faa Hilsen fra Kong Oscar, der ogsaa ved denne Leilighed havde vist mig den Artighed at komme mig ihu. Det var nyttigt for mig at faa høre af Erkebiskopen, at han havde at overbringe sin Konges Hilsen til den tyske Keiser i Anledning af Høitiden. Jeg kunde da forme min Henvendelse til høistsamme i Overensstemmelse dermed.

Blandt de mange Visiter, vi havde at aflægge som officielt udsendte Deputerede fra vort Land, skal jeg særlig nævne vor Visit hos den svensk-norske Sendemand i Berlin, Hans Excellense Grev *Taube*. Som man maaske vil erindre, havde han tidligere været Gjenstand for skarpe Angreb i vort Lands Presse paa Grund af nogle vistnok velmente, men dog maaske mindre vel overveiede Udtalelser, han var fremkommet med nogen Tid i Forveien. Vi var da noksaa spændte paa, hvorledes han vilde modtage os. Det vil derfor altid være mig en Glæde at komme ihu, hvilken udsøgt

Artighed han viste baade mig og mine Meddeputerede baade ved vor første Visit og senere ved flere Leiligheder. Han gjorde et vederheftigt Indtryk af et godt Menneske, der mente det vel baade med Sverige og Norge. En anden Sag var det, at han kjendte lidet til vort Land og Folk. Det samme var nok ogsaa Tilfældet med hans Legationssekretær Baron *Beck Friis*, en for Resten vel skoleret yngre Diplomat.

Strax efter Ankomsten til Berlin blev jeg opsøgt af Pastor *Blessing Dahle*. Jeg kom da overens med ham om, at jeg skulde holde norsk Prædiken Søndag Sexagesima i den tyske Ynglingeforenings store Sal, og at han skulde gjøre, hvad han kunde for at faa Tjenesten bekjendt for Norske og Danske. Samtidig med mig skulde *Erkebiskop Ekman* prædike for sine Landsmænd i den svenske Kirke.

Søndagen kom, og Lokalet var fyldt af en talrig Forsamling af norske og danske Mænd og Kvinder. Pastor *Blessing Dahle* havde været meget virksom for at faa Tjenesten kundgjort. Det var vistnok tænkt som en Artighed mod vort Land, at Grev *Taube* personlig indfandt sig ved den norske Gudstjeneste, medens han sendte sin Gemalinde for at høre *Erkebiskop Ekmans* Prædiken. Hvad mig angaar, da nytte jeg Texten om de 4 Slags Sædejord til nærmere at gaa ind paa Tidens Determinisme med særligt Hensyn til det moderne Liv i en Storby med sine Fristelser og Udskeielser. Jeg tror, det lykkedes mig at faa frem, hvad jeg vilde.

Den store Dag, Mandag den 27de Februar, var oprunden, og vi indfandt os i Kirken i god betids. Den nyreiste Dom, der nu stod færdig for at modtage sin Indvielse, gjorde et imponerende Indtryk paa mig. Efter sit Anlæg og i sin Stil maa den vistnok betegnes som et af de herligste Bygverker, som er blit til i Tyskland i vor Tid. Efterhaanden blev den

fyldt af en i alle Henseender glimrende Forsamling: Damer, der lyste af Silke og Fløiel, Perler og Guld, Civile og Militære i brogede Uniformer, oversaaede med Ordener og Medaljer. Alt var paa Forhaand ordnet i alle Enkeltheder, og enhver indtog den ham anviste Plads. De fremmede Biskoper, Erkebiskopen af Upsala, Biskopen af Ripon (England) og Biskopen af Kristiania, havde man givet Sæde lige efter de preussiske Statsministres Fruer.

Til fastsat Tid indfinder Keiseren sig ledsaget af sin Familie og omgivet af de fleste af Tysklands evangeliske Fyrster; de, der var hindrede fra personlig at være tilstede, havde sendt Prinser af sit Hus som sine Stedfortrædere.

Som i Jerusalem foregik ogsaa her i Berlin Kirkevielsen efter preussisk Ritus, og Hans Excellense Hofprædikant *Dryander* holdt Indvielsestalen med stor Varme og glødende Begeistring, idet han fremholdt Hohenzollernes høisindede Kirkepolitik at samle Protestantismen som en aandelig Enhed, trods indbyrdes konfessionelle Afvigelser.

Efterat den lange Gudstjeneste var tilende, fik vi Adgang til nærmere at tage Kirken i Øiesyn. Særlig interessant var det at gaa omkring i de vældige Ligkjeldere under Kirken, hvor saa mange af de hensovede Hohenzollern-Fyrster hviler i sine prægtige Sarkofager.

Et Par Timers Tid senere var alle Deputerede for kirkelige Korporationer i og udenfor Tyskland tilsatte til at indfinde sig paa Slottet i Berlin for at forestilles for Keiseren og Keiserinden og frembære for dem sine Lykønskninger i Dagens Anledning. Ogsaa ved denne Leilighed havde jeg Anledning til at beundre den preussiske Orden. Man kjørte frem og steg af ved en Indgangsport, hvorefter vore Ekvipager kjørte sin Vei og stillede sig op ved en anden Ind-

gangsport paa en helt anden Side af Slottet og ventede her paa os. Og indenfor herskede samme Orden, alle Deputerede havde at samle sig i Grupper for efterhaanden, i sin Tur, at forestilles for de høie Herskaber, præsenterede af vedkommende Lands Gesandt. Deputationen fra et af de tyske evangeliske Kirkesamfund i Amerika fik først Foretræde, derefter kom Hollænderne, saa Svenskerne og derpaa Nordmændene. Jeg stod saaledes lige ved Siden af Erkebiskop Ekman og hørte ham frembære Hilsen og Lykønskning fra Kong Oscar til Keiseren. Som ovenfor oplyst, vidste jeg paa Forhaand, at dette vilde ske, og havde planlagt min Opræden derefter. Da saa Keiseren henvendte sig til den norske Deputation og jeg fik Ordet, begyndte jeg med at sige, at jeg havde at frembære for hans Majestæt en hjertevarm Hilsen og Lykønskning fra *det norske Folk*, der aldrig vilde glemme, hvad han paa en saa høihjertet Maade havde gjort for at lindre Nøden i Aalesund; jeg bad Hans Majestæt være forvisset om, at hele det norske Folk havde forenet sig med sine germanske Brødre i den Bøn, at den nu indviede Dom i Tysklands Hovedstad maatte blive til Velsignelse baade for sin keiserlige Bygherre og for alle dem, som i Tidernes Løb der skulde samles for at møde sin Gud.

Det var morsomt at se paa Keiseren, medens jeg talte. Jeg mindes endnu levende, hvorledes jeg kunde se det inde i hans dybe, spillende Øine, at han havde forstaaet mig. Og det hører til mine kjæreste Erindringer at komme ihu, hvor elskværdig han var baade mod mig personlig og mod mine Meddeputerede. Efterat han havde hilset paa os og udtalt, at han kendte mig fra Jerusalem, begyndte han at rose Norge, hvor han altid følte sig saa vel; derpaa kom han ind paa Trondhjems Domkirke, idet han i varme Ordelag udtalte sin Anerkjendelse af dens dygtige Organist Hr. Linde-

man og af den geniale Arkitekt *Christie*, der paa en saa glimrende Maade havde planlagt og ledet dens Restauration.

Hermed var vi da færdige for saa at forestilles for Keiserinden, der paa sin vel kjendte yndige Maade henvendte nogle elskværdige Ord til os. Derpaa blev vi da ledsaget af Lakeier gjennem et Utal af Rum og Korridorer til Udgangsporten, hvorfra vi kjørte til vort Hotel.

Om Aftenen var vi indbudt til Diner paa Slottet, det var Gallamiddag i Dagens Anledning. Alt forløb som vanligt ved slige Leiligheder. Jeg har intet andet særligt at fortælle, end at baade Erkebiskop Ekman og jeg fik Plads ved det keiserlige Bord, at baade Mad og Vin var udsøgt god, at Opvartningen var fortrinlig, og det hele var expedeteret paa vel en Times Tid; man sover ikke der, hvor den tyske Keiser har noget at sige.

Efter Maaltidet fik vi den Besked gjennem Grev Taube, at Keiseren ønskede at tale med de Deputerede, og at vi derfor skulde samle os i hans Nærhed. Men dermed blev det intet af. Tyskerne trængte sig frem, den ene efter den anden, og spærrede Adgangen til Majestæten; jeg havde ikke Lyst til at blive klemt fra alle Sider og trak mig derfor tilbage. Jeg erindrer ikke, hvorledes det gik til, at jeg blev præsenteret for den tyske Kronprins, med hvem jeg talte et Par Ord; han gav Indtryk af at være en solid og tilstødende ung Mand.

Til Minde om Dagens Begivenhed blev samtlige Deputerede tilstillet en smuk Broncemedalje med Billede af Domkirken paa den ene Side og af Keiseren paa den anden Side.

Tirsdag den 28de Februar fik de officielle Festligheder i Anledning af Domkirkens Indvielse sin Afslutning i en Festmiddag, som Kultusminister Dr. *Studt* og Gemalinde gav i

Kultusministeriets glimrende Selskabslokaler, og hvortil var indbudt samtlige Deputerede og en Del andre Herrer.

Dr. Studt var blit Kultusminister efter Dr. *Bosse*. Jeg kjendte baade ham og hans Gemalinde ret godt fra Reisen til og fra Jerusalem i 1898. Begge modtog mig nu meget venlig som en gammel Bekjendt, begge ønskede mig velkommen paa norsk. Blandt Gjæsterne var der flere Jorsafarere, som det var morsomt at træffe sammen med. Jeg mindes særlig den keiserlige Husminister Grev v. *Wedel*, der mindede mig om Reisen fra Tidsche til Beirut, der vi sad ved Siden af hverandre paa en Kuffert i en Brækvogn.

Ved Bordet var der en ren Flom af Taler, som rimeligt var; der var mange tilstede, som havde meget at sige. Det vilde være uden Interesse, om jeg magtede at gjengive Indholdet af de Taler, som blev holdt af Tyskere og Udlændinge, af Lutheranere, Reformerte, Unerede, Valdensere. Rækken af Taler blev afsluttet af Hofprædikant *Dryander*, der under stormende Applaus hyldede Kultusministeren for den faste, positiv kristelige og kirkelige Holdning, han havde indtaget under Dagens Strid.

Det var langt ud paa Nat, da vi skiltes fra hverandre efter denne ligesaa belivede som interessante Sammenkomst. Baade Vert og Vertinde var saa artige at sige mig et varmt „*Farvel*“ paa norsk, da jeg tog Afsked med dem.

Vor Mission var tilende; efter at have aflagt de nødvendige Afskedsvisiter gav vi os paa Hjemveien.

Min Reise havde været saa meget mere behagelig, som jeg havde havt den Lykke at kunne være i Følge med to slige Mænd som *Brochmann* og *Skavlan*.

I Stiftsprovst *Brochmann* havde jeg i lange Tider lært at kjende en rigt udviklet Personlighed med alsidige Interesser, en livlig, for Indtryk impressabel Natur, en elskvær-

dig Optimist, der havde en saa lykkelig Evne til at se alt fra den lyse Side. Gjennemdannet, som han var, og vel inde i tyske Forhold sad han inde med alle Betingelser for at kunne nyde og glæde sig ved, hvad han saa, hørte og oplevede under vor Reise.

Stiftsprovst *Skavlan* kjendte jeg fra den Tid, han virkede som Prest ved Bodsfængslet i Kristiania. Og han var den samme nu, jeg traf ham igjen som Stiftsprovst, en Mand med gedigne Kundskaber, af et stille og roligt Temperament, forsiktig i sin Tale, værdig i sin Fremtræden. Jeg tror, at Reisen var ham lige meget til Byrde som til Glæde.

Om begge disse Herrer kan det i Sandhed siges, at de paa en saare smuk og tiltalende Maade repræsenterede vort Land og vor Kirke ved Festlighederne i Tysklands Hovedstad.

I den Tid, jeg har indehavt min nuværende Stilling, har jeg prædiket ved enkelte mere end almindelig høitidelige Leiligheder.

Jeg vil faa Lov til først at nævne Kong Oscars Regjeringsjubilæum, som feiredes med stor Høitidelighed i Norges Hovedstad den 26de og 27de September 1897. Hvor afholdt Hans Majestæt var over det hele Land blandt alle Partier og inden alle Samfundsklasser, det kom paa en i Sandhed gribende Maade tilsynে ved denne Leilighed. Idet jeg henviser til den af kongelig Fuldmægtig *Thorvald Boeck* redigerede „Beretning om Hans Majestæt Kong Oscar II's Regjeringsjubilæum i September 1897“, Kristiania 1898, skal jeg uttale mig med et Par Ord om min ved Festgudstjenesten i Vor Frelsers Kirke den 26de November holdte Prædiken over Sal. 103, 1—2.

Blandt de fremmede Diplomater i Stockholm, der indfandt sig i Kristiania for at overvære Kongejubilæet, var

ogsaa den danske Gesandt; hans Navn har jeg for længe siden glemt, og jeg har ikke nu nogen Interesse af at undersøge, hvem han var. Det turde endnu ikke være helt glemt, at denne danske Herremand følte sig ilde berørt over en Udtalelse i min Prædiken, som han holdt for at være fornærmelig mod Danmark, og at han var uklog nok til at lade sig forlyde dermed. Min Prædiken foreligger trykt i ovenfor omtalte Festberetning, trykt saaledes som den blev holdt (side 34—38). Enhver kan dømme om, hvorvidt den danske Gesandt har havt Ret til at føle sig fornærmet paa sit Lands Vegne. Ordene er disse:

„Det er en Sandhed, som Historien for hver Dag vidner om med større og større Styrke, at Aarsagen til Norges Tilbagegang, Vanmagt og dybe Fornedrelse ved Slutningen af Middelalderen er at søge i den skjæbnesvangre Omstændighed, at vort Land mistede sit nationale Kongedømme som Midtpunktet for Nationens Liv og Udvikling.“

Jeg kan ikke tro, at den danske Gesandt har havt noget Begreb om, hvorledes Norges Historie ender ved Middelalderens Udgang i Aaret 1536. Havde han havt det, vilde han have fundet det ganske naturligt, at jeg havde talt om „Vanmagt“. Thi det er dog vel et uimodsigeligt Tegn paa Vanmagt, at der ikke trængtes mere end 300 Mand for at knuse det sidste Forsøg, som blev gjort for at hævde Norges Frihed og Selvstændighed. Og en dybere Fornedrelse kan vel ikke ramme et Land end dette, at blive erklæret for at være en Provins af et andet. Der ligger ikke noget fornærmeligt mod Danmark deri, at man fra norsk Side undersøger Grunden til denne Vanmagt og dybe Fornedrelse, ligesaaledt som Sverige havde nogen Grund til at føle sig stødt, om man i Danmark kastede Blikket tilbage paa de Aarsager, der havde hidført Stillingen i 1660, da

Danmark stod paa Afgrundens Rand. Hvert Folk har selv-følgelig Ret til at betragte Historien ud fra sit Synspunkt. I Norge har vi aldrig følt os saaret af, at Svenskerne har hædret Karl den Tolvtes Minde; i Sverige har man ikke følt sig ilde berørt over, at Nordmændene glæder sig over at have skudt den svenske Heltekonge ihjel og derved frelst sit Land. Og det skulde være overflødigt at bemærke, at vi, som i Unionen først med Sverige og derpaa med Danmark ser en Ulykke, vi er derfor hverken Svenskehadere eller Danskehadere; det er ikke Sverige og ikke Danmark, men det er vore egne Forfædre, det er Norge selv, som er Skyld i Ulykken. Stærkere end i 1897 holdt jeg denne Tanke frem i min Prædiken ved Kongekroningen i 1906, og da var der ingen, som fandt den anstødelig.

Jeg havde ventet at blive angrebet for min Prædiken ved Jubilæet i 1897 fra norsk radikalt Hold; men det blev til min Overraskelse ikke Tilfældet. Enhver vil kunne se, at min Jubilæumsprædiken er gjennemglødet af personlig Varme, Anerkjendelse og Hengivenhed ligeoverfor Kong Oscar. Og naar jeg nu med Synet paa Begivenhederne i 1905 kaster Blikket tilbage paa, hvad jeg sagde ved hin Leilighed, saa har jeg ikke nogen Grund til at ønske et eneste Ord usagt.

Fra Jubilæet i 1897 vender jeg mig til den kirkelige Høitid ved Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, den uforglemelige Nytaarnsnat 1901.

Som tidligere, saa var der ogsaa denne Gang forskjellige Meninger om, naar det gamle Aarhundrede skulde antages at ende og det nye at begynde. I Norge gik man, og det visselig med fuld Ret, ud fra, at Aar 1 betegner det *første* Aar efter Kristi Fødsel, og at det første kristelige Aarhundrede ender med Aar 100. Det 19de Aarhundrede kan da

efter denne Betragtning ikke antages at være udløbet før den 31te December 1900, hvorefter saa det tyvende Aarhundrede tager sin Begyndelse den 1ste Januar 1901.

Kirkestyrelsen imødekom en almindelig Trang, naar den anordnede en høitidelig Gudstjeneste over det hele Land ved det Punkt af Tid, da det gamle Aarhundrede endte og det nye Aarhundrede begyndte, nemlig Nytaarnsat Kl. 12. Der har, saavidt jeg ved, ikke været nogen kirkelig Tjeneste, som er blit omfattet med saa stor og saa almindelig Deltagelse. Fra alle Kanter af Norge fik man høre, at Kirkerne paa langt nær ikke kunde rumme Folkeskarerne, der strømmede sammen, og at der blandt dem, som dengang indfandt sig i Guds Hus, var mange, der ellers aldrig gaar i Kirke. Det var mægtige Alvorstanker, som den Gang slog ned i Sindene; hvilken Magt Guds Ord har over vort Folk, det er vel aldrig traadt stærkere frem.

Her i Kristiania var vistnok mindst Halvparten af Byens Indbyggere paa Benene; det var kun en liden Brøkdel som fik Plads i Kirkerne og Bedehusene, de allerfleste fyldte Gaderne, hvor Folkemasserne bølgede frem og tilbage i Ro og Orden. I den Nat var der ikke noget Brug for Politi, der viste sig ingen drukken Mand eller Kvinde, der blev ikke arresteret en eneste en for Gadeuorden, det var, som om den hele By var omskabt til en Kirke, hvor Folket holdt Gudstjeneste under aaben Himmel. Da jeg ved Tiden omkring $1/2$ 12 kom kjørende fra Oslo for at prædike i Vor Frelsers Kirke, var det med stor Vanskelighed, at jeg naaede frem til Torvet. Her stod Folkemassen saa tæt pakket sammen over den hele Plads, at det en Stund saa ud, som det vilde blive aldeles umuligt at komme videre. Imidlertid, da Folket saa, at det var Biskopen, der kom for at forrette i Kirken, trængte man sig sammen paa begge Sider, saa der

blev en lidet Aabning, som jeg kunde komme igennem og frem til Indgangen til Sakristiet.

Inde i Vor Frelsers Kirke havde der samlet sig alt, hvad der var repræsentativt i Hovedstaden, Bystyret, Regjering, Høiesteret o.s.v. Kirken var fyldt, men ikke overfyldt, idet ingen var sluppet ind, uden at have faaet sig tilstillet Adgangstegn.

Som det vil erindres, havde Kirkestyrelsen foreskrevet som Prædikentext ved denne Leilighed Hebr. 13, 8: „Jesus Kristus er igaar og idag den samme, ja til evig Tid.“ Det var en Text, der var saare vel skikket til at kaste sit forklarende Lys over det historiske Øieblik, da det ene Aarhundrede afløste det andet. Hvorvidt det lykkedes mig at faa sagt, hvad der burde siges, derom faar andre dømme. Min Prædiken stod at læse Nytaarsdags Morgen i flere af Hovedstadens Aviser; den blev senere optaget i „Luthersk Kirketidende“ No. 1 for 1901, og udgivet som Brochure fra Lutherstiftelsens Forlag, samme Aar oversat paa Svensk i „Kyrka och Skola“ for 12te Januar 1901, og paa Tysk af Pastor J. Lehmann i hans „Pastoralblätter“ Side 156 fg. I det Forord, hvormed Pastor Lehmann ledsager sin Oversættelse, bemærker han, at min Prædiken afgiver et interessant Bevis paa, hvorledes der prædikes i Norge baaide med Hensyn til Indhold og Form, og hvorledes man i vort Land ogsaa lader det verdslige belyses af Guds Ord.

Endelig skal jeg i denne Sammenhæng omtale Det norske Bibelselskabs Aarsfest den 31te Oktober 1904, ved hvilken Leilighed jeg prædikede i Vor Frelsers Kirke over Hebr. 1, 1—3. Det var et Mærkeaar i Bibelselskabets Historie. Den nye Oversættelse af Det nye Testamente, der havde været under Arbeide i mange Aar, havde naaet frem til sin Afslutning og var blit udgivet i Trykken paa Sel-

skabets Forlag. Og dermed forelaa den hele Bibel i selvstændig Oversættelse fra Grundtexten paa vort Skriftsprog, idet Oversættelsen af det gamle Testamente forlængst var blit færdig.

Da Arbeidet med Oversættelsen af Det nye Testamente staar for min Erindring som noget af det vigtigste, jeg har havt med at gjøre, skal jeg i Korthed nærmere omtale samme, idet jeg forresten henviser til, hvad der er oplyst om Oversættelsens Historie i Bibelselskabets Aarsberetning for 1904, Side 11—21.

Det var efter Professor Dr. Casparis Død i 1892, at jeg blev valgt til Medlem af Oversættelseskomiteen for Det nye Testamente. Da Arbeidet var blit færdigt i April 1904, bestod Komiteen af Professorerne *Dr. Odland*, *Dr. Joh. Storm* og mig som Formand, idet de Mænd, der tidligere havde deltaget i Arbeidet, efterhaanden var afgaaet ved Døden, nemlig Biskop Dr. *F. W. Bugge* og Professorerne Dr. *G. Johnson* og Dr. *E. Blix*.

Det var daværende Professor *Bugge*, som havde leveret det Udkast, der laa til Grund for Komiteens Arbeide, en moden Frugt af hans indgaaende Studium af Det nye Testamentes Grundtext. At faa den gjengivet paa vort Skriftsprog saa korrekt og nøiagtig som muligt, det havde været det store Hovedformaal med hans Arbeide. I formel Henseende havde han sat sig det til Opgave at lade Bibelordet fremtræde i en hjemlig Form; han havde derfor søgt at undgaa fremmede Ord og Vendinger, idet han havde foreslaaet dem ombyttede med norske, saavidt som det kunde være forenligt med „god literær Sprogbrug og Bibelsprogets Værdighed“.

Professor *Bugge* var fra først af ingen Maalmand, hans tidligere Udvikling havde ikke sat ham i nogen Rapport til

Maalbevægelsen. Men efterhaanden som han fordybede sig i Arbeidet, desto mere gik det op for ham, hvor ufattelig vor tidligere Oversættelse havde været, fyldt som den var af raat fra Tysk og Plattysk optagne Ord og Vendinger, — desto mere blev han ført ind i Studiet af vort Folkemaal, og desto mere ivrig gav han sig ikast med den Opgave at udfeie det fremmede for at erstatte det med vort eget Sprogstof i Rigsmaalets Former. I denne Mening blev han under sit Arbeide en mere og mere ivrig Maalstræver, om han end ikke blev nogen egentlig Maalmand.

Det var en Stund, før jeg blev Medlem af Oversættelsskomiteen, at jeg forestillede Professor Bugge, hvor ønskeligt det vilde være, at Komiteen kunde tælle en filologisk uddannet Mand i sin Midte. Han sluttede sig til Tanken, som ogsaa blev grebet af Komiteens øvrige Medlemmer. Valget faldt paa Professor Dr. *Joh. Storm*. Og et heldigere Valg kunde ikke gjøres. Paa samme Tid som han var en fremragende Germanist og en dygtig klassisk Filolog, saa omfattede han tillige Oversættelsesarbeidet med Forstaelse og Interesse og tog sig med stor Samvittighedsfuldhed af alt, hvad der vedkom Sprog og Form. Og medens han paa den ene Side havde et aabent Øie for Nødvendigheden af Bibelsprogets Fornorskning og ofte selv kunde gjøre heldige Greb i saa Henseende, saa var han tillige i sproglig Henseende en saa forsiktig og konservativ Mand, at han kunde gjøre den store Tjeneste at holde igjen, naar navnlig Blix og jeg stod i Fare for at gaa for vidt. Alle Komiteens øvrige Medlemmer var enige med mig deri, at vi ikke paa noget Punkt burde gaa længere, end vi havde Professor Storm med os. Det vilde jo være en ligefrem Ulykke, om Oversættelsen skulde volde Splid og Strid i sproglig Henseende.

Professor Dr. *Blix* var med Liv og Sjæl med i Oversættelsesarbeidet i de Aar, han var Medlem af Komiteen. Tidligere havde han taget en fremragende Del i Oversættelsen af Det nye Testamente paa Landsmaalet, ligesom han var en Mester i sin Sprogbehandling, enten det gjaldt Landsmaal eller Rigsmaal. Det kan derfor med Sandhed siges, at han fremmede vort Arbeide i stort Mon saavel ved sin fine Sprogsans som ved sin fine Forstaaelse af Guds Ord.

Efter Professor Bugges Død indtraadte Professor Dr. S. *Odland* i Oversættelseskomiteen som nytestamentlig Exeget. Det var et stort Held, at der efter Biskopens Bortgang stod en Mand fuldt rustet til at optage og fortsætte Arbeidet. Og da han ikke havde været med tidligere, kom han ind i Komiteen ligesom med friske Øine til at se med, med uhildest Blik, uden forudfattede Meninger. Hertil kom desuden, at han stod paa Høiden af sin Videnskab og havde fulgt med i dens allerseneste Udvikling. I sproglig Henseende stod han omrentlig paa samme Standpunkt som Biskop Bugge.

Jeg overtog Stillingen som Formand i Oversættelseskomiteen, efterat Biskop Bugge var afgaaet ved Døden den 3die April 1896, indtil vort Arbeide var blit færdigt og kunde oversendes Det norske Bibelselskabs Centralkomité 13de April 1904. Det er med ublandet Glæde, jeg ser tilbage paa disse lykkelige Aar, da vi samledes i Oslo Bispegaard to Gange i Ugen fra September til April. Vi arbeidede os mere og mere sammen, vi — det tør jeg sige — lagde alle vore Kræfter ind i Løsningen af den saa svære og vigtige Opgave, som var blit os betroet, og vi glæddede os, hver Gang det var lykkedes os at overvinde en Vanskelighed, efter mange Overveielser. Jeg mindes flere Gange, vi rent stod fast. Særlig var dette Tilfældet

med Efes. 4, 16. Vi brugte et helt Møde for at faa bragt det paa det rene, hvad der egentlig var Meningen med det, som stod i Grundtexten. Saa blev det da overdraget til mig som Formand til næste Møde at levere Forslag til en rimeelig Gjengivelse paa Skriftsproget af Grundtexten. Aa, hvor jeg arbeidede! Jeg sad i flere Dage, jeg fyldte det ene Ark efter det andet med Udkast, jeg kan gjerne bruge et Udtryk fra Folkeeventyret og sige, at jeg skrev mig gjennem 7 Kongeriger, indtil jeg endelig, langt om længe, fandt en Form, som blev godkjendt af mine Medarbeidere i næste Møde. Af andre Steder, der voldte os Vanskeligheder i formel Henseende, skal jeg nævne 2 Kor. 8, 2. Saavidt jeg erindrer, skyldes Redaktionen af Verset hovedsagelig Prof. Joh. Storm; det samme er ogsaa Tilfældet med Mat. 6, 20 og Jak. 1, 11. Med det bekjendte Vers i Mat. 11, 28 holdt jeg paa i længere Tid, indtil jeg foreslog at gjengive det i den Skikkelse, hvori det nu staar at læse i den nye Oversættelse, og som mine Kollegaer øieblikkelig akcepterede. Verset i Rom. 11, 33 har Professor Blix givet sin nuværende Form.

De fortrinlige Indholdsangivelser, der ledsager den nye Oversættelse, skyldes i alt Væsentligt Biskop Bugge og vil altid staa der som et vakkert Vidnesbyrd om hans klare Indsigt i Guds Ord.

Men det er Professor Dr. *Joh. Storm*, Professor Dr. *S. Odland* og jeg, der har Ansvaret for den Form, hvori de nu foreligger. Det samme er da ogsaa Tilfældet med selve Oversættelsen i sin Helhed. Det blev vi, der kom til at fuldende og afslutte Arbeidet; det er da ogsaa vi, som har at bære Ansvaret for Arbeidet.

Det vil da kunne forstaaes, at det var en for mig gribende Stund, da jeg prædikede i Vor Frelsers Kirke ved

Bibelselskabets Aarsfest den 31te Oktober 1904 efter i en saa lang Række af Aar at have været knyttet til Arbeidet med den nye Oversættelse. I min Prædiken, der er trykt i Bibelselskabets Aarsberetning for 1905, Side 2—9, omtalte jeg først de fire Mænd, der havde taget Del i Arbeidet, men var afgaaet ved Døden, før det var blit færdigt, nemlig Professorerne Caspari, Johnson og Blix samt Biskop Bugge. Derpaa gik jeg over til at omhandle forskjellige Sider af Guds Ord, som Texten, Hebr. 1, 1—3, og Anledningen særlig maatte henlede Tanken paa. Og jeg kan nu ikke andet end gjentage den Bøn til Gud, hvormed jeg dengang sluttede: „Giv dit Ord Fremgang iblandt os, lad det faa Magt i vort Land, lad det faa levendegjøre vort Folk, lad det følge os paa alle vore Veie, lad det lyse for os i Dødens Stund!“

I dette mit Tilbagesyn paa de svundne Tider, jeg har gjennemlevet, er jeg nu kommet ned til det store Mærkeaar 1905. Og her maa jeg begynde med at fortælle følgende:

Det var ud paa Høsten 1896, et Par Maaneder efter at jeg var blit udnævnt til Biskop, at jeg traf Provst *J. C. Irgens* i Arendal udenfor Cammermeyers Boghandel i Karl Johans Gade her i Byen. Jeg kjendte Provsten tidligere og havde tilbragt en Nat i hans gjæstfri Hus, da jeg reiste omkring i Nedenes Amt og holdt politiske Foredrag et Par Aar tidligere. Vi blev da gaaende en Stund op og ned i Gaden og var snart inde i en ganske mærkelig Samtale. Idet han nemlig ønskede mig tillykke med min nye Stilling, udtalte han, at han ikke havde været i nogen Tvil om, at jeg burde blive Biskop Bugges Eftermand, og at han derfor havde givet mig sin Stemme. Han forudsaa, erklærede han med stor Bestemthed, at der ikke kom til at hengaa lang Tid,

før Stortinget vilde proklamere Unionens Opløsning, afsætte Kong Oscar og indsætte en ny Regjering. Under de vanskelige Forhold, som derved vilde opstaa, maatte han anse mig for at være den, der bedst af alle Samtidens Geistlige kunde retlede og veilede Kirkens Prester til at indtage den Holdning, der var samstemmende baade med Guds Ord og med Landets Lov og Ret, idet jeg baade var Theolog og tidligere havde taget Del i Politiken. Jeg kan ikke udsige, hvor jeg blev forbause og overrasket ved denne Udtalelse; jeg kunde ikke svare noget andet, end at jeg haabede, at det ikke kom til at gaa slig, som Provsten havde forudsagt. Og dermed skiltes vi. Men det er sikkert, hans Udtalelse lagde sig med dybt Alvor paa mit Sind; jeg maatte sige til mig selv, at her kunde komme til at foreligge en Opgave for mig i Egenskab af Biskop, der krævede den allerstørste Opmærksomhed, og ligeoverfor hvilken det gjaldt at staa fuldt rustet, naar Tiden maatte komme.

Jeg overveiede atter og atter denne Sag. Jeg sagde til mig selv, at Spørgsmaalet om Union og Konge og Regjering ikke angik Kirkens Tjenere mere eller anderledes end Landets øvrige Borgere. Det var mig klart efter Guds Ord, at om Stortinget erklærede Unionen for opløst og Kong Oscar for afsat, og saa indsatte en ny Regjering, saa havde Folket intet andet at gjøre end at adlyde den Styremagt, der faktisk sad inde med den øverste Myndighed i Landet. Og jeg havde ingen Frygt for, at Presteskabet i sin Helhed ikke skulde stille sig loyalt i saa Henseende. Jeg nærede ikke nogen Tvil om, at det i Tilfælde vilde være min Pligt som Geistlighedens Tilsynsmand i mit Stift at medvirke til, at dette kunde blive Tilfældet. Men i Forbindelse hermed var der et andet Spørgsmaal, som stadig var Gjenstand for min alvorlige Overveielse, og som voldte mig megen Bekymring.

Og det var dette: Hvad var at gjøre, om det ikke blot blev krævet af os, at vi skulde adlyde den nye Regjering, men ogsaa, at vi skulde aflægge Ed til den? Naar, under hvilke Forhold kunde vi anse os for løste fra den Ed, vi hidtil havde aflagt til Grundloven og Kong Oscar, saa vi med god Samvittighed, uden nogen Skrupel, kunde aflægge en ny Ed? Thi Et var det jo at lyde en bestaaende Regjering, et Andet var det at aflægge Ed til den. Jeg kunde ikke komme til noget andet Resultat af mine Overveielser end dette, at jeg i Tilfælde fik forsøge at forhandle med dem, der havde Magten, forat vi kunde opnaa dette, at man i Stedet for Ed indtil videre lod sig nøie med en skriftlig Erklæring om, at vi i alle Stykker og Dele skulde respektere og rette os efter den bestaaende Ordning, indtil Spørgsmaalet om Landets fremtidige Forfatning endelig var afgjort. Skulde dette ikke være at opnaa, da fik jo enhver handle efter bedste Overbevisning og Samvittighed. For mig personlig stod det klart, at jeg først maatte være løst fra den tidligere aflagte Ed, før jeg kunde aflægge en ny Ed.

Men naar jeg nu kaster Blikket tilbage paa de Tider, da jeg gik i Bekymring og Spænding med Hensyn til denne Sag, saa kan jeg ikke andet end at prise de Mænds Visdom, der ikke i Utrængsmaal reiste et Spørgsmaal, som vilde have voldt megen Samvittighedsnød, men uden videre gik ud fra, at Landets Borgere loyalt vilde bøie sig under Landets høieste Styremagt.

Tiden gik, Forhandlinger mellem de to sambundne Riger optoges og afbrødes, Forholdene blev mere og mere tilspidsede, Stillingen mere og mere alvorlig. Saavel paa Østlandet som paa Vestlandet og baade blandt Høire og Venstre var der vistnok ikke saa ganske faa, der i sit stille Sind nærede Tvil om, hvorvidt Konsulatsagen var af den

Betydning og havde det Værd for Norge, at det var forsvarligt ligesom at sætte alt paa dette ene Kort og føre en Politik, hvis Udgang ingen kunde forudse; det kunde jo ende i en Katastrofe, der vilde føre store Ulykker over Land og Folk. Men saa kom de 6 Bostrømske Lydrigepunkter. Det er ikke til at udsige, hvorledes de slog ned i Sindene, hvorledes de samlede Partierne, hvorledes de med en eneste Gang gjorde Ende paa al Tvil og døivede alle Betænkeligheder. Kommende Generationer i vort Land vil hverken kunne forstaa eller føle, i hvilken Grad dette var Tilfældet. Det var de Bostrømske Lydrigepunkter, der samlede Norge, det var dem, der sprængte Unionen, uden dem vilde sikkerlig Foreningen mellem Norge og Sverige have bestaaet den Dag idag. Nu var det klart, at der ikke længere var Spørgsmaal om en eller anden paakrævet Reform, det var Fædrelandets Selvstændighed, der stod paa Spil, nu fik det briste eller bære, derom kunde der nu ikke være mere end én Mening. Den 7de Juni 1905 oprandt over et samlet og enigt Folk, der vidste, hvad det vilde, og stod færdigt til at lide alt og ofre alt, for at naa sit Maal.

Jeg kom hjem til Kristiania den 6te Juni om Eftermiddagen fra en længere Visitatsreise. I Sporvognen fra Vestbanen traf jeg tilfældigvis en Ven, der i Forbigaaende sagde til mig, at jeg burde gaa i Stortingen den følgende Dag, da store Begivenheder vilde foregaa. Det var mig imidlertid umuligt at forlade Bispekontoret om Formiddagen den 7de Juni; det var mange Sager, som dér laa og ventede paa mig. Saaledes gik det til, at jeg først gjennem de udsendte Flyveblade fik Besked om den alvorsfulde Beslutning, som Nationalforsamlingen enstemmig havde fattet.

I det hele og store taget føltes denne Beslutning som en

Forløsning ud af en haabløs Tilstand. Hvad angaar os gamle Høiremænd og Unionsvenner, saa kunde vi med Sandhed sige til os selv, at vi havde gjort alt, hvad der havde staaet i vor Magt for at opretholde Foreningen mellem de to Lande, vi havde gjort saa store Indsatser, som det overhovedet havde været forsvarligt. Alt havde været forgjæves, Situationen var helt haabløs, det var en ligefrem Forløsning, at der ikke mere existerede nogen Union. Men under den frigjørende Følelse heraf var det med Smerte, at baade Høire og vistnok ogsaa Størsteparten af Venstre tænkte paa den gamle Konge, om hvem enhver vidste, at han havde omfattet vort Land med varm Kjærlighed og gjort alt, hvad der havde staaet i hans Magt, for at fremme dets Ret og Ære, denne bedaarende Skikkelse, der altid og i saa høi Grad var blit mødt med aabne Hjerter, med Kjærlighed og Hengivenhed blandt det norske Folk. „*Brødre-folkenes Vel*“, det havde ikke blot været Kong Oscars Valgsprog, det havde ogsaa staaet for ham som hans kongelige Opgave. Hvor ondt det maatte gjøre ham at opleve, at hans Livsverk var spildt, at Foreningen brast, at hans kjære Norge havde brudt med sin Konge, det følte vi alle, og vi kunde ikke undre os over, at han ikke var i stand til at betragte Unionsbruddet anderledes end som ligefrem Troløshed, som et skammeligt Brud paa den Troskabsed, Nordmændene havde aflagt til ham. Der var mange, som med Tanken herpaa udtalte, at det vilde have været en stor Barmhjertighed af Gud, om Kong Oscar havde faaet Lov til at vandre bort under sin sidste Sygdom, saa han var blit forskaanet for at opleve Katastrofen i 1905. Og der var mange, saare mange, baade Prester og menige Kristne, som bar den gamle, kjære Konge frem for Gud i varme Bønner.

Jeg har ovenfor sagt, at Stortingets Beslutning den 7de Juni føltes som en Forløsning ud fra en haabløs Tilstand. Og det er vist, den blev hilset med Glæde udover det hele Land, med Glæde og glødende Begeistring. Men ved Siden deraf var der en anden Følelse, der gjorde sig gjældende, og det var Alvor, samlet og samlende Alvor. Fremtiden stod foran os som et stort Spørgsmaalstegn, ingen vidste, hvordan Begivenhederne vilde udvikle sig, ingen kunde have nogen Mening om, hvad Udgangen vilde blive. Norge havde sagt sit sidste Ord og kastet alle Broer af; hvad vilde Folket hinsides Kjølen sige og gjøre? Vilde det anerkjende vor Ret til selv at raade over vor Skjæbne, eller vilde det med Vaaben i Haand fremtvinge en ny Union? Skal det ende med Krig og Blodsudgydelse mellem de tidligere forbundne Broderfolk? Alle vidste vi, at Beslutningen af 7de Juni ikke var fattet i Letsindighed, men at den var vel overvejet og vel forberedt. Og alle havde vi fuld Tillid til dem, der styrede Landet, og som det tyngste Ansvar hvilede paa. Og denne Tillid gav visselig Følelse af Tryghed og Ro i Sindene. Men selvfølgelig skjønte og følte vi alle, at Tiden var alvorlig, og at vi alle burde være forberedte paa, at gamle Moder Norge maatte kræve de allermestørste Offere af sine Sønner og Døtre. Det var Alvoret, det samlende Alvor, som vi tidligere havde kjendt saa lidet til. Jeg mindes det saa vel, jeg har aldrig, hverken før eller siden, i den Grad som dengang kunnet se en Broder og Søster i hver norsk Mand eller Kvinde. Alle Partistridigheder, alle Særinteresser, alt, hvad der havde voldt Splid og Uenighed og Uhygge, var ligesom med én Gang dunstet bort, vi følte os alle som ét, alle var vi i samme farlige Stilling, alle stod vi færdige til at stride sammen, lide sammen og dø sammen for Norges Ære og Ret. Det vil blive

vanskligt for vore Efterkommere at forstaa og føle, hvorledes vi havde det i det paa én Gang ligesaa tunge som lykkelige Aar 1905.

Jeg var hjemme blot et Par Dage; saa reiste jeg til Eidsvold, hvor jeg skulde holde Visitats i Pinsen. Paa Eidsvolds Verk traf jeg Kammerherre *Mathiesen*, der udalte sin Forundring over, at det blev noget af den tillyste Bispevisitats. Han havde nemlig Dagen i Forveien faaet sig telefoneret den Nyhed fra Kristiania, at Stortingen ved Siden af Regjeringen skulde udnævne tre Rigsforstandere, nemlig Justitiarius i Norges Høiesteret, den kommanderende General og Kristiania Biskop. Dette var nu intet andet end et af de mange løse Rygter, som Luften var fyldt af i hine Dage; der havde aldrig været Tale om et saadant Arrangement, som ogsaa vilde have været aldeles upaakrævet. Norges grundlovsmæssige Kongemagt var jo af Stortingen overdraget til den daværende Regjering, der var ikke Rum for og ikke Trang til en eller flere Rigsforstandere.

Det var ved Gudstjenesten i Eidsvold Hovedkirke, at Stortingets Kundgjørelse til det norske Folk blev oplæst og kundgjort for den der forsamlede talrige Menighed af residerende Kapellan *Hermandrud*. Saavidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, skyldes det Kirkedepartementets daværende Chef, Statsraad *Knudsen*, at denne saa overordentlig vigtige Proklamation fra den høieste Myndighed i Landet blev bragt til almindelig Kundskab ved at oplæses i vore Kirker og stillet i Belysning af Bøn og Guds Ord. Og det var et saare heldigt Greb, det blev af en uvurderlig dybtgaaende Virkning; hvad Stortingen havde vedtaget den 7de Juni, det fik ligesom sin religiøse Vigsel i Landets Kirker nogle Dage senere. Som i Eidsvold, saa overalt i Norge: Budskabet slog ned i Sindene med Styrke, Presternes varme Bønner

for vort kjære Fædreland og dybt følte Forbønner for Kong Oscar og hele den alvorsfulde Situation gjorde paa de allerfleste Steder et overvældende Indtryk. De af mine Læsere, som var i Kirke ved den her omhandlede Leilighed, vil have oplevet, hvorledes de samlede Skarer blev saa fyldt af religiøs Opløftelse og patriotisk Begeistring, at det blev dem en ligefrem Naturnødwendighed at skaffe sig Luft. Saa kunde det hænde sig, at en af de tilstedeværende rent instinktmæssig istemte Fædrelandssalmen af Blix: „Gud signe vort dyre Fedraland“, eller Nationalsangen af Bjørnsson: „Ja, vi elsker dette Landet“. Paa andre Steder var det Organisten, der efter Anmodning af vedkommende Prest begyndte at spille Tonerne til disse Sange. Hvorledes de blev afsungne, derom vil bare den kunne danne sig noget Begreb, der selv var tilstede.

Hvilken Velsignelse det er for et Land at have en Statskirke, der omfatter Størsteparten af Borgerne, det lærte jeg først tilfulde at indse i 1905. Hvad den norske Statskirke var for det norske Folk i dette Aar, det beder jeg Gud aldrig maa blive glemt. Og med denne Bøn i Hjertet tilraaber jeg mine Landsmænd, idet jeg gjør Brug af et gammelt helligt Ord: *Fordærv ikke; thi der er Velsignelse deri!*

Som enhver vil have lagt Mærke til, kom Unionsbruddet fuldstændig uventet og overraskende over Svenskerne. Jo mere Tid de fik til at overveie, hvad der var skeet, desto mere vakte Nordmændenes Opræden ikke blot Uvilje, men ligefrem Forbitrelse, og det selv inden de høisvenske Kredse, hvor man tidligere havde talt om Unionens Opløsning som noget, der var at foretrække fremfor det evindelige Gräl fra norsk Side. En høitstaaende svensk Dame har sagt mig, at den Maade, hvorpaa Nordmændene brød ud af Unionen, føltes af hende og alle hendes Landsmænd som en ligefrem

Forhaanelse, det var, som om Nordmændene havde spytter dem lige i Ansigtet. Blandt det svenske Presteskab blev Stemningen efterhaanden vistnok mere og mere antinorsk. Hvad Nordmændene havde gjort den 7de Juni, det fremstillede sig for dem med større og større Styrke som et syndigt Brud paa Tro og Love. Som troløse Menedere havde Nordmændene krænket den af Gud satte sædelige Verdensordning og udæsket den retfærdige Gud; derfor havde de fortjent at refses og tugtes, indtil de ydmygede sig og omvendte sig, saa de kunde blive skikkede til at faa Tilgivelse baade af den Gud, mod hvem de saa haardt havde forsynet sig, og af den Konge og det Broderfolk, de saa dybt havde krænket ved sin skammelige Utroskab og oprørske Færd. Min varmhjertede Ven, den uforfærdede Hofprædikant *Heuman*, var vistnok den mest fremtrædende Repræsentant for disse i politisk Feilsyn grundede Synsmaader.

Den Bitterhed og Forbitrelse mod Norge, der efterhaanden bredte sig ud blandt de dannede Klasser hinsides Kjølen, skaffede sig ikke sjeldent Afløb paa den mindst tækkelige Maade, nemlig gjennem anonyme Breve. Det var ikke vanskeligt at se, blandt hvilke Samfundslag disse Produkter var blit til, i Henhold til det kritiske Princip: „Du er en Galilæer, dit Maal røber dig.“

Der var knapt nogen i Sverige kjendt fremstaaende Nordmand, som ikke blev hjemsøgt med disse sørgelige, af Bitterhed og Galde fyldte Produkter. Men der var visselig ingen, der fik saa mange som disse tre Mænd: Statsraad Knudsen, Stiftsprovst Gustav Jensen og Undertegnede.

Hvordan Stemningen var inden Kredsen af Vakte af forskjellige Retninger, derom tør jeg ikke sige noget bestemt. Men jeg tror, at jeg ikke er langt fra Sandheden, naar jeg udtrykker mig saa: de vidste ikke ret, hvad de skulde tænke.

Og jeg antager, de blev mere og mere tilbøielige til at tro, at Nordmændenes Opræden ikke lod sig forsvare ligeoverfor Guds Ord. Jeg følte mange Gange en stærk Trang til at gjøre et Forsøg med at lægge tilrette det norske Standpunkt, seet i Guds Ords Lys, for de Kristne i Sverige. Om jeg end dermed ikke vilde opnaa at overbevise de svenske Brødre om vor Ret, saa turde jeg kanske nære det Haab, at det kunde lykkes at hindre Tvedragtens onde Sæd fra at finde en altfor frodig Jordbund. Medens jeg omgikkes med slige Tanker, frembød der sig en naturlig Leilighed for mig til at faa udtalt, hvad der laa mig paa Hjerte.

Til Redaktionen af „Forsamlingsbladet“, der udkom og fremdeles udkommer i Stockholm, var der indsendt til Optagelse i Bladet følgende:

Öppen fråga till Norges präster og kristna.

Uti norska bibeln læses ordagrant:

Ærer alle, elsker Broderskabet, frygter Gud, ærer Kongen. 1. Pet. 2, 17.

Tag vase paa Kongens Bud og det for den Eds Skyld, du har svoret din Gud. Præd. 8, 2.

Frygt Herren, min Søn, og Kongen! Med dem, som sætter sig op mod dem, maa du ikke indlade dig. Ord. 24, 21.

Man bør adlyde Gud mere end Mennesker. Ap. Gj. 5, 29.

Ingen kan väl våga förneka, att ofvanstående bibelspråk äro *Guds ord*, men huru vilja då Norges präster og kristna i betraktande af dessa Guds ord förklara sitt stiltigande gent emot upprorsmännen, som satt sig upp mot sin konung, frågar undrande

R. S.

En bland många aff sälskapet
för kirklig själavård.

I Anledning af dette Stykke var Redaktionen af „Forsamlingsbladet“ saa hensynsfuld, at den henvendte sig til mig med Anmodning om at svare paa Forfatterens Henvendelse til Norges Prester og Kristne. Jeg gjorde selvfoelgelig Brug af denne gunstige Leilighed til at udtale mig, og affattede da følgende Henvendelse *Til de Kristne i Sverige*, der blev optaget i nævnte Blad No. 27, 19de August 1905:

„Jeg gribet med Glæde den Anledning, som herved er givet mig, til at søge at gjøre det forstaaeligt for vore svenske Brødre i Kristus, hvorledes det norske Kirkefolk har stillet sig og har maattet stille sig ligeoverfor den store Begivenhed, som fandt Sted den 7de Juni dette Aar. Jeg vil først behandle Spørgsmaalet ud fra et *rent kirkeligt* Synspunkt. Og dertil vil jeg føie et Par Bemærkninger som norsk Statsborger og Fædrelandsven..

Det er en almindelig svensk Opfatning, at det norske Storting har gjort Oprør mod sin Konge, og at det norske Kirkefolk, ved at undlade at protestere mod eller ved endog ligefrem at give sit Bifald til dette Oprør, har traadt Guds Ord under Fødder, brudt sin Troskab mod sin Konge og derfor maa være hjemfalden de svære Straffedomme, som en saa grov Forsyndelse fører med sig efter Guds Ord. Det lader sig gjøre at anføre en Række af Bibelsprog til Støtte for denne Synsmaade, til Begrundelse af de haarde Domme, som fra svensk Hold er udtalt over os. Men Sagen er den, at Forudsætningerne og Udgangspunkterne er feilagtige lige ned i sin dybeste Grund. Jeg haaber at faa de svenske Brødre til at medgive, at man maa være meget forsiktig med at anvende Udtalelser af Det gamle Testamente paa Kongedømme og Kongemagt og Kongens Person i den moderne Stat. I Det gamle Testamente betragtes Kongen dels som den af Gud udvalgte theokratiske Hersker, der omstraales

af den Glans, den kommende Messias kaster over ham, og dels som den paa orientalsk Vis eneraadende Despot, der uden Indskrænkning raader over sine Undergivnes Liv og Gods. Det heder Præd. 8, 14: „Kongens Ord er mægtigt, og hvem tør sige til ham: hvad gjør du?“ Det siges Ordspr. 16, 14: „En Konges Vrede er Dødens Bud.“ Det forudsætter som givet i Sam. 8, 11 flg., at Kongen kan tage Folkets Sønner til at løbe foran sin Vogn, til at pløie sin Aker og høste sin Høst og gjøre andet Hoveriarbeide, og at han kan fratauge Eiendomsbesiddere baade Akre og Vingaarde for at give dem til sine egne Tjenere. Nu beder jeg de svenske Brødre at tænke sig følgende Tilfælde: Kongen i Sverige bliver vred paa en Mand, og i sin Vrede lader han ham slaa ihjel, idet han begrunder denne sin Fremgangsmaade med det nylig citerede Udsagn i Guds Ord: „*En Konges Vrede er Dødens Bud.*“ En anden Gang tager samme Konge 8 Millioner Kroner af den svenske Statskasse og bygger for denne Sum et Lystslot. Naar saa Pressen og Rigsdagen paataler slig Anvendelse af ikke bevilgede Penge, svarer Kongen: Jeg støtter mig til Guds Ord: „*Hvem tør sige til mig: hvad gjør du?*“ Hevn og Straf over Eder, I Menedere, som sætter Eder op mod baade Gud og Kongen!

Jeg antager, jeg kan gaa ud fra, at alle svenske Kristne uden Undtagelse vilde protestere mod en slig Anvendelse af gammeltestamentlige Udsagn. Og jeg antager videre, at de alle vil være enige i at sige: Vi har ikke hørt vore Fædre fra 1809 beskyldes for at være Oprørere og Menedere, fordi de ikke vilde finde sig i at blive regjerede saaledes, som dengang var Tilfældet.

Saa tror jeg da, at alle svenske Kristne vil være enige med mig, naar jeg paastaar, at om de skal forstaa os og følede en med Sandhed og Kjærlighed stemmende Dom over

os, *saa maa de se helt bort fra Det gamle Testamente*, hvis Udtalelser i heromhandlede Spørgsmaal tilhørte en svunden Tid med andre Forhold, og som derfor ikke kan anvendes paa Nutiden. Hele den moderne Stats Forfatning staar i ligefrem Strid med det gammeltestamentlige Kongedømme; en lovgivende, bevilgende, kontrollerende Rigsdag ved Siden af Kongen eller over Kongen kan fra et gammeltestamentligt Synspunkt ikke betragtes anderledes end som fordømmelig Opsætsighed mod den Kongemagt, der ikke skal have nogen anden ved Siden af sig eller over sig end Gud. Se Ordspr. 24, 21.

Saa gaar jeg over til Det nye Testamente. Vi lærer her, at der er ikke Øvrighed uden af Gud, at hver Kristen skal betragte hver i Staten bestaaende 'Styremagt som indsat af Gud, som existerende i Kraft af Guds velbehagelige eller tilladende Vilje. Derfor skal ogsaa enhver Kristen være lydig mod de Styremagter, der staar over ham; thi han møder i disse en Guds Ordning, hvorfor ogsaa Modstand mod Øvrigheden er Modstand mod Gud. Se Rom. 13, 1 fg. Tit. 3, 1. Men om end de forhaandenværende Styremagter har sin Tilværelse i Kraft af Guds Vilje og betegner en Guds Ordning, saa forefindes der dog ikke noget guddommeligt Bud om den Maade, de forskjellige Styremagter skal indrettes paa, og om hvilket Forhold de skal indtage til hverandre. I alle disse Henseender fremtræder den Samling af Styremagter, der sammenfattes i dette ene Ord: Øvrighed, som en menneskelig Ordning; men dette gjør ikke noget Skaar i den Lydighedspligt, hver Kristen er skyldig at udvise; man skal være al menneskelig Ordning undergiven for Herrens Skyld. 1 Pet. 2, 13.

Dengang de af Guds Aand fyldte Apostle Paulus og Petrus lærte saaledes om Øvrigheden og rettede slige Forma-

ninger til de samtidige kristne Menigheder, stod en Keiser i Spidsen for Statens Styre, og Keiseren var snart en mild og god Hersker, snart en blodtørstig Tyran. Og det hørte saa at sige til Dagens Orden, at den regerende Keiser havde gjort Oprør mod og dræbt sin Formand og ikke havde nogensomhelst retslig Adkomst til Magten. Men for hver eneste Kristen stod det fast som et guddommeligt Bud, at man skal være lydig mod enhver forhaandenværende, faktisk bestaaende Styremagt. Der var ingen Kristen, som indlod sig paa at undersøge, om det var paa en lovlige, retmæssig Maade, Keiseren var kommen til Magten, der var ingen Kristen som følte sig kaldet til at fremkomme med Protest, naar den ene Imperator havde styrtet den anden. For de Kristne i Aposteltiden var hver existerende Keiser den af Gud indsatte høieste Øvrighedsperson, som de adlød, som de ærede, som de betalte Skat til, og som de bad for — alt for Herrens Skyld.

Det er efter denne Aposteltidens Praxis, jeg i den levende Guds Navn beder de svenske Kristne dømme os Kristne i Norge. Naar vi kaster Blikket paa 7de Juni, saa ser vi den administrative og den repræsentative Styremagt at være kommen i Kollision med Kongemagten. Om denne Kollision ved vi som Kristne intet andet, end at hver af de tre Styremagter er „indsatte“ af Gud. Vi søger forgjæves Oplysning i Guds Ord om, hvem der inden denne Kollision har den største eller mindste eller ingen Ret. Men naar Kollisionen er endt, naar det norske Storting har oprettet en ny Tingenes Orden, *der repræsenterer den samlede Fylde af al faktisk forhaandenværende Styremagt i Landet*, saa kunde der for os norske Kristne ikke være nogen Tvil om, at den nye Tingenes Orden maatte sees under Synspunktet af Guds Ord i Romerbrevet 13, 1: „*De Øvrigheder, som er, de er*

indsatte af Gud,“ og at det vilde være at træde Guds Ord under Fødder og gjøre sig skyldig i forbrydersk Oprør, om nogen ligeoverfor den nye Tingenes Orden vilde negte at opfylde de Pligter, som hver Kristen efter Guds Ord skyl- der al existerende Øvrighed. Jeg taler i mit eget og i tusinde og atter tusinde norske Kristnes Navn: Vort Forhold til 7de Juni har været bestemt deraf, at vi i vor Samvittighed har været bundne af Guds Ord i Det nye Testamente.

Vi norske Kristne er tillige norske Statsborgere. Som Nordmænd har vi staaet ligeoverfor den 7de Juni med forskjellige Følelser. Gamle Baand opløses ikke, uden at det svier og brænder i Hjerterødderne. Jeg beder om at faa tale om mig selv. Jeg har i Unionens Bevarelse seet den bedste Garanti for en lykkelig Fremtid i Norden, og de Mænd, der sammen med mig i 1893 dannede det andet Stangske Ministerium, har gjort større personlig Indsats for at opretholde Unionen, end — saavidt mig bekjendt — nogen svensk Mand nogensinde har gjort. Og jeg har elsket Kong Oscar varmt og inderlig af hele min Sjæl; det har været min Glæde og Stolthed, at han har været saa naadig at betegne sig som min Ven. Det vil derfor kunne forstaaes, at jeg og mange med mig følte, at der ligesom var gaaet noget istykker i os den 7de Juni, ja at et helt Livs Kamp og Arbeide var endt med at gaa op i Røg.

Men alt dette har dog ikke været til Hinder for, at vi har følt os som Nordmænd i fuld Samfølelse med hele det norske Folk. Herom vil jeg dog ikke nærmere udtale mig. Jeg vil kun udtale og betone, at selv om vi Kristne i Norge havde været overtydede om, at Uretten var paa Stortingets Side den 7de Juni, saa havde vi selvfølgelig, efter hvad jeg ovenfor har udtalt, loyalt böjet os under den nye Tingenes Orden. Men nu er det blit os saa meget lettere at gjøre

det, fordi vort Lands største juridiske Autoriteter har erklæret Stortingen for at være i sin fuldeste Ret, en Synsmaade, hvortil saa mange store udenlandske Folkeretslærere fuldt ud har sluttet sig.

Men Kongen? Ja, kjære Brødre, vi har ikke brudt vor Troskabsed, vi har ikke aflagt nogen ny Ed til nogen ny Konge; men vi har mistet vor gamle kjære Konge, han har hørt op at fungere som norsk Konge og vi har ikke kunnet gjøre noget ved den Ting andet, end at vi har bøjet os under det, som er blit et ubestridt og ubestrideligt Faktum.

Og hermed tager jeg Afsked med mine svenske Læsere. Maatte vi lære at forstaa hverandre, at dømme mildt om hverandre, at tilgive og glemme, hvad Gud vil have glemt og tilgivet, saa Guds Folk i Norden bedre og bedre kan bindes sammen i Kjærlighedens og Fredens Baand, og al Strid og Tvedragt og Bitterhed rykkes op med sine giftige Rødder.“

Hvad Indtryk denne Skrivelse gjorde i Sverige, derom ved jeg lidet eller intet at sige. Min gamle Ven Hofprædikant Heuman karakteriserede den som et Produkt af en „Brændevinsprokurator“. I Almindelighed tror jeg, at min Henvendelse blev læst med Uvilje, uagtet den vistnok gjorde det indlysende, at Spørgsmaalet om Nordmændenes Forhold til Unionens Opløsning ikke kan bedømmes efter gammeltestamentlige Udtalelser.¹

Min Opsats var alligevel ikke skrevet forgjæves. Den fik en ikke liden Betydning her i Norge, hvor den virkede opklarende, veilede og beroligende i vide Kredse, idet den blev opdaget i flere af vort Lands Aviser. Jeg havde den Glæde at modtage Takkeskrivelser fra Mænd og Kvinder af de mest forskjellige Samfundsklasser rundt om i Landet. Hvad de

¹ Cfr. R. Claparèd, *La Norvège Indépendante*, Genève & Paris 1906.
Pag. 102.

selv kun uklart havde følt og tænkt, det havde de fundet udredet med Klarhed i min Opsats, det havde gjort dem saa inderlig godt, og derfor var de mig taknemmelige. Lignende Takkeskrivelser fik jeg ogsaa fra Amerika. Jeg mindes særlig en af vore mest begavede og mest fremstaaende Landsmænd derborte, en Mand, der gjennem et langt Liv har udfoldet en saa betydningsfuld og velsignelsesrig Virksomhed blandt vore udvandrede Landsmænd. Han skrev til mig, at han fra først af havde staaet raadvild og ikke vidst, hvad han skulde tænke om det stedfundne Brud med Unionen, betragtet fra et kristeligt Synspunkt. Men efterat han havde læst min Henvendelse til de svenske Kristne, var han kommet til fuld Klarhed, han skjønte nu, at gamle Norge var i sin gode Ret og ikke havde kunnet gjøre noget andet end det, som gjort var. Længere ud paa Høsten fik jeg en Skrivelse fra en Hedemarking, der for flere Aar siden var udvandret til en af Sydhavsøerne, hvor han boede inde i en Skog, langt borte fra Folk. Han havde læst min Opsats i en norsk-amerikansk Avis, og den havde gjort ham saa godt, at han maatte takke mig.

Folkeafstemningen den 13de August fandt Sted umiddelbart efter Gudstjenesten. Der var nok flere end én Prest, som berørte Dagens store Begivenhed i sine Prædikener; der blev nok talt mange varme og manende Ord ved denne Leilighed. En af de Prædikener, som blev holdt her i Stiftet den 13de August, er udgivet i Trykken og fortjener at mindes som et historisk Dokument.²

Jeg holdt Visitats i Hvaler Hovedkirke den 13de August. Hvaler havde tidligere været den mest udprægede Høire-kommune i Kristiania; den var saa at sige kemisk ren for

² Pastor Thormodsæter: Selvstændighedens ja og selvopgivelsens nei.
Trykt i „Oplandske Tidende“ 19de Aug. 1905.

alt, hvad der kunde regnes til Venstre; den var Høires faste, uindtagelige Borg i Smaalenenes Amt. Det blev fortalt, at der for nogle Aar siden var kommet en Venstremand, som havde bosat sig paa en af Øerne; men han holdt ikke ud blandt den i saa udpræget Grad høiresindede Befolkning, han maatte reise sin Vei. Unionen havde ikke havt varmere Tilhængere i Norge end blandt Fiskerne og Sjømændene paa Hvaler; intet Sted havde det vakt større Uvilje, at Unionsmærket var blit fjernet af det norske Flag; der gaves intet Prestegjæld i Norge, hvor Kong Oscar var mere populær, mere elsket, mere forgudet end der. Men saavidt jeg nu erindrer, var der ikke en eneste Mand paa Hvaler, som stemte „*Nei*“ den 13de August. Naar Valget stod mellem Fædrelandet paa ene Side og Union og Konge paa den anden, saa var ingen i Tvil om, hvordan man burde stille sig. Og som paa Hvaler, saa overalt i Norge. Lige-overfor 368,208, der stemte „*Ja*“, stod bare 184 med sine „*Nei*“, vistnok et for mange uventet Resultat. Det fortjener at blive lagt Mærke til, det viser med overvældende Styrke, hvor grundig man var blit færdig med Unionen overalt og blandt alle Partier i Norge.

Det var et Tilfælde, der saa ud som en Tanke, at jeg udover Sommeren og Høsten havde at visitere i flere af de til Sverige grænsende Strøg af Kristiania Stift. Mine Embedsforretninger medførte, at jeg kom i personlig Berøring med en stor Del af Befolkningen i disse Prestegjæld, og jeg fik overalt et stærkt Indtryk af den velgjørende Ro, hvormed man saa Fremtiden imøde. Alle var overtydede om, at det, som var gjort, det maatte gjøres, og at det, som maatte gjøres, var gjort. Og dermed lagde man Sagen i Guds Haand, og de, som kunde, de bad til Gud om hans Støtte og Hjælp. Det Alvor, der fyldte Sindene, gav sig — her i Kristiania

Stift — Udsdag i en stærkt øget Trang til at gaa til Alters. Det er en Foretælelse, der fortjener at blive lagt Mærke til, at der i mange af Prestegjældene i Stiftet var omkring 200 flere Altergæster i 1905 end i de nærmest foregaaende og paafølgende Aar. Men paa samme Tid som Stemningen var alvorlig, mærkede jeg ikke paa noget Sted nogetsomhelst Tegn paa Modløshed eller Frygt. Jeg stødte heller ikke paa noget Udsdag af Uvilje overfor det svenske Folk; det blev mig ogsaa sagt, at Almuen i de svenske Grænsedistrikter ikke var fiendtlig-sindet mod Norge. I et Par Kirker i Nærheden af Grænsen havde jeg flere Tilhørere fra de svenske Naboprestegjæld.

Det var én Omstændighed, jeg fik et stærkt Indtryk af, og det var, i hvilken sørgelig Grad et fiendtligt Sammenstød mellem Norge og Sverige vilde faa Karakteren af Brodermord. I et af Prestegjældene traf jeg en Lærer med et svensk Navn. Jeg gav mig i Samtale med ham, og han fortalte mig da, at han var kommet til Norge i ung Alder, havde faaet sin Uddannelse ved en Lærerskole her i Landet og var i ét og alt norsksindet. Men han tænkte med Forfærdelse paa Muligheden af at blive udkommanderet til Krig mod Sverige. Thi i sit Barndomshjem havde han 2 Brødre, der stod i den svenske Arme, ligesom han stod i den norske. I Tilfælde af Krig vilde det blive hans tunge Pligt at staa med Vaaben i Haand mod sine kjødelige Brødre.

Og han vilde ikke være den eneste, der i Tilfælde blev stillet i en lignende Situation. I Smaalenenes Amt er, som man ved, Ottendeparten af Almuen født i Sverige; hver 8de Soldat fra dette Amt vilde saaledes i Tilfælde af Krig komme til at staa foran nærmere eller fjernere Slægtninge blandt Fienden; det var ikke bare beslægtede Folk, der udgjød hverandres Blod, det var Fader mod Søn, Søn mod Fader, Broder mod Broder, Slægtning mod Slægtning.

Det var et Spørgsmaal, der blev mere og mere brændende ud over Høsten: Skal det komme til Krig mellem de to fordums Broderfolk? Man rustede sig, man lagde ud Miner paa flere Steder langs Kysten, man sendte Soldater til at staa paa Vagt ved Grænsen; fra Karlstad, hvor Forhandlingerne paagik, lød der til sine Tider noksaa foruroligende Rygter, Gemytterne var i nervøs Spænding. Jeg erindrer ikke, hvorledes det var gaaet til, at man ventede paa Afgjørelse af det store Spørgsmaal om Krig eller Fred den 16de September; paa den Dag vidste man, at Forhandlingerne i Karlstad enten vilde blive afbrudte eller lede til et gunstigt Resultat. Jeg opholdt mig den Dag paa Aas Prestegaard hos min gamle Ven, Provst og Sogneprest *Andreas Jespersen*. Vi havde havt Overhøring i Hovedkirken om Formiddagen, og sad derpaa uover Eftermiddagen og ventede paa Tidende fra Karlstad. Men den ene Time gik efter den anden, uden at vi fik nogensomhelst Besked. Man havde faaet Centralstationen for Telefonen i Bygden til at holde oppe, indtil den med saa stor Spænding ventede Efterretning indløb, og vi blev da siddende oppe uover Natten, til Klokken var omkring halv tolv. Da ringte Stationsmesteren os op og fortalte, at nu var al Fare over, de norske og svenske Delegerede i Karlstad var komne til Enighed og Forstaaelse.

En følgende Generation vil bedre end vi i Nutiden kunne faa Rede paa, hvilke Faktorer der virkede sammen til at opretholde Freden mellem Sverige og Norge. Men jeg tror ikke, vi tager feil, naar vi antager, at det i allerførste Linje skyldes den ædle Kong Oscar, at der ikke blev gjort noget Forsøg paa at opretholde Unionen med Magt. Historien vil visselig give ham det Vidnesbyrd, at han til sidste Stund blev sit kongelige Valgsprog tro: *Brødrefolkernes Vel.* At

Kong *Edward* af England skal have gjort sin Indflydelse gjældende i fredsbevarende Retning, er blit almindelig troet; Fremtiden vil sikkerlig kaste et interessant Lys over dette Spørgsmaal. Keiser *Wilhelm* af Tyskland har nok ogsaa lagt sit Ord med i Laget. Ligeoverfor et Rygte, som Professor Dr. *Yngvar Nielsen* har meddelt i sit fortrinlige Skrift: *Norge i 1905*, Side 408, Anmærkning, gaaende ud paa, at Keiser Wilhelm under Sammenkomsten i Gefle skal have tilraadet Kong Oscar at mobilisere mod Norge, ser jeg mig istand til at oplyse fra autoritativt Hold, at saa ikke var Tilfældet, men at Hans tyske Majestæt optraadte ved denne Leilighed i fuld Samklang med sin Rigsksnaler og øvrige Regjering til Opretholdelse af Freden i Norden.

I denne Sammenhæng føler jeg Trang til at udtale følgende:

I den ofte saa alvorsfulde Tid, der forløb fra den 7de Juni til den 16de September, modtog det norske Folk mange uforglemelige Beviser paa Sympathi fra vore Landsmænd i Amerika; det kan ikke udsiges, hvilken moralsk Støtte det var for os. Vi følte alle, at der stod Mænd bag Ordene, naar vi Gang paa Gang fik den Hilsen fra det udflyttede Norge, at hvis Gamlelandet kom i Nød og trængte Hjælp, saa stod der Tusinder færdig til at stille sig ved vor Side baade med sine Personer og sine Penge. Vi havde nok vidst det før, men nu først lærte vi rigtig at forstaa Betydningen af, at vi havde Brødre og Søstre hinsides Havet.

Efterat Forliget i Karlstad var godkjendt baade fra svensk og norsk Side, og Kong Oscar havde løst Nordmændene fra sin Troskabsed og anerkjendt den nye Tingenes Orden i Norge, ventede man i vide Kredse, at Stortinget vilde skride til Kongevalg og kaare Prins Carl af Danmark til Norges Konge. Men før dette skede, blev, som man ved, Spørgs-

maalet forelagt Nationen til Afgjørelse ved Folkeafstemning. Ligeoverfor republikanske Bevægelser hist og her i Landet var det rimeligt nok, at Prins Carl ønskede at faa Rede paa, hvordan det store Folk stod i Henseende til det store Spørgsmaal om Landets fremtidige Styresæt. Han vilde ikke være Konge *mod*, men kun *med* Folkets Vilje.

Saa forestod der da en ny Folkeafstemning, hvis Resultat ingen kunde forudse. Det stod ikke til at negte: under de senere Aars Kampe for at hævde Norges Selvstændighed havde den republikanske Tanke slaaet Rødder i vide Kredse, den havde i Digteren Bjørnstjerne Bjørnson havt en ligesaa veltalende som indflydelsesrig Talsmand. Alle, der i Monarkiets Bevarelse saa den bedste Garanti for en lykkelig og rolig Fremtid, gik i den største Spænding, mange saa de kommende Dage imøde med ligefrem Fortvilelse. Udfaldet af Stemmegivningen den 12te og 13de November viste imidlertid, at der ikke havde været nogen Grund til Frygt.

At man ikke proklamerede Republiken i vort Land, som mange havde tænkt, men holdt fast paa Kongedømmet i Samklang med Eidsvoldsgrundloven, det tror jeg skyldes væsentlig tre Omstændigheder.

Uden at indlade sig i akademiske Betragtninger om den bedste og mest ideelle Statsforfatning gjorde først alle vore ledende Politikere af alle Partier gjældende, at det selvstændige og uafhængige Norge var bedst tjent med at indtræde i de europæiske Staters Tal som Monarki med Sympathi og Støtte i det i saa høi Grad monarkiske Europa, medens en fattig norsk Boerrepublik vilde staa der ganske isoleret, uden Venner, uden Indflydelse. Til denne Betragtning sluttede flere principielle Republikanere sig.

For det andet var det af stor Betydning, at man lige fra sin Barndom af var opfostret med Kongstanken. Det var

Sagaen, det var Snorre Sturlason, der havde gjort os til Royalister, Tanken paa Gjenreisningen af det nationale Kongedømme blev mere og mere populær. I det hele og store taget forholdt det sig saaledes, som Nansen sagde i et Interview i „Le Temps“: „Vi er Demokrater, men ikke Republikanere.¹

Som den tredie Omstændighed nævner jeg Amerikas Indflydelse. Det er en af alle anerkjendt Sandhed, at vore til Amerika udvandrede Landsmænd altid har vist sig som gode og loyale Borgere af den mægtige Republik hinsides Havet, paa samme Tid som de paa ligefrem rørende Maade har bevaret Kjærligheden til gamle Norge. Men hvor ærlige og oprigtige Republikanere vore udvandrede Landsmænd end var, saa var de dog, som det syntes, gjennemgaaende af den Overbevisning, at den republikanske Regjeringsform ikke passede for vort Land, og det vistnok fornemmelig af den Grund, at den vilde være saa dyr og medføre saa store Udgifter. En af de mest fremstaaende Nordmænd i Amerika udtalte dette i en Skrivelse til mig. Han bad mig indtrængende at gjøre, hvad der maatte staa i min Magt for at hindre Republikens Indførelse i sine Fædres Land. Amerika, skrev han, er et saa rigt Land, at det kan taale republikansk Regjeringsform; men for et fattigt Land som Norge vilde den blive til ren Ødelæggelse. Det var mange andre Norsk-Amerikanere, der udtalte sig paa lignende Maade i Breve til sit gamle Hjem. Jeg tror ikke, at Virkningen af slige Røster fra Amerika kan sættes høit nok.

Jo mere den for Folkeafstemningen fastsatte Tid nærmede sig, desto mere intens blev selvfølgelig Agitationen paa begge Sider; i de større eller mindre Møder, som holdtes her i

¹ Urbain Gohier: *La République escamotée en Norvège*, Paris 1905, Side 8.

Kristiania Stift, deltog paa flere Steder Presterne, der — efter hvad man har berettet mig — skal have havt en ikke ringe Indflydelse paa det endelige Resultat. I Republikanernes Agitation var der, som det forekom mig, ikke synderlig Fart; jeg tror ikke, de haabede paa Seier.

Resultatet af Stemmegivningen den 12te og 13de November blev visselig overraskende for begge Partier. At der mod de afgivne 259,563 Ja-Stemmer bare skulde staa 69,264 Neier, det havde da den Følge, at Prins Carl af Danmark af Stortingen enstemmig blev valgt til Norges Konge den 18de November. Det nationale Kongedømme var atter oprettet i Norge. Ingen uden den, som var nærværende, kan forestille sig, med hvilken endeløs Jubel den nyvalgte Konge med Dronning og Søn blev modtaget i Norges Hovedstad ved sin Ankomst den 25de November. Noget lignende har jeg aldrig oplevet og vil aldrig faa opleve. Endt var al Uro, al Bekymring, al Spænding, det hele Folk gav sig hen i bare Glæde, bare Jubel, slig som det aldrig nogensinde tidlige havde gjort. Det danske Blad „Politiken“ har træffende skildret Stemningen blandt os ved at kalde Norge „*Kongeriget Bukolien*“.

Det var en almindelig, dybtfølt Trang, Kirkestyrelsen imødekom, naar den anordnede en almindelig *Takkeguds-tjeneste* den 7de December, Halvaarsdagen efter 7de Juni, og naar den som Prædikentext ved denne Leilighed havde foreskrevet Salme 118, 23—26. Det faldt i min Lod i Nær vær af Norges Konge og Dronning at prædike ved denne gribende Leilighed i den samme Kirke og fra den samme Prædikestol, hvor Stiftsprovst *Gustav Jensen* et halvt Aar i Forveien havde oplæst Stortingets Kundgjørelse om Unionens Opløsning og paa en saa gribende Maade baaret vort Land og dets fordums Konge frem for Gud i brændende

Bøn. Om min Prædiken har jeg kun det at sige, at den betegner mit eget Opgjør med Tiden, seet i Lys af Historien og Guds Ord. Og den har havt den Betydning for mig, at jeg nu ser den forløbne Tid med sine Stridigheder og Brydnings adskillig anderledes end tidligere, da jeg selv stod midt oppe i Kampen. Min Prædiken blev trykt i flere af Landets Aviser og blev udgivet som Brochure paa J. Bjørnsts Forlag. I Anledning af den fik jeg Tak fra en Flerhed af Landets Lærere og en af Smerte og Bebreidelser fyldt Skrivelse fra Kong Oscar.

Kongekroningen i Trondhjems Domkirke den 22de Juni 1906 betegner den sidste Afslutning af, hvad der blev begyndt den 7de Juni 1905. Politisk uden Betydning havde den sin Berettigelse i den historiske Situation. Den pegte tilbage til 1319 og symboliserede Sammenknytningen mellem det gamle og nye Norge. Det bliver sandsynligvis den sidste Kongekroning i Norge. I den moderne Stat er der i Virkeligheden ikke Plads for en i Middelalderens Forestillinger og Forhold i den Grad bundende Ceremoni, som Kongekroningen er.

Kirkedepartementet anmodede mig om at prædike ved Høitideligheden i Trondhjems Domkirke den 22de Juni, og jeg fandt at burde efterkomme Anmodningen. Den af mig foreslaaede Text, Joel 2, 21, blev godkjendt af rette Vedkommende, og jeg holdt da min Prædiken for de omkring 4 000 i Domkirken samlede Mænd og Kvinder. Det var første Gang efter Branden i 1531, at den hele Domkirke var i Brug; man var nemlig kommet saa langt med Restaurationen af Vestskebet, at man kunde forsyne det med et midlertidigt Tag og benytte Rummet under Tjenesten. Det viste sig ved denne Leilighed, at de akustiske Forhold i den gamle Dom var ganske fortrinlige. Jeg blev hørt over-

alt, selv af dem, der sad bag Søilerne, det var, som om Lyden bar sig selv udover den talrige Forsamling i det store Rum. Jeg mindes endnu levende, hvor jeg var greben af Situationen, da jeg fra Sakristiet gik nedigjennem Østskibet for at stige op paa Prædikestolen med alles Blikke rettede paa mig. Og da jeg kom op paa Prædikestolen, var det, som om jeg i et eneste Øieblik gjennemlevede hele mit Liv; det er det mest eiendommelige, jeg har oplevet. Men idet jeg nedskriver dette, kommer jeg ihu, at Professor Welhaven engang sagde i en Forelæsning, at et eneste Øieblik kan fyldes af Evigheden.

Jeg har det Haab, at jeg i min Kroningsprædiken fik sagt, hvad der burde siges fra et norsk Synspunkt. Den blev aftrykt helt eller i Uddrag i de fleste af Landets Aviser og blev vel omtalt. Hvor intenst jeg havde levet med siden 7de Juni 1905, det haaber jeg vil fremgaa af mine Prædikener af 7de December 1905 og 22de Juni 1906.

I nær Forbindelse med Begivenhederne i 1905 staar min Reise til Amerika i 1908.

Med denne Reise forholder det sig saaledes:

Da man her hjemme havde faaet Kundskab om, at vore Landsmænd i Amerika havde fattet den Plan at reise en Billedstøtte af *Henrik Wergeland* etsteds i Vesten, udkastede Forfatteren *Thoralv Klaveness* i en i „Dagbladet“ offentlig gjort Opsats den Tanke, at denne Billedstøtte burde bekostes af det norske Folk og sendes herfra som Gave til vore udvandrede Landsmænd hinsides Havet. Tanken slog an. Overretssagfører, Stortingsmand *K. Friis Petersen* var den første, som oversendte Nordmandsforbundet en Pengesum til Realisation af Tanken. Der blev nu sat i Gang en almindelig Indsamling i Sagens Anledning, og der indkom Bidrag fra alle Kanter af Landet, fra Mænd og Kvinder af alle

Partier, saa Listen over Bidragsyderne var af en ligefrem repræsentativ Karakter.

Billedhugger *Gustav Vigeland* støttede Sagen i stort Munder ved, at han uden noget Honorar tillod, at der blev taget en Afstøbning, bestemt for Amerika, af den af ham modelerede Wergelandsstatue, der skulde afsløres i Digterens Fødeby Kristianssand paa hans hundredaarige Fødselsdag den 17de Juni 1908.

Støtten var færdig fra Kunstnerens Haand og allerede afsendt til sit Bestemmelsessted. Tilbage for Nordmandsforbundets Bestyrelse stod nu blot at faa en i Amerika kjendt repræsentativ Mand til at reise dit for at overlevere Statuen til vore Landsmænd ved den forestaaende Syttende-maifest i Minneapolis. Forbundets formand, Præsident *Berner*, var selvskrevet til at optræde derborte ved denne Leilighed; men hans Pligter som ledende Mand i Stortingen bandt ham til Hjemmet, han var hindret fra at reise. Forhenværende Udenrigsminister *Løvland* var meget populær i Amerika siden 1905; han havde ogsaa gjerne overtaget den her omhandlede Mission, hvis ikke et Halsonde havde gjort det utilraadeligt.

Blandt de Mænd herhjemme, som man fra Amerika havde utalt Ønske om at se ved Festlighederne i Minneapolis, var ogsaa jeg. Nordmandsforbundet henvendte sig da til mig med indtrængende Anmodning om at overtage Hvervet. Det var en almindelig følt Trang ved denne Leilighed paa den mest høitidelige Maade at faa frembragt en varm Tak fra det norske Folk til vore Brødre og Søstre i Amerika for *alt, hvad de var for os i 1905*. Og nu stod det saaledes, at man ikke havde at sende nogen anden, der var mere velseet derborte til at røgte dette Erinde. Trods mange Betænkeligheder gav jeg til sidst efter for de indtræn-

gende Anmodninger, man rettede til mig, og det saa meget mere, som en Reise til Amerika under saadanne Omstændigheder jo kunde blive baade lærerig og oplivende. Nordmandsforbundet ordnede alt vedkommende Reisen. Min Mission blev fastslaaet ved kongelig Resolution. Hans Majestæt Kong Haakon medgav mig personlig Hilsen til Præsident *Roosevelt*, paa samme Tid som han medgav mig tre Ridderkors af St. Olafs Orden til Uddeling til fortjente Nordmænd i de forenede Stater, saa det med Sandhed kunde siges, at jeg reiste som Udsending fra den norske Konge og det norske Folk til vore udvandrede Landsmænd. Og det blev forstaaet og sat megen Pris paa.

Som Forbundets Udsending sammen med mig sendte Bestyrelsen tillige sin Sekretær Thoralv Klaveness, der tillige skulde gjøre Tjeneste som Reisemarskalk underveis; han fungerede tillige som min Tolk, da jeg ikke kan tale Engelsk. Vor Mission blev af Udenrigsdepartementet meldt til Legationen i Washington, og derfra videre til vor Generalkonsul i New York og vore Konsuler i de Byer, hvor vi kom. Vor Reise var saaledes i enhver Henseende udmerket vel forberedt.

Det traf sig saa heldig, at vi kom til at gjøre Overreisen med Dampskibet „Hellig Olaf“, der blev ført af Kaptein *Holst*, en ligesaa dygtig som elskværdig Mand. Vi forlod Kristiania den 24de April, havde hele Tiden over Atlanterhavet det herligste Veir, og ankom til Sandy Hook udenfor New York om Morgen den 5te Mai. Dagen før Ankomsten did modtog jeg den første Hilsen fra Amerika i et traadløst Telegram fra min gamle Ven, Professor Stub i St. Paul.

En halv Mils Vei udenfor New York blev vi mødt af en liden Damper, der førte amerikansk og norsk Flag, og som

gav sig i Følge med os; man sagde mig, at det var Generalkonsul Ravn og 'de norske Prester i New York og Brooklyn, der mødte mig for at byde mig velkommen. Og saa var ogsaa Tilfældet. Dampskibet var stillet til Generalkonsulens og Presternes Disposition af Nordmanden, Hr. Kaptein H. Lee, en varm Kirkens Mand, bekjendt for sin ædelmodige Godgjørenhed. Saasnart det lod sig gjøre, kom de ombord, og jeg samledes da med Herrerne nede i Salonen, hvor den ældste af Presterne, Pastor *Everson*, bød mig velkommen i varme og velvalgte Ord, og dertil var da intet andet at svare end at takke for en saa udsøgt Opmærksomhed. En Stund derpaa fik vi Besøg af en ganske anden Art, og det var en Skare af Reportere. Selvfølgelig maatte jeg deran; et Spørgsmaal fik jeg fra dem alle, og det var, hvad jeg syntes om New York. Selvfølgelig var jeg saa klog, at jeg gav det Svar, at New York saa imponerende ud, og saa var de fornøjet; den samme Dag kunde man da læse Interview i flere af Byens Aviser om den norske Biskop. „*Sun*“ skrev: „Han er en statelig Kar. Han udtalte sin Beundring over New York, ikke saameget over Skyskraberne som over, at en saa stor By kunde voxne op paa forholdsvis saa kort Tid.“ „*The Word*“ skrev: „Biskop Bang er en høi, stærk, venlig Mand.“ „*The Evening Telegram*“ fandt, at „Biskop Bang var en meget imponerende Figur“, og skildrede mig som „over 6 Fod høi“. Bladet oplyser om, at jeg var den første Biskop, der havde gjæstet Amerika, siden *Erik Upse* kom dit fra Grønland.

En Reporter gjorde mig en morsom liden Skøierstreg. Blandt Passagererne ombord var der en dansk Dame, som skulde til Kalifornien for at indgaa Ægteskab med sin derværende Fæstemand. Ved den sidste Middag ombord havde jeg udbragt hendes Skaal med Ønsket om, at hun

altid maatte faa sande, at „det er yndigt at følges ad for dem, som gjerne vil sammen være“. Dette havde en eller anden fortalt nævnte Reporter. Han beder mig om at faa fotografere mig, og det fik han da Lov til; derpaa fotograferer han vedkommende Dame og gaar saa iland. Men af de to Billeder gjør han ét, og saaledes blev jeg da præsenteret for Bladets Læsere med en Dame lige foran mig.

Under Opholdet i New York var jeg Presteskabets Gjæst og boede hos Pastor *I. L. P. Dietrichson* i Jersey City. Jeg kan ikke udsige, hvor venlig jeg blev modtaget, og hvor hyggelig jeg havde det i hans gjæstfri Hus; han var gift med en dansk Prestedatter, et Mønster paa en dygtig Husmoder. Presten selv var en Slægtning af min Svigerson, Pastor Dietrichson i Berlin, og saaledes var vi da paa en Maade i Familie med hverandre.

Jeg blev boende hos Pastor Dietrichson i nogle Dage. Der var forskjellige Ting, som maatte ordnes i Anledning af Høitideligheden i Minneapolis. Paa Grund af manglende Kjendskab til Forholdene havde Nordmandsforbundets Bestyrelse ikke kunnet fatte nogen Beslutning om, hvem der skulde modtage Wergelandsstatuen, og hvor den skulde staa. I den Anledning var der opstaaet forskjellige Slags Rivninger derborte, og det hele truede med at ende i et, som „Folkebladet“ udtrykte sig, „forsmædeligt Fjasko“. Jeg maatte da tiltage mig en Magt, som jeg i Grunden ikke ligefrem havde faaet mig overdraget, idet jeg gav høitideligt Tilsagn om, at mine Landsmænd selv skulde faa Adgang til at afgjøre disse Spørgsmaal. Og saa tog Professor Dr. Stub Sagen i sin Haand sammen med de norsk-lutherske Prester af Den norske Synode, Den forenede Kirke, Hauges Synode og Frikirken, og der blev dannet en Syttendemaikomité, bestaaende af Pastor *Preus* som Formand, Pastor *Thvedt* som

Sekretær og Pastor *Jerde* som Kasserer; og under disse tre Herrers Auspicier blev der da gjort Forberedelser til en Fest, som fortjener den allerstørste Anerkjendelse.

Jeg havde Tiden for mig, jeg søgte at udnytte den paa bedste Maade, og min Vert var en fortrinlig Cicerone. Sammen med ham besøgte jeg flere Gange Brooklyn; det, som der særlig tiltrak sig min Opmærksomhed, var det norske Hospital, der, som man ved, staar i stor Taknemmeligheds-gjæld til afdøde Generalkonsul *Børs* og hans ædle Frue, hvis veltrufne Marmorbuste prydede en af Salene. Syge-pleierskerne var alle fra Stavangerkanten, og en af den forenede Kirkes Prester var Anstaltens Formand og Sjælesørg-ger. Det hele gjorde et særdeles tiltalende Indtryk. New York lærte jeg selvfølgelig kun at kjende fra Ydersiden. Jeg har da ikke stort at sige om denne larmende By med sit intense Forretningsliv og sin kolossale Rigdom ved Siden af saa megen Fattigdom og Elendighed. Det i det Ydre mest eiendommelige ved Byen er de mange Skyskrabere, disse moderne Babelstaarne, der efterhaanden har reist sig, det ene høiere end det andet, indtil man nu er kommen til en Høide af 50 Etager. Jeg vil anvende paa dem Ordspro- get: „Betre i Rynom enn i Synom“. De er stygge at se til, men indvendig meget tiltalende; jo høiere op man kom- mer, desto mindre hører man af Larmen fra Gaderne, desto bedre bliver Luften. Ovenpaa Taget er Udsigten aldeles storartet.

Et Par Dage efter Ankomsten til New York viste Gene- ralkonsul *Ravn* mig den Ære at indbyde mig til en Fest- middag i det navnkundige Paladshotel Valdorf Astoria sammen med de norske Prester og nogle andre Herrer. Det var første Gang, de til de forskjellige norske Kirkesam- fund der i Byen henhørende Prester var samlet i en selska-

belig Sammenkomst. Alle udtalte de sin Glæde over denne Leilighed til at komme hinanden nærmere. Og alle fandt, at det var gildt, at man havde sendt en Repræsentant fra Norge med Hilsen til de udvandrede Landsmænd.

Vi sad omkring et rundt Bord, dækket i Midten med en stor Mængde Blomster, hvorfra hver Gjæst tog saa meget han ønskede, ved sin Bortgang. I Verten lærte jeg at kjende en fint dannet Mand, en udpræget kristelig Personlighed, som havde været Presterne til stor Støtte, og derfor var meget populær blandt dem. De norsk-amerikanske Prester, jeg var sammen med, gjorde det allerbedste Indtryk. Det var Mænd, der havde lagt alle sine Kræfter ind i Arbejdet for Guds Rige blandt sine Landsmænd.

Det var paa ligefrem rørende Maade, jeg kom til at føle, hvor oprigtig ment den Velkomsthilsen til mig var, som stod at læse i „Skandinaven“ for 13de Mai:

„Det norske Folk i Amerika vil nok vise, at det sætter Pris paa Bisp Bangs Komme. Det vil trykke denne Landsmand til sit Bryst, saa han kan kjende det norske Hjerte i Amerika banke fuldt og stærkt mod sit.“

Det var, saavidt jeg husker, den 9de Mai, at jeg forlod New York for at drage til *Washington*. Der blev saavel min Ledsager som jeg modtaget paa den mest elskværdige Maade af vor Landsmand, Hr. Minister *Ove Gude*, hvem jeg har at takke for saa mangen hyggelig Stund under mit Ophold baade i Washington og i Minneapolis. Selvfølgelig blev jeg ogsaa hjemmøgt af Reportere i den føderative Republiks Hovedstad. I „*Washington Herald*“ for 10de Mai stod der da at læse et langt Interview, der giver Oplysning om, hvad jeg mente om Amerika, om Præsident Roosevelt o. s. v. Det er mærkeligt, hvor Folk derborte liker, at Fremmede udtaler sig med Anerkjendelse om deres Land.

Vi behøvede ikke at vente længe, før vi fik Audiens hos Præsidenten; vor Minister havde faaet ordnet alt paa Forhaand.

Hr. Gude, Klaveness og jeg, alle tre i Formiddagsdragt, gav os paa Veien til det „Hvide Hus“, hvor vi blev modtaget af Roosevelt efter en ganske kort Ventetid. Han gjorde i hele sin Fremtræden Indtryk af at være en grei og viljestærk Personlighed; i det ydre mindede han mig stærkt om Keiser Wilhelm. Jeg taler kun daalrig Engelsk; jeg havde derfor aftalt med Ministeren, at han skulde fungere som Tolk. Men Præsidenten var saa elskværdig at spørge, om jeg ikke talte Fransk eller Tysk, og da var jeg ovenpaa. Jeg bad om Tilladelse til at gjøre Brug af Tysk som det Sprog, jeg bedst beherskede.

Om min Audiens hos Præsidenten udarbeidede Klaveness og jeg en Beretning, der blev offentliggjort i „Skandinaven“ for 13de Mai. Den lyder, som følger:

„Vi forestillede os for Præsidenten i det „Hvide Hus“ omkring Kl. 12¹/₂ Mandag af den norske Minister, Ove Gude. Præsidenten modtog os overmaade elskværdig.

Bisp Bang udtalte som Svar paa en kort Bemærkning af Præsidenten:

„Min ophøiede Suveræn, Hs. Majestæt Kong Haakon, har givet mig det ærefulde Hverv at overbringe Præsidenten sin hjerteligste Hilsen.“

Præsidenten svarede: „Jeg er Hs. Majestæt meget forbunden.“

Under den videre Samtale bemærkede Bispen, at Kong Haakon sammen med os andre glædede sig over, at vore udvandrede Landsmænd lever i lykkelige Kaar i sit nye Hjemland, og det var hans Haab, at de altid vil vise sig som gode Borgere af Amerikas Forenede Stater.

Præsidenten svarede livlig og med Overbevisning: „Ja, Nordmændene er vore bedste Borgere. Vi faar aldrig for mange af dem. Vi er alle Nordmænd herover.“

Bisp Bang: „De er altfor elskværdig, Hr. Præsident. Vi ønsker dog at beholde nogle af vore Landsmænd hjemme.“

„Naturligvis, naturligvis! Jeg holder af den norske Historie, specielt Snorre og Sagaerne. Det har derfor glædet mig, at det nye norske Kongehus har optaget de gode gamle Navne, Haakon og Olav — og snart maaske ogsaa Harald. De lyder udmærket.“

Mod Slutningen af Samtalen fik Bisp Bang Anledning til at betone, at vor Konge sammen med hele det norske Folk har havt en stor Glæde af at modtage saa mange Beviser paa, at vore udvandrede Landsmænd omfatter sit tidligere Hjemland, Norge, med Kjærlighed og Sympathi, og det var alles Haab, at dette moralske Baand mellem Nordmændene i det gamle og nye Hjemland maa styrkes og befæstes til gjen-sidig Velsignelse.

Præsidenten nikkede bifaldende.

Idet vi sagde Farvel, udtalte Bisp Bang: „Gud velsigne Præsidenten!“

Præsidenten takkede, idet hans Ansigt blev meget alvorligt.“

Den 12te Mai om Aftenen reiste vi saa videre og ankom til Chicago følgende Dags Morgen. Her blev vi mødt paa den mest elskværdige Maade af Konsul *Gade*, en Flerhed af Prester, Redaktør *Grevstad* o. s. v. Konsulen førte os til Chicago Clubs prægtige Lokale, hvor vi fik hvile os ud, og hvor vi tilbragte en uforglemmelig Dag, indtil vi ud paa Eftermiddagen tiltraadte Reisen til Minneapolis.

Om dette vistnok korte, men dog interessante Ophold i Chicago indeholdt „Skandinaven“ for 13de Mai følgende:

„Bisp Bangs Chikaoophold blev ikke af lang Varighed. Han kom, saa, vandt — og reiste igjen. Kl. 6,30 igaarafstes reiste han med Wisconsin Central til Minneapolis. Om Eftermiddagen før Afreisen var der arrangeret en Automobil-tur langs Michigansjøens Nordbred, gjennem Lincoln Park til Evanston. Her gjæstede man *H. G. Haugan*. Bisp Bang syntes svært godt om Automobilturen, og jo fortære det gik, des bedre likte han sig.

Konsul *Gade* gav Luncheon for Bisp Bang i Chicago Club. Det havde været Hensigten at indbyde nogle af de protestantiske Bisper i Chicago; men Bisp Bang udtalte, at han helst ønskede at møde bare Landsmænd. Tilstede var bl. a. Viceformand *Ellestad*, Pastor *Bergesen*, Bankchef *H. A. Haugan* og Dr. *A. Daae*.

Konsul *Gade* ønskede Bisp Bang velkommen til Chicago, og Gjæsten takkede. Pastor *Bergesen* vilde som Kirkemand takke Bisp Bang for hans Komme og udtalte det Haab, at han kunde forlænge sit Ophold. Taleren var vis paa, at det mulig vilde styrke det paagaaende Arbeide for Forening, om Bisp Bang kunde blive saa længe, at han kunde besøge de forestaaende kirkelige Møder.

Bisp *Bang* takkede for de velvillige Udtalelser. Han var kommet hid i et almindeligt Erinde, som Nordmand; men han var Kirkemand, og hvad der interesserede ham mest hos Nordmændene i Amerika, var først og fremst deres kirke-lige Liv og Udvikling. Han havde altid med levende Interesse fulgt Kirkens Væxt blandt os her, fra de første norske Pioneerprester og de smaa spredte Menighedsspirer ud over Prærien til vore Dage.“

Da vi ud paa Morgen den 13de Mai var naaet frem til vort Bestemmelsessted *Minneapolis*, fandt vi ogsaa der en

varm Modtagelse. Vi blev mødt af Indkvarteringskomiteen med sin Formand, min gamle Kamerat Doktor *Knut Hoegh*, en hel Skare af Prester og andre Mænd i repræsentativ Stilling. Man ledsagede os til det Hotel, hvor vi skulde bo, og hvor vi havde det godt i enhver Henseende. Vore Landsmænd fandt imidlertid, at dette Hotel var for tarveligt, og saa blev vi efter et Par Dages Forløb forflyttet til et andet Hotel, hvor det unegtelig var finere og mere komfortabelt.

Det første, jeg havde at gjøre, var at faa truffet den endelige Ordning med Wergelandsstatuen. Efter Forhandlinger, som Klaveness ydede mig god Hjælp til at føre og afslutte, blev det besluttet, at jeg skulde vælge et passende Antal af kjendte og anseede Mænd i Vesten, og at disse skulde tiltræde den gamle Wergelandskomité og sammen med den afgjøre, hvem der skulde modtage Nordmandsforbundets Gavebrev, og hvor Wergelandsstatuen skulde reises. Den forstærkede Komité traadte da sammen og fattede følgende Bestemmelser:

- 1) Gavebrevet skal modtages af Dr. *H. O. Fjelde*.

Han var nemlig den første, der havde udkastet Tanken om at reise et Mindesmærke for Wergeland i Vesten.

- 2) Statuen skal opstilles i Byen *Fargo*, Nord-Dakota.

Hermed var nu alt ordnet til alles Tilfredshed, og Presterne gik nu for Alvor igang med at gjøre alt i stand til den forestaaende Fest.

Jeg havde god Tid til at sætte mig ind i Forholdene i Minneapolis, og gjorde flittig Brug af Tiden. Den ene efter den anden af mine Landsmænd var saa elskværdig, at de stillede sine Automobiler til min Raadighed, og der gik ingen Dag, uden at jeg gjorde mindst et Par Ture i og udenfor Byen med dette herlige Kjøretøi. Af alt, hvad jeg

saa, fik jeg det mest tiltalende Indtryk af den Maade, hvorpaa Systemet med *egne Hjem* var gjennemført. Inde i selve Forretningsstrøget boede faa eller ingen. I de store Bygninger var der intet andet end Butiker, Verksteder, Kontorer o. s. v. Men udenfor dette travle og urolige Strøg boede Byens Indvaanere, hver Familie i sit eget Hus; det blev mig sagt, at det var en daarlig Arbeider, som maatte bo tilleie og ikke havde skaffet sig og sine et Hjem i et eget Hus. Det siger sig selv, at dette System krævede stor Byggegrund; Bebyggelsen spredte sig ud over et stort Areal. Men der var Jord nok i Amerika, og man havde tidlig været fremsynt nok til at indlemme i Byen et meget betydeligt Landomraade.

Jeg var inde i flere af disse for én Familie bestemte Huse paa én til to Etager med Veranda foran. Og de var saare tiltalende, praktisk indrettede, sunde og rummelige, alle forsynede med Baderum og Vandkloset, alle præsenterede sig med den mest gjennemførte Renlighed.

I *Minneapolis* og Søsterbyen *St. Paul* har de tre største norske Kirkesamfund i Amerika sine theologiske Læreanstalter til Uddannelse af Prester. Efter Indbydelse besøgte jeg dem allesammen.

Den norske Synode har sit, lad mig kalde det, theologiske Fakultet i *Hamlin*, en Forstad til *St. Paul*.

Der har Synoden reist en stor og vakker Bygning, som indeholder Forelæsningsrum og Internat. De theologiske Studerende bor nemlig i selve Anstalten, hvor alt er overmaade praktisk indrettet for Øiemedet; de lever der paa samme Tid godt og billig. Den mest betydelige Mand, der virker som Lærer her, er Professor *Dr. Stub*, min mangeaarige, trofaste Ven, en af de mest anseede Mænd i Vesten.

Frikirken har sit Fakultet i Minneapolis; dens Læreanstalt er indrettet efter samme Principer som den i Hamlin. Professor *Oftedal* modtog mig og viste mig omkring fra øverst til nederst. Særlig Opmærksomhed tiltrak sig Anstaltens Bibliothek, der nylig var blit suppleret med Indkjøb af en Del af Klokker Heggtveits Bogsamling.

I Minneapolis har ogsaa Den forenede Kirke sit Fakultet. Ved min Ankomst did blev jeg modtaget af en af Anstaltens Lærere, min fordums Elev, Professor *Johnson*. Han førte mig ind i den prægtige Festsal, hvor de theologiske Studerende var samlet; der hilsede han mig med en Tale, og hans Elever sang derpaa meget vakkert et Par flerstemmige Sange. Jeg maatte selvfølgelig svare med Tak for udvist Opmærksomhed. Efterat jeg derpaa havde taget Anstalten nærmere i Øiesyn, førte han mig ud til en liden gammel Bygning i Nærheden. Det var den ældste norske Kirke i Amerika, en liden Træbygning, der blev opført i Muskego, Wis. i 1844, væsentlig ved Hjælp af Pengebidrag fra Hau-gianeren, Kjøbmand *T. O. Bache* i Drammen. Efterat den var blit erstattet af et større Gudshus og havde staaet ubrugt i længere Tid, var den blit kjøbt af et Par til Den forenede Kirke hørende Prester og derpaa flyttet til Minneapolis, og staar der nu som et gribende Mindesmærke om Begyndelsen til det imponerende Kirkearbeide, som de norsk-lutherske Kirkesamfund har udfoldet i Amerika. Inde i den gamle Muskegokirke havde Studenterne samlet sig; de afsang Grundtvigs herlige Salme: „Kirken den er et gammelt Hus“. I Sandhed et gribende Øieblik!

Bededags Aften den 15de Mai prædikede jeg i Minneapolis, og dette blev da min første offentlige Optræden der-borte. Gudstjenesten var, efter mit derom udtalte Ønske, blit ordnet af Prester i de forskjellige norske Kirkesamfund;

de havde faaet overladt for Øiemedet den svenske Augustana-kirke, et af de største Gudshuse i Byen. Om denne Prædiken, der efter min Afreise blev trykt i Minneapolis, skriver Professor Stub i „Evangelisk Luthersk Kirketidende“ No. 24 for 1908 følgende:

„Den 15de — Bededags Aften — holdt Biskopen i den store svenske Augustanakirke en Prædiken, som gjorde et stærkt Indtryk. Hans Text var Aabenb. 14, 1—4. Først frembar han en hjertelig Hilsen fra Norges Kirke til det norsk-lutherske Kirkefolk herover, og gik saa over til en enkel og inderlig Udfoldelse og Anvendelse af den valgte Text. I Kristiania Biskop har den gamle Lutherdom en dygtig Talsmand. Jesu Forsonergjerning og Naadens Midler som Bærere af denne med Liv og Livets Kræfter i sig til at skabe og bevare Guds Folk var det centrale.“

Til Indtægt for „Luther-Hospitalet“ i St. Paul blev der i nævnte By holdt en Syttendemaifest om Aftenen den 16de Mai. Festen var arrangeret af en Komité, repræsenterende norske Menigheder og Foreninger, med Professor Dr. Stub som Formand. Der havde samlet sig omkring 3000 Nordmænd, Stemningen var meget belivet, Underholdningen bestod af Orkestermusik, Taler og Sang, vexlende med hverandre. Talerne var Minister *Gude*, Dommer *Jaggaard* og Undertegnede, der meddelte nogle Træk af Begivenhederne i 1905. Idet jeg nævnte Kong Oscar som den, der fremfor nogen anden havde afværget Krig mellem Norge og Sverige, brød Forsamlingen ud i et demonstrativt Bifald.

Tilsidst optraadte Byens Mayor, *R. A. Smith*, der altid pleiede at være tilstede ved Nordmændenes Syttendemaifest. Han rettede en Hilsen til Minister *Gude* og mig og meddelte os, at han havde udnævnt os til Æresborgere af St. Paul.

Og saa oprandt da den 17de Mai. Jeg havde raadført mig med Konsul Hobe og Minister Gude angaaende Spørgsmaalet om, til hvem jeg burde uddele de medbragte Ridderkors af Olafsordenen; alt var ordnet, det store Lokale, hvor Festen skulde holdes, fyldtes efterhaanden med større og større Skarer, som tilslut gik op til omkring 3000 Personer, og Festen tog sin Begyndelse.

Prof. Dr. H. G. Stub, der præsiderede ved Festen, bød Forsamlingen velkommen og fremholdt Dagens Betydning. Man vilde ved denne Anledning ikke bare feire den 17de Mai, men ogsaa Mindet om en Mand, hvis Navn er uadskilleligt fra den 17de Mai — Henrik Wergeland.

Efterat derpaa Nordmandsforbundets Sekretær T. Klaveness og Minister O. Gude havde holdt varmhjertede, høistemte Taler til Wergelands Pris, fik jeg Ordet. Jeg begyndte med at meddele nogle Træk af Wergelandsstøttens Historie og lod Sekretær Klaveness oplæse det af Nordmandsforbundet udstedte Gavebrev, hvoraf Slutningen her skal meddeles:

„*Nordmandsforbundet* tillader sig ved Overleverelsen af denne Gave at uttale, at som Wergeland var en begeistret Friheds- og Fædrelandsven saavel i Liv som i Digtning, maa hans Monument blive modtaget og gjennem Tiderne bevaret som en Hilsen i hans Aand fra Norge til hans Landsmænd i Amerika, hvor de end har fundet sig et Hjem.“

Gavebrevet blev efter Bestemmelsen modtaget af Dr. Fjelde.

Derefter frembar jeg paa det norske Folks Vegne vor varme og dybtfølte Tak for den moralske Støtte og Opmuntring, som Landsmænd i Amerika gav Norge i Aaret 1905. Det var i det Aar, vi ret fik Øie op for, hvad det vil sige, at vi havde Brødre og Søstre hinsides Havet.

Saa holdt jeg en kort Tale om Wergeland som den vældige Rydningsmand, der skaber en ny Tid og kaster nyt

Lys over Samtid og Fremtid.¹ Og jeg endte min Tale omtrent saa:

„Under Frihedens Fane vil Norge stride, lide og dø for at naa det Maal, som Wergeland har stridt for. Slig som Wergeland saa Norge, er det endnu ikke blit. Vi er dog kommet et godt Stykke paa Vei. Vi stræver saa godt, vi kan, med at arbeide vort Land frem og pryde vor gamle Moder.“

Støtten blev derpaa afsløret under rungende Applaus fra Forsamlingen.

Hvad der nu videre foregik, derom vil jeg anføre, hvad der stod at læse i „Minneapolis Tidende“ for 21de Mai:

„*Stjernefald*. En anden stor Begivenhed, som ikke stod paa Programmet, fandt nu Sted: Stjernefald.

Fra Kongen bragte Biskopen en Hilsen til enhver, som vilde modtage den. Man har i Norge ingen anden Borgerkrans, sagde Biskopen, end St. Olafsordenen til at uddele til Mænd for fortjenstfuldt Virke. Kongen havde givet ham tre Ordener til Mænd i Amerika. Efter Samraad med fremragende Mænd havde Biskopen besluttet at uddele St. Olafsordenens Ridderkors til Prof. Laur. Larsen, Bestyrer for Luther College; T. H. Dahl, Formand for Den forenede Kirke, og Prof. Sven Oftedal ved Augsburg Seminar.

„Dette er et Udtryk for Paaskjønnelse af det norske-amerikanske lutherske Kirkesamfunds Arbeide, ikke i religiøs Henseende, men i national, folkelig Henseende, for at samle Landsmænd.“

Biskopen oplæste dernæst et Telegram, modtaget fra Nordmandsforbundet i Kristiania, saalydende: „Bring Landsmænd Nordmandsforbundets Hilsen. Berner.“ Ogsaa et Telegram fra det norske Selskab i New York: „Sender

¹ Trykt i „Aftenposten“ for 18de Mai 1908.

Hilsen med Leve Samfølelsen blandt Nordmænd allevegne.“ Forsamlingen tilstemte ved Reisning at sende Hilsen til Kongen og Nordmandsforbundet.

Biskop Bang havde udført sit Erinde.

Prof. Gisle Bothne takker. Prof. Gisle Bothne takkede for Gaven og tolkede Følelserne hos dem, som har været Gjenstand for denne Opmærksomhed fra gamle Moder Norge. „Dagen vil blive indskrevet i Norsk-Amerikanernes Historie som den betydeligste Syttendemaifest i Amerika,“ sagde Professoren. Paa Modtagerens Vegne lovede Professoren, at Støtten skal faa staa paa et Sted, hvor den kan sees af Tusinder. Paa Forsamlingens Vegne takkede han for Besøget og ønskede vel mødt igjen. „Maatte det, der nu er hændt,“ sagde Professoren, „blive Indledningen til en ny Æra i det norske Folks Udvikling, og maatte der komme en bedre Forstaaelse mellem de to Folk og et bedre Samarbeide mellem dem.“

Efterat Festen var tilende, ved Tiden omkring Klokken 10 om Aftenen, tog jeg pr. Automobil ud til Konsul Hobes Landsted et Stykke bortenfor St. Paul. Om det glimrende Selskab, Konsulen og Frue holdt i Dagens Anledning, indeholdt Minnesotas Tidende for 21de Mai følgende Beretning:

„Konsul E. H. Hobe og Hustru gav Søndag Aften paa sit Landsted „Solheim“ ved Bald Eagle Lake et glimrende Middagsselskab til Ære for Norges Minister i Washington Ove Gude og Frue og Biskop A. Chr. Bang fra Kristiania. Indbudne var henved femti Herrer og Damer blandt Husets Vennekreds i St. Paul og Minneapolis. I Løbet af Aftenen musiceredes af et Orkester, der hovedsagelig spillede norske Kompositioner. Ved Bordet holdtes Taler af Konsul Hobe, Minister Gude, Biskop Bang og Dr. E. Boeckmann. Det hele var en Festafften, som Deltagerne vil have vanskeligt for at glemme.“

Det var først omkring 1/2 om Natten, jeg kom tilbage til Hotellet i Minneapolis. Den følgende Dag holdt jeg mig i Ro med Undtagelse af, at jeg efter Indbydelse fra Rigmanden Hr. *Olaf Sørli* (skriver sig paa engelsk *Searle*) fulgte ham til hans prægtige Landsted borte ved den vakre Indsjø Minnetonka. Da vi skiltes ad om Aftenen, medgav han mig som Skjænk til vort Universitetsbibliothek et sjeldent, meget kostbart Pragt værk om japansk Kunst.

Tirsdag den 19de Mai afholdtes der efter Initiativ af Det norske Selskab i Minneapolis en glimrende Banket i West-Hotellets store Festsal. Som særlig mærkeligt ved denne Banket nævner jeg, at der af Drikkevarer kun serveredes *Isvand*. I denne Anledning bemærkede jeg i min Tale, at Byen „Minneapolis“ ved denne festlige Sammenkomst paa en værdig Maade svarede til sit Navn „Vandbyen“¹; den havde vist, at det gaar an at holde Fest og komme i løftet Stemning uden Vin eller andre spirituøse Drikke. „Vandbyen“ stod i dette Stykke høit over „Vinbyerne“ i Europa.

Om denne Fest indeholdt „Minneapolis Tidende“ for 21de Mai følgende interessante Beretning:

Banketten paa West Hotel.

Banketten Mandag Aften i West-Hotel til Ære for Minister Ove Gude og Biskop A. Chr. Bang, som i nogle Dage har været Minneapolis' Gjæster, blev en meget smuk Affære. Der var omkring tre hundrede Deltagere, deriblandt mange udenbysboende. De fleste blev forestillet for Hædersgjæsterne. Da denne Reception havde varet en Times Tid, spillede et lidet Orkester under Ledelse af Professor Erik Oulie op en Marsch, og hele Skaren togede ind i den med talrige norske

¹ „Minne“ betyder paa Indiansk „Vand“, „Polis“ er et græsk Ord, der betyder „By“.

og amerikanske Flag pyntede Spisesal, hvor syv lange Borde var dækkede.

Aftenens „Toastmaster“, Dommer A. Ueland, blev forestillet af Dr. Hoegh. Efter Desserten tog „Toastmasteren“ Ledelsen af Affærerne og fik i de forskjellige Introduktions-taler Anledning til at lægge Lune og Vid for Dagen.

Professor S. Oftedal, der blev introduceret som en af de nye St. Olafs-Riddere, holdt Talen for Hædersgjæsterne. Professor Oftedal nævnte blandt andet, at han og Biskop Bang var Studenter fra samme Aar, og udtalte sin Glæde over, at naar en Udsending fra Norge kom hid for at hilse paa os, denne var en saadan Folkets Mand som Biskopen. Han gjorde sig ogsaa til Tolk for de tilstedeværendes Glæde over, at Norge som sin Minister i Washington havde faaet en Mand som Minister Ove Gude. Taleren beklagede kun, at vi ikke fik beholde disse Gjæster længere. Han sagde, at Biskopen burde opholde sig her to, tre Maaneder, han burde reise fra Settlement til Settlement og tale to Gange om Dagen, prædike en Gang og tale om Norge en anden Gang, da vilde han faa se, hvad Nordmændene i Amerika var. Professor Oftedal oplæste ogsaa et af Professor Wilhelm Pettersen skrevet Digt til Hædersgjæsterne.

Ex-Minister Laurits S. Swenson talte paa Engelsk. Hans Emne var „Hands Across the Sea“, og han tolkede i en smuk og formfuldendt Tale Forholdet mellem det gamle og det udvandrede Norge.

Minister Gude holdt en af Vid og morsomme Indfald sprudlende Tale. Han takkede for den Elskværdighed, som var blit ham udvist under hans Ophold her, og benyttede ogsaa Anledningen til at imødegaa nogle Bemærkninger, som Professor Oftedal lod falde i sin Tale om, at man i Norge havde Lyst til at se ned paa og ringeagte de norske Ame-

rikanere. Ministeren protesterede mod dette og paastod, at han aldrig havde opdaget noget saadant i de Kredse, hvor han havde færdes.

Toastmaster Ueland oplyste nu, at han havde to Medhjælpere, Pastor J. W. Preus og Pastor N. B. Thvedt, og at han foreløbig vilde overlade Ordet til dem, da de havde specielle Hverv at udføre. Pastor Preus sagde nogle smukke Ord om Bispinde Bang og bad Bispen at tage med sig som en Erindring og Hilsen til hende fra det norske Kirkefolk i Minneapolis en liden Gave. Hermed overrakte Pastor Preus Bispen et Gulduhr i Etui. Pastor Thvedt overrakte Bispen en Gave — et prægtigt amerikansk Silkeflag. Man var saa glad i Flag hjemme i Norge, sagde Pastoren, og naar vi her skulde give Bispen noget at tage med sig hjem som en Erindring fra Amerika, kunde vi ikke tænke os noget bedre end Stjernebanneret.

Bispen takkede bevæget for Gaverne og holdt en Tale, hvori han takkede for den Elskværdighed, som var blit udvist mod ham.

Thoralv Klaveness talte om, hvorledes han ved dette sit tre-die Besøg havde faaet bestyrket sine gode Meninger om Landsmænd i Amerika, og han takkede for al udvist Venlighed.

Formand T. H. Dahl skulde have talt om „Nordmændene i Amerika“; men han maatte forlade Banketten, før man kom saa langt. „Toastmasteren“ havde derfor henvendt sig til en anden St. Olafs-Ridder — det var ikke saa vanskeligt at finde St. Olafs-Riddere nuomstunder — og faaet ham til at tale over samme Emne. Professor J. N. Kildahl fra St. Olaf College greiede Formand Dahls Emne med Glans. Professor Kildahl udtalte ogsaa sin Glæde over, at Dr. Laur. Larsen, de norsk-amerikanske Skolemænds Nestor, var blandt de tre, som den norske Konge havde skjænket St. Olafs-Korset ved denne Anledning.

Hon. James A. Peterson skulde have afsluttet Talernes Række; men da Tiden var saa langt fremskreden, ønskede han kun Gjæsterne Godnat!

*

Onsdag den 20de Mai forlod jeg Minneapolis efter at have taget Afsked med saamange af mine Venner, som jeg havde magtet. Jeg tog med Jernbanen til Byen *Duluth* ved den øverste Bugt af Øvre-Sjøen, reiste saa videre nedover med en stor Lastedamper, som jeg fulgte med som Rederiets Gjæst, takket være Nordmanden, Advokat. Heitmanns Indflydelse. Jeg havde en herlig Tur paa de store og vakre kanadiske Sjøer med sin enorme Trafik, og efter en interessant Reise paa tre Døgn ankom jeg til *Buffalo*, hvor jeg opholdt mig et Par Dage, besaa Niagara-Faldene, der mere imponerer ved sin Vandmasse end ved sin Høide, gjorde interessante Udflygter i Omegnen, og drog saa videre pr. Jernbane til *New York*. Der blev jeg modtaget af min gamle Ven, Pastor Dietrichson, i hvis gjæstfri Hus jeg blev boende, til vi tiltraadte Hjemreisen. Hos ham holdt de norske Prester et hyggeligt Afskedsselskab for mig.

Efter Aftale havde de norske Prester arrangeret en Afskedsgudstjeneste, sidste Aften jeg var i Amerika, Onsdag den 27de Mai. I den af den bekjendte Prest *Bicher* reiste *Plymouth Kirke*, der var leiet for Anledningen, samlede der sig omkring 3000 Mennesker, hvoraf de allerfleste var Nordmænd. Efterat jeg havde holdt min Prædiken, blev der optaget Kollekt for det norske Hospital i Brooklyn; saavidt jeg kunde se, indkom der ret mange Penge i Bøsserne.

Efterat Gudstjenesten var tilende, greb Pastor Tjørnholm Ordet og udtalte blandt andet følgende i Henhold til Referatet i „Nordisk Tidende“ for 4de Juni:

„Hvor vi elsker vort kjære Fædreland, hvor vor Vugge stod, og hvor vi lærte saa meget godt og stort, selv om vi har været borte fra det i mange Aar; og det skal være vist, at Kirken med dens udvalgte og sande Mænd staar høit i vore Tanker. Hvad har den ikke udrettet nedigjennem Tiderne ved at bevare Herrens Ord purt og rent, og hvad har den ikke været for vort Folk og vort Land i de bevægede Tider.

Vi tænker med Glæde paa t. Ex., hvorledes Grundlovsforsamlingen paa Eidsvold i 1814 baade før og efter fuldendt Arbeide samledes i Tak og Lov til Gud. Ligesaa hvorledes den nationale Frihedsbevægelse i 1905 gik sammen med en religiøs Vækkekelse og Kirken med Herrens Ord fik en fremskudt Plads.

De fleste af os, som er samlet her, var vistnok ikke hjemme da, men det skal siges med Sandhed, at vi fulgte Begivenhedernes Gang og glædede os inderlig.

Være det os tilladt i Ærbødighed at sende en Hilsen med hjem og uttale det Hjertens Ønske:

Gud signe vort dyre Fædreland med dets Konge, Regjering og Folk; Gud signe ogsaa vor kjære lutherske Kirke derhjemme, maa den fremdeles lade Ordets Lys skinne klart, den Sandhed, der har sat et saa mægtigt Stempel paa det norske Folks Karakter.

Saa er det ogsaa vort Ønske, at Herren maa skjænke Biskop Dr. Bang megen Kraft til fortsat Arbeide til Bedste for Fædrelandet og Videnskaben, men først og fremst Kraft til i den høie Stilling som Biskop i disse vanskelige Tider at samle de Tusinder om Kristi Kors' Evangelium. Igjen, hjertelig Tak, Deres Høiærværdighed, for det overmaade kjærkomne Besøg.“

Torsdag den 28de Mai gik jeg ombord paa den danske Amerikalinjes Dampskeb „*United States*“ for at vende tilbage til Europa. Hr. *Lee* tog atter Presterne med sig ombord paa en af sine smukke Bugserbaade og fulgte os en halv Mils Vei ud paa Sjøen. Det var en ligesaa høitidelig Afskeds-hilsen, som Velkomsthilsenen havde været. Det var det amerikanske og norske Flag, der talte sit gribende Sprog ved begge Leiligheder.

Overreisen var heldig i enhver Henseende. Vi ankom til Kristiania om Morgen den 8de Juni. I Hjemmet fandt jeg, Gud ske Tak, alt vel.

Min Mission var tilende. Reisen havde i alle Henseender været vellykket. Vore Landsmænd har ofte, og det vist ikke uden Grund, havt det Indtryk, at man herhjemme tænkte lidet paa dem, ja til sine Tider endog saa ned paa dem. Som Modvægt mod et sligt Indtryk tror jeg min Reise havde virket særdeles godt. Ganske særlig satte man Pris paa, at jeg ikke kom bare som Udsending fra Nordmands-forbundet, men som officiel Udsending fra Konge og Folk i Gammelandet. De følte sig derved behandlede som vore Ligemænd, og Baandet mellem det gamle Norge og det ud-flyttede Norge blev knyttet fastere og stærkere, end det før havde været. Konsul *Hobe* sagde til mig: Vi har været vante til, at Landsmænd er komne hid for at bede os om Penge. Denne Gang kommer Landsmænd til os med en Gave. Og det er dette, vi mest sætter Pris paa, at man har sendt en saa anerkjendende Hilsen til os med en repræsentativ Mand, der kommer som officiel Udsending fra vort gamle Fædreland.

Det var ogsaa en slig Stemning, der skaffede sig Luft i et Digt, som jeg finder at burde meddele efter „*Minneapolis Tidende*“ for 21de Mai:

Til Biskop Bang!

Du kom herover som en Tolk
 For Norges Konge, Norges Folk,
 Til os, som bygger her og bør,
 Du kom til os med Broderord.
 Vi føler dybt, at Blodets Røst
 I Livets Vaar, i Livets Høst
 Har sælsom Lyst, har sælsom Magt
 At fæstne mellem os den Pagt,
 Der har som Maal en Norges Vaar,
 Der sig fornyer Aar for Aar.
 Tag med tilbage dette Bud
 Fra Nordmænd, som har flyttet ud:
 End banker høit hver Nordmands Barm
 For Norges Lykke. End er varm
 Vor Kjærlighed til Fædres Land.
 Bring denne Hilsen. Vær vor Tolk
 Til Norges Konge, Norges Folk.

Johannes Bothne.

Personlig vil jeg altid føle mig at staa i en dyb Tak-nemmelighedsgjeld til de saare mange af mine udvandrede Landsmænd derborte, der viste mig saa mange uforglemelige Beviser paa Fortrolighed og Venskab.¹

¹ Under mit Ophold i Amerika meddelte følgende Blade Biografier med Billeder af mig:

- Skandinaven*, Chicago, 13de Mai.
- Lutheraneren*, Minneapolis, 13de Mai.
- Nordisk Tidende*, Chicago, 14de Mai.
- The Daily News*, Minneapolis, 16de Mai.
- Minneapolis Tidende*, Min. 18de og 21de Mai.
- Bud og Hilsen*, Crookston, 27de Mai.
- Den norske Amerikaner*, Brooklyn, 5te Mai.
- The Evening Telegram*, N. York, 5te Mai.
- The Newyork Evening*, N. York, 5te Mai.
- The Newyork Evening Journal*, N. York, 5te Mai.
- The Evening Sun*, N. York 5te Mai.

Om min Virksomhed som Biskop har jeg kun det at sige, at jeg lige fra første Stund har havt den Lykke at blive mødt med Tillid og Forstaelse af Stiftets Lærere, Prester og Menigheder; jeg skylder dem alle sammen Tak, varm Tak. De Dagbøger, som jeg — jeg tør sige med stor Omhu — har ført paa mine Visitatsreiser, agter jeg at overgive til Rigsarkivet. Offentliggjorte i sin Tid haaber jeg de vil give en ganske god Skildring af de religiøse og kirkelige Forhold i Kristiania Stift i min Embedstid.

Som jeg har reist meget udenfor Stiftet, saa har jeg ogsaa reist meget inden Stiftet; de aarlige Visitatsreiser har varet flere Maaneder hvert Aar og er blit længere og længere nedigjennem Aarene. Det har været mig en ublandet Glæde at kunne imødekomme Folkets Ønske om ogsaa at visitere i Annexkirker og Kapeller; jeg har været stolt af at have besøgt afsidesliggende Gudshuse, hvor ingen Biskop tidligere havde været.

Da jeg blev Biskop, udtalte „Luthersk Kirketidende“, at jeg vilde blive en kjærkommen Gjæst paa Prestgaardene. Gud ske Tak, dette Udsagn er i stort Mon gaaet i Opfyldeelse. Jeg har bare lyse Minder fra mine Ophold paa Prestgaardene i Stiftet, og det er mig en Glæde at vide, at de fremdeles er, hvad de tidligere har været i vor Kirkes Historie, Kulturcentrer i Bygderne, hvorfra saa mange velgjørende Livsimpulser er gaaet ud til Lys og Velsignelse for vort Folk.

Om mig selv føler jeg Trang til at sige, at jeg som Visitor har sat mit Maal deri ikke at komme til Presterne som den overlegne, strenge Kritiker, men som en broderlig Ven, der ikke ønskede noget andet end at være dem til Støtte og Opmuntring i deres tunge og ansvarsfulde Tjeneste. Jeg har ofte maattet klage over, hvor lidet jeg har magtet at

fylde denne for en Biskop saa vigtige Opgave. Jeg har i saa Henseende bare at bede Gud tilgive, hvad der er for-
sømt, og hvad der er gjort daarlig. I ét Punkt haaber jeg
fuldt ud at have gjort min Pligt, og det er at tage i Forsvar
de Prester, som er blit uretfærdig angrebne enten i Pressen
eller paa anden Maade. Bispeembedets Kopibøger vil ud-
vise, at jeg i slige Tilfælde har optraadt saaledes som det
burde sig. Hvem skulde vel ellers være Presternes For-
svarer, naar ikke Biskopen var det?

Det kristelige Liv inden vore Menigheder er, som alle
ved, for en meget betydelig Del en Frugt af eller paavirket af
Vækkelser fra tidligere og senere Tider, og de er, jeg havde
nær sagt selvfølgelig, mærket af Vækkelsens baade stærke
og svage Sider. Under saadanne Omstændigheder har jeg
i min Forkyndelse rundt omkring i Stiftets Prestegjæld søgt
at holde frem de Sider af Kristendommen, som mindst er
komne til sin Ret under de gjentagne Vækkelser, nemlig
Kirken med sine Naademidler. Den, der for en tretti Aar
siden havde talt saaledes, som jeg nu gjør det, om Daab og
Nadverd, vilde strax være blit fordømt som en sjælefærlig
Grundtvigianer. Det var netop denne Side ved Kristen-
dommen, som det var Grundtvigianismens historiske Opgave i
Nordens Kirke at holde frem og gjøre gjældende i ægte luthersk
Aand. Maatte den Aand mere og mere faa trænge igjennem
og fornye Kristenlivet og Kirkelivet i vort kjære Fædreland.

Det har været velsignede Dage, jeg har levet i Oslo
Bispegaard. Jeg bør ogsaa kalde de Dage velsignede, da jeg
har fulgt to af mine Børn til Graven.

Min Datter *Laura Antonie* havde fundet sin Lykke i at
tjene som Søster i det *Røde Kors*.

Det blev hende ikke forundt at virke længe i denne
Tjeneste, før Gud kaldte hende hjem. Ved hendes Døds-

leie, der hvor hun laa og bad, snart paa Norsk og snart paa Tysk, gik det tilfulde op for mig, hvad der ligger i det mærkelige Ord af Apostelen *Johannes*: „Jeg har skrevet til eder, I unge, fordi I er stærke, og Guds Ord bliver i eder, og I har seiret over den Onde“ (1. Joh. 2, 14).

Min Søn, Student *Ole Kaasen* var den mest begavede af alle mine Børn. Efterhaanden som han udviklede sig og gjorde Fremgang i det theologiske Studium, samlede hans Interesser sig mere og mere om Kirkehistorien. De andre theologiske Discipliner beskjæftigede han sig med af Pligt, Kirkehistorien studerede han af Lyst og Trang. Han var flink i Oldnorsk, var begyndt paa Angelsaksisk og fandt sin Glæde i at sysle med selvstændige Kildeundersøgelser i sine Fristunder. Ikke liden Hjælp ydede han mig med Forarbeiderne til mit Skrift: Den norske Kirkes Geistlighed i Reformationsaarhundredet. Havde han faaet flere Levedage, da vilde han være blit en Kirkehistoriker af Guds Naade. Ogsaa ved hans Dødsleie viste det sig, hvor let det er for den, som er ung, at sige Verden Farvel og gaa i Døden med Glæde og Tak. I ham tabte jeg ikke blot en kjær Søn, men ogsaa en god Kamerat og en fortrolig Ven, der delte alle mine Interesser. Velsignet være hans Minde!

Naar jeg skuer tilbage paa mit Liv, saa kan jeg, med Tak til Gud, ikke sige andet, end at jeg har været en lykkelig Mand. Jeg har faaet alle mine Ønsker opfyldte, jeg har ikke nogensinde bedet Gud om noget, jeg ikke har faaet. Og saa bliver Slutningen den, at jeg maa gjøre den hellige Sangers Ord til mine:

Min Sjæl, lov Herren, og alt hvad i mig er, hans hellige Navn!

Min Sjæl, lov Herren, og glem ikke alle hans Velgjerninger!

Soli Deo Gloria!

9781248709580

10/30/2019 15:55-2

23